

MEDIERS KÄNSLA FÖR KÖN

Feministisk medieforskning

Anja Hirdman & Madeleine Kleberg (red)

NORDICOM

NORDICOM är ett nordiskt kunskapscenter för medie- och kommunikationsområdet. Med utgångspunkt i den akademiska forskningen insamlar, bearbetar och förmedlar Nordicom kunskap till olika brukargrupper i Norden, Europa och övriga världen. Arbetet syftar till att utveckla mediekunskapen och bidra till att forskningens resultat synliggörs i behandlingen av mediefrågor på olika nivåer i både offentlig och privat verksamhet. Nordicom är en institution inom Nordiska Ministerrådet. Verksamheten utmärks av tre huvudsakliga områden.

- **Medieforskningen och dess resultat i de nordiska länderna**

Nordicom utger en nordisk tidskrift, *Nordicom Information*, och en engelskspråkig, tidskrift, *Nordicom Review* (refereed), samt antologier och rapporter på flera språk. Olika forskningsdatabaser, bl a gällande litteratur och pågående forskning, uppdateras löpande och är tillgängliga via Internet. Nordicom kan sägas utgöra navet i det nordiska samarbetet vad gäller medieforskningen. Ett viktigt inslag i Nordicoms arbete är att göra nordisk medie- och kommunikationsforskning känd i andra länder samt förmedla kontakter mellan nordiska och internationella forskningsmiljöer. Verksamheten är uppbyggd kring nationella dokumentationscentraler.

- **Medieutvecklingen och medietrender i de nordiska länderna**

Nordicom utarbetar samnordisk mediestatistik och redovisar kvalificerade analyser i skriftserien *Nordic Media Trends*. Även medieäggande och medielagstiftning i de nordiska länderna dokumenteras. Nordicom ger de nordiska länderna en samlad röst i flera europeiska och internationella nätverk och organisationer som utarbetar underlag i medie- och kulturpolitiska frågor. Samtidigt insamlar Nordicom relevant omvärldskunskap för vidareförmedling till olika brukargrupper. Det gäller mediepolitiska frågor inom EU, Europarådet och internationella organisationer.

- **Forskning om barn, unga och medier i världen**

Nordicom startade 1997 på uppdrag av UNESCO The International Clearinghouse on Children, Youth and Media. Arbetet syftar till att öka kunskapen om barn, ungdomar och medier och därmed ge underlag för relevant beslutsfattande, bidra till en konstruktiv samhällsdebatt samt främja barns och ungdomars mediekunnighet och mediekompetens (media literacy). Det är också en förhoppning att Clearinghusets arbete ska stimulera vidare forskning om barn, ungdomar och medier. Verksamheten är uppbyggd kring ett globalt nätverk med 1000-talet deltagare som representerar inte bara forskarsamhället utan även t ex mediebranschen, politiken och frivilliga organisationer. Olika publikationer utges, t ex en årsbok och nyhetsbrev.

MEDIERS KÄNSLA FÖR KÖN

MEDIERS KÄNSLA FÖR KÖN

Feministisk medieforskning

Anja Hirdman & Madeleine Kleberg (red)

NORDICOM

Mediers känsla för kön
Feministisk medieforskning

Anja Hirdman & Madeleine Kleberg (Red.)

© Författarna och Nordicom 2015

ISBN 978-91-87957-12-3

Nordicom
Göteborgs universitet
Box 713
SE 405 30 Göteborg

Omslag: Daniel Zachrisson

Tryck: Taberg Media Group AB, Taberg, 2015

Innehåll

Förord	7
<i>Anja Hirdman & Madeleine Kleberg</i>	
Inledning	9
I. VÄNDNINGAR OCH INTERSEKTIONALITET	
<i>Madeleine Kleberg</i>	
Medieforskningens känsla för kön	19
<i>Anna Roosvall & Kristina Widestedt</i>	
Medier och intersektionalitet	35
II. KROPP OCH BILD	
<i>Anja Hirdman</i>	
Femininitet som spektakel	
Avsmak, affekt och kvinnliga kroppar	57
<i>Yvonne Andersson</i>	
Med känslan i kroppen	
Om maskulinitet, femininitet och muskulinitet i träningsbloggar	73
<i>Mona Hajin</i>	
(O)synliga kroppar	
Iranska kvinnors självporträtt på Facebook	93
III. KROPP OCH QUEERA BEGÄR	
<i>Jenny Sundén</i>	
Spelförälskelser	
Om närhet och queera begär i feministisk forskning på onlinespel	107
<i>Martina Ladendorf</i>	
Queera identifikationer	
Platser och världar i relation till den lesbiska tv-serien 'The L-word'	123

IV. KROPPAR, RÖSTER OCH MUSIK

Hillevi Ganetz

Musik, maskulinitet och rädslan för flickor

Om talang-realities i svensk television

139

Ann Werner & Sofia Johansson

Genusskapande i digitalt musikbruk

155

V. JOURNALISTER OCH JOURNALISTIK

Margareta Melin

Fäktas genom att fly

Omförhandlad journalistik med digitala hjälpmedel

173

Monica Löfgren-Nilsson

En lång och slingrande väg

Könsordningar på SVTs nyhetsredaktioner

199

Författarna

223

Förord

I ett läge då forskning om medier och kön knappt hunnit etablera sig tog Ulla Carlsson, då föreståndare för Nordicom, initiativ till att ge ut en bok i ämnet. Med Ulla Carlsson som redaktör utkom för drygt 20 år sedan antologin *Nordisk forskning om kvinnor och medier* (1993).

Utan Ulla Carlsson som entusiastisk tillskyndare och med Nordicom i ryggen hade inte den nu föreliggande antologin förverkligats. Boken kan därför ses som ett uttryck för Ulla Carlssons aldrig sinande engagemang i frågor om medier och kön både på nationell, nordisk och med åren alltmer internationell nivå.

Det är nu snart två år sedan vi tillskrev feministiskt inriktade medieforskare, verksamma i Sverige, med en förfrågan om de kunde tänka sig medverka i en antologi med titeln *Mediers känsla för kön*. Svaren var överlag såväl jakande som positiva till idén om att det var dags att i en antologi samla "det senaste" vad gäller teori, metodologi och empiri. Vid ett seminarium våren 2013 träffades bokens medförfattare, utbytte synpunkter på bidragens inriktning och delade med sig av sina kunskaper. Det var ett givande, livligt och roligt möte. Därefter har det varit mest spontanmöten liksom elektronisk brevväxling. Några av oss deltog i konferensen g14-Att utmana makten som ägde rum i Umeå, november 2014. Vi fick där tillfälle att under ett seminarium presentera bokens innehåll.

Vi vill som redaktörer tacka våra medförfattare för bidragen och för ett mycket gott samarbete.

Till de anonyma granskarna riktar vi ett tack för värdefulla synpunkter.

Slutligen tackar vi Karin Poulsen, Nordicom, som med erkänd skicklighet gjort våra texter bokmässiga.

Stockholm i mars 2015

Anja Hirdman och Madeleine Kleberg

Inledning

Anja Hirdman & Madeleine Kleberg

Denna bok om kön och medier är skriven i en tid av stora mediala förändringar. Ny kommunikationsteknologi har öppnat för nya sätt att bruka medierat innehåll. Att upprätthålla särskiljande mellan å ena sidan "producenter" och å andra sidan "konsumenter" blir allt mer knepigt och irrelevant.

I dag är alla medier digitala. Våra "gammelmedier" press, radio och television, som dominerade före digitaliseringen, återfinns på nätet i delvis ny form med inslag av interaktivitet. Men fortfarande kan dessa identifieras genom en klar uppdelning mellan producent och konsument. På producentsidan finns i stor utsträckning de etablerade "gamla" mediehusen kvar även om de dras med ekonomiska problem som till delar kan förklaras av den konkurrens de utsätts för av "nya" teknikföretag som Google, Apple, Facebook, Amazon, Spotify. För att garantera intäkter är kampen om brukarnas intresse hård.

Sociala medier på nätet möjliggör aktiviteter som kombinerar social interaktion och skapande av nytt medieinnehåll, till exempel olika typer av diskussionsrum, bloggar, twitter, sociala nätverk som Facebook, Instagram och online-dataspel. Att se användarna av sociala medier som antingen konsumenter eller producenter är inte riktigt meningsfullt.

Trots nya former av kommunikationsteknologi ska man inte heller glömma att televisionen i sin traditionella form än idag är det största globala mediet. Inte heller har ny medieteknologi alltid inneburit nytt innehåll, eller nya sätt att berätta om världen, även om formen de tar kan vara ny. Under alla omständigheter kräver den nya digitala mediesituationen ett brett och öppet mediebegrepp, vilket används i denna bok.

Den teoretiska grund detta vilar på är att teknologier, informationssätt och kommunikationskoder, spelar en framträdande roll för relationer mellan människor både på ett individuellt plan och på ett samhällsplan.

Såväl genusforskning som medieforskning syftar till att söka förklaringar till hur våra föreställningar om världen och materialitet skapas. Genusforskare undersöker hur vi skapar och formar det vi i dagligt tal kallar för kön. En viktig

del av denna process sker genom medierna, något vi knappast undgår att ta intryck av. Såsom en mängd forskning de senaste fyrtio åren visat är den mediala offentligheten ett av de mer betydande områdena för (re)producerandet av genus. I feministisk medieforskning analyseras hur medier i vid bemärkelse framställer kvinnor och män, hur kvinnlighet och manlighet konstrueras liksom maktrelationer inom och mellan könen och hur dessa relaterar till klass, etnicitet, sexualitet.

Mediala föreställningar om genus är, förvisso, inte skilda från politiska, sociala och kulturella villkor – men de artikuleras och kommer i en särskild medial tappning, det som kan benämnas medielogik. Olika mediegenrer har sina berättarstrukturer, sin estetik, konventioner och tekniker, liksom arbetssätt och organisationer. Detta medför också att specifika aspekter av femininitet och maskulinitet skapas och används därför att de passar denna logik.

När medieutbudet kritiserar för sitt innehåll går ofta försvaret ut på att "vi speglar ju bara verkligheten". Det är med andra ord inte medierna det är fel på utan på den så kallade verkligheten. Men medierna är givetvis en del av denna verklighet med sina egna regler, normer och värderingar samt maktförhållanden som har betydelse för hur kön representeras och hur kvinnor och män skildras.

Det är svårt att med säkerhet uttala sig om vad som just för närvarande karakteriserar olika mediers och olika genrers genuskonstruktioner. Ett är säkert – det är vare sig relevant eller möjligt att enkelt påstå att "sådan är mediebilderna av kvinnan eller av mannen". Inte heller kan kritiken mot mediernas representation ta utgångspunkt i att medierna ger felaktiga bilder av kategorierna kvinnor och män. En sådan bygger på det orimliga att det finns en sann betydelse vad gäller kvinnlig respektive manlig könsidentitet. Vad medier visar är den ständigt närvarande men svårfångade symboliska ordningens "logik", som förkroppsligar föreställningar om kön och ger dem yta och framförallt omger dem med känsla.

Kön och medier

Trots att såväl medie- som genusforskningen etablerade sig inom akademien under 1980- och 90-talen var det sällsynt med studier som fokuserade frågor kring medier och kön.

Detta och mycket annat pekade på vikten av att uppmärksamma den forskning som ändå bedrevs och 1993 gav Ulla Carlsson ut antologin *Nordisk forskning om medier och kvinnor*. Bidragen kom från forskare från olika discipliner, i huvudsak historia, idé- och lärdoms historia, filmvetenskap och sociologi. Medie- och kommunikationsvetenskap var ännu inte ett fristående forskarutbildningsämne och genusvetenskap som utbildnings- och forskarämne låg i sin linda. Detta kan jämföras med att i föreliggande antologi har samtliga författare sin vetenskapliga hemvist i medie- och kommunikationsvetenskap

eller i genusvetenskap – inte sällan i kombinationen att ha disputerat i det ena ämnet och ha sin lärar- och forskartjänst i det andra.

I förordet till antologin 1993 identifierades två intresseområden bland bidragen. Dels handlade det om frågor kring den bild medierna ger av kvinnor, dels om förtryckande maktstrukturer, till exempel frågor om kvinnliga journalisters ställning och arbetsvillkor. De medier och det innehåll som analyserades var press, radio, tv och i synnerhet film. I förordet konstateras också att i dåvarande "dagsläge" var det framförallt strömningar som härrörde från humaniora som visat sig fruktbara. Inspiration hade hämtats från "cultural studies" –traditionen, från språkteori, semiotik och psykoanalys och från receptionsforskningen.

Nu är åter dags att lyfta frågor kring medier och kön. Det är uppenbart att dessa alltså får en jämförelsevis marginell belysning inom medie- och kommunikationsvetenskap inklusive journalistik.

Flera av de teman som var aktuella tidigare återfinns vi än idag; framställningen av kvinnor liksom maktstrukturer inom olika medieorganisationer. Men skillnader finns. Frågor om queera begär, och om hur klass, kön, sexualitet korsas både i innehåll och upplevelse genomsyrar flera bidrag i denna antologi. Genus betydelse för själva relationen mellan utbud, upplevelse och användning diskuteras också i allt från nya former av speldeltagande, bloggande till olika mediers innehåll och visualiserande av kön. Slutligen kan ett större fokus på kroppen ses både när det gäller upplevelser av andra kroppar, förkroppsligande av olika maktordningar liksom den egna kroppens uppvisande.

Känsla för kön

Inom den feministiska forskningen problematiseras sedan länge frågor kring känslor, kring den levda, och den upplevda erfarenheten av att klassificera och att klassificeras som feminin/könad kropp.

Det som har kallats den affektiva vändningen (the affective turn) var i den kritiska kulturteorin ofta en reaktion mot vad man uppfattade som poststrukturalismens och dekonstruktionens begränsningar. I synen på "subjektets död" fanns inget eller litet intresse för kroppar, känslor och emotionella processer. Affekt- och emotionsperspektiven kom att återföra frågor kring det kroppsliga till den kritiska teorin, och med det frågor om subjektivitet, identitet och kropp. Till skillnad från teorier om den diskursivt skapade kroppen och poststrukturalismens celebrerande av dess fragmentering, tar dessa perspektiv avstamp i kroppen som kropp, inte som en abstrakt metafor, utan den kropp som blöder, älskar, åldras, lider och dör (se till exempel Brennan 2004; Clough 2010).

Inom medieforskningen börjar även medieengagemang och mediekonsumtion och innehåll tolkas utifrån känslomässiga, relationella och kroppsliga perspektiv, när det gäller såväl interaktiva, digitala medier som de så kallade

traditionella mediernas utbud (Garde-Hansen & Gorton 2013; Angel & Gibbs 2006). Talet om den senmoderna människan som i ett digitaliserat samhälle deltar på något slags okroppsligt vis i världen och interagerar via medier där rum och tid har tappat sin betydelse är naturligtvis mer en abstraktion än något annat. Både i fysiskt umgänge och i medierad kommunikation deltar vi med våra mycket närvarande kroppar, kroppar som behöver förstås på flera sätt än som skapade av ord, texter, diskurser. Kroppen är också det mest påtagliga, konkreta uttryck vi har av oss själva och som placerar oss i kategorier av kön, klass, etnicitet, ålder och sexualitet.

Synen på hur vi kan förstå och studera genusrelationer och feminism förändras. Det finns inte ett genusperspektiv, inte en feministisk teori att applicera på medieutbud, eller som kan sägas utgöra nutida genusperspektiv inom medieforskningen. Denna bok är dock ett försök att frysa bilden, att visa vad som kan innefattas i den svenska medieforskningens studerande och problematiserade av genus. Här analyseras den musikaliska diskursen i talang-realities, kroppens betydelse i sportbloggar, hur vi queert relaterar till medieutbud av olika format, hur kvinnliga journalister använder ny medieteknik, könsordningar på nyhetsredaktioner, hur unga kvinnor och män relaterar till musik, hur iranska kvinnor visualiserar sig på Facebook, och hur affektiva presentationer av kvinnors kroppar kan förstås. Den betydelse så kallade vetenskapliga vändningar haft för den feministiska medieforskningens fördjupning och breddning tas upp samt hur ett intersektionellt angreppssätt ökar förståelsen för makt, identitet och representation.

De olika kapitlen visar med sina skilda angreppssätt, problematiseringar, och typer av medier som undersöks, att de två disciplinerna, genusvetenskap respektive medie- och kommunikationsvetenskap, förstärker varandra och såväl breddar som fördjupar kunskapen om medier och om kön.

I. Vändningar och intersektionalitet

I *Medieforskningens känsla för kön* gör Madeleine Kleberg olika nedslag i så kallade vetenskapliga vändningar. Dessa har för den feministiska medieforskningen inneburit såväl fördjupning som breddning liksom påtagliga förändringar teoretiskt och metodologiskt. Inledningsvis, i mitten av 1970-talet, kännetecknades forskningen framför allt av kritik av mediernas framställning av kvinnor. Den ideologikritiska hållningen kom dock att kritiseras för att den innebar ett underkännande av kvinnors förmåga att själva tolka innehållet. Akademiseringen av forskningen under 1970- och 80-talen medförde att den språkliga vändningen, poststrukturalismen, fick betydelse för frågor kring mediernas representation och genuskonstruktioner. Postkoloniala rörelser kritiserade emellertid den akademiska forskningen för sin västerländska etnocentrism vilket bland an-

nat resulterade i den rumsliga vändningen. Under senare år har den affektiva vändningen haft betydelse – särhållandet mellan rationalitet och emotionalitet ifrågasätts liksom frånvaro av kroppslighet. I kapitlet diskuterar Kleberg också fenomenet postfeminism och frågar om denna innebär att ideologikritik får förnyad aktualitet.

Anna Roosvall och Kristina Widestedt ställer frågan om hur sociala kategorier som klass, kön och etnicitet fungerar tillsammans i representationen; hur de griper in i varandra och skapar specifika maktrelationer. I *Medier och intersektionalitet* spåras de intersektionella angreppssättens koppling till centrala teoritraditioner inom medieforskningen såsom cultural studies och teorier om representationens politik samt till postkolonial teoribildning. Nyhetsförmedlingens sanningsanspråk diskuteras i relation till den mångfald av komplexa relationer som aktualiseras i en intersektionell analys, en analys som genererar svar som är både mera omfattande och mera specifika än om man isolerar olika sociala kategorier från varandra. I medierna är intersektionaliteten dessutom komprimerad. Författarna menar att skärningspunkten mellan mediastudier och intersektionella studier därför utgör ett orkanens öga i den mångfald av relationer som omger oss.

II. Kropp och bild

Världen över säljs medier och medieinnehåll med hjälp av bilder på kvinnor som kroppar att betrakta, diskutera, värdera, njuta av eller att förskräckas inför. Kvinnan som bild har i mycket likställts med en estetiserad framställning av den unga, slanka, ofta vita, attraktiva kroppen. I dialog med denna estetiserade bildkropp finns numer en lika välkänd dubblett, den så kallade chockbilden där vi möter kvinnors kroppar men i en mer "grotesk", avslöjande tappning. Här handlar det om fettsugningar, om celluliter, om för magra kroppar, för feta kroppar, misslyckade plastikoperationer, och pilar som pekar ut lår, magar, bakdelar och bröst. I *Femininitet som spektakel. Avsmak, affekt och kvinnliga kroppar*, tittar Anja Hirdman närmare på fenomenet med "chockbilder" på kvinnors kroppar. Vad är det för idéer om femininitet dessa chockbilder förmedlar? Hur skapas deras affektiva styrka? Eller uttryckt annorlunda; vad är det vi så att säga förstår när vi ser dessa bilder? Genom att uppmärksamma dessa bilders kroppslighet, och relationer till den tänkta kvinnliga betraktaren visar kapitlet hur den feminina kroppen, både andras och den egna, presenteras som en potentiellt motbjudande yta.

Utifrån tesen om att kroppen är det hyperteknologiska samhällets "nya heliga" studerar Yvonne Andersson i *Med känslan i kroppen. Om maskulinitet, femininitet och muskulinitet i träningsbloggar*, den muskulösa kroppens politik. Olika tekniker, bland annat den digitala, har gjort oss mindre begränsade av de

biologiska, fysiska kropparnas förmågor och begränsningar men samtidigt ökar kropparnas retoriska funktion. När vi uttrycker oss om, och genom, våra kroppar talar vi om den tid och det samhälle vi lever i. Andersson visar att träning och träningsbloggar kan bära på en politisk potential. Balanserandet mellan acceptans och kontroll skulle kunna vara en nyckel till omförhandlingar mellan maskulinitet och femininitet framför spegeln i gymmet och i mobilkamerans selfies. För närvarande hålls dock denna möjlighet tillbaka då en potentiellt provokativ muskulös kropp förminskas och kontrolleras genom feminina attribut vilka formar vad Andersson kallar ett muskulint jag.

I *(O)synliga kroppar. Iranska kvinnors självporträtt på Facebook* diskuterar Mona Hajin iranska kvinnors självpresentation genom de profilbilder de lägger ut på Facebook. Syftet är att se hur kvinnor i Iran visualiserar sig själva i en samhällskontext där Facebook är blockerat och där kvinnors sätt att presentera sig observeras och kontrolleras av samhället. Studien bygger på analys av profilbilder och intervjuer med kvinnor i åldrarna 20 till 30 år. Hajin visar att det finns en spänning mellan synlighet och osynlighet framtvängd genom social kontroll och av användarna själva. Kvinnorna navigerar med olika självpresentationer inför olika publikar och använder olika strategier för olika målgrupper såsom familj och vänner. Trots att synlighet inte är helt uppnådd så länge den egna presentationen observeras och kontrolleras verkar ändå en viss grad av visualitet uppnås på Facebook.

III. Kropp och queera begär

I kapitlet *Spelförälsker. Om närhet och queera begär i feministisk forskning på onlinespel*, tar Jenny Sundén sin utgångspunkt i den kännande, forskande kroppen genom att erbjuda en etnografisk berättelse om hur det kan kännas att introduceras till och samtidigt falla för ett onlinespel (*World of Warcraft*), en kvinna, och hur de båda visar sig vara intimt sammanblandade. Kapitlets hjärta utgörs av en diskussion om kunskapsproduktion i feministisk forskning på nya medier, med ett specifikt fokus på frågor om närhet, känslor och queera begär. På vilka sätt kan spelförälskelser (i vid mening) utgöra kritiska, feministiska, epistemologiska redskap? Vad betyder det att arbeta i ett analytiskt register som fokuserar på kropp, känsla och sinnen? Hur handskas vi som forskare med saker som magkänsla, kroppsminnen, attraktion och begär? Kapitlet bygger på ett flerårigt etnografiskt arbete i *World of Warcraft* som handlat om att utforska spelets queera potentialer, liksom att mer explicit fokusera på och spela tillsammans med icke-straighta spelare, eller så kallade *gaymers*.

Upplevelser och tolkningar av *L-word*, den första kommersiella tv-serien med fokus på lesbiska eller bisexuella karaktärer, av en publik som definierar sig själv som queer undersöks av Martina Ladendorf i *Queera identifikationer*.

Platser och världar i relation till den lesbiska tv-serien 'The L-word'. Frågor kring klass och plats har, som Ladendorf pekar på, stor betydelse för tittarnas (dis)identifikation och reception av seriens narrativ. Analysen av fokusgruppintervjuer visar att de kvinnliga tittarna med hjälp av fiktionen skapar en egen fantasivärld, och att de identifierar sig med den och dess karaktärer, samtidigt som de också aktivt tar avstånd och så att säga mot-identifierar sig med narrativet. Det som de främst mot-identifierar sig med är klass och plats (bostadsort etc.), samtidigt som de känner igen sig i de lesbiska intrigerna, förvecklingarna, relationerna och identiteterna. Tre huvudsakliga sätt att se på serien är att se den som en totalt annorlunda värld, som en utopi eller önskevärld, eller som antingen realistisk eller orealistisk. Dessa förhållningssätt kan ofta vara överlappande, samma person kunde till exempel se serien både som realistisk och orealistisk. I analysen diskuteras likheterna mellan begreppet världsskapande och begreppet utopi. Slutligen konstateras att trots att tittarna i mångt och mycket är kritiska, spelar serien en viktig roll för dem genom att den synliggör lesbiska identiteter i ett populärkulturellt sammanhang.

IV. Kroppar, röster och musik

I sitt bidrag *Musik, maskulinitet och rädslan för flickor. Om talang-realities i svensk television*, fokuserar Hillewi Ganetz främst på hur maskulinitet skapas och representeras inom genren. Ganetz hävdar att en femininiserad musikalisk diskurs är den dominerande i talang-realities. En sådan består av ett antal karaktäristiska element. Det första elementet är själva den musikaliska genren som genomsyrar programmen, nämligen mainstream popmusik. Det andra elementet är det instrument – rösten – som det tävlas med. Slutligen är även själva den faktiska publiken en del av den genusifierade diskurs som utgör talang-realityn. Dessa element, alla viktiga i talang-realityn, visar hur maskulinitet skapas i samförstånd men mest i *motstånd* mot denna femininiserade musikaliska diskurs.

Digitaliseringen av traditionella medier, och framväxten av nya, har medfört förändrade mönster i människors musiklyssnande där internetbaserade plattformar tagit över. I *Genusskapande i digitalt musikbruk* gör Ann Werner och Sofia Johansson en genusanalys av unga vuxnas tal om musik och medier så som det kommit till uttryck i fokusintervjuer. Hur deltagarna talar om och värderar aktiva respektive lata användare, samt experter, musiknördar och pappor, samt hur de diskuterar sin musiksmak ses här som inskrivet i genusrelaterade diskurser och materialiteter. I de ungas tal om musik, medier, och teknik synliggörs föreställningar om familj, ålder och genus.

V. Journalister och journalistik

Fäktas genom att fly. Omförhandlad journalistik med digitala hjälpmedel handlar om brittiska journalisters kultur, strategier och taktiker sett utifrån 33 journalisters professionella och privata upplevelser under två decennier. Fokus ligger främst på de journalister som lämnat redaktionen/journalistiken för att hantera det privata/professionella livet. Centralt i Margareta Melins kapitel är frågan om hur kvinnor använder flykttaktiken för att omförhandla sina professionella villkor inom (eller utom) journalistikens fält, särskilt i en ny digital medievärld. Flykttaktiken kan vara en kreativ taktik om man som enskild journalist vill lyckas hitta nya sätt att göra journalistik och nya vägar att nå en karriär genom att använda sitt befintliga journalistiska kapital. Journalistiska elitgrupper har emellertid också anpassat sig till den nya digitala mediesituationen och använder nya strategier för att bevara makten. I analyserna av intervjuerna använder Melin en feministisk appropiering av Pierre Bourdieus och Michel de Certeaus teorier.

I *En lång och slingrande väg. Könsordningar på SVTs nyhetsredaktioner* diskuterar Monica Löfgren-Nilsson bland annat den vertikala segregation som finns på organisatorisk nivå. Genom att analysera såväl nyhetssändningar som dokument och personliga erfarenheter belyser studien hur föreställningar om kön varit inblandade i daglig praxis, rutiner och ritualer under olika perioder och vilka konsekvenser detta haft för arbetsfördelningen vad gäller positioner och arbetsuppgifter. Löfgren-Nilsson menar att den dominerande nyhetskulturen ofta ansetts harmoniera bättre med maskulinitet och dess värderingar medan kvinnors föreställningar om en tänkbar annorlunda nyhetskultur beskrivits som en motkultur. Vidare belyses Sveriges Televisions jämställdhetsarbete och dess konsekvenser för nyhetsutbudet.

Referenser

- Angel, Maria & Gibbs, Anna (2006). Media, affect and the Face: Biomediation and the Political Scene. *Southern Review: Communication, Politics & Culture*, 38(2), pp. 24-39.
- Brennan, Teresa (2004). *The transmission of affect*. Ithaca: Cornell University Press.
- Carlsson, Ulla (1993) *Nordisk forskning om medier och kvinnor*. Nordicom-Sverige 3/1993. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Clough Patricia, T. (2010). The affective turn: Political economy, biomediation and bodies, i Greggs, Melissa & Seigworth, Gregory J. (eds.) *The affect theory reader*. Durham & London: Duke University Press.
- Garde-Hansen, Joanne & Gorton, Kristyn (2013). *Emotion online. Theorizing affect on the Internet*. New York: Palgrave Macmillan.

I. Vändningar och intersektionalitet

Medieforskningens känsla för kön

Madeleine Kleberg

Medieforskningens känsla för kön spänner över ett stort register. I vissa tider kan den karaktäriseras som totalt okänslig med ett tydligt ointresse för kön eller genus. Under 1960- och 70-talen var det frågor kring klass som i den kritiska samhällsforskningen bedömdes som relevanta och frågor kring kön sågs som underordnade klassperspektiven. Men det har också funnits en överkänslighet i försöken att förstå kvinnors intresse för olika medieinnehåll som inte sällan resulterade i att identifiera kvinnor som lättmanipulerade offer såväl för en kapitalistisk medieoffensiv som för den dominerande politikens makt över hemmafruidealet. Tolkningen av eventuella skillnader mellan kvinnors och mäns medieanvändning skedde ofta utifrån ett androcentriskt perspektiv: mannen som norm.

I och med den tilltagande akademiseringen av medieforskningen förfinades och nyanserades känslorna för kön och betydelsen av mediernas genuskonstruktioner. Det var inte längre lika lätt att slå fast vad som utmärkte "gruppen kvinnor" och inte heller vad gällde skillnader och likheter mellan könen i relation till medieanvändning. Nu tillkom också en kritisk granskning av medieinnehållet som inte bortsåg från medieutbudets mer eller mindre legitima anspråk på att väcka känslor som skam, olust, rädsla, glädje, medkänsla, sympati, avsky, sorg, upprördhet.

Jag ska i denna artikel mer övergripande beskriva olika så kallade vändningar inom vetenskapliga förhållningssätt med betydelse för att feministisk medieforskning fördjupats samtidigt som den breddats. Dessa vändningar kan också ses som reaktioner på medieforskningens i stort sett mer allmänna oförmåga eller ovilja att ta frågor kring kön och medier på allvar.

Kvinnor avviker

Männen satte till mer tid för valprogrammen än kvinnorna; /... /Kvinnorna var på det hela taget mindre intresserade av politik men mer intresserade av TV än männen (Boalt 1965:97).

I sociologiprofessor Gunnar Boalts bok *Masskommunikation* (1965) sammanfattades undersökningsresultat som då fanns att tillgå om radio- och tv-publiken, bland annat vad gällde riksdagsvalet 1960 och som kallas Sveriges första tv-val. Det är inte så att påståendet om kvinnors mindre intresse för politik jämfört med mäns grundade sig på någon direkt fråga om detta utan slutsatsen drogs utifrån det förhållandet att kvinnor i genomsnitt inte tittade lika ofta som män på valprogrammen. Kvinnor – som grupp – tittade däremot rent allmänt mer på tv än män. Tio år efter den svenska tv-starten, 1956, associerades ett bredare tv-tittande till något mindre respektabelt jämfört med att titta på valprogram som automatiskt gjorde männen mer intresserade av politik och till respekterade samhällsmedborgare. Med den genomsnittlige mannen som norm framstod kvinnors beteende som avvikande och ofta problematiskt.

Det hände också att skillnader mellan kvinnors och mäns användning av olika medier helt negligerades. Det manliga mediebeteendet var norm och eventuella avvikelser från det medelvärde detta stipulerade var oftast inte värda att analysera, än mindre att tolka. Det androcentriska perspektivet var ofta allenarådande. Användandet av kön som så kallad bakgrundsvariabel stannade vid en beskrivning av ett fenomen och ledde sällan till tolkningar av varför skillnader – eller likheter – förekom mellan könen. I *Masskommunikation* redovisades undersökningar som visade att kvinnors bokläsning översteg männens men denna skillnad föranledde vare sig kommentar eller försök till några tolkningar (Boalt 1965).

I en kommentar om medieanvändning ur ett genusperspektiv i *Mediebarometern 2013* påpekar medieforskaren Gunilla Jarlbro att det faktum att undersökningar gång på gång visar att kvinnor ägnar sig åt bokläsning i större utsträckning än män inte brukar få särskilt stort medialt utrymme. Om orsakerna till detta ointresse går det bara att spekulera kring men Jarlbro undrar om det kan bero på att bokläsning är en kvinnlig sysselsättning eller måhända för att det verkar gammeldags i det nya digitala landskapet (Jarlbro 2014). Kanske verkade det ålderdomligt redan i mitten av 1960-talet i det framväxande tv-landskapet?

I mitten av 1970-talet kretsade mycket av den svenska medieforskningen kring så kallade informationsklyftor. Somliga grupper i samhället bedömdes som privilegierade i kunskapshänseende och andra som underprivilegierade. Ett av de mått som användes för att definiera informationsstarka respektive informationssvaga grupper var mediekonsumtionen, i synnerhet tidningsläsning och tv-tittande (se t ex Thunberg 1980). Det stod inte på förrän man kombinerade olika bakgrundsvariabler för dem som kunde betecknas som högkonsumenter av tv-nyheter och samhällsprogram och som var flitiga tidningsläsare. Genom detta fick man fram en grupp "informationsstarka", vilka var högutbildade män i förvärvsarbete äldre bosatta i storstäderna. Ett "avvikande" mediebeteende fanns hos dem man benämnde "informationssvaga", vilka var lågutbildade kvinnor, i synnerhet de äldre, med bostadsort utanför storstäderna. Tog man i

inte någon större omfattning del av tv-nyheter eller läste tidningen i någon mer omfattande utsträckning togs detta som ett tecken på ointresse för omvärlden. Ägnade man dessutom tid åt underhållningsutbud var det illa ställt.

Ingenstans diskuterades det huruvida informationsutbudet var relevant och intressant för dem som klassats som svaga. Utifrån sina sociala erfarenheter kan man förvänta sig att de så kallade informationssvaga eller "underprivilegierade" hade andra kunskapsintressen än de så kallade informationsstarka och som inte tillgodosågs av den rådande nyhetsvärderingen.

Mediebarometern 2013 visar att 50 procent av kvinnorna använder sociala medier en genomsnittlig dag och till denna jämfört med män större användning ger Jarlbro två tänkbara svar. Ett bygger på en traditionell stereotyp, nämligen den – det vet ju alla! – att kvinnor är sociala och tycker om att snacka och umgås även om det sker elektroniskt. Ett annat svar som hon tror mer på, kan vara att innehållet i "gammelmedier" är gjort av och för män, och då företrädesvis vita medelålders förmodade heterosexuella män. Med andra ord kan det vara så att kvinnors bruk av sociala medier är ett uttryck för deras kritik av medieinnehålls bristande förmåga att skildra kvinnors eget liv och vardag (Jarlbro 2014).

Kritiken hårdnar

En innehållsstudie av ett femtiotal kärleks- och familjenoveller, som publicerats i ett antal veckotidningar under 1958, visade att

männen var mer aggressiva, kvinnorna mer fallna för osäkerhet, undergivenhet, svaghet, sentimentalitet och tårar. Männen tog fler initiativ till att börja, fortsätta och bekräfta förbindelser med förlovning eller giftermål, kvinnorna däremot avbröt eller återknöt fler förbindelser. Flera män i konflikt om en kvinna var lika vanligt som rivalitet mellan kvinnor om en man. Lika många män som kvinnor blev försmådda (Boalt 1965:39).

Av den här beskrivningen framgår att kvinnor framställdes som osäkra och känslamma samtidigt som de verkade vara mer benägna att ha fler "lösa förbindelser" jämfört med aggressiva men "trofasta" män. Det var detta slag av könsstereotypier som ifrågasattes av ett flertal dåtida debattörer. I "Damernas instängda värld" kritiserade författaren och politikern Barbro Backberger det förkrympta kvinnoideal hon menade dominerade veckopressen (Backberger 1966). I *Kvinnor och människor* (1962) resonerade Eva Moberg om den amerikanska veckopressens kvinnobilder och om hur damtidningarna talade till sina läsare som till barn i en lätt förtrolig men nedlåtande ton. I debattskriften *Kynne eller kön?* (1966) kritiserades såväl ungdomsböcker som massmedier för att de förmedlade traditionella könsroller. *Den feminina mystiken* av Betty Friedan, också den en vidräkning med bland annat veckopressens kvinnore-

presentationer, publicerades på svenska 1968. Debatten om hur kvinnligt och manligt framställdes i veckopressen fick gensvar i en framväxande forskning om massmedier och könsroller, som dåtidens begrepp löd.

I slutet av 1970-talet kom en första nordisk inventering av medieforskningsprojekt med kvinnoorientering (Orvad Andersen & Korsgaard 1978). Under åren 1970-1977 hade endast ett 30-tal studier genomförts i de nordiska länderna. De flesta av dem var just ideologikritiska analyser av hur könsroller framställdes i veckopressen och av hur kvinnor porträtterades i densamma och i reklamen. De genomförda undersökningarna hade i huvudsak sin hemvist inom humanistiska ämnen.

Det var också i mitten av 1970-talet som flera kvinnliga journalister började tröttna på de arbetsförhållanden som rådde på redaktionerna. På initiativ av fackliga organisationer inom Sveriges Radio och Sveriges Television startade ett omfattande jämställdhetsprojekt under det av FN proklamerade internationella kvinnoåret 1975 (Abrahamsson 1991). Projektet engagerade olika yrkesgrupper inom företaget och var inriktat på att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män inom olika redaktioner snarare än att kritiskt granska själva programutbudet.

En annan aktion utfördes av *Aftonbladets* kvinnliga journalister när de 1979 protesterade mot de arbetsförhållanden som rådde på den manligt dominerade redaktionen (*Dokumentet* 1979). Än så länge kom den mest påtagliga kritiken mot förhållandena vad gällde redaktionsarbete inifrån medierna av kvinnliga medarbetare. Och ännu hade inte journalisterna börjat ifrågasätta själva innehållet.

Akademiseringen

I början av 1990-talet tog dåvarande Delegationen för jämställdhetsforskning, JÄMFO, initiativ till en konferens om frågor kring medier och kvinnor. Det konstaterades att under åren 1975-1989 var det cirka två procent av de omkring 5 000 referenser till svensk medieforskning i NORDICOMs databas som hade satt kön eller kvinnor i fokus (Carlsson 1991). Med andra ord var det under dessa 15 år knappt 100 forskningsstudier som intresserade sig för hur medierna relaterade till kön. 4 900 studier gjorde det inte. Enligt en sammanställning från samma databas för 1990-talet var det cirka sex procent som mer specifikt satte kön eller genus i fokus. Även om det skedde viss ökning därefter utgjorde genusrelaterad medieforskning mindre än tio procent av svensk medieforskning i början av 2000-talet (Kleberg 2006:11).

Visst flyttade den feministiska medieforskningen, såväl i Sverige som internationellt, in i akademien under 1980- och 90-talen men motståndet var påtagligt. När jag själv i början av 1990-talet skulle beskriva läget tog jag upp två strategier vad gällde att driva fram utvecklingen av feministisk forskning (Kleberg 1993).

En var att arbeta för att feministisk forskning integrerades i redan etablerade ämnen, men med risk för att den skulle marginaliseras alternativt tvingas till anpassning. Detta kunde, som jag såg det, leda till utplåning inom ämnen med starka traditioner och traditionella ämnesföreträdare. Den andra strategin var att bilda ett eget ämne för att behålla integriteten och förutsättningarna för en teoretisk utveckling, men också med risk för att marginaliseras i sin nisch, att bli det "andra" eller användas som alibi för att inte behöva syssla med frågorna inom andra ämnen. Vad jag då hoppades var att det så småningom skulle finnas tillräckligt många kvinnovetenskapliga – idag skulle jag skriva feministiska – forskare så att båda strategierna kunde användas framgångsrikt och ömsesidigt förstärka varandra.

I översikten 1993 menade jag att en anledning till varför feministisk medieforskning hade svårt att bli en accepterad del av den dominerande delen av medieforskningen kunde vara att den bedömdes som politisk och aktivistisk. Sådan forskning möter motstånd från en akademisk värld som hyllar objektivitet och opartiskhet, och från ett forskarsamhälle som dessutom just studerade mediernas objektivitet och opartiskhet och betraktade dem som journalistikens honnörsord. Diskussioner om objektivitet handlade ofta om mediernas förmåga att "spegla verkligheten" utan att samtidigt också reflektera över vilkas verkligheter som representeras.

I mitten av 1990-talet, ungefär samtidigt med att medie- och kommunikationsvetenskap inklusive ämnet journalistik fick forskarutbildning, etablerade sig genusvetenskap som ett eget ämne. Båda ämnena utvecklades under en tid då motstånd mot nya disciplin- och institutionsbildningar var starkt.

Inom båda ämnena har det funnits olika uppfattningar om vad den feministiska forskningen ska fokusera. Genusforskning i medie- och kommunikationsvetenskap, liksom i andra akademiska ämnen, är forskning utifrån en uttalad men mångfacetterad värdering, som forskarna själva omfattar och ett arbete man förelägger sig själv. Jämställdhetsforskning, ofta inriktad på att klarlägga orättvisor mellan könen vad gäller arbetsvillkor, kan ses som ett uppdrag forskarna får "uppifrån" (jfr Thurén 2003). Inom genusvetenskapen kan man förutom jämställdhetsforskning urskilja feministisk forskning med speciellt fokus på maktfrågor, kvinnoforskning med fokus på kvinnor och femininiteter, mansforskning med fokus på män och maskuliniteter och queerforskning med sin kritik av heteronormativiteten (jfr Ganetz 2005).

Att det var klokt att arbeta för ett självständigt ämne, genusvetenskap, tycker jag idag är höljt över allt tvivel.

När det gäller att i ett etablerat ämne arbeta för att feministisk forskning ska utgöra en given del är jag mer tveksam till huruvida denna strategi varit särskilt framgångsrik. Om jag ser till medie- och kommunikationsvetenskap inklusive journalistik får frågorna jämförelsevis marginell belysning. Vad denna antologi emellertid visar är att båda strategierna ömsesidigt förstärker varandra.

Den språkliga vändningen

Medieinnehåll kan aldrig vara någon sanningsenlig utsaga om livet utan gör ett urval och en *representation* och är i den bemärkelsen en *konstruktion* (se t ex de Lauretis 1987, *Women Making Meaning* 1992). Den amerikanska forskaren Gaye Tuchman myntade begreppet symbolisk utplåning med vilket hon avsåg mediernas underlåtenhet att beskriva och analysera kvinnors erfarenhetssfärer (Tuchman 1978a).

I stället för att spegla samhället hjälper exempelvis nyheterna till att skapa samhället genom att göra det till ett fenomen som vi gemensamt uppfattar (Tuchman 1978b). Det viktiga blir därför att dekonstruera det sätt på vilket medierna etablerar exempelvis dikotomin kvinna/man. Det språk och de bilder som används för att vikmakthålla dikotomin måste skärskådas och avslöjas. Då tar man också avstånd från en essentialistisk hållning som förutsätter att det finns en grundläggande "sanning" om kvinnan och att det finns en särskild grupp "kvinnor" som kan skiljas från en annan grupp, nämligen "män", och att dessa i termer av väsen har ett biologiskt ursprung och därmed ligger utanför kulturen (Kaplan 1988).

När *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988 utkommer med temanumret Kvinnor och TV menar redaktionen i sin inledning att det var oron för televisionens skadliga inverkan som starkt bidragit till den framväxande tv-forskningen. Televisionen hade setts som en del av den kapitalistiska ideologiproduktionen (jfr Orvad Andersen & Korsgaard 1978), men med stöd i språkliga teorier som semiotiska och strukturalistiska ifrågasattes den ideologikritiska forskningen för sin förenklade syn på hur mottagarna tolkade innehållet.

Receptionsstudier visade att olika användargrupper förstår och tillgodogör sig innehållet på olika sätt och konstruerar innehållets betydelse eller mening utifrån skilda sociokulturella bakgrunder och erfarenheter. Studierna banade väg för en mer nyanserad bild av publikernas tolkning av medieinnehållet (jfr Ang 1985, Radway 1984). Empiriska studier visade att bland annat det populärkulturella utbudet var öppet för flera olika tolkningar och idén om en enda läsning – den hegemoniska – kom på skam. Därmed erkänns publikens aktiva roll i skapandet av vad medieutbudet kan betyda (jfr Ganetz 1994). Genom receptionsforskningen rehabiliterades de delar av den kvinnliga publiken, som bedömts vara lättmanipulerade offer för medieutbudet.

Den språkliga vändningen, poststrukturalism och socialkonstruktivism kunde i sina ytterligheter leda till den felaktiga föreställningen att någon materiell verklighet inte existerade – allt var språk. Att medieforskare intresserar sig för hur medierna i sina språkliga konstruktioner representerar olika fenomen ligger i ämnets "natur". Men intresset för mediernas sätt att representera verkliga händelser eller hur de bidrar till föreställningar om mer existentiella frågor innebär inte ett förnekande av en materiell verklighet.

Det känns stötande att säga att konkreta kvinnor eller män skulle vara konstruerade. Däremot formas vi genom att forma oss eller konstituera oss, eventuellt med de konstruerade bilderna som modell (Holm 1993:85).

Den rumsliga vändningen

Den feministiska forskningen liksom medieforskningen så som den bedrivits i västvärlden har sedan decennier kritiserats för sina universella anspråk av den postkoloniala rörelsen. Eller för "falsk universalism", som den indiska forskaren Chandra Talpade Mohanty skriver i *Feminism utan gränser* (2003/2006). Hon menar att den västerländska feministiska forskningen sammanför kvinnor till en homogen grupp med identiska intressen oavsett klass, etnicitet eller ras. Den tillhandahåller "bevis" av universell och tvärkulturell giltighet, som resulterar i en homogen uppfattning av kvinnoförtryck. Detta ger i sin tur upphov till bilden av den genomsnittliga "tredjevärldenkvinnan" som lever ett stympat liv baserat på hennes kvinnliga kön (läs: sexuellt kuvad), hennes hemmahörighet i "tredje världen" (läs: okunnig, fattig, obildad, traditionsbunden, huslig, familjeorienterad, trakasserad). Denna bild står i kontrast till den (underförstådda) självrepresentationen av den västerländska kvinnan som utbildad, modern, i kontroll över sin egen kropp och sexualitet samt fri att fatta egna beslut (Mohanty 2006:37f).

Kraven på globalt fokus till skillnad från västerländsk etnocentrism innebär att erkänna skillnader, att lyssna på andra röster och att vara vaksam på hur motstånd och makt ser ut i olika kulturer – hur relationer mellan genus, ras och klass manifesterar sig i förtryck som olika grupper utsätts för (Gill 2007:29).

Ett tydligt exempel på hur en grupp kan diskrimineras genom underlåtenheten att se deras situation är när svarta kvinnor utsatta för sexism hamnade utanför diskussioner om diskriminering. Diskursen om rasism hade utgått från svarta mäns diskriminerade situation och den om sexism utifrån vita kvinnors situation (Crenshaw 1991).

Crenshaw visar med andra ord hur rasifierade strukturer åstadkommer diskriminering och det är inte en slump att det är postkoloniala forskare som varit viktiga introduktörer av intersektionalitetsbegreppet i Sverige.

En svensk studie av utrikesnyheter visar att när kvinnor förekommer i utrikesnyheterna, vilket i sig är sällsynt, är det ofta i samband med rapporter från länder som det sällan rapporteras från, vilket innebär ett slags dubbel ignorering av kvinnor i utrikesmaterialet (Roosvall 2005). Roosvall menar att exotiseringen av kvinnor i utrikesjournalistiken bygger på en iscensättning av det annorlunda, av det främmande – det som ses som mest annorlunda i relation till Sverige och västvärlden. Utrikesjournalistiken lär ut att det är skillnad på folk och folk, och att dessa skillnader främst är beroende av nationalitet

och etnicitet men att också kön har betydelse. Det är intressant att rapportera om män men inte att rapportera om kvinnor såvida inte kvinnor förekommer i sammanhang som gör dem till det där "andra".

I intersektionalitetsstudier är ambitionen att förstå hur olika kategorier som inkluderar etnicitet, klass, kön, sexualitet, ålder skapas och hur diskriminering av dessa sammansatta grupper sker genom olika former av maktutövning. En viktig utgångspunkt är att kön aldrig uppträder isolerat från andra relationer av förtryck och det väsentliga är att studera hur särskiljande processer ger grund för maktutövning (de los Reyes och Gröndahl 2007:14).

Inom queerteorier är kritiken av heteronormativiteten den mest användbara teoretiska ansatsen för intersektionalitetsanalyser och heterosexualliteten utgör kärnan i kulturell dominans. Queerteorin har flera beröringspunkter med den postkoloniala teoribildningen. Båda har rötter i rättighetsrörelser. Postkoloniala har rötter i medborgarrättsrörelsen, de antikoloniala i antirasistiska och queer i lesbisk feminism, gayrörelsen och queeraktivismen (Rosenberg 2007:87).

Frågor kring relationen klass och kön är, som sagt, inte nya men länge ansågs forskning kring klassfrågor att vara könsblind och forskning kring kön att blunda för klassaspekter. Den brittiska forskaren Beverley Skeggs med kollegor har på olika sätt lyft frågan om kön och klass. En studie om förhållningssättet till tv bland arbetarklass och medelklass visar att när vi nu i allt högre grad kan ladda ner tv till våra mobiler har de stora plasmaskärmarna blivit det senaste i klasskiljande markörer. För medelklassens kvinnor var det viktigt att markera ett avståndstagande från tv-tittande medan relationen till tv bland arbetarklasskvinnor var avsevärt mindre problematisk. Att fördriva tiden framför tv:n var inget som bekymrade dem, eftersom tid var en resurs som inte bedömdes som så värst värdefull. Klass "görs" genom nya former av användning av tid och rum: att sätta på tv-apparaten är en klasshandling (Skeggs & Wood 2011).

Beverley Skeggs (2005) har också visat hur mediernas intresse för vita arbetarklasskvinnor används för att markera var gränserna går för vad som ska uppfattas som anständigt och som därmed bedöms som respektabelt i ett samhälle. Den högljudda, utåtagerande, berusade, feta, vulgära, fränstötande möhippekvinna förkroppsligar den moralistiska besatthet som historiskt sett varit vidhäftad den brittiska arbetarklassen. Med exempel ur tv-utbudet som bekräftar den "anstötliga" arbetarklassen visar Skeggs hur ett "vi", medelklassen, formuleras som en motsats till ett "dom", arbetarklassen. I reality-tv-serier som "gör om mig", ska personer som ses som arbetarklassrepresentanter genomgå en klasshöjande omgörningsprocess. Att tillskriva arbetarklassen negativa värden är ett sätt att tillskriva medelklassen dess värde – genom att döma andra för att sakna god smak gör man sig själv smakfull.

Den affektiva vändningen

Skeggs (2005) diskuterar vad som händer när föreställningar om smaklöshet associeras till en person eller en grupp och hur detta kan ge upphov till skamkänslor hos de utpekade liksom i andras känslor av avsky.

Den affektiva vändningen uppmanar forskningen att "turn to affect", att uppmärksamma och inkludera känslor i sin forskning. En allt mer intimiserad medial offentlighet vädjar allt mer uppenbart om känslolösa reaktioner genom sitt innehåll och i sin hänvändelse till publiken. Även sociala medier och andra aktiviteter på nätet möjliggör såväl känslomässiga reaktioner som kroppsliga. Hur leder känslomässiga upplevelser – som rädsla, ilska, glädje, avsky, skam, sorg – till kroppsliga reaktioner – såsom gånad, hjärtklappning, svettning, illamående, rodnad, gråt?

Frågan om vilka känslomässiga reaktioner medieutbudet kan framkalla var tidigt aktuell i medieforskningen, kanske än mer i den allmänna debatten, och i synnerhet när det gällde televisionens våldsinriktade utbud. Fokus har oftast legat på tänkbara negativa effekter och då i synnerhet vad gäller barn och ungdomar. Kunde konsekvensen av det fikionaliserade våldet – mer sällan var det nyhetsprogrammets våldsamma utbud som fick uppmärksamhet – medföra skadliga konsekvenser? Att skrämja barn, göra dem rädda och otrygga bedöms som ett svek av vuxenvärlden och i botten ligger en farhåga att dessa känslor skall leda till oönskat och inte sällan våldsamt kroppsligt handlande. Att vetenskapligt bevisa själva medieutbudets betydelse för barns reaktioner har inte låtit sig göras och en förenklad stimulus – responsmodell förlorade snabbt sitt värde.

I en översikt över hur begreppen affekt och känsla används och relaterar till varandra utgår Jenny Sundén (2010) bland annat från Sara Ahmeds *The Cultural Politics of Emotion* (2004). Ahmed ser inte känslor som egenskaper hos en kropp utan något som skapar och formar kroppar. För Ahmed involverar känslor (emotion) kroppsliga sensationer (affekter) och därmed riskerar en uppdelning mellan känsla och affekt att separera känslor från den levda kroppen. Känsla och affekt kan endast separeras analytiskt.

Med referens till Sedwick (1993) diskuterar Anu Koivunen att känslan av skam är avgörande både för identiteter i allmänhet och för queera identiteter i synnerhet och om skam som hörnstenen i individers socialisering (Koivunen 2010a). Detta visar sig bland annat i efterföljande forskning kring skamkänslor (jfr Ahmed 2004, Probyn 2005) liksom i Skeggs arbete.

Den affektiva vändningen och betoningen av kroppslighetens betydelse kan ses som en kritik av poststrukturalism, den språkliga vändningen eller socialkonstruktivistiska feminister för att de inte inkluderat materiella eller ontologiska aspekter i sina teorier (Fjelkestam 2012:13). Inom det som benämns den materiella vändningen ifrågasätts om det finns en ontologisk skillnad mel-

lan representationen och det som representeras, mellan ordet och tinget och som lett till frågor om vi lyckas representera det som ska representeras på ett riktigt sätt. Fjelkestam menar att frågan är felaktigt ställd eftersom "verkligheten", materia, inte passivt väntar på att bli beskriven utan är delaktig i skapandet av den. Materia ska betraktas som produktiv snarare än passiv. Detta gäller även synen på den mänskliga kroppen, vilket innebär att kroppen analyseras i termer av ständig tillblivelseprocess och att känslors både kroppsliga och symboliska innebörd måste diskuteras (se också till exempel Karen Barad och Rosa Braidotti i *Posthumanistiska nyckeltexter* 2012).

Det finns anledning att understryka att de så kallade vändningarna inte följer på varandra i kronologisk ordning. Däremot medför en ny vändning att nya teoretiska perspektiv tillfogas eller ersätter andra utifrån en kritik av brister i ett rådande teoretisk ramverk.

Man kan också ifrågasätta den affektiva vändningen som en ny företeelse inom feministisk forskning. Anu Koivunen menar att talet om den affektiva vändningen innebär att man bland annat bortser från generationers feministisk forskning. Så till exempel har bell hooks och Audre Lodes gett uttryck åt subjektiva och sociala erfarenheter av orättvisor med betydelse för såväl kroppsliga som känslomässiga reaktioner (Koivunen 2010b). Det har handlat om orättvis behandling såväl i det riktiga livet som i den mediala offentligheten.

Och kanske innebär "turn to affect" en förnyad uppmärksamhet kring begreppsparet emotionalitet och rationalitet. Emotionalitet sätts ofta i kontrast till rationalitet och medför föreställningar om åtskillnad mellan känsla och tanke. Men "känna" associerar också till vetenskap och insikt. Till skillnad från kunskap i allmänhet gör känsla i dagligt tal ofta anspråk på en kunskap som inte alltid låter sig enkelt förklaras utan många gånger är intuitiv (Folkmarkson Käll 2013:29).

Ett sätt att studera hur emotionalitet och rationalitet förhåller sig till varandra i journalistiken sker i en studie av texter som i bourdieusk anda bedöms ha högt kulturellt kapital genom att ha vunnit det prestigefulla amerikanska pulitzerpriset (Wahl-Jorgensen 2013). Analysen visar att de vinnande texterna karaktäriseras av att de har påtagliga känslomässiga inslag men som "balanseras" av det av hävd hyllade objektivitetsidealet. Detta innebär bland annat att journalister aldrig diskuterar sina egna känslor utan det känslomässiga "outsourcas" till källor som diskuterar känslor – vanligtvis sina egna. Den känslomässighet som kommer till uttryck är i huvudsak negativ och Wahl Jorgensen menar att "känslomässighetens strategiska ritual" kräver en förståelse för vilka känslomässiga uttryck man ska använda för att väcka de rätta känslor som den omskrivna händelsen kräver.

Det är en poäng att även journalistikforskning – inte sällan genomdränkt av frågor kring objektivitet och opartiskhet, tydligare uppmärksammar olika sätt att inom journalistiken väcka känslor som förvåning, rädsla, empati, skam.

Postfeminism?

Det finns, som sagt, flera "post". Bland dessa får postfeminism ses som relativt svårtolkat och tillskrivet ett flertal betydelser eller definitioner. Debatten om vad "postfeminism" som fenomen har för betydelse för medieutbudet och för medieforskningen är inte helt enkelt att sätta fingret på. Jag ska försöka identifiera de huvudsakliga spåren i den diskussion som förts framför allt av anglosaxiska skribenter. Men också om och i så fall hur fenomenet har etablerat sig i svensk feministisk medieforskning.

Om man utgår från att termen implicerar en periodisering är postfeminismen något som kommer efter feminism. Förklaringarna är av två slag: den ena att feminismen varit så framgångsrik att det råder jämställdhet, och att rörelsen inte längre behövs. Den andra förklaringen är att feminismens tillkortakommanden och misslyckanden har påvisat feminismens absurda krav, gjort rörelsen obsolet och att den materiella ojämlikheten mellan könen är olösbar (Boyle 2005:31). Detta förkastande av feminism är något som Susan Faludi ägnar stor uppmärksamhet i *Backlash – Kriget mot kvinnorna* publicerad 1992.

Den amerikanska medieforskaren Susan J. Douglas har hävdad att när *New York Times Magazine* 1982 tryckte artikeln "Voices From the Post-Feminist Generation" lanserades ett begrepp som innebar att sedan dess har amerikanska kvinnor fått höra att de befinner sig i en postfeministisk tid och kommer att så göra för alltid (www.inthesetimes.com/main/article/1466).

Vad är då postfeminism för något? Douglas menar, ironiskt, att det måste referera till en tid när fullständig jämställdhet är uppnådd. Postfeminism anger att kvinnor gjort stora framsteg på grund av feminismen men att den nu är såväl irrelevant som oönskad. Den har gjort miljontals kvinnor olyckliga, okvinnliga, barnlösa, ensamma och bittra. Nästa gång vi åter läser något i medierna som uppmanar kvinnor att hålla tyst, se snygga ut, banta, överge sin karriär, ha fler barn och skaffa dem medan man är ung så gäller det att komma ihåg vad man är vittne till. Det är den senaste löpande bandprodukten från en stor och mycket framgångsrik industri, nämligen Postfeminism Inc.. Mediernas beroende av reklamintäkter och dess inverkan på innehållet är obrutet.

En kombination av traditionell femininitet och den andra vågens feminism, som till exempel filmerna *Pretty Woman* och *Working Girl*, har också benämnts postfeminism. Många studier apostroferar (post)feministiska egenskaper hos Madonna eller i tv-serier som *Sex and the City* och *Ally McBeal* men det saknas studier av den dagliga representationen av genusrelationer i icke-feministiska eller manligt centrerade shower (Boyle 2005). Särskilt i amerikanska sammanhang är postfeminism synonymt med en tredje vågens feminism, som inte behöver vara en antifeminism men som representerar ett nytt slags feminism i en ny kontext (Gill 2007:251). Ett problem som denna tredje vågens feminism identifierar är polariseringen mellan å ena sidan feminism och å andra

sidan femininitet – en motsättning som postfeminismen i denna tappning tar avstånd från.

Men postfeminismen kan också som utveckling av andra vågens feminism där inte längre likhet står i centrum för den feministiska debatten utan nu handlar det om olikhet. Det sker ett epistemologiskt skifte bort från strukturella analyser med totaliserande begrepp såsom patriarkat till en mer pluralistisk uppfattning om feminism, som adresserar marginaliserade, diasporiska och kolonialiserade kulturers krav på en icke-hegemonisk feminism (Brooks 1997). Denna användning av begreppet postfeminism får i stort anses vara liktydig med den rumsliga vändningen initierad av den postkoloniala feministiska rörelsen.

När tidskriften *Feminist Media Studies* firar 10 årsjubileum 2011 bidrar Andrea Press med en text som funderar över vad som händer med "feminist" i feministisk medieforskning (Press 2011). Hon utgår från en ung kvinnas självmord. I de amerikanska mediernas bevakning av händelsen upprepades gång på gång just mediernas betydelse för den tragiska utgången och i synnerhet sociala mediers. Samtidigt visar det sig flickan blivit utsatt för en värsta form av mobbning och att misogynia epitet tillskrivits flickan. Press understryker vad många andra hävdar, nämligen att analyser av unga kvinnor och medier inte enbart kan analyseras utifrån att det är medierna som är viktigast. Det handlar om ett samhälle som tillåter hänsynslösa attacker. Som feministiska medieforskare måste analysen omfatta såväl kvinnor och feminism som mediers representation av och betydelse för kvinnor, genus och sexualitet.

Press menar vidare att det inom medieforskningen är delade meningar om vad som avses med postfeminism och att själva begreppet anses såväl användbart som oanvändbart och att forskare myntar alternativa termer som "new femininities", "third-wave feminism", "embedded feminism" och "neo-feminism" (Press 2011:108). Även om dessa olika perspektiv förtjänar att diskuteras så är det lätt att vara ense med Press om att det viktigaste i feministiska mediestudier är att behålla det kritiska perspektiv som den första och andra vågens feminism lämnat i arv.

Sverige då?

I ett försök att komma åt vilken eventuellt genomslag begreppet "postfeminism" har i svensk medieforskning och bland studenter inom ämnesområdet har jag sökt i några relevanta databaser.

Först kan man konstatera att "postfeminism" inte är ett sökbart ord när det gäller doktorsavhandlingar i databasen GENA, som dokumenterar avhandlingar inom kvinno-, mans- och genusforskning.

Däremot är ordet sökbart i databasen KvinnSam som är en del av Libris-databasen och innehåller referenser till monografier, antologier, artiklar och

uppsatser. Sökningen på postfeminism, februari 2015, gav där totalt 110 titlar varav 94 var engelska titlar och fyra var svenska.

En av dessa faller inom medieforskningen, nämligen "Starka kvinnor? Förebilder och tjejer i musikproduktion och musikkonsumtion" i *Tidskrift för genusvetenskap* (Werner och Nordström 2013). I denna undersöks föreställningen om att starka kvinnliga musikartister kan vara förebilder för tjejer. Författarna ställer frågan om postfeminism i populärkultur är en icke-feminism och bärare av nyliberala värden.

Med hänvisning till den brittiska forskaren Angela McRobbie diskuterar författarna en postfeministisk kultur där kvinnor tillåts vara starka och där feminism och jämlikhet framställs som något som redan uppnåtts. Påfallande ofta är dessa starka figurer vita västerländska medelklasskvinnor, exempelvis Bridget Jones och Ally McBeal. Men genom att osynliggöra feministisk kamp och genom att inte lyfta fram ojämlikheter ägnar sig denna postfeministiska kultur inte åt feminism utan i stället åt att förneka skillnader mellan kvinnor med avseende på till exempel klass, etnicitet och ras. Kvinnlig styrka individualiseras och placeras oftast i vita unga funktionella kroppar – framtidens "top girls". Det är ekonomisk frihet och köpkraft som är det framgångsrika målet för kvinnor – snarare än solidaritet och politisk aktivism. Postfeministisk kultur kan sägas vara full av förebilder som osynliggör strukturella maktordningar.

Däremot visar Werner och Nordström i sin empiri att unga kvinnor har ett reflexivt förhållande till sina förebilder och att de i sina egna praktiker förhåller sig till maktordningar och ojämlikheter. Samtidigt ger de unga kvinnorna uttryck för en tro på den individuella framgången såsom en möjlighet för dem själva liksom för artisterna. Det handlar om en ny kulturyttring som tillåter medverkan av "starka" kvinnor men skymmer sikten för de maktrelationer som styr och ställer.

För att få ett slags uppfattning om hur vanligt det är med feministiska eller genusvetenskapliga perspektiv i de cirka drygt 6 100 studentuppsatser (examensarbeten på kandidatnivå) som listas när man på DiVA (Digitala Vetenskapliga Arkivet) använder sökordet "medier" kombinerade jag "medier" med dels "genus" dels "feminism" (listan omfattade åren 2005-2014 och sökningen gjordes i februari 2015). Kombinationen med genus gav drygt 280 träffar och kombinationen med feminism gav cirka 40 träffar, det vill säga tillsammans utgör de mellan två och tre procent av uppsatser om "medier". Nu vet vi att det inte är helt enkelt att välja nyckelord för sina texter så uppgiften får tas med en nypa salt. Men många uppsatser är det inte!

En sökning på "postfeminism" i DiVA, gav 13 träffar och var med något undantag skrivna under åren 2009-2014. Samtliga 13 handlade på ett eller annat sätt om medier. Några av dem tog upp föreställningar om kvinnor så som de kommer till uttryck i reklam och veckotidningar liksom om så kallade "starka" kvinnor, t ex Bridget Jones. I uppsatserna identifieras postfeminism som ett

”nytt” uttryck i medieutbudet – och som i huvudsak utsätts för samma ideologikritiska analys som den som skedde av veckotidningar och reklam under 1960- och 70-talen. Det förefaller således som om det kritiska perspektivet har plats i de fåtal svenska mediastudier som behandlar postfeministiska fenomen.

Men frågan är vad som händer med själva medieutbudet där en postfeminism råder som omkullkastar det feministiska arbetet? Då är dags att åter intensifiera och skärpa en ideologikritisk granskning av medier, som i skapandet av femininitet och maskulinitet blundar för maktförhållanden och förnekar skillnader vad avser klass, etnicitet, ras och sexualitet.

Referenslitteratur

- Abrahamsson, Ulla B. (1991) "Hälften vunnet? Anteckningar från 10 års jämställdhetsarbete i Sveriges Radio-koncernen" ss. 93-110 i Carlsson, Ulla (red.) *Medier, Människor, Sambälle*. Göteborg universitet: Nordicom.
- Ahmed, Sara (2004) *The cultural politics of emotions*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ang, Ien (1985) *Watching Dallas: Soap Opera and the Melodramatic Imagination*. London: Methuen.
- Backberger, Barbro (1966) *Det förkrympta kvinnoidealet*. Stockholm: Bonniers (Tribunserien).
- Boalt, Gunnar (1965) *Masskommunikation*. Lund: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- Boyle, Karen (2005) Feminism Without Men. Feminist media studies in a post-feminist age i Curran James and Michael Gurevitch (eds.) *Mass Media and Society*. 4th edn., London: Arnold.
- Brooks, Ann (1997) *Postfeminisms: Cultural Theory and Cultural Forms*. London and New York: Routledge.
- Carlsson, Ulla (1991) Kön- och kvinnoperspektiv i svensk masskommunikationsforskning i *Kvinnoperspektiv på masskommunikationsforskning*. Delegationen för jämställdhetsforskning (JÄMFO) Rapport nr 22, juni 1991.
- Carlsson, Ulla (1993) (red) *Nordisk forskning om kvinnor och medier*. Nordicom – Sverige 3/1993. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Crenshaw, Kimberlé (1991) Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color i *Stanford Law Review*, Vol. 43, No. 6:1241-1299.
- de Lauretis, Teresa (1987) *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film and Fiction*. London: MacMillan Press.
- de los Reyes, Paulina och Satu Gröndahl (2007) (red). *Framtidens feminismer. Intersektionella interventioner i den feministiska debatten* Hägersten: Tankekraft Förlag.
- Dokumentet – vad hände sen?* Av Aftonbladets kvinnliga journalister, (1979). Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Douglas, J. Susan (www.inthesetimes.com/main/article/1466)
- Faludi, Susan (1992) *Backlash: kriget mot kvinnorna*. Stockholm: Norstedt.
- Fjelkestam, Kristina (2012) *Ta tanke. Feminism, materialism och historiseringens praktik*. Lund: Sekel Bokförlag.
- Folkmarksson Käll (2013) Närhetens intima avstånd – Om känselsinnet som sammanbindande och gränsdragande i *Tidskrift för genusvetenskap* nr 4/2013: 25-45.
- Friedan, Betty (1963/1968) *Den feminina mystiken*. Stockholm: PAN/Norstedts.
- Ganetz, Hillevi (1994) Kvinnliga blickar. Om feministisk populärkulturforskning i Ulla Carlsson (red. m fl) *Kommunikationens korsningar: Möten mellan olika traditioner och perspektiv i medieforskningen*. Göteborg: NORDICOM-Sverige.
- Ganetz, Hillevi (2005) *Genusvetenskapliga projektansökningar inom humaniora- samhällsvetenskap: en uppföljning av Vetenskapsrådets beredning och utfall år 2004*. Vetenskapsrådets kommitté för genusforskning, Stockholm: Vetenskapsrådet (Vetenskapsrådets rapportserie 2005:15).
- Gill, Rosalind (2007) *Gender and the Media*. Cambridge: Polity Press.

- Holm, M. Ulla (1993) *Modrande och praxis. En feministisk undersökning*. Göteborg: Daidalos.
- Jarlbro, Gunilla (2014) Medieanvändning ur ett genusperspektiv i ss 163-164 *Nordicom- Sveriges mediebarometer 2013*:163-164. Göteborg: Nordicom-Sverige 2014.
- Kaplan, Ann E. (1988) Televisionsforskning och feministisk kritik, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3/1988:4-15
- Kleberg, Madeleine (1993) Feministisk teoribildning och feministisk kritik i Carlsson, Ulla (red). *Nordisk forskning om kvinnor och medier*.Göteborg: NORDICOM-Sverige.
- Kleberg, Madeleine (2006) *Genusperspektiv på medie- och kommunikationsvetenskap*. Stockholm: Höskoleverket
- Koivunen, Anu (2010) Yes We Can? The Promises of Affect for Queer Scholarship i *Lambda Nordica*, Vol.15, Nos 3-4:40-64.
- Koivunen, Anu (2010) "An affective turn? Reimagining the subject of feminist theory" i Liljeström, Marianne and Susanna Paasonen (2010) (eds) *Working with Affect in Feminist Readings. Disturbing differences*. London: Routledge.
- Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3/1988.
- Kynne eller kön? Om könsrollerna i det moderna sambället: en debattskrift (1966). Holmberg, Per m.fl. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- McRobbie, Angela (2004) Post-feminism and Popular Culture i *Feminist Media Studies* 2004, 4:3:255-264.
- Mediebarometern 2013*, Göteborg: Nordicom-Sverige 2014.
- Moberg, Eva (1962) *Kvinnor och människor*. Stockholm: Bonniers (Tribunserien).
- Mohanty, Chandra Talpade (2003/2006) *Feminism utan gränser. Avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*. Stockholm: Tankekraftförlag.
- Orvad Andersen, Lissi & Elsebeth Korsgaard (1978) *Massmedia og likestilling*. Nordiska Minister-rådet, NU-serien 1978:28.
- Press, Andrea (2011) Feminism and Media in The Post-Feminist Era. What to make of the "feminist" in feminist media studies. *Feminist Media Studies*, Vol. 11, No 1, 2011, s 107-113.
- Probyn, Elspeth (2005) *Blush: faces of shame*. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Radway, Janice (1984) *Reading the Romance. Women, Patriarchy and Popular Literature*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Roosvall, Anna (2005) *Utrikesjournalistikens antropologi: nationalitet, etnicitet och kön i svenska tidningar*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation.
- Rosenberg, Tiina (2007) Är alla marginaliseringar likvärdiga? i *Framtidens feminismer. Intersektionella interventioner i den feministiska debatten*. de los Reyes, Paulina och Satu Gröndahl (red). Hägersten: Tankekraft Förlag.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1993) Queer performativity: Henry James's *The art of the novel* i GLQ 1:1:1-16.
- Skeggs, Beverley (2005) The Making of Class and Gender through Visualizing Moral Subject Formation i *Sociology*, 39:965-982.
- Skeggs, Beverley and Helen Wood (2011) Turning the television on is a class act i *Media Culture Society* 2011, 33(6):950-951.
- Sundén, Jenny (2010) Inte en babe – Affekt, känsla och sexualitet i *World of Warcraft* i *Tidskrift för genusvetenskap* nr 4, 2010, s 23-43.
- Thunberg, Anne-Marie (1980) *Samverkansspiralen. Människan i informations- och kommunikationssambället*. Stockholm: Liber.
- Thurén, Britt-Marie (2003) *Genusforskning: frågor, villkor och utmaningar*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Tuchman, Gaye, A.K. Daniels and James Benet (eds.) (1978a) *Heartb and Home: Images of Women in Mass Media*. New York: Oxford University Press.
- Tuchman, Gaye (1978b) *Making News: A Study in the Constructing of Reality*. New York: Free Press.
- Wahl Jorgensen Karin (2013) The strategic ritual of emotionality: A case study of Pulitzer Prize-winning articles i *Journalism* 14 (1):129-145
- Werner, Ann och Marika Nordström (2013) Starka kvinnor? Förebilder och tjejer i musikproduktion

och musikkonsumtion i *Tidskrift för genusvetenskap* nr 2-3 2013: 113-128.
Women making meaning, New Feminist Directions in Communication (1992) Rakow, Lana (red.)
New York & London: Routledge.
Åsberg, Cecilia, Hultman, Martin & Francis Lee (2012) (red) *Posthumanistiska nyckeltexter*. Lund:
Studentlitteratur.

Medier och intersektionalitet

Anna Roosvall & Kristina Widestedt

Intersektionalitet är ett begrepp som alltmer kommit att influera genus- och feministisk forskning under senare år. Det har dock mer sällan applicerats i mediestudier. I det följande diskuterar och operationaliserar vi intersektionella angreppssätt i relation till mediestudier. Vi utgår ifrån ett par exempelartiklar som vi inledningsvis analyserar med fokus på olika sociala kategorier såsom kön, klass, etnicitet och nationalitet, för att sedan övergå till en integrerad intersektionell analys där kategorierna "griper in i varandra" och smälter samman. Utifrån dessa exempel definierar vi intersektionalitetsstudier närmare och diskuterar fördelar såväl som svårigheter med intersektionalitet som metod. För att ytterligare belysa hur intersektionella angreppssätt och mediestudier kan korsbefrukta varandra, redogör vi sedan för ett antal avgörande traditioner inom medie- och kulturforskningen och diskuterar betydelsen av hur man där förstår makt, sanningsanspråk, identitet och representation – vilka alla utgör centrala ingredienser också i intersektionella angreppssätt. Avslutningsvis argumenterar vi för en ökad användning av intersektionella perspektiv i mediestudier; för en ökad uppmärksamhet kring komplexiteten i mänskliga identiteter och (makt-) relationer i medieutbudet såväl som i samhället.

Kungar, arbetare, kvinnor och andra: ett analysexempel

Det finns ett antal nyhetshändelser som är särskilt förutsägbara, som inträffar vid samma tid varje år, och som därmed ger upphov till en ritualiserad mediebevakning (Carey 1989, Couldry 2003, Dayan, Katz 1994, Sumiala 2013). För att illustrera intersektionalitetsperspektivets användbarhet på medieområdet har vi valt ut två dylika händelser som tar sin utgångspunkt i olika sociala kategorier och som till yttermera visso relaterar till varandra genom närheten i tid och rum: den svenske kungens födelsedagsfirande 30 april och Socialdemokraternas högtidlighållande av första maj dagen efter. Vi gör ett nedslag

år 2006 när kungen fyller jämnt och när händelserna explicit relateras till varandra i mediebevakningen.

Dagens Nyheter, tisdagen den 2 maj 2006: En helg med den svenske kungens 60-årsfirande och socialdemokraternas första maj-firande sammanfattas. På ett parallellredigerat uppslag ser vi på den ena sidan kungen, på den andra dåvarande partiledaren och statsministern Göran Persson. Rubrikerna står i tydlig dialog med varandra:

Majestätet, Lejonbacken 30 april

Majestätisk, Norra Bantorget 1 maj

De två stora bilderna visar dels kungen som höjer båda händerna över huvudet, stående på en balkong täckt med ett tyg prytt av guldkronor mot mörkblå boten, dels Göran Persson som slår ut med armarna i en retorisk gest, stående i en talarstol med en rad röda rosor i förgrunden. Bakom kungen står hans familj – döttrarna närmast bakom kungen själv, sonen i mitten av bilden, och hustrun

Dagens Nyheter, 2 maj 2006.

en bit vid sidan av de övriga. Slottets marmurvägg med reliefer och en ensam lejonmaskaron bildar effektiv bakgrund. Snett bakom Göran Persson står en kvinna som teckentolkar statsministerns tal med både händer och mimik. Det röda LO-banéret bakom Persson kontrasterar mot en i övrigt svart bakgrund.

Det är uppenbart att tidningsuppslaget vill säga något om *klass*. Vi finner tydliga klassmarkörer i bild, rubrik och ingress: här ställs Lejonbacken mot Norra Bantorget, kungsblått mot sosse-rött, välskräddad kostym mot vardagsöverrock, feststämning mot politiskt arbete, och Kungssången mot Internationalen. Skillnaden är tydlig – Sverige 2006 är ännu ett klassamhälle. Detta understryks av de likheter i bildkomposition och rubrikformulering som också lyfts fram och inbjuder till jämförelser. Ingressen i Persson-artikeln gör jämförelsen explicit:

En smula majestätisk var han faktiskt, Göran Persson, när han hälsade sitt folk på Norra Latins gård ett stenkast från LO-borgen. Och visst steg sången för andra dagen i rad när stockholmarna fyllde stadens gator. Men den här gången var det "Internationalen", och därmed upphör också likheterna med kungens födelsedag.

DN. TISDAG 2 MAJ 2006
SVERIGE 1 MAJ 15

Uppslutningen var god när statsminister Göran Persson talade på Norra Bantorget.

FOTO: SVEN ERIK SJÖBERG

Majestätisk, Norra Bantorget 1 maj

Dagens Nyheter, 2 maj 2006.

Resten av artikeln illustrerar således skillnader. Kungaartikelns salut, prinsessor, gentlemän, marscher, uniformer, löjrom, paradkalescher, svenska flaggor, ceremonier, musikkårer, hästar, honnörer och soldater kontrasterar mot Persson-artikelns demonstrationståg, funktionärer, kamp, arbetarrörelse, fackligt arbete, skofabriker, svartlistning, dåligt med mat, röda fanor, rosor, banderoller och kaffe.¹ Trots att orden överklass och arbetarklass inte förekommer i artiklarna, är jämförelsen ändå uppbyggd kring denna struktur. I enlighet med hierarkin i samhället är det även här (texten om) överklassen som är normen, sätter agendan och utgör referenspunkt för (texten om) arbetarklassen.

Om vi istället studerar uppslaget utifrån *kön*, kan vi konstatera att båda huvudpersonerna är män, och att deras ledande ställning betonas och bekräftas av de kvinnor som befinner sig i deras bakgrund. Kungen höjer sig rent fysiskt över de övriga familjemedlemmarna – han syns i halvfigur, de andras huvuden syns nätt och jämnt över kanten på balkongen. Prinsessorna är delvis skymda bakom kungen, drottningen står lite avsides och ser bokstavligen upp på sin man. I bildens centrum finns prinsen, som blickar ut över (de osynliga) folkmassorna. De två kungliga männen är alltså båda centrerade, den ene genom upphöjning, den andre genom bildsymmetri. Kvinnorna befinner sig både i bakgrunden och i utkanten, som utsmyckningar bland de andra ornamenten. Göran Persson dominerar fullständigt den andra bilden, med en bred inkluderande gest som tycks innefatta alla utom den teckentolkande kvinnan bakom hans rygg. Tolken, som är svartklädd, smälter i princip ihop med den svarta bakgrunden. Endast hennes livligt grimaserande ansikte och de tecknande händerna framträder tydligt. Kvinnan uppträder här i rollen som eko – hon i bakgrunden upprepar endast vad han i förgrunden säger. Med denna läsning framträder tydliga likheter i framställningen av männen. Samtidigt syns tydliga skillnader *inom* respektive bild – skillnader som är baserade på förhållandet mellan könen. Dessa skillnader liknar varandra; det finns en "likhet inom skillnaden" (se Lutz & Collins 2002: 101). Kön har uppenbarligen betydelse, både på Lejonbacken och vid Norra Bantorget. Texterna upprepar detta mönster, med kvinnor som bificurer och män som har ordet. I båda texterna får äldre män, "mannen på gatan", berätta om hur det var förr – de blir sanningsvittnen till den svenska historien. I kungaartikeln är kvinnorna kuttersmycken även i texten, men det förekommer också en kvinnoröst ur vimlet som tycker att "det är liksom mer harmoniskt med monarki". I Persson-artikeln omtalas ordföranden för SSU (Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund) Anna Sjödin, i ett negativt sammanhang, och partisekreteraren Marita Ulvskog kommenterar det minskade engagemanget under fanorna.

Utifrån perspektiv som betonar *nationalitet* och *etnicitet* kan vi göra andra iakttagelser. Alla personer som förekommer på dessa bilder är ljushyade. Detta kopplas till svenskhet, vilket särskilt signaleras av vinjetten "SVERIGE" högst

upp på tidningssidorna. Ur detta perspektiv är likheterna förhärskande, såväl mellan bilderna som mellan könen. Texterna betonar dels gemenskap – en närmast nationell uppslutning kring kungens födelsedagsfirande, en socialdemokratisk samling under fanorna – dels en nationell kontinuitet, genom historiska tillbakablickar på Sverige för 60 år sedan och genom att lyfta fram den unga generation som för traditionerna vidare. Det nationella perspektivet är påtagligt också i relation till avsaknaden av internationella utblickar. Arbetarrörelsen sjunger visserligen Internationalen, men dess retorik hör hemma i folkhemmet Sverige och framställs som om den berör hela den svenska allmänheten snarare än bara socialdemokraterna. Socialdemokratien och Sverige är tätt sammankopplade. Den nationella berättelsen är lika framträdande i framställningen av första maj-firandet som i framställningen av kungens födelsedagsfirande. Persson "hälsade sitt folk" på Norra Latins gård, på liknande sätt som kungen "tog emot folkets hyllningar", och medan landsfadern Persson uppträder mot fond av *Landsorganisationens* röda banér, har slottets balkong iklänts ett blågult tyg som alltså går i ton med den svenska flaggan för att inrama kungen, den förkroppsligade symbolen för Sverige.

Några få internationella aspekter finns ändå infälda i texterna. I artikeln om kungen figurerar prins Henrik av Danmark, som "i skjortärmarna" "hängde ut genom sitt öppna fönster" och gjorde "sitt bästa för att stjäla showen". Enligt uppgifter från SMHI, som framhålls i anslutning till stycket om prins Henrik, blåste det "16 meter i sekunden i byarna", och en åskådare muttrar: "han kan inte vara rädd för att bli förkyld!" Detta uppseendeväckande beteende av den dansk-franske prinsen (prins Henrik är av fransk börd) kontrasterar kraftigt mot den svenska kungen i uniform och stram honnör. När kungen själv talar, uttrycker han sin stolthet över att kunna visa upp Sverige för sina utländska gäster. Detta Sverige – de delar av det som gästerna faktiskt får se – kan utgöras av ett feststädat Stockholm, det födelsedagspyntade Slottet, det rojalistiska folket på Lejonbacken eller till och med den jubilerande kungen själv, men inte av vare sig förorter eller glesbygd, hemlösa eller folk i arbete.

I artikeln från Norra Bantorget påpekar en åskådare att arbetarrörelsen är en internationell rörelse, och Marita Ulvskog gör jämförelser mellan dagens demonstrerande skaror och den massiva opinion som väcktes av Vietnamkriget. Dessa enstaka internationella utblickar utvecklas dock inte i artikeln. Här finns skillnader i användningen av det internationella: medan kungaartikeln använder utländska inslag för att spegla, upphöja och framhäva det svenska, fungerar det internationella inslaget i Persson-artikeln mera som en påminnelse om förlorad solidaritet över nationsgränserna.

Etnicitetsaspekterna är framträdande i sin frånvaro. Artiklarnas fokus på ett etniskt homogent Sverige utestänger mångkulturella inslag. Samtidigt och på samma sätt utesluts religiösa olikheter i samhället. I andra journalistiska kontexter kan dock såväl etniska som religiösa aspekter lyftas fram på ett sätt

som kan liknas vid överrapportering, t ex när det gäller araber och muslimer i våldsamma sammanhang (Roosvall 2011).

Att kombinera perspektiv

Med en intersektionell analys, som omfattar såväl det uttalade klassperspektivet som den genremässigt naturaliserade nationalitetsaspekten och de implicita kategorierna kön och etnicitet, låter vi de olika läsningarna inte bara *adderas till* varandra, utan också *gripa in i* varandra (se Crenshaw 1991, Lykke 2003, 2005, McCall 2005, McClintock 1995, de los Reyes & Mulinari 2005). Om vi utgår från nationsperspektivet, så exemplifierar artiklarna två olika sätt att skildra Sverige. Detta kan förklaras av klassperspektivet: det monarkistiska Sverige är ett annat än det socialdemokratiska. Samtidigt är männens Sverige ett annat än kvinnornas, oavsett om de är monarkister eller socialdemokrater. Det är männen som förgrundas, medan kvinnorna förvisas till bakgrund och marginaler. Här griper perspektiven in i varandra, understryker vissa skillnader och skapar en skillnadernas föränderliga hierarki. Det är nämligen ändå skillnad mellan män och män, och mellan kvinnor och kvinnor. Överklassens män i Kunga-artikeln hanterar vapen och bär uniform, och mannen på gatan får epitetet gentleman. Arbetarklassens män i Person-artikeln kämpar med fanorna i blåsten, de är inte gentlemän utan medlemmar i Handelsanställdas förbund. Överklasskvinnorna är vackra, föder arvingar, tittar på männen och blir själva ögonfröjd för folket. Därmed iscensätts traditionella föreställningar om kvinnor som medel för biologisk reproduktion, som förmedlare av och symboler för nationen, men inte som dess företrädare eller som aktiva medborgare (Yuval-Davis, Anthias & Campling 1989). Arbetarkvinnorna i texten arbetar och föder (för många?) barn, kan ha höga politiska positioner inom rörelsen men befinner sig ändå i skuggan av männen. Människor från andra länder representeras här uteslutande av män, eller snarare av en enda man, prins Henrik av Danmark. Denne man ur överklassen är visserligen lite galen, men inte på ett farligt sätt, snarare så att man kan skratta åt honom.

Alltså: om man isolerar perspektiven från varandra, får man visserligen en del intressanta resultat i analyserna, men en intersektionell analys visar att det alltid är möjligt att problematisera strukturerna och erkänna den komplexitet som finns inte bara inom utan också mellan dem. Därigenom får man svar som är både mera omfattande och mera specifika. Naturligtvis kan man bestämma sig för att ett perspektiv är överordnat, men då bör man vara medveten om att "som man frågar får man svar". Användningen av ett överordnat perspektiv fungerar som en bekräftande förklaring på frågor om varför det ser ut som det gör i medierna och samhället. Varför framställs Göran Persson på detta sätt? Därför att han är man, enligt könsperspektivet. Därför att han är arbetarklass, enligt klassperspektivet. Därför att han är svensk, enligt nations-/etnicitetsper-

spektivet. Med ett intersektionellt angreppssätt blir svaret på ett första ytligt plan: därför att han är svensk, arbetarklass och man. På ett andra djupare plan svarar man samtidigt på en annan fråga, som gäller hur dessa aspekter samverkar i det konkreta fallet, vilken/vilka av aspekterna som blir mer eller mindre dominerande i olika kontexter, och hur detta kan kopplas till maktrelationer i samhället. I första maj-kontexten är Göran Persson först och främst arbetarklass, därefter svensk, medan hans kön inte tillskrivs någon betydelse. Som vår analys visar har det faktum att han är man dock stor betydelse i förhållande till hans position gentemot kvinnorna i artikeln. I många andra sammanhang är Perssons klasstillhörighet i princip osynlig, som då han uppträdde i medierna i egenskap av Sveriges statsminister. Göran Persson som Man var i förgrunden i kvällstidningarna då hans förhållande med Systembolagets dåvarande generaldirektör Anita Steen för första gången fångades på bild. I det sammanhanget var nationalitet och klass underordnade – men inte helt oväsentliga – aspekter.

Det kan förstås finnas flera aspekter som är intressanta att ta hänsyn till, och som ytterligare belyser komplexiteten i representationen. *Sexuell läggning* är en sådan aspekt. I fallet Persson-Steen står den heterosexuella parrelationen i centrum för en positiv berättelse. Därmed reproduceras idéer om såväl heterosexualitet som homosexualitet, idéer som kan kopplas till den heterosexuella tvåsamhetens naturalisering och företräde i samhället. I artikeln från Lejonbacken framhävs en annan aspekt av heterosexualiteten, nämligen kärnfamiljen och reproduktionen av den. På bilden ses kungen omgiven av hela sin familj, sammanhanget är positivt och sammanhållningen mellan familjemedlemmarna uppenbar. Den sammanhållna kärnfamiljen och reproduktionen inom den borgar för stabiliteten såväl i artikelns samhällsbeskrivning som i det svenska samhället i stort. Texten understryker kontinuiteten och soliditeten genom att berätta om kungens mor och hennes fem nedkomster, varav den sista säkrade tronföljden och därmed varaktigheten i den svenska monarkin. I dessa berättelser kopplas alltså samhällets stabilitet implicit till heterosexualitet.

Funktionsnedsättning är en annan aspekt, som mera sällan representeras i medierna. Liksom homosexualitet utgör funktionsnedsättning oftast en tyst motpol till en förutsatt normalitet. I bilden från Norra Bantorget finns dock en tydlig referens till en funktionshindrad grupp, personer med hörselnedsättning. Även om den teckentolkande kvinnan inte själv är en person med hörselnedsättning, antyder hennes närvaro i bilden att det finns personer med hörselnedsättning i Göran Perssons publik. Kvinnan har ingen betydelse för berättelsen i övrigt, och omnämns inte i texten. Däremot fungerar hon som en symbol för socialdemokratins vilja att inkludera alla i sin omsorg, något som samspelar väl med Göran Perssons öppna famn i talarstolen. Vi får inte veta om det verkligen fanns några personer med hörselnedsättning i publiken på Norra Bantorget – de blir alltså inte synliggjorda i sig. Deras representant, teckentolken, är samtidigt tydligt i bakgrunden av skeendet, närmast sammansmält med den

svarta väggen och lite påminnande om en vålnad, med ett ansiktsuttryck som kunde vara en replik till Edvard Munchs kända målning *Skriet*.

Kan då vilka aspekter som helst vara relevanta i en intersektionalitetsanalys? Självklart inte. Den gemensamma nämnaren för de aspekter vi har tagit upp är att de alla motsvaras av konkreta maktrelationer i samhället, maktrelationer som också innebär ojämlikhet och kan ta sig uttryck i diskriminering. Svensk diskrimineringslagstiftning tar upp sju diskrimineringsgrunder: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning och ålder (*Diskrimineringslagen* 2009). Europakonventionen om mänskliga rättigheter, som gäller som svensk lag sedan 1995 (*Svensk författningssamling* 1994: 1219), anger även politisk åskådning samt "social härkomst, [...] förmögenhet, börd eller ställning i övrigt", det vill säga det som inbegrips under kategorin klass i vår analys.

Intersektionalitet som metodologiskt angreppssätt

Intersektionalitetsanalys är ett angreppssätt som används för att undersöka hur olika maktasymmetrier, såsom kön, etnicitet, klass, sexuell läggning, ålder, funktionshinder etc, samverkar i skapandet av identiteter och materiella villkor för individer och grupper, och hur de därmed bidrar till att skapa och upprätthålla social ojämlikhet och politiska orättvisor (se de los Reyes & Mulinari 2005: 16). Själva sammankopplingen av två eller flera sådana maktasymmetrier är huvudsaken i en intersektionell analys. I intersektionen – skärningspunkten – mellan till exempel kön, etnicitet och klass skapas specifika maktpositioner och i förlängningen specifika former av förtryck. Könskonstruktioner är alltså alltid etnicitets- och klassbetingade, etnicitetskonstruktioner alltid köns- och klassbetingade, och klasskonstruktioner alltid köns- och etnicitetsbetingade. Med andra ord: om man undersöker konstruktionen av vita medelklasskvinnor måste man ta hänsyn till att detta inte kan generaliseras till andra grupper av kvinnor, vilket har varit en viktig utgångspunkt för "black feminism"-rörelsens ifrågasättande av den västerländska liberalfeminismen (hooks 2000: 19). Leslie McCall utvecklar problematiken ytterligare: "It was not possible/.../ to understand a black woman's experience from previous studies of gender combined with previous studies of race because the former focused on white women and the latter on black men" (McCall 2005: 1780). Dessutom är det så att eftersom vithet och medelklass utgör normer i vår del av världen problematiseras sällan dessa aspekter i studier av vita västerländska kvinnor, trots att etnicitet och klass kan vara lika betydelsefulla komponenter i skapandet av deras specifika identitet som deras kvinnlighet är (Crenshaw 1997, Dyer 1997, Carbin & Tornhill 2005). Dessa processer är inbäddade i varandra och kan inte separeras i analyser av maktrelationer (de los Reyes & Mulinari 2005: 10).

I de olika analyserna av artiklarna om Kungen på Lejonbacken och Persson på Norra Bantorget tillämpade vi olika typer av intersektionalitetsperspektiv. Vi tillämpade till exempel ett *additivt* perspektiv och diskuterade kungen som "överklass+man+vit", men också ett renodlat *intersektionellt* perspektiv då vi diskuterade kungen som "överklass vit man", – utan plus-tecken, betraktad som en oupplöslig helhet (Bowleg 2008). Det additiva perspektivet kan alltså skiljas ut från det intersektionella. Det ses inte som verkligt intersektionellt (MacKinnon 2013:1024). Samtidigt kan det vara konstruktivt att använda det som ett första steg i en analys (Bowleg 2008). Särskilt i kvantitativa analyser kan det vara svårt att helt undvika ett additivt tillvägagångssätt. Intersektionalitetsanalys för över huvud taget med sig stora metodologiska utmaningar. När man designar en studie där intersektionalitet står i centrum betraktas de olika kategorier man beaktar inte som endimensionella och oberoende av varandra, utan som ömsesidigt beroende av varandra och ömsesidigt konstituerande (Bowleg 2008: 312). Detta kan vara svårt att hantera, då krav på metodologisk klarhet ofta kan leda till överbetoning av gränser och kategorier samt undanträngande av gränsöverskridande och komplexa relationer. En tumregel som kan vara bra att utgå ifrån är dock att som man frågar får man svar. Ställer man till exempel additiva frågor i en intervjustudie så får man additiva svar (Bowleg 2008). Vill man ha detta som ett första steg i analysen är det förstås inga hinder att formulera sig så. Huvudsaken är att analysen i slutändan omfattar mer än summan av olika kategorier (Crenshaw 1991). För, som Jenny Sundén (2009: 35) skriver: "the making of lists per se can never be the answer to multiple oppressions. It is not the counting that counts, but the doing of the work on the in-betweens, the work on the messiness of relational power". Ett sätt att komma runt additiva frågor i intervjustudier är att låta intervjupersonerna identifiera sig själva. På liknande sätt kan man möta medietexter och analysera vad som verkligen finns inskrivet i dem, utan att på förhand bestämma vilka kategorier som är viktiga(st). I en studie av medierepresentationer av irländska resande (Irish Travellers) var kategorierna etnicitet och klass utvalda på förhand eftersom gruppen är erkänd som en etnisk minoritet i England (där de undersökta händelserna utspelade sig) men ses som en klass på Irland (Roosvall 2014a). Det visade sig dock att gemensamt för i princip alla de vuxna personer av resandefolket som representerades i de analyserade artiklarna var att de var kvinnor och att de genomgående framställdes i traditionellt "kvinnliga miljöer", såsom i hemmet tillsammans med sina barn. Det handlade alltså inte om etnicitet och klass, utan mer specifikt om underklasskvinnor av resandefolket. Genus trängde sig på och visade på en komplexitet och mångfald som inte bara ger en mer finkornig analys om den beaktas, utan även en mer precis sådan. Intersektionella perspektiv kan därmed stärka validiteten i en studie. Det blir säkerställt att man faktiskt undersöker det man sagt att man ska undersöka om man är

öppen för komplexiteter. Om man sagt att man ska underöka etnicitet så är det inte säkert att man får svar som egentligen är kopplade till etniciteten som singular kategori. De svar man får kan vara kopplade till intersektioner som alltså bör föras upp till ytan för att svaren ska bli adekvata. Kanske måste man då också tänka på att omformulera sina frågor.

I det här sammanhanget kan det också vara hjälpsamt att göra en distinktion mellan att tänka intersektionellt och att tänka på intersektionella kategorier. Kimberlé Crenshaw säger till exempel: "Black women may experience discrimination similar to white women, and similar to black men. Often discrimination is experienced as double, based on race and sex. Sometimes they experience discrimination as Black Women, not race plus sex, but as Black Women" (Crenshaw 1991, i MacKinnon 2013: 1028).

Inom feministisk forskning har intersektionellt tänkande använts för att komma åt skillnader som har med människors uppfattning om sitt kön och sin sexualitet att göra. Nina Lykke (2010) utgår till exempel ifrån intersektioner mellan kategorierna (socialt) genus och (biologiskt) kön i sin bok om feminism och intersektionalitet. Inställningen till kategorier och deras roll ligger till grund för ytterligare en indelning av intersektionalitetsperspektiv: de anti-kategoriska, de intra-kategoriska och de inter-kategoriska (McCall 2005). Det anti-kategoriska perspektivet motsätter sig användningen av kategorier i sig och de-konstruerar istället analytiska kategorier. Det intra-kategoriska perspektivet fokuseras ofta på studier av särskilda sociala grupper som befinner sig i undanskymda skärningspunkter, grupper vars identiteter överskrider traditionella gruppgränser. Det inter-kategoriska perspektivet tillämpar tillfälligt traditionella kategorier för att kunna studera ojämlikhet mellan grupper. I analyserna av kungen, Persson och deras respektive inramningar fanns inslag av framför allt det inter-kategoriska angreppssättet. Vi började med en additiv uppräknings som övergick i en inter-kategorisk analys där de kategorier vi först gick igenom var och en för sig fördes samman för att visa på ojämlikhet mellan grupper som förekom i centrum och i periferin av rapporteringen. Spår av en intra-kategorisk analys kan anas i diskussioner av intersektioner av det som inte var särskilt framhävt i artiklarna: till exempel funktionshindrade kvinnor. Anti-kategorisk analys har inte varit framträdande i exemplen ovan, men finns invävd i resonemangen kring omöjligheten i att diskutera kungen som enbart man, enbart överklass, enbart, vit, osv.

När man använder intersektionalitet som metod så fokuserar man på de krafter som skapar maktrelationer och i förekommande fall diskriminering och inte bara på deras produkter (t ex diskrimineringen). Man fokuserar alltså när det gäller etnicitet till exempel på idéer om vit överhet, när det gäller genus på manlig dominans, när det gäller genus och etnicitet på vit manlig dominans, osv (MacKinnon 2013). Detta föranleder en diskussion om medier, makt och hur makten kan förstärkas genom sanningsanspråk.

Medier, makt och sanning

Maktrelationer skapas och upprätthålls både diskursivt (det vill säga i text och bild) och materiellt. Därför är intersektionella analyser av just medier särskilt belysande. I medierna pågår en stor del av den diskursiva konstruktionen av sociala maktrelationer, samtidigt som medieinnehållet antas ha en avgörande påverkan på andra samhällsinstitutioner i en dialektisk process. Det som produceras i medierna är framför allt kunskap om förhållandena i samhället, en kunskap som är ideologisk och omfattar vissa värderingar och normer. Produktionen av kunskap och reproduktionen av befintliga maktordningar pågår inom såväl fiktion som fakta, såväl underhållning som information, men nyhetsjournalistiken har en särskilt framträdande roll genom sina sanningsanspråk (Ekecrantz & Olsson 1994).

Sanningsanspråken har en lång historia, med ursprung i naturvetenskapernas framgångsrika utveckling under 1800-talet. Därmed stärktes banden mellan vetenskap, sanning och allmän trovärdighet. Journalistiken drog nytta av vetenskapens goda rykte genom att framställa sig som en demokratisk och mera populär variant av vetenskapen, vars uttalade mål var att tjäna det allmänna bästa. Grunden för både vetenskap och journalistik var faktainsamlingen; den föregick teorier och slutsatser och var en nödvändig förutsättning för att nå kunskap. Journalistiken gjorde till och med jakten på fakta till ett yrke, reporteryrket. Den seriösa journalistiken tog tydligt avstånd från både fiktion och värderingar, och poängterade sitt faktainnehåll enligt devisen "Facts, facts, nothing but facts". Man började betrakta journalistiken som en samhällets dagbok, en dokumentärhistoria. Journalistikens huvuduppgift var att avbilda verkliga händelser (Schudson 1978).

I tanken om detta avbildande hade fotografitekniken en viktig roll. Dagstidningen liknades vid ett dagligt fotografi av tillståndet i samhället (Schiller 1981). Maskinen och tekniken ansågs kunna imitera naturen bättre än människan: fotografiet var mera exakt verklighetstroget än den realistiska målningen, fonografen gav en exakt ljudåtergivning. Tillsammans understödde dessa tekniska underverk uppfattningen att det fanns en objektiv verklighet "därute", en sann verklighet som man kunde rapportera om, och det var reportrarnas plikt att göra detta – i allmänhetens tjänst. På samma sätt som fotografier återgav verkligheten till synes utan mänsklig medverkan skulle reportrarnas texter återge verkligheten utan personlig inblandning – deras subjektiva närvaro skulle elimineras. Detta uppfattades som det enda sanna sättet att betrakta verkligheten. De båda världskrigen innebar en problematisering av sanning och objektiv information, men detta snarare stärkte än försvagade objektivitetens ställning som ideal i nyhetsjournalistiken (Schudson 1978).

Fastän varken journalister eller mediepubliker längre tror att nyheterna i bokstavlig bemärkelse "speglar" verkligheten, så agerar både producenter och konsumenter ändå som om detta vore fallet. Journalisterna presenterar sina

nyheter som sanna, och läsarna/tittarna tar emot dem som sanna, och det faktum att det gång på gång avslöjas att vissa nyheter är lögn stärker snarast idén om att det finns en enda sanning, och att journalistiken i normalfallet på ett enkelt sätt kan förmedla den. Detta objektivitetsideal erkänner alltså inte moderna kulturteoriers tankar om situationens betydelse för synen på verkligheten, det vill säga betydelsen av individens position i ett socialt och historiskt sammanhang (Bourdieu 1984, Haraway 1988). Det erkänner inte heller journalistikens roll i skapandet och upprätthållandet av maktrelationer, vare sig dessa framställs som intersektionella eller baserade på tydligt åtskilda sociala, kulturella, politiska, ekonomiska och/eller globala förhållanden (se t ex Fraser 1989, 2003, Ward 2010).

Medieinstitutionens dubbelhet som både arena och aktör (både forum för och deltagare i samhällsdebatten), både rekonstruktör (av andras verklighetsbeskrivningar) och konstruktör (av en egen sammansatt bild av världen), ger den en unik ställning i (re-)produktionen av kunskap och makt i samhället. Medierna besitter som sagt en betydande diskursiv makt, och har följaktligen stora möjligheter att påverka opinionen och de faktiska levnadsförhållandena för olika samhällsgrupper till det bättre (eller till det sämre). De dubbla rollerna gör det särskilt komplicerat – och därför också särskilt viktigt – att studera denna diskursiva maktutövning. Vi menar att en intersektionellt medveten analys ger goda förutsättningar att närma sig mediernas komplexa verkningar.

Postmodern identitet/upplevd identitet

En ofta citerad, svensk bioreklam under 1990-talet innehöll yttrandet: Jag är inte bara tandläkare, jag är mamma också. Yttrandet belyser en postmodern problematisering av identiteten: subjektet är inte en enkel enhet, utan sammansatt av olika delar, som aktualiseras i olika sammanhang. Till en del kan man själv bestämma över vilka aspekter av sin identitet man vill uttrycka och lyfta fram i olika situationer, men eftersom identiteten kommer till uttryck i sociala relationer påverkar också andra människor vilka delar av en själv som lyfts fram och tillåts dominera. Ett exempel: en person går på jobbintervju, och framställer sig som välutbildad, i lagom ålder, ekonomiskt och socialt välanpassad. Den potentiella arbetsgivaren stämplar dock personen som "fertil kvinna", en kategori som absolut inte utgör en säker tillgång på arbetsmarknaden. Hon får inte jobbet.

Exemplet visar hur maktordningar sätts i spel, vare sig man vill eller inte. Individens möjligheter att konstruera sig själv, att göra motstånd mot makten, har dock starkt betonats av cultural studies-traditionen, som fokuserat särskilt på adolescensen, den period i livet då man kanske som mest experimenterar med olika uttryck för sin identitet – musiksmak, klädstilar och andra yttre attribut.

När den europeiska cultural studies-skolan (CCCS i Birmingham) växte fram i början av 1970-talet, koncentrerades forskningen initialt kring arbetarklass och ungdom, det vill säga intersektionen mellan klass och ålder. Efterhand utvecklades en intern kritik mot den fokusering på unga vita män som dominerade (se t ex McRobbie 1978, McRobbie & Nava 1984), och såväl köns- som etnicitetsperspektiv inkorporerades i traditionen – dock sällan tillsammans.

Ur cultural studies-forskningen, där idéer om motstånd och identitetsskapande möter semiotiska och strukturalistiska perspektiv, framträder en aktiv individ som gör egna val, inte bara i sin egenskap av konsument utan också som producent. Begreppet *bricolage* beskriver hur subkulturella stilar formas med hjälp av sammansättningar av tecken/artefakter från olika sfärer, som tillsammans får en ny och ofta rebellisk innebörd. Det vid det här laget klassiska exemplet är säkerhetsnålen, som i punkkulturen blev ett provokativt smycke istället för ett bruksföremål. Säkerhetsnålen visar (minst) tre saker: dels att omskapandet och ifrågasättandet av den egna identiteten kan vara en konstruktiv och kreativ process, dels att inre egenskaper uttrycks med yttre symboler i en medveten kombination av tecken som är avsedda att läsas av andra, och dels att själva sammanblandningen av olika kategorier eller aspekter har en central roll i meningsskapandet och identitetskonstruktionen. Det finns med andra ord ett behov av att artikulera en konkret intersektionell identitet. Senare forskning om identitetsskapande i virtuella verkligheter har visat att motsvarande konstruktioner förekommer även där (se t ex Bromseth & Sundén 2011 om genus och sexualitet på internet).

De metodologiskt vitt skilda semiotiska och etnografiska ansatserna inom cultural studies har som gemensam nämnare ett intresse för att utforska maktspekter på såväl strukturell som individuell nivå. Detta utgör en viktig bakgrund till samtida intersektionalitetsstudier. En annan viktig bakgrund och ett centralt samtida sammanhang är den postkoloniala traditionen.

Postkolonialism

Postkolonial teori ägnar sig åt kritisk granskning av maktrelationer som har uppkommit i en kolonial/postkolonial kontext (Césaire 1955/1972, Habel 2008, Loomba 1998, McClintock 1995, Said 1978/2000, Spivak 1988a). De maktrelationer som undersöks har ofta att göra med nationalitet, etnicitet, religion och genus; var för sig, samt i kombination och med särskilt fokus på skärningspunkter. Många studier behandlar förhållanden i tidigare kolonier, men postkoloniala strukturer är inte begränsade till dessa områden (Keskinen et al. 2012). Trots att västvärldens dominans grundlades i relationen kolonialherre-koloniserad vilken genomsyrade det imperialistiska projektet, är dess effekter fortfarande spridda och bestående över både tid och rum.

Här handlar det om att undersöka strukturellt betingade ojämlika förhållanden som påverkar grupper snarare än individer. Medan cultural studies-traditionen fokuserar på individuellt kulturskapande och motstånd, studerar den postkoloniala traditionen i många fall mångfaldigt underordnade grupper som saknar egna reella uttrycksmöjligheter (se t ex Spivak 1988b). En mörkhyad kvinna är så att säga dubbelt underordnad i förhållande till normen – den ljushyade mannen – och en mörkhyad kvinna av arbetarklass står ännu lägre ner i hierarkin, om vi utgår ifrån att normen också innefattar medelklass. Varje maktaspekt som sätts i spel påverkar såväl den materiella livssituationen för individer som hur grupper framställs i fakta och fiktion. Här blir det tydligt att intersektionalitetsstudier har en viktig grund i postkolonial teori (se också Carbin & Tornhill 2005). De mest förtryckta grupperna i ett samhälle är ofta de som blir starkast utsatta för mediernas symboliska förtryck. Medieforskaren Gaye Tuchman lanserade 1978 begreppet "symbolisk utplåning" för att beskriva nyhetsjournalistikens förpassande av kvinnor till "mjuka" nyheter, särskilda kvinnosidor och till marginalerna av den ordinarie nyhetsförmedlingen (Tuchman 1978). Tyvärr har begreppet ett betydligt större användningsområde, och är till och med mer adekvat när det gäller representation av t ex kastlösa och gatubarn – för att inte tala om alla de grupper som vi inte ens känner till för att vi överhuvudtaget aldrig hör talas om dem.

När det symboliska förtrycket inte leder till utplåning, kan det istället ta sig uttryck i stereotypisering. Aspekter som hudfärg, kön och klass hamnar då inte i skuggan, utan ges en central roll och utgör grunden för homogena och exotiserande beskrivningar av heterogena grupper, då till exempel representationer av kvinnor av afrikanskt ursprung kan karaktäriseras antingen av ett fokus på bar hud eller av att kopplas till negativa sammanhang (Roosvall 2014b). Denna fixering vid skillnader har en distanserande funktion, eftersom den utgår ifrån en osynlig norm som också blir bärare av ett slags normalitet – den vite anglosaxiske protestantiske medelålders medelklassmannen. Detta centrala subjekt finns i bakgrunden men styr ändå allt – det handlar om att "verka men inte synas", för att låna Wallenbergarnas motto. De socialt perifera, å andra sidan, kan symboliskt sättas i centrum (Babcock 1978, i Hall 1997a), men inte som subjekt utan som objekt, till exempel i bilder av namnlösa muslimska kvinnor i slöja, som får fungera som illustrationer till artiklar där islam framställs som ett problem. "Det socialt perifera" är förstås ett relativt begrepp, eftersom det inte finns ett absolut socialt centrum (jämför Widestedt 2009). Sociala centra konstrueras genom preciseringar av vad som är att betrakta som avvikande. Vilka identiteter utgör norm, och vilka utgör avvikelse, i vilka tidsmässiga och geo-politiska sammanhang?

Representation: företräda respektive föreställa

När medieforskningen intresserar sig för identitet, studeras den som vi har sett antingen som subjektivt upplevd och producerad i relation till medieanvändning, eller som medialt representerad. I intersektionalitetsstudier av religion och makt skiljer man på ett liknade sätt på "formell religiös tillhörighet" och "religiös proximitet", där det första lämpar sig för studier av (hierarkier av religioner i) representationer och det andra för upplevd tro, reception och därmed för användarstudier (Appelroos 2005: 72). Representation i allmänhet, i sin tur, har två grundbetydelser: företrädande respektive föreställande. Det demokratiska politiska systemet bygger på representation i den första bemärkelsen – medborgarna utser politiska representanter som får företräda dem i beslutsfattande församlingar. Representation i den andra bemärkelsen är språklig och bildlig, och syftar på hur vi beskriver och framställer fenomen i vår omvärld.

Mediernas representationer av vår omvärld kan dock inte betraktas som perspektivlösa avbildningar av samhället, utan måste tillerkännas ideologisk betydelse. Den brittiske kulturteoretikern Stuart Hall (1997b) skriver om "the politics of representation" och lyfter därmed fram att föreställande representationer också innehåller element av politiskt företrädande representation. Det är alltså viktigt vilka grupper som syns i medierna – syns du inte, finns du inte. På en konkret nivå kan man tydligt se dels att olika minoritetsgrupper har anammat denna utgångspunkt och inte bara hävdat sina specifika politiska grupprättigheter (Fraser 2000, Woodward 1997) utan också krävt synlighet i medierna (Cottle 2000), dels att politiskt reglerade medieföretag som SVT (Sveriges Television) har skyldighet att företräda, det vill säga visa, nationella minoriteter i rutan.

Medierepresentationer av individer och grupper är underutforskade ur intersektionalitetsperspektiv. Vi har därför i denna artikel diskuterat representerade identiteter snarare än upplevda, och representation i betydelsen föreställd snarare än företrädd. Denna koncentration på symboliska uttryck innebär inte att vi bortser från materiella aspekter. Givetvis är det så att representerade identiteter påverkar och omformar upplevda identiteter, liksom föreställda identiteter påverkar den företrädande politiska praktiken. Vi betraktar medierna och deras innehåll som en del av samhället, och uppehåller oss därmed inte bara vid medieinnehållet utan vill också säga något väsentligt om det samhälle som detta medieinnehåll samverkar med. Vi intresserar oss för interaktioner mellan binära oppositioner och förespråkar ett angreppssätt som analyserar inte bara "det avvikande" utan också "det normala", inte bara de underordnade utan också de överordnade – och maktrelationerna dem emellan (se Dyer 1997). Därmed problematiseras såväl läsarens som forskarens position, för att göra det uppenbart att vi alla hela tiden ingår i olika maktrelationer där vi mer eller mindre medvetet uppbär olika roller. Ojämliga

maktförhållanden är vi alla en del av, inte bara de som för tillfället befinner sig i underläge (Widestedt 2006).

Slutord

Intersektionalitetsanalysen studerar sammanfattningsvis inte bara enkla binära oppositioner som kvinnor/män eller västerlänningar/Andra, utan framför allt hur olika sådana maktordningar samverkar med varandra. Det finns också analytiska vinster i att jämföra olika kontexter, historiska såväl som sociokulturella, för att få en fördjupad förståelse av samtida samhällen, då man fokuserar på de krafter som skapar maktrelationer, ojämlikhet och diskriminering och inte bara på deras produkter (ojämlikheten och diskrimineringen). Man fokuserar som nämnts till exempel när det gäller genus på manlig dominans, och när det gäller genus och etnicitet på vit manlig dominans (MacKinnon 2013).

Nina Lykke (2003, 2005) understryker att intersektionalitet är ett dynamiskt analytiskt begrepp som förutsätter att olika asymmetriska maktrelationer kan vara olika viktiga för olika individer, i olika situationer. Utgångspunkten för en reflexiv intersektionell analys bör alltså inte vara att betrakta en kategori, till exempel genus, som per definition överordnad andra kategorier. Däremot är det, som Lykke (2003: 53) formulerar det, "strategiskt viktigt" för den feministiska forskningen att hålla fast vid genuskategorins analytiska och politiska betydelse i ett könsmaktbaserat samhälle.

Vi ser i slutändan intersektionalitetsstudier som en väg till fördjupad kunskap om medierepresentationer, där såväl nyhetsjournalistikens som fiktionens användning av stereotyper, mallar och konventioner som bygger på enkla uppdelningar i binära oppositioner kan belysas och ifrågasättas. Intersektionalitetsperspektivet uppmärksammar och erkänner ju en representationens och maktordningarnas komplexitet som medieinstitutionerna i sin praktik tycks förneka.

Vi ser också mediastudier som en väg till fördjupad kunskap om intersektionalitet, och hur den sätts i spel i samtida samhällen. Det är idag framför allt i medierna som intersektioner skapas och reproduceras – det är där olika grupper konfronteras och kontrasteras mot varandra. En vanlig kvällstidning sammanför till exempel 'Kristi Brud' med svältande barn i Darfur, idrottshjältar med ryska gruvarbetare, svenska intellektuella med Hollywood-skådespelare, psykipatienter med fotomodeller, kungligheter med dokusåpadeltagare, och pedofiler med presidenter. Dessa möten är ofrivilliga och omedvetna, och ger inga upplevelser eller insikter till dem som figurerar i dem. Som utomstående iakttagare kan vi däremot se komprimerade versioner av intersektionella relationer och hierarkier mellan de grupper som satts i oavsiktlig dialog med varandra. Intersektionaliteten blir så att säga kondenserad i mediernas representationer.

Låt oss avslutningsvis återvända till Lejonbacken och Norra Bantorget, till månadsskiftet april-maj 2006, och till det klassamhälle som där framställs. Journalistiken tecknar här visserligen en analytisk ögonblicksbild av nationen Sverige, men denna samhällsanalys är samtidigt både endimensionell och förenklad. Vi vill påstå att det explicit framlyfta klassperspektivet bidrar till att en normativ, homogen etnicitet förutsätts råda inom den nationella ramen, samtidigt som ytterligare andra betydelsefulla maktordningar kommer i skymundan. Därmed inte sagt att journalistiken med ljus och lykta bör söka efter så många skillnader som möjligt, snarare att det vore önskvärt att bryta upp den endimensionella journalistiska tradition där en kategori i taget problematiseras. Maktrelationerna i ett samhälle är mångfaldiga, rörliga och interagerar med varandra. Även beskrivningar av samhället bör således erkänna denna dynamik och komplexitet – oavsett om de är författade av journalister eller akademiker.

Not

1. Se Roger Fowler (1991: 84) om olika lexikala register (vetenskapligt, politiskt etc.). I detta sammanhang är det relevant att uppmärksamma den maktrelation som uppstår mellan "överklass-registret" och "arbetarklass-registret" när de jämförs med varandra.

Referenser

- Appelros, Erica (2005). 'Religion och intersektionalitet'. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. 2005: 2-: 69-80.
- Babcock, Barbara (1978). *The Reversible World: Symbolic Inversion in Art and Society*, Ithaca, NY: Cornell UP.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bowleg, L. (2008). 'When Black + Lesbian + Woman ≠ Black Lesbian Woman: The Methodological Challenges of Qualitative and Quantitative Intersectionality Research'. *Sex Roles* (2008) 59: 312-325. DOI: 10.1007/s11199-008-9400-z.
- Bromseth, Janne & Sundén, Jenny (2011). 'Queering Internet Studies: Intersections of Gender and Sexuality', s 270-299, i Consalvo, Mia & Ess, Charles (red.) *The Handbook of Internet Studies*. Chichester: Wiley/Blackwell.
- Carey, James (1989). *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. New York/London: Routledge.
- Césaire, Aimé (1955/1972). *Discourse on Colonialism* New York: Monthly Review Press.
- Cottle, Simon (red) (2000). *Ethnic Minorities and the Media: Changing Cultural Boundaries*. Buckingham: Open University Press.
- Couldry, Nick (2003). *Media Rituals: A Critical Approach*. London/New York: Routledge.
- Crenshaw, Carrie (1997). 'Women in the Gulf War: Toward an Intersectional Feminist Rhetorical Criticism'. *Howard Journal of Communications* 8(3): 219-235.
- Crenshaw, Kimberlé (1991). "Mapping the Margins, Intersectionality, Identity Politics and Violence against Women of Color". *Stanford Law Review* 43(6): 1241-1299.
- Dayan, Daniel & Katz, Elihu (1994). *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Harvard: Harvard University Press.
- De los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005). *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o) jämlikhetens landskap*. Malmö: Liber.
- Diskrimineringslagen (2009) *Regeringskansliet.se* (<http://www.regeringen.se/sb/d/11043/a/111986>, besökt 2014-09-09).

- Dyer, Richard (1997). *White: Essays on Race and Culture*. London: Routledge.
- Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom (1994). *Det redigerade samhället: om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnufts historia*. Stockholm: Carlsson.
- Fowler, Roger (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- Fraser, Nancy (1989). *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*. Oxford: Polity.
- Fraser, Nancy (2000). 'Rethinking Recognition'. *New Left Review* 3, May-June 2000.
- Fraser, Nancy (2003). *Den radikala fantasin: mellan omfördelning och erkännande*. Göteborg: Daidalos.
- Habel, Ylva (2008). 'Filmen Vita myror som postkolonial kritik', i Janson, Tobias & Wahlberg, Mailn (red) *TV-pionjärer och fria filmare: en bok om Lennart Ehrenborg*. Stockholm: Statens ljud och bildarkiv.
- Hall, Stuart (1997a). 'The Spectacle of the 'Other'', i Hall, Stuart (red) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Hall, Stuart (1997b). 'The Work of Representation', i Hall, Stuart (red) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Haraway, Donna (1988). 'Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective'. *Feminist Studies* 14(3): 575-599.
- hooks, bell (2000). *Feminist Theory: From Margin to Center*. London: Pluto Press.
- Keskinen, Suvi et al. (red) (2009). *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, Farnham: Ashgate.
- Loomba, Ania (1998). *Colonialism/Postcolonialism*. London: Routledge.
- Lutz, Catherine & Jane Collins (2002). 'The Color of Sex: Postwar Photographic Histories of Race and Gender', i Askew, Kelly & Wilk, Richard (red) *The Anthropology of Media: A Reader*. Oxford: Blackwell.
- Lykke, Nina (2003). 'Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen'. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1: 47-56.
- Lykke, Nina, (2005). 'Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter'. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2-3: 7-17.
- Lykke, Nina (2010). *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. London: Routledge.
- MacKinnon, C. (2013). 'Intersectionality as a Method: A Note'. *Signs* 38(4): 1019-1030. DOI: 10.1086/669570.
- McCall, Leslie (2005). 'Managing the Complexity of Intersectionality'. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(3): 1770-1800.
- McClintock, Anne (1995). *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. London: Routledge.
- McRobbie, Angela (1978). 'Working Class Girls and the Culture of Femininity', s 96-108, i CCCS Women's Studies Group (red) *Women Take Issue*. London: Hutchinson.
- McRobbie, Angela & Nava, Mica (red) (1984). *Gender and Generation*. Basingstoke: Macmillan.
- Roosvall, Anna (2011). 'What is Threatening the West? Islam/Communism, Religion/Politics and the Rational/Irrational Discourse', s 115-136, i Nohrstedt, Stig Arne (red) *Communicating Risks. Towards the Threat Society?*. Göteborg: Nordicom.
- Roosvall, Anna (2014a). 'The Politics of Place. Media Representations of Traditionally Mobile Minorities: The Case of Irish Travellers', paper presenterat vid den internationella ICA-konferensen, Seattle, USA, 25 maj 2014.
- Roosvall, Anna (2014b). 'Foreign News: A Flagship of the Nation in an Age of Globalization', s 68-91, i Pultar, Gönül (red) *Imagined Identities. Identity Formation in the Age of Globalization*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Said, Edward W. (1978/2000). *Orientalism*. Stockholm: Ordfront
- Schiller, Dan (1981). *Objectivity and the News: The Public and the Rise of Commercial Journalism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Schudson, Michael (1978). *Discovering the News: A Social History of American Newspapers*. New York: Basic Books.

- Spivak, Gayatri Chakravorty (1988a). *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. New York: Routledge.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1988b). "Can the Subaltern Speak?", s 271-313, i Nelson, Cary & Grossberg, Lawrence (red) *Marxism and the Interpretation of Culture*. London: Macmillan.
- Sumiala, Johanna (2013). *Media and Ritual. Death, Community and Everyday Life*. New York: Routledge.
- Sundén, Jenny (2009). 'On Cyberfeminist Intersectionality', s 30-50, i Sundén, Jenny & Svenningsson, Malin (red) *Cyberfeminism in Northern Lights: Digital Media and Gender in a Nordic Context*. Cambridge: Cambridge Scholars Press.
- Svensk författningssamling* 1994:1219 (1994). Riksdagen.se (http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-19941219-om-den-europei_sfs-1994-1219/, besökt 2014-09-09).
- Tuchman, Gaye (red.) (1978). *Hearth and Home: Images of Women in the Mass Media*. New York: Oxford U.P.
- Ward, Stephen, J. A. (2010) *Global Journalism Ethics*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Widestedt, Kristina (2006). 'Constructions of National Identity, Gender Hierarchy and Social Order in Swedish Royalty Reporting', paper presenterat vid den 56:e ICA-konferensen, Dresden, 18-23 juni, 2006.
- Widestedt, Kristina (2009). 'Pressing the Centre of Attention: Three Royal Weddings and a Media Myth', i Jönsson, Mats & Patrik Lundell (eds) *Media and Monarchy*. Göteborg: Nordicom, pp 47-58.
- Woodward, Katherine (1997). 'Concepts of Identity and Difference', s 7-61, i Woodward, Katherine (red) *Identity and Difference*. London: Sage.
- Yuval-Davis, Nira, Anthias, Floya & Campling, Jo (red) (1989). *Woman, Nation, State*. Basingstoke: Macmillan.

II. Kropp och bild

Femininitet som spektakel

Avsmak, affekt och kvinnliga kroppar

Anja Hirdman

På väg fram till kassan i min matbutik dras min blick mot den rad av tidningsomslag där stora rubriker om "paniksvält", "chockbilder" och "cellulitkrig" ramar in bilder av kända kvinnors kroppar. Jag har, liksom kvinnan framför mig, svårt att inte dras in i bildernas närgångna uppvisande av olika kroppsdelar, samtidigt som jag finner dem minst sagt problematiska.

Genom historien har idéer om kvinnors kroppar antingen utmanat eller befestat maktrelationer mellan könen. Det är på kvinnors kroppar både rent faktiskt och i symbolisk form, som frågor kring demokrati, frihet och förtryck tar plats och skrivs in. Det är en kropp som antingen ska täckas, osynliggöras eller ständigt visas upp, och vars bröst och kroppsbehåring, beroende på sammanhang, kan ha politiska betydelser. Det är också en kropp som får symbolisera alltifrån abstrakta idéer om rättvisa, juridik, nationalism, till bildäcks kvalitéer och semesterupplevelser. På ett paradoxalt sätt bestäms således den feminina kroppen helt av sin kroppslighet (form, utseende, uppvisande) samtidigt som den ikläs betydelser långt utanför sin egen materialitet.

Frågor kring detta med feminin synlighet och uppvisande innefattar också, som Conor (2010) påpekar, alltifrån kvinnors egna blickar på sig själva i spegeln, till att vara synlig, att ta plats i offentligheten, till att bli bild genom kamera-teknologi. Det är inte heller lätt att skriva om feminin synlighet, eller rättare sagt kvinnan som bild, eftersom detta fenomen inbegriper en sådan mängd olika aspekter att det lätt försvinner ut i teorier om det moderna, om demokrati, varukultur, medieekonomi och så vidare. Alla förvisso mycket relevanta. Bilder på kvinnor ingår i allra högsta grad i en global medieekonomi där de skapar kapital. Men för att förstå vad som gör dem, i detta fall "chockbilder" säljbara, eller snarare vad de säljs med, vilka idéer och känslor som omger dem, behöver själva bilderna diskuteras. Och bilderna handlar om det kroppsliga, om de kroppar som visas upp och betraktarens egen kropp i relation till dem.

Kvinnor har länge varit en särskild sorts mediematerial bunden till det visuella och det spektakulära (Hirdman 2008). *Spectacle*, på svenska ofta översatt

med "anblick", "skådespel" avser det som visas upp för en publik i syfte att underhålla, roa, väcka uppseende eller/och oroa. Det innefattar alltså dels sättet som något, eller någon framställs på och de reaktioner det är tänkt att väcka. I båda fallen spelar det kroppsliga en central roll, både den kropp som visas upp och de kroppsliga upplevelser betraktaren förväntas få. I tidigare studier kring femininitet som visuellt spektakel betonas att begreppet inte hänvisar till en faktisk fysisk kropp, utan till en ideologisk konstruktion genom vilken betydelser kring femininitet naturaliseras (Cohan & Hark 1993). Detta stämmer naturligtvis men jag menar att denna konstruktion *är* kroppsligt baserad. Den får sin betydelse just via olika kroppsliga attribut, via bröstens form, hudens utseende och så vidare.

Världen över säljs medier och medieinnehåll med hjälp av bilder på kvinnor som kroppar att betrakta, diskutera, värdera, njuta av eller att förskräckas inför. Allt i enlighet med den mediala logikens signum att detta är säljande material. Tabloidpress och veckopress liksom en mängd internetsidor är fyllda av spektakulära bilder på kvinnokroppar. Hela bildtidningar, ofta riktade till en publik av kvinnor, ägnas även nästan helt uteslutande åt praktiken att kommentera och dissekera kända kvinnors kroppar och kroppsdelar (i Sverige till exempel *Hänt Bild*, *Veckans Nu!*, *Hänt Extra!*).

Detta är också bilder vi lär oss känna igen och det är kroppar vi lär oss känna igen, likväl som de betydelser de bär på; poserandet framför kameran, den framskjutna höften och bysten, småleendet men också den andra bilden med den höjda armen som skydd mot kameraögat, kroppen som försöker vrida sig undan, ansiktet dolt bakom mörka solglasögon. Och numer, bilder som saluför vad Weber (2011) kallar "body-based shame". Här möts vi av rubriker som talar om fettsugningar, om celluliter, om för magra kroppar, för feta kroppar, misslyckade plastikoperationer, och pilar som pekar ut lår, magar, bakdelar och bröst (se bildserie 1). Kvinnan som bild har i mycket likställts med en estetiserad framställning av den unga, slanka, ofta vita, attraktiva kroppen. I dialog med denna estetiserade bildkropp finns alltså numer en lika välkänd dubblett, den så kallade chockbilden, där vi möter samma kropp men i en mer "grotesk", avslöjande tappning.

Det är just de kvinnor världen känner via bilder från press, filmer, televisionen, internet, som får sina olika kroppsdelar inringade, uppförstorade och utpekade. Det chockerande, för att följa en vedertagen medieretorik, är en kroppslighet som tar över, rynkor som förstör det släta, hela, skelett som hotar att tränga igenom huden, eller fett som väller fram och döljer linjer. Vi kan också se bilder liknande dessa i den alltmer bildbaserade kommunikation på internet, och de närmast oöverskådliga antal sajter där bilder på så kallade vanliga kvinnors kroppar läggs ut, delas, och kommenteras i alltifrån umgängessajter till "nudz", "revenge porn", och "creep shot" (se Garde-Hansen & Gorton 2013a).¹ Kring feminina kroppar cirkulerar följaktligen en global bild-

The collage consists of several magazine covers from Sweden. The largest covers are from the magazine **NU**, which has multiple issues visible. One issue features a large photo of a man looking up, with the headline "Jag vill se att jockejen blir en riktig stjärna". Another issue features a woman in a red swimsuit, with the headline "VÄRSTA STRAND-KROPPAR!". A third issue features a woman in a black swimsuit, with the headline "STJÄRNORNA SOM ÄR FÖR TJOCKA OCH FÖR SMALA". The **BILD** magazine covers are also visible, with one issue featuring a woman in a white swimsuit, with the headline "VICTORIA ÄR BARA SKINN & BE". Another issue features a woman in a white swimsuit, with the headline "MIN RUMPA ÄR UTOM KONTROLL!". The **STORA HELG** magazine covers are also visible, with one issue featuring a woman in a white swimsuit, with the headline "KIM KARDASHIAN BRÖLLOPS-PANIK!".

Nedre raden: *HäntBild* nr 23, 2013. *VeckansNu!* nr 11, 2014. *HäntBild* nr 24, 2013.

Jag påstår inte att dessa bilder väcker avsmak i en absolut mening, eller att kropparna är motbjudande, men att de presenteras som sådana, och att det är detta som förklarar deras existens, liksom deras ekonomiska funktion, det som gör att de säljer. Med andra ord, det är dessa "läsningar" av kroppen som

ska ge bilderna deras affektiva kraft. Och kanske än viktigare; dessa bilder visar, menar jag, hur idéer om avsmak blivit en central del av populärkulturella representationer av kvinnor. Beverly Skeggs med flera, har exempelvis visat hur avsmak präglar framställningen av arbetarklassfemininitet i reality tv. Kvinnorna återges som överdrivna och i avsaknad av koder för det hon kallar det respektabla – de har för mycket kosmetika, för höga röster och så vidare (Skeggs 2005). Det finns här som Skeggs understryker, en social konsensus kring hur deras kroppar ska förstås och ”läsas”, och för vad deras utseende och beteende symboliserar – den lägre klassen och den icke-respektabla kroppen. Dessa program använder sig med andra ord av existerande föreställningar kring kön och klass, samtidigt som de reproducerar dem (se också Walkerdine 2011). Det är dock inte bara socioekonomisk klass som väcker negativa känslor i förhållande till kvinnors beteende och kroppar. Garde-Hansen & Gorton (2013b) diskuterar i en analys av de hatreaktioner som bilder på sångerskans Madonnas ”åldrade” kropp väckte på internet, hur uppbrutna normer kopplade till ålder och heterosexuellt begär skapade ”disgust reactions”. Även välbesuttna kvinnor i den populära hemmafru-genren presenteras som just objekt för kulturell avsmak (Lee & Moscovitz 2013) det vill säga som, självupptagna, småaktiga, och inte sällan horribla mödrar. Alltså oavsett social, ekonomisk bakgrund och status förefaller reaktioner på kvinnor och deras kroppar röra sig i gränslandet mellan fascination, spektakel och avsmak.

I detta kapitel kommer jag diskutera hur vi kan förstå avsmak i relation till uppvisandet och kommenterandet av kvinnokroppar i tidningar vilka riktar sig till kvinnor. Hur kan den kroppsliga relationen mellan dessa bilder och en tänkt kvinnlig betraktare tolkas? Vad är det för idéer om femininitet ”chockbilder” förmedlar? Eller uttryckt annorlunda; vad är det vi så att säga förstår när vi ser dessa bilder? Och vad kan den återkommande, repetitiva förekomsten av bilder som dessa innebära? Men låt oss börja i själva bilden som bild.

Bildens kropp

Kvinnors positioner som spektakel, anblickar, är historiskt sammanlänkade med framväxten av moderniteten och den mekaniska bildproduktion som tidigt knyts till de nya medie- och varumarknaderna med filmen, reklambilden, veckopressen, vykortet, pin-up korten, ja, alla de visuella praktiker där kvinnor blev bild både bokstavligt och ideologiskt. Det har också hävdats att den ”moderna flickan”, som ofta utgjorde bildens motiv, var ett globalt fenomen långt innan termen global fanns. Genom att spridas över stora delar av världen blev dessa bilder del av ett transnationellt ekonomiskt flöde (Conor 2010). I den moderna kulturens förtjusning i bilder och olika seende-upplevelser blir kvinnan ett uppskattat spektakel att beskåda på samma sätt som andra visuella

begivenheter såsom varuhus, tyger, nöjesfält och tittskåp. Konstvetaren Abigail Solomon-Godeau (1996) menar också att med den moderna bildkulturen blir kvinnan det kön vars kropp intar det offentliga bildrummet, och ersätter den manliga kropp som fram till dess varit den mest avbildade.

Detta bildgörande bär vidare på historiska betydelser kopplade till föreställningar om kvinnan som kropp, och som "den andre". Från antiken och under många århundraden framåt sågs kvinnan endast som en ofullbordad manlig kropp (Laqueur 1990).³ Den cartianska uppdelningen av tanke, kropp eller ande, materia fortsatte dessa idéer med kvinnor (och andra så kallade underlägsna grupper) som bestämda av sin kroppslighet, av barnafödande, menstruation och utan förmåga till det rena upphöjda tänkandet, *raison d'être*. Nedvärderande av det kroppsliga är följaktligen historiskt bundet till femininitet, eller som Alison Jaggar uttrycker det 1983:

Not only has reason been contrasted with emotion, but it has also been associated with the mental, the cultural, the universal, the public and the male, whereas emotion has been associated with the irrational, the physical, the natural, the particular, the private, and of course the female. (Jaggar 1983:145)

I bilden av kvinnan möts också idéer om kropp och teknologi. Föreställningar om kön och kroppslighet korsas med bildteknologins särskilda egenskaper och förmågor att avslöja, att visa upp och att skapa njutning via seendet. Spänningen mellan bildens sanningsanspråk och illusionen som finns i det spektakulära, binds tidigt till det feminina (kameran kunde exempelvis sammanfoga skilda kroppsdelar hos olika kvinnor för att nå den "perfekta" kroppen). I korsningen mellan teknologi, kropp och seende etableras en närmast Platonsk idealisering av det som inte kan vara men som likväl kommer att prägla idéer om femininitet; silkeslen hud, perfekta rundningar, strama konturer och så vidare. För att kunna figurera som spektakel krävs, som Conor (2010) visar, en naturalisering av just denna autenticitetsparadox, dels kamerans förmåga att visa "det sanna", det som varit framför linsen, att avslöja benens form, bröstens kurvor och så vidare, och dels vetenskapen om såväl bildens och det femininas möjlighet till illusion genom retuscheri, kameravinklar och kosmetika, hårfärgning, etcetera. Kvinnan som bild kan alltså här förstås som en typ av spektakelkultur där relationer mellan teknologi, seende och traditionella innebörder av kön cirkulerar och göder varandra.

Frågor kring kön, seende och makt har sedan sjuttioalet teoretiserats och analyserats inom feministisk forskning alltifrån Laura Mulveys (1975) berömda begrepp *den manliga blicken* och John Bergers (1972) konstaterande att män tilldelas makten att se medan kvinnor blir besedda, till teorier om kvinnansom-bild (se bl. a. Pollock 2003). Seeendet, vem som får se på vem och hur, förklaras här vara centralt för upprätthållandet av patriarkala maktstrukturer. Denna specifika visuella genusdiskurs (Hirdman 2008), behöver emellertid

förstås på fler sätt än som skapande av olika betraktelsepositioner. Vad bilden visar upp är den symboliska ordningens logik, den som inte alltid går att ta på men som är där, som förkroppsligar föreställningar om kön, ger dem hud, yta och framförallt – känsla.

Känslor, affekter och bilder

Betydelsen som känslor har för formandet av individuella och kollektiva identiteter, eller gemenskaper, uppmärksammas alltmer inom kultur – och mediestudier (Ahmed 2004; Karatzogianni & Kuntsman 2012). I det som kommit att kallas den affektiva vändningen analyseras mediekonsumtion och användning liksom medieutbud utifrån ett relationellt, känslomässigt och kroppsligt perspektiv. Såsom togs upp i inledningen av denna antologi, tar dessa perspektiv avstamp i kroppen som kropp, inte som en abstrakt metafor, utan den faktiska kroppen. Den kropp som berör och blir berörd. En central utgångspunkt är att känslor och våra kroppsliga, fysiska reaktioner är såväl sociala som personliga. De formas genom vår kontakt med andra och vår omgivning, de upplevs i våra kroppar och de har en avgörande betydelse för våra tankar och föreställningar om såväl andra som om oss själva (Brennan 2004, Clough 2010).

Förhållandet mellan kroppsliga reaktioner (affekter) och känslor har förståtts på många olika sätt. De vanligaste har varit att se dem som separata processer i oss. Våra evolutionärt designade grundaffekter; rädsla, ilska, sorg, avsmak, avsky, skam, glädje och intresse (Tomkins 1962-92) har betraktas som mer omedvetna, fysiologiska fenomen som inverkar på vår ansiktsmuskulatur, andning, hjärtrytm, blodflöden, och så vidare. Dessa mer direkta gensvar ansågs länge uppstå, komma och gå utan att lämna några större spår i oss när väl andning och puls lagt sig. Känslor, å andra sidan, har beskrivits som de tillstånd vi kan sätta ord på och är därmed mer personliga, färgade av vår historia och våra erfarenheter (Shouse 2005). Separerandet mellan affekt och känsla ifrågasätts dock alltmer. Forskning inom såväl neurofysiologi, som socialpsykologi och affektteori pekar på att affekter har mycket större betydelse för våra upplevelser och tankar än vad man tidigare trott (Panksepp & Biven 2012; Gregg & Seigworth 2010). Redan på 1960-talet betonade också Silvan Tomkins (1962-92) att affekter och känslor är svårseparerade, att de snarare går jämsides och föder varandra än förekommer i en hierarkisk bestämd ordning (med affekter som mer primära och så "lägre" känsloregistreringar). Vårt känsloregister bör istället förstås, menade han, som en cirkelprocess, som uppstår i sociala samspel och ger fysisk genklang i oss. Tankar formas alltså även ur affektiv känslobaserad information, vilken känns i kroppen, liksom direkta affektiva responser finslipas när vi ska hantera olika situationer. Sara Ahmed (2004), pekar också på att uppdelningen riskerar att skala bort känslor från den levda erfarenheten av

att ha och vara en kropp. Även om direkta sensationer, reaktioner kan komma och svepa oss med, eller bara upplevas som en vag obehagskänsla innan vi har någon medveten igenkänning, alltså innan vi kan sätta ord på det, kan det vi erfar fortfarande tala till oss, sätta sig i kroppen. Jag ska här inte gå in på hela den uppsjö av teorier och analyser, och vetenskapliga motsättningar kring hur man kan förstå människans både enkla och mycket invecklade känsloliv. Det som är relevant för denna studie, och mina argument är *medierade känslor*, eller texters emotionalitet för att tala med Ahmed. Perspektivet vrids då något mer åt vad känslor *gör* (och inte i första hand vad känslor *är*, även om de två naturligtvis går in i varandra).

Sara Ahmed, liksom flera kulturteoretiker pekar på att känslor cirkulerar mellan kroppar, mellan texter, bilder och publiker. Och nota bene, att de bär på en politisk betydelse. Med hjälp av ord, tecken, koder och så vidare, binds vissa känslor till olika grupper, ja skapar dessa grupper som imaginära 'andra', och ger dem olika värden. På ett sätt följer dessa perspektiv tidigare forskning om representationer och stereotypa framställningar av skilda grupper i medier. Men fokus ligger på själva det meningsskapande, på *hur* idéer, fördomar och kategoriseringar av människor fastnar i/på oss. Och insikten att detta görs på betydligt mer intrikata sätt än genom att endast aktivera vårt så kallade förnuft. Det nya ligger alltså i sätten som numer finns att första vad mediernas olika framställningar gör, och skulle jag tillägga hur de görs. I studier av medier innebär ett affektperspektiv med andra ord, att ta hänsyn till *hur* ideologier och diskurser på känslonivåer överförs och skapas, och hur de hämtar kraft genom att cirkulera mellan publik, skärm, bild, text. Det är därför viktigt att studera hur andra människor görs till objekt för våra känslor genom medierade representationer, och hur denna form av affektpolitik binds till sociala hierarkier i termer av klass, kön, etnicitet, ja, alla de kategoriseringar och värderingar vi så lätt gör av andra.

Även om en mängd olika affektteorier finns är en gemensam utgångspunkt att affekter förstås som det som uppstår i mellanrum (*in-between-ness*, som Gregg & Seigworth, 2010, uttrycker det). Att utgå från affekter är således att närma sig de krafter som är utanför det vi alltid kan sätta ord på men som ofta gör att vi dras mot eller till människor, saker, objekt. Mediernas affektiva dimensioner, det som formar vår reaktion och upplevelse (frivilligt eller inte) jobbar just i /med våra kroppar utifrån detta 'mellanrum', eller vad man kan kalla det associativa. Det som inte sägs rakt ut men som gör berättelser, bilder förståeliga – det som gör att vi "vet" eller "förstår" vad som förmedlas. Alltså, genom de betydelser som ord, tecken, koder bilder bär på och som vi har lärt oss tolka. Våra reaktioner, omedelbara eller ej, på det vi ser, läser, hör uppstår naturligtvis inte i ett vacuum. Associationer, kopplingen mellan A och B grundas i det vi redan vet, redan lärt oss förstå. Detta är på ett sätt självklarheter. Inte minst bilder bygger ju på att vi kan tolka gester, kroppar, uttryck på ett visst sätt – även om vi inte håller med vad bilden vill säga. Det är också till stor del

via associationer som kön, klass, etnicitet fylls med betydelser i medier, och binds till olika känslor.

Alla medier präglas av sin förmåga att interagera med våra sinnen och av att de blir en del av våra tankeprocesser, associationer, känslor, minnen och uttryck. De dirigerar vår uppmärksamhet liksom vårt begär och vår avsky i olika riktningar. Vi bör därmed, menar Gibbs (2011), se medier som olika affektiva rum, som vi rör oss i medan vi erfar olika känslor, både våra egna och andras. Vår upplevelse av och reaktion på innehållet präglas såväl av vad som berättas, som formen, det vill säga hur de kommer till oss via, text, bilder, tal. Flera studier har visat att bilder kommunicerar med oss på andra sätt än de semantiska och kognitiva (Gibbs 2011; Nass & Reeves 1996). Vi vet nu att det går ungefär tjugo gånger snabbare för vår hjärna att processa en bild än en text. Bilder talar till oss på det mycket speciella sätt som bilder gör. De kan sätta sig i kroppen och få vår hud att bli varm eller kall, våra ögon att tåras eller ge idéer, hud – en kroppslig form.

Analyser av hur kvinnor representeras på bild har ofta gällt förvrängda kroppsideal. Bilden anses visa upp en kropp som inte finns men som blir en jämförande yta i relation till den egna kroppen. Mer sällan har den kroppsliga affektiva relation som kan uppstå mellan bild och betraktare tagits upp. Laura Marks (2002) begrepp "haptic visuality" tar emellertid fasta på just bildens förmåga att beröra oss på ett mångfacetterat sätt, och på sätt som går in i kroppen. Seendet utvidgas här till att inbegripa nerverna, hudens reaktion. Det haptiska seendet bjuder in betraktaren, inte till identifikation med den/det som ses i första hand, utan till en kroppslig relation (se också Sobchack 2004). Som betraktare svarar vi alltså som en kropp mot en annan kropp. Och utifrån de betydelser som *redan präglar den/det som visas*. De bilder jag här diskuterar skulle också vara obegripliga, och helt utan laddning, om de inte förstods utifrån redan existerande idéer om femininitet, kroppar, utseende och känslor kopplat till detta.

Avsmakens feminina form

De så kallade chockbilderna är inte "tysta" bilder som återger händelser eller skeenden. Det inramas av högljudda kommenterande rubriker, och texter som förklarar hur de ska förstås och hur de ska upplevas. Till skillnad mot reklam-bilder där kroppar ska smälta samman med, eller åtminstone spilla över på, produkten, säljer dessa bilder kroppen som kropp och de känslor den tillskrivs och kan tänkas framkalla. De affektiva tilltal som ramar in dessa bilder rör sig menar jag kring avsmak, fascination och skam men på sätt som är fyllda av motstridigheter, och av det outtalade. Det upphetsade granskandet och bedömandet som bilderna ropar efter; se här, här där pilen pekar, där ringen är,

där förstoringen gjorts, där huden gropar sig, talar aldrig rakt ut om avsmak. "Kroppsskammen" kopplad till de avslöjade bilderna av utspända läppar, kutiga utmärklade ryggar och feta magar är samtidigt övertydlig. För något är bevisligen fel i bilden. Det är kroppsliga "katastrofer", "panik" och "kaos" som visas upp för publiken. Att detta är bilder som de avbildade kvinnorna inte vill ha publicerade av sig själva framgår tydligt av deras snapshot karaktär, det vill säga, bilder som tas utan personers medgivande, och ofta utan deras vetskap. Snapshot foton tillskrivs inte sällan en högre form av "intim sanning" än andra bildtyper just för att personerna är omedvetna om att de blir fotograferade, och att vi därför får se dem som "de är". Det intima och sanna består i dessa bilder just av den "avslöjade" kroppen, den som antingen är osminkad, ostylad, icke-retuscherad, eller återgiven i mindre smickrande vinklar. Det är inte vad dessa kvinnor gör som utgör det intima, det närgångna (dessa bilder finns förvisso också med) utan hur de ser ut, hur deras hud, bröst, lår, bakdelar är formade. Det är denna, vad vi kan kalla kroppsliga autenticitet, som utlovas publiken och som görs hyper-synlig i närbilder av olika kroppsdelar.

De ska naturligtvis samtidigt väcka ett intresse som drar in betraktaren i bilden, ibland som en jämförelse med den egna kroppsligheten. Som Kyrölä (2010) påpekar inbegriper kroppsbilder ofta ett dubbelt seende där betraktarens blick vandrar mellan bildens kropp och den egna kroppen. Detta syns också i bildtexter till exempelvis inzoomade lår och bakdelar där vi får veta att; " ..ingen har kunnat råda bot på hennes kesolår"; " inte ens [Paris Hilton] kan göra något för att bli kvitt sina apelsinlår, men hon är lika glad ändå " (*HäntBild* 2014:16, bildserie 2). Vad är det vi ska förstå här? De grafiska (och påhittiga) beskrivningarna av lårens hud som apelsinskal och mjuk ost bär inte på några positiva konnotationer, tvärtom för de tanken till det oformbara, det som man sjunker i, som inte har stadga.

Vi får också veta att inget har kunnat göras åt det, vilket implikerar att de förgäves sökt råda bot på detta okontrollerbara, för att avslutningsvis komma med det käcka tillropet – att man kan vara glad ändå. En motsägelse om något. Och alla dessa känslor och tolkningar utlästa ur en kroppsdel, där personen i fråga inte har yttrat ett ord.

De parallella blickar som blivit närmast synonymt med en feminin mediekultur där kvinnors blickar ska röra sig mellan andra kvinnors kroppar och den egna skapas i mötet mellan bild och text, mellan det som utpekats som kroppsliga "brister" och den avsmak – och oro – som ska genljuda i betraktaren. Inramningen av chockbilderna talar som sagt inte uttalat om avsmak. Deras patologiska granskande av kvinnokroppar sammanbinder istället på mer intrikata sätt avsmak med det feminina.

Att det västerländska mediala kvinnoidealet representeras av den unga, slanka, stramt konturerade kroppen, och den släta huden, har konstaterats sedan länge (Bordo 1993). Det är en kropp som helst ska regleras via dieter,

Bildserie 2.

Övre raden: HäntBild nr 16, 2014.

Nedre raden: Veckorevyn nr 14, 2005, HäntBild nr 11, 2013.

kirurgi, kosmetika. Många kvinnor för också en ihållande kamp med den egna kroppen i förhållande till det ideala. I ett kulturellt klimat som uppmuntrar kvinnor att oavbrutet arbeta, och kontrollera sin kropp mot det feta, hängiga, gropiga, bär den feminina kroppen ständigt på potentialen att upplevas som misslyckad, motbudande både av andra och av det egna jaget. Att vara stolt över sin kropp är samtidigt del av en nutida retorik som ska fungera jag-stärkande för kvinnor. Den feminina mediekulturens schizofrena budskap utgörs också av denna paradox där du-är-bra-som-du-är pareras med oändliga tips, råd,

uppmaningar, ja direkta krav på kroppslig förändring. Resultatet är en situation där både avsmak och skam blir en fundamental del av förståelsen av det feminina och samtidigt *det som det inte talas om*. Det är därför, såsom Meagher (2004) poängterar, av stor vikt att rikta strålkastaljus mot vad i vår kultur som ska inge avsmak, och på vilket sätt.

Avsmak är en av våra starkare grundaffekter; "more basic to our definition of self, than most other passions.", som Miller uttrycker det (1997:250). Vi har alla en genetiskt betingad förmåga att äcklas och känna avsky, men det vi upplever avsmak inför tar form inom en social och kulturell ordning. Det är alltså inte i objektet äcklet finns utan i betraktarens relation till objektet. Flera har pekat på att äckel är bundet till upplevelser av nedsmutsning och förstörelse, till det som inte kan kontrolleras av oss och som har potential att orsaka djup ångest, som fattigdom, ålder, sjukdom, död, liksom *nota bene*, det/dem som påminner oss om dessa tillstånd (Meagher 2004). Samtidigt präglas vårt förhållande till dessa affekter av en tudelning. Lockelse och fascination anses vara en oundviklig del av det vi upplever avsmak inför. Miller talar här om en dubbel blick där våra blickar inte kan undgå att dras mot det "motbjudande". Avsmak är i dessa perspektiv en kroppslig vana som bygger på kulturella ideal och föreställningar. Det betyder emellertid inte att vi kan välja bort det, eller styra vad vi känner avsmak inför. Tvärtom, men vi kan, genom att se hur och på vilket sätt olika grupper, olika kroppar ska förkroppsliga avsmak, bli uppmärksamma på dess affektiva styrka och på hur det formar våra föreställningar om andra och om oss själva.

För vad är det dessa chockbilder ska avslöja? Det misslyckade arbetet med femininitet? Den omöjliga illusionen som den idealiserade bilden vilar på? Och än viktigare, kring vad är det bild och betraktare ska mötas? Bilder av ärrade, rynkiga, hängande eller alltför utspända hud-delar är en direkt kontrast till det traditionella mediala kvinnoidealet. Dessa bilder är också till sin natur i direkt dialog med den estetiserade kropp vi möter på andra ställen i medier. De skulle förvisso kunna ge ett visuellt bevis för motsägelsen mellan den levda kroppen och den idealiserade. Men detta är inte ett celebrerande av den feminina kroppen, uppvisad i syfte att ifrågasätta en rådande ordning. Tvärtom. Bilderna, hur de än ramas in, materialiserar kvinnokroppen som spektakel, som en yta där att granska, bedöma ja, närmast att övervaka in i minsta partikel. Texters ibland förment lugnande budskap om att även celebriteter har celluliter, gropar osv, förstärker bara själva utgångspunkten – den etablerade föreställningen om att kvinnor, hur kända de än är, i första hand är kroppar, och att denna kropp, liksom alla kvinnors kroppar alltid bär på potentialen att vara motbjudande. Och därmed kan dessa bilder även inge oro för att själv vara motbjudande och för att väcka avsmak. För oavsett den egna kroppens utseende och form är cirkulerandet av den avsmak som omger den kvinnliga kroppen något som klibbar fast vid idéer om femininitet, och som lätt kan väckas av alla de "fel" som bilder visar upp. På det sättet formas en djupt ambivalent och nedvärde-

rande blick i medier riktade till kvinnor, och därmed i kvinnors förhållande till den egna kroppen. Det motbjudande handlar här också om den egna kroppen och skam. Man är både (bildligt talat) den kropp som kan väcka avsmak och den kropp som upplever avsmak.

Det repetitiva: kroppsliga minnen och igenkänning

Så slutligen, vad kan den återkommande medieringen av kvinnokroppen som kropp att kommentera, bedöma, rikta negativa affekter mot, innebära? Såsom feministiska forskare påpekat är det just genom repetition, upprepningar av normer, av beteenden och av sociala koder, snarare än rationella argument, som världen materialiserar sig och gränser skapas (Butler 1993; Brennan 2004). Och kan vi tillägga genom texters emotionalitet, eller vad jag menar är bilders affektiva tilltal. Att repetitiva bilder, eller bildmotiv, där vi ser samma sak om och om igen, påverkar oss anses numer vederlagt (Nass & Reeves 1996). Betydelsen av det repetitiva för oss människor kan inte heller överdrivas. Damasio (1994) med flera har diskuterat hur processer av igenkänning och minnen fungerar neurobiologiskt. När vi gång på gång ser samma typer av bilder, och upplever starka reaktioner, kan våra känsloupplevelser sätta sig i oss just som kroppsliga minnen.

Detta har också visat sig i forskning kring det man kallar automatisk priming vilket anses vara en viktig ingrediens för skapande av stereotyper och kategoriseringar av grupper (Murphy & Zajonc 1993). Priming är vad man kallar ett implicit minne, alltså information vi redan tagit till oss som finns lagrat i minnet och som därför kräver lite mental ansträngning för att aktiveras. När vi exponeras för en bild, ord, händelser (ett stimuli) kopplas det till en viss känsloupplevelse. För varje gång vi ser, eller känner igen samma stimuli blir responsen snabbare tills den är just automatiserad. Exempelvis som de kroppsliga minnen vi har av att gå, cykla eller köra bil, alltså vår förmåga att utföra vissa handlingar utan att så att säga tänka så mycket på vad vi gör. Vi bara gör det. Det här gäller också när vi sammankopplar vissa grupper med samma återkommande negativa eller positiva affekter väckta av en bild, text eller händelse (Blair, et al. 1996). Negativa känslor som riktas mot vissa grupper hämtar således näring ur det känslor, associationer och tidigare erfarenheter vi har. Och inte bara på ett personligt plan, utan genom de kulturella betydelser som cirkulerar omkring oss där olika kroppar tillskrivs och får förkroppsliga skilda känslor som ilska, mod, avsmak, etcetera. Det repetitiva, igenkänning, finns alltså inte bara i de återkommande gesterna, huden och kroppens anatomi som kvinnan som bild visar upp. Det återfinns i de lika familjära upplevelser och känslor bilden omges av.

I det ligger såklart igenkänningen av det vi ser och av alla de lager av betydelser som gör att vi förstår (och känner) det vi ser. Av stor vikt är här insikten

att våra känslor också är kroppsliga *erfarenheter* och minnen. Till exempel kan upplevelser av skam sitta i kroppen och aktiveras av situationer, eller ord, bilder som en slags omedelbarhet *innan* vi kan artikulera vår upplevelse.

Att känna igen en viss bild(kropp) innebär att upplevelsen som är kopplad till det vi ser, känns igen. Detta skapar associativa band mellan bilder och de idéer de uttrycker, mellan betraktare och de kroppar man ser. Särskilt intressant för diskussioner om chockbilder och genus är betydelsen som det historiskt associativa har för hur kvinnors kroppar förstås, också på en mer omedveten nivå. Tolkningar och associationer av chockbilder – liksom *själva deras existens* – anspelar på kollektiva kulturella föreställningar som bär vidare den långa traditionen av kvinnors värde som placerat, närmast fastnaglat i kroppen. Bindandet av avsmak till dessa kroppar vilar alltså på det som varit (historiska föreställningar), och formar det som är, likväl det som ska bli.

Det är i mångt och mycket bilden av kvinnan som estetiserad kropp som ger dessa bilder deras betydelse. Som en slags monstruös spegelbild som visar det som finns under ytan, det som alltid hotar att tränga fram. Det "ideala" som här har "förstörts" visar att *alla* kvinnors kroppar är eller kan vara/göras motbjudande. Jag menar också att själva praktiken av att bedöma och granska kvinnor på detta sätt, är att *göra* feminitet till en yta att bedöma och att projicera känslor på.

Studerandet av affekter handlar som sagt om att tänka genom kroppen, och att utifrån detta peka på hur det kan möjliggöra nya ingångar för studier av medierade uttryck. En viktig insikt som affekt-och känsloforskning ger oss är att de problematiserar, eller vidgar frågor om identifikation. I stället för att se det som att vi i första hand identifierar oss med dem vi ser, som här kvinnor med andra kvinnor, understryker man betydelsen av vår första involvering, alltså med den känsla som uppstår i mötet mellan bild och betraktare. Det ger en förståelse av hur affekter arbetar på oss, hur vi kan svepas med, intas, även utan att alltid vara medvetna om det. Det mest provocativa med flera av dessa nya rön är att det visar att affektiva upplevelser kan verka på oss utan att vi alltid registrerar det på en så kallad medveten, kognitiv nivå. Vi har lärt oss att uppfatta våra känslor som kanske det mest personliga vi har, eller är ("jag känner" är kanske också vår tids mest återkommande devis). Insikter om kroppsliga minnen, känslors socialitet och affekters arbetande i och på oss, kan därför vara provocativa.

Men de öppnar upp för att kunna diskutera de paradoxer som den feminina synligheten och dessa bilder omges av. Styrkan i den affektiva kraften i bilder på kvinnor som (här motbjudande, och spektakulära) kroppar är hur de binder oss, hur de på ett förment sätt tar bort de sociala och kulturella strukturer som ger dessa bilder deras "äcklade" betydelse.

Det är just detta som gör texters emotionalitet och bilders affektiva kommunikation så viktig att undersöka och diskutera, menar jag. Texter, bilder som

är designade för att väcka mer direkta kroppsliga gensvar döljer på det sättet den historiska, kulturella och sociopolitiska grund som ger dem betydelse. Våra reaktioner (medvetna eller ej) kan lätt uppfattas som självklara och som egna, genuina, just för att det är *vår känsla*. Genom att inge oss en stark känsla, upplevs lätt våra omedelbara reaktioner som i någon mening sann – detta är äckligt, fel, hotande och så vidare. Det affektiva blir då på ett paradoxalt sätt likställt med en slags autenticitet.

Ju mer kvinnors kroppar, och kroppsdelar cirkulerar som tecken för det motbjudande och idealiserade ju mer sammanbundna blir dessa tecken och affekter, tills det blir en och samma sak. Så repeterandet både påkallar det vi redan vet (för att vara förståeliga) samtidigt som det skapar och befäster dessa kopplingar. På det sättet är känslor "görande" eller performativa. De både upprepar och vilar på tidigare associationer, tidigare förståelser samtidigt som de skapar denna koppling mellan kropp och känsla. Och desto mer döljs de sociopolitiska, kulturella känslomässiga avlagringar som genom historien gett det feminina en spektakelposition där värdet bestäms av det kroppsliga. Chockbilderna tydliggör med andra ord avsmakens kulturella, mediala betydelse för hur det feminina kan förstås, upplevas och kännas – som en potentiellt motbjudande yta.

Noter

1. "Nudz" refererar till praktiken av att ta, få, dela och kommentera bilder av nakna kvinnor på nätet (förkortning av; "getting nude pictures off a girl online").
2. Jag utgår här från engelskans "disgust" vilket kan översättas med både avsky, äckel och avsmak.
3. De kvinnliga könsorganen förklarades exempelvis bara vara inre, spegelvända manliga.

Referenser

- Ahmed, Sara (2004). *The cultural politics of emotions*. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press
- Berger, John (1972). *Ways of seeing*. London: BBC & Penguin books
- Blair, Irene; Mahzarin, Banaji (1996). Automatic and controlled processes in stereotype priming, *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (6):1142-1163
- Bordo, Susan (1993). *Unbearable weight: Feminism, Western culture, and the body*. Berkely: University of California Press
- Brennan, Teresa (2004). *The transmission of affect*. Ithaca: Cornell University Press
- Butler Judith (1993). *Bodies that matter. On the discursive limits of "sex"*. London: Routledge
- Clough Patricia, T. (2010). The affective turn: Political economy, biomedicine and bodies, i Greggs, Melissa & Seigworth, Gregory J. (eds.) *The affect theory reader*. Durham & London: Duke University Press
- Cohan, Steven & Hark, Ina R. (1993). *Screening the male: exploring masculinities in Hollywood cinema*. London: Routledge
- Conor, Liza (2010). *The spectacular modern woman. Feminine visibility in the 1920s*. Bloomington: Indiana University Press

- Damasio, Antonio (1994). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*. New York: Penguin Putnam
- Garde-Hansen, Joanne & Gorton, Kristyn (2013a). *Emotion online. Theorizing affect on the Internet*. New York: Palgrave Macmillan
- Garde-Hansen, Joanne & Gorton, Kristyn (2013b). From old media whore to new media troll: The online negotiation of Madonna's ageing body, *Feminist Media Studies* 13(2): 288-302
- Gibbs, Anna (2011). Affect theory and audience, i Nightingale, Virginia (ed.) *The handbook of media audiences*. Oxford: Wile-Blackwell
- Gregg, Melissa & Seigworth, Gregory, J. (eds.) (2010). *The affect theory reader*. Durham & London: Duke University Press
- Hirdman, Anja (2008). *Den ensamma fallosen*. Stockholm: Atlas
- Jaggar, Alison (1983). *Feminist politics and human nature*. Brighton: Harvester Press.
- Karatzogianni, Athina & Kuntsman, Adi (2012). Digital cultures and the politics of emotion, Feeling, affect and technological change. New York: Palgrave Macmillan
- Kyrölä, Katariina (2010). Expanding laughter: Affective viewing, body image incongruity, i Liljeström, Marianne & Paasonen, Susanna (eds.) *Working with affect in feminist readings. Disturbing differences*. London & New York: Routledge
- Laqueur, Thomas (1990). *Making sex: body and gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Lee; Michael, J. & Moscovitz, Leigh (2013). The "Ritch Bitch", *Feminist Media Studies*, 13(1), 64-82.
- Marks, Laura (2002). *Touch. Sensuous theory and multisensory media*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Meagher, Michelle (2004). Jenny Saville and a feminist aesthetics of disgust, *Hypatia* 18(4): 23-41
- Miller, William (1997). *The anatomy of disgust*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Mulvey, Laura (1975). Visual Pleasure and Narrative Cinema, *Screen* 16(3):6-18
- Murphy, Sheila, T. & Zajonc, R.B. (1993). Affect, cognition and awareness: affective priming with optimal and suboptimal stimulus exposures, *Journal of personality and social psychology* 64 (5):723-739
- Nass, Clifford & Reeves, Byron (1996). *The media equation. How people treat computers, television, and new media as real people and places*. Cambridge: Cambridge University Press
- Panksepp, Jaak & Biven, Lucy (2012). *The archaeology of mind*. New York & London: W.W Norton & Co.
- Pollock, Griselda (2003). *Vision and difference. Feminism, femininity and the histories of art*. London, New York: Routledge
- Shouse, Eric (2005). Feeling, emotion, affect, *M/C. A journal of media and culture*, 8:6.
- Skeggs, Beverly (2005) The making of class and gender through visualizing moral subject formation, *Sociology* 39(5): 965-982
- Sobchack, Vivian (2004). *Carnal thoughts. Embodiment and moving image culture*. Berkeley: University of California press
- Solomon-Godeau, Abigail (1996). The other side of Venus: the visual economy of feminine display, i de Grazia, Victoria & Furlough, Ellen (eds.) *The sex of things: Gender and consumption in historical perspective*. Berkeley: University of California Press
- Tomkins, Silvan (1962–1992), *Affect, Imagery, Consciousness*, 4 vols, New York: Springer.
- Walkerdine, Valerie (2011) Shame on you! Intergenerational trauma and working-class femininity on Reality Television, i Skeggs, Beverly & Wood, Helen (eds.) *Reality television and class*. London: Palgrave Macmillan.
- Weber, Brenda, R. (2011). Class and gendered politics of reality celebrities, i Skeggs, Beverly & Wood, Helen (eds.) *Reality television and class*. London: Palgrave Macmillan.

Med känslan i kroppen

Om maskulinitet, femininitet och muskulinitet i träningsbloggar

Yvonne Andersson

Pain is inevitable. Suffering is optional.

Citatet sammanfattar något av den livsfilosofi som den japanske författaren och maratonlöparen Haruki Murakami ger uttryck för i sin bok *Vad jag pratar om när jag pratar om löpning* (Murakami 2010:7).

På ytan en berättelse om hur en åldrande författare åter ska ta sig till ungdomens maratonform, men också en berättelse om ett förhållningssätt till livet och skrivandets vedermödor. I 2000-talets Sverige och den svenska bloggsfären finns det också många som talar om löpning och andra fysiska utmaningar av mer eller mindre extrem karaktär. Men vad pratar de egentligen om?

Kroppen är det hyperteknologiska samhällets ”nya heliga” enligt sociologen Ivan Varga (2005). Moderniteten medförde en vetenskapligisering och medikalisering av den mänskliga kroppen, vilket bl a medförde ökade förväntningar på god hälsa och ett långt liv. Förväntningar som också medfört en rationalisering av döden som i den moderna diskursen, enligt bl a Bauman, närmast blivit en förolämpning mot individen och dennes planer för framtiden (Bauman 1994). De olika teknologierna för att gripa in i och kontrollera kroppar har sedan utvecklats och man kan nu (i viss mån) ersätta kroppsdelar, genomföra provrörsbefruktningar och via plastikkirurgi modifiera kroppens utseende från topp till tå.

Samtidigt har virtuella verkligheter, enligt andra forskare, skapat ’avförkroppsligade’ frizoner online. 1990-talets forskning såg en stor potential för internet på så sätt att människor här skulle kunna mötas som jämlika individer, befriade från det vanliga, vardagliga livets realiteter – såväl klass, kön och andra sociala markörer som fysikens lagar (Plant 1997, Porter 1997, Poster 1995). Förutom denna demokratiserande potential skulle internet även kunna fungera som en experimentverkstad för identitetsarbete. I den virtuella verkligheten kan individen utforma och pröva multipla identiteter som i stort sett bara fantasin sätter gränser för. I detta ’psykosociala moratorium’ befrias handlingar från vardagens ansvar och konsekvenser varför även beteenden som i vardagen

kan vara stigmatiserade möjliggörs, t ex könsöverskridande, normöverskridande beteenden (Bolter 2003, Hardey 2002, Turkle 1997a, Turkle 1997b).

Teknikutvecklingen har således i några avseenden gjort oss mindre begränsade av de biologiska, fysiska kropparnas förmågor och gränser. Men i takt med att den fysiska kroppens naturliga funktionssätt blir mindre avgörande (eller mindre 'naturliga') har kroppens retoriska funktion ökat (Varga 2005). Man skulle kunna säga att kroppens möjlighet att fungera som metafor, som uttryck för individen och samhället, ökar när den inte begränsas av sin fysiska barlast. Följer man Vargas idéer skulle man alltså kunna betrakta människors sätt att tala om, förhålla sig till och använda sina fysiska kroppar som metaforer – när vi talar om kroppar och fysiska exerciser, eller när vi uttrycker oss genom våra kroppar, så talar vi också om oss själva, vårt samhälle och den tid vi lever i. Det skall dock inte förstås som att kroppen är enbart en symbol och ett uttryck för sin tid. Den är också ett redskap, en aktör som beroende på hur subjektet använder den interagerar med och påverkar sin sociopolitiska, historiska kontext. En kropp kan både reflektera och utmana sin sociala position varför det sätt på vilket kroppen används och kommuniceras kan ge återverkningar långt utanför den omedelbara kontexten (Reischer & Koo 2004).

Inte heller argumenten för internets frigörande och demokratiserande potential har fått stå oemotsagda. Olika maktstrukturer tenderar att förlängas till, och ibland förstärkas, på internet. Kommersialiseringen av internet har skett i en rasande takt och idag är reklam, sponsring, sökordsoptimering och liknande givna strategier för diverse aktörer som vill dra till sig uppmärksamheten. De redan ekonomiskt starka aktörerna tenderar att köpa upp, eller konkurrera ut, uppstickarna på liknande sätt som på mediemarknaderna utanför internet, om en sådan gräns går att dra (Andrejevic 2004, Deuze 2008, Graham 2000, McChesney 2013, Mosco 2004). Även kommersialiseringen av (kvinno-)kroppen har förlängts och förstärkts på internet. Pornografi och sexuella tjänster var den första branschen att gå med vinst online och som internetanvändare är det de facto svårare att undvika sexrelaterade budskap än att hitta dem. Samtidigt är sexualiseringen av vanliga unga kvinnors och mäns kroppar legio på Facebook, Instagram och liknande tjänster (Hirdman 2010, Ross 2010, van Zoonen 2001). Nakenbilder, så kallade "nudz", har blivit gångbara valutor online i avsikt att generera klick och reklamintänker såväl som att exponera och moralisera över (kvinnliga) ex-partners kroppar och beteenden (Garde-Hansen & Gorton 2013:154). Något paradoxalt verkar det 'kroppslösa' internet ha öppnat upp för en tilltagande 'kroppsfixering' och frågan är om unga kroppar någonsin varit så exponerade och fokuserade som nu.

Så vad säger träningsbloggarna om sin samtid? Vad säger de om internets, respektive kropparnas, köns- och normöverskridande potential? Nedan redogörs för tidigare forskning på områdena bloggande, språkanvändning

och skrivande i förhållande till kön. Resultat som återfunnits i andra länder relateras till den svenska bloggsfären, vilken jag hävdar är relativt kvinno-dominerad, och denna studies urval presenteras. Därefter diskuteras bloggarna med avstamp i en kultur präglad av entreprenörsideal där (själv-)kontroll är ett centralt värde.

Tidigare forskning: Språk, bloggande och kön

Hur människor uttrycker sig, hur vi använder språket, är delvis könsrelaterat. Samtalsforskning har påvisat skillnader gällande såväl vilka ämnen människor föredrar att tala om som hur de talar om dessa ämnen. Medan kvinnor talar mer om människor, relationer och emotioner talar männen mer om föremål och konkreta händelser: "women engage more in 'rapport' talk, and men in 'report' talk" (Herring & Paolillo 2006, Johansson 2005: 183ff). Könsskillnader har även påvisats i forskning på det skrivna språket. Skvaller och mer personligt hållna texter, såsom dagboksskrivande, har förknippats med kvinnor medan män förknippas med mer objektivt, vetenskapligt skrivande. Trots förhoppningar om att den internetbaserade 'frizonen' skulle rasera påvisade könsskillnader blev resultaten likartade när forskningen riktade fokus mot den datormedierad kommunikationen. I diskussionsforum uttrycker sig kvinnor mer artigt, uppmuntrande och emotionellt än män. De är också mer fåordiga än män som tenderar att göra längre inlägg. I dessa är de mer utmanande, anklagande, förolämpande och sarkastiska än kvinnorna. Ofta är de även mer faktaorienterade i diskussionerna (Herring 2003, Savicki, Lingenfelter & Kelley 1996).

Inom bloggsfären har Susan C. Herring (m fl.) funnit skillnader gällande kön och genre. Betydligt fler kvinnor än män skriver personliga dagboksbloggar medan männen nästan helt dominerar s k filterbloggar och kunskapsbloggar (k-logs), vilka är ämnesbaserade istället för personorienterade (Herring, Bonus, Scheidt & Wright 2004, Herring, Kouper, Scheidt & Wright 2004). Annan forskning har visat att det på samma sätt som i tal- och skriftspråk finns könsskillnader i bloggarnas språkbruk. Detta problematiseras dock av Herring och Paolillo som genom kvantitativ analys finner att sambanden mellan språklig stil och bloggenre är starkare än sambandet mellan språklig stil och blogg författarens kön. Kvinnor som skriver exempelvis politiska bloggar uttrycker sig på samma sätt som männen inom genren och omvänt har männen som skriver personliga dagboksbloggar en med kvinnorna likartad språklig stil (Herring & Paolillo 2006). Detta undergräver inte evidensen för språkliga könsskillnader men det problematiserar tesen och påminner oss om att könet, givetvis, inte är allt. Det betyder också att man inte bör förvänta sig signifikanta skillnader mellan män och kvinnor som bloggar inom träningsgenren.

Annan forskning inom bloggsfären har rört frågorna om varför kvinnor respektive män bloggar och med vilket resultat, eller med vilken genomslagskraft hos den potentiella publiken. Flera amerikanska och brittiska studier har noterat att det i stort sett är lika många kvinnor som män som bloggar men att kvinnornas bloggar har färre läsare, färre länkar och röner mindre uppmärksamhet i offentligheten än männens bloggar. Detta har förklarats med hänvisning till att kvinnor och män bloggar om olika ämnen (som ovan nämnts), att de har olika motiv för sitt bloggande och att den tekniska nivån på bloggarna skiljer sig åt på så sätt att männens bloggar är mer tekniskt avancerande och därmed lockande. Eftersom män skriver om allmänintressanta företeelser som politik eller sport är fler intresserade av att läsa och länka till dem, jämfört med en kvinna som skriver om sitt vardagliga liv.¹ I flera avseenden har kvinnor och män samma behållning av att blogga. Det är i huvudsak en hobby som ger avkoppling, möjlighet att rensa tankarna, 'skriva av sig' och få utlopp för känslor, öva sitt skrivande och dessutom få viss feedback. Både män och kvinnor förefaller ha viss terapeutisk behållning av att blogga. Men medan männen är mer intresserade av information och opinion värdesätter kvinnorna interaktionen med publiken mer och betraktar bloggandet som en social aktivitet. För kvinnorna förefaller bloggsfären kunna fungera som ett stödjande nätverk på ett annat sätt än för männen. Sammantaget menar man således att dessa aspekter kan förklara varför kvinnors bloggar inte röner lika mycket uppmärksamhet (Gregg 2006, Harp & Tremayne 2006, Pedersen & Macafee 2007).

Eller snarare, röner positiv uppmärksamhet. I Norge, liksom i Sverige, har kvinnliga bloggare intagit toppositionerna på rankinglistor under senare år. Dessa kvinnor har blivit kändisar, och ibland förmögna, på att blogga om sina vardagliga liv och intressen såsom mode och skönhet. I norsk media betecknas de pink bloggers och representeras som triviala, kommersiella och ansvarslösa tonåringar (Dmitrow-Devold 2013, Lövheim 2011). Dagboksskrivande, särskilt kvinnors dagboksskrivande, har alltid haft en låg litterär och offentlig status och att förflytta livsberättelserna online förefaller inte ha förändrat deras status och mottagande i offentligheten (Podnieks 2004).

Den svenska bloggsfärens kön

Den svenska bloggsfären har under senare år, som ovan antytts, framstått alltmer som en kvinnlig zon då det främst är kvinnor som bloggar och läser andras bloggar. År 2013 var det totalt 14% av svenskarna i åldern 9-79 år som en genomsnittlig dag läste bloggar. En jämförelse mellan kvinnor och män visar dock en markant skillnad: bland kvinnorna var det 19% som dagligen

läste bloggar, men bara 8% av männen (Nordicom-Sveriges Internetbarometer 2013). I åldern 16-25 år läste så mycket som 74% av kvinnorna bloggar ibland och 57% hade egen erfarenhet av att driva en blogg. Detta är ”mångdubbelt fler än” männen i samma ålder och dessa skillnader har kunnat iakttas under flera år (Findahl 2013: 35).

Tittar man på *bloggportalen.se* syns också att kvinnor är framträdande i den svenska bloggsfären.² I november 2013 har Kenza Zouiten den mest besökta privata bloggen och Blondinbella den mest besökta proffsbloggen (med vardera över 1 milj. besök de senaste 7 dyggen) följd av Kissie (ca 740 000 besök). Dessa tre unga kvinnor har de ojämförligt mest besökta bloggarna. På bloggportalen finns ytterligare två mått på popularitet. Dels antalet länkar, och i november 2013 är det ytterligare en kvinna som toppar listan: *Annikas litteratur och kulturblogg*. Dels ”Mest vald som favorit”, vilket dock inte verkar engagera bloggportalens medlemmar i någon större utsträckning varför jag bortser från denna. På övriga tre tio-i-topp listor kan man dock konstatera att kvinnor har en mycket framträdande roll. Bland de mest besökta privata bloggarna är 8 av 10 drivna av kvinnor, bland de mest besökta proffsbloggarna är 7 av 10 drivna av kvinnor (och ytterligare en drivs av tjejtidningen Veckorevyn). Bland de mest länkade bloggarna är upphovspersonerna – och företagen – mer blandade men likväl är 5 av 10 drivna av enskilda kvinnor. Den tidigare (amerikanska och brittiska) forskning som pekar på att männen tagit makten över bloggsfären får således inte stöd här.

Även om man betraktar bloggar som mer specifikt handlar om (olika sorters) träning så förefaller den kvinnliga dominansen kvarstå. På portalen *alltomloping.se* är 15 av de 26 bloggarna drivna av kvinnor, till *bloggar om träning – Sveriges starkaste bloggnätverk* – är 17 bloggar knutna och av dessa står kvinnor bakom 14. På portalen *MyShowroom/MyFitBody's* förstasida presenteras 24 bloggar och av dessa är 21 drivna av kvinnor.³ När *Finest Awards* 2011 nominerade 10 bloggar till årets bästa träningsblogg hade åtta kvinnliga skapare. Vann det året gjorde en av de två nominerade männen, men året efter var vinnaren en kvinna.

Detta är några exempel på bloggar som tematiserar träning men det totala utbudet är oöverskådligt. I den ena extremen finns de som vid enstaka tillfälle skriver något om träning men som generellt skriver om andra saker. I den andra extremen finns de professionella som är yrkesverksamma inom idrotts- eller träningsbranschen. Bloggarna kan således variera enormt mycket i fokus, tilltal, frekvens etcetera vilket omöjliggör en representativ studie som gör bloggsfären rättvisa.

Professionella, semi- och icke-professionella bloggare

Urvalet för denna studie har utgått ifrån ovan nämnda (tränings-)portaler, nätverk och lista. Aktivitetsnivån på de bloggar som återfinns här varierar dock stort så alla bloggar har inte haft så mycket att bidra med. Bloggarnas karaktär, och vilka som driver dem, varierar också stort. På *allt om löpning* är det främst människor mitt i livet, med löpning som den gemensamma nämnaren, som skriver mer sporadiskt. *Sveriges starkaste bloggnätverk* består istället av mer eller mindre professionella kvinnor och män, det vill säga personliga tränare, gruppträningsinstruktörer, kostrådgivare och så vidare vilka är yrkesverksamma i branschen. Vissa av dessa bloggar kan därmed betraktas som delar av, eller redskap för, deras yrkesutövning och marknadsföring. Detta gäller även för merparten av bloggarna på *Finest* topp 10-lista. På portalen *MyShowroom/MyFitBody* återfinns inte så många instruktörer men hårt satsande, ofta tävlande, träningsmänniskor som skriver tämligen frekvent. Dessa bloggare betraktas här som semi-professionella. För att fånga in fler icke-professionella bloggar av/ för något yngre kvinnor har jag även gått via portalen *Devote.se*, med främst yngre kvinnor och relativt stort fokus på mode och livsstil, där jag hittat tre välbesökta bloggar som ofta skriver om träning och hälsa. Jag har dessutom följt en del länkar från bloggarna för att titta på bloggar som andra bloggar tipsar om, men dessa är få.

Fokus för analysen är semi- och icke-professionella kvinnors bloggar. Eftersom kvinnorna är så många fler än männen har jag avstått från en jämförande analys med avseende på kön, men jag kommer peka på vissa likheter som framgått under analysen. Jag har också avstått ifrån att gå djupare in i de professionella bloggarna, då dessa delvis bör betraktas som marknadsföringskanaler. Att flera av de större professionella träningsbloggarna i Sverige drivs av kvinnor är dock i sig intressant (i en antologi om medier och kön).

Av etiska skäl anges inga namn på, eller adresser till, de bloggar och bloggare som citeras. Den enda information som ges är vilken av nämnda bloggkategorier den citerade bloggen tillhör. Samtliga citerade är kvinnor med ett undantag, vilket påtalas vid citatet.

Sammantaget är det således ett ganska brett urval som studerats och karaktäriserats på ett mer översiktligt sätt. Bloggarna har ett rikt bildmaterial så både text och bild ingår i studiens material. Analysen har präglats av ett hermeneutiskt förhållningssätt med en korsvis läsning av de olika bloggarna och en pendling mellan empiri och teori i avsikt att resonera kring kopplingen mellan träning, bloggar och (unga) kvinnor ur ett genusperspektiv. Vill man förstå det meningsskapande som pågår i dagens träningsbloggar behövs ett genusperspektiv då femininitet och maskulinitet är underliggande, ibland explicita, teman. I träningsbloggar skapas kön.

Kroppskontroll i entreprenörsamhället

I och med moderniseringen av det västerländska samhället blev fysisk aktivitet ett viktigt inslag i ett sunt och hälsosamt liv. En "modern" individ tog personligen ansvar för sitt liv och sin kropp varför självkontroll, disciplin och resultatorientering blev önskvärda egenskaper. Kroppen blev här "ett kapital som skall förkovras, inte förbrukas (Nilsén & Wikdahl 2005:9). Med steget in i senmoderniteten har detta förhållningssätt blivit än mer påtagligt. Att ta kontroll och individuellt genomföra projekt är i enlighet med ett i samhället rådande entreprenörsideal. I 2000-talets Sverige blir de fasta anställningarna inom vissa sektorer färre, medan de tillfälligt anställda och egenföretagarna ökar (Skedinger 2012, Sveriges Radio P1 Kaliber 2012). Idealet är den flexibla, självgående individen som tar initiativ och individuellt ansvar, fattar beslut och löser problem. Att göra kroppen till ett projekt – antingen den blir ett 'bygge' i gymmet eller ett redskap för att köra 'klassikern' – är ur detta perspektiv i enlighet med rådande samhälleliga och politiska normer. Den välbyggda kroppen är en skapad kropp, ett resultat av målmedvetet, strategiskt och disciplinerat arbete. En välbyggd kropp signalerar därför inte bara en stark fysik utan också en minst lika stark mentalitet. Den välbyggda kroppen är, med Dyers ord, andens bokstavliga seger över materian (Dyer 1997: 153).

Samtidigt förkroppsligar flera av de professionella bloggarna entreprenörsidealet bokstavligen då de just är egenföretagare och/eller tillfälligt anställda inom en bransch på tillväxt och därmed många osäkra anställningsformer. De bloggande, tränande kropparna är på så sätt både symboler för, och aktörer i, entreprenörssamhället.

I och med att bloggar, som ovan beskrivits, är viktiga i unga kvinnors internetkultur kan man utgå ifrån att de som driver frekvent besökta bloggar innehar en betydelsefull position och status i unga kvinnors liv. Toppbloggerskan Isabella, Blondinbella, Löwengrip har även publicerat böcker där hon vill "egoboosta" kvinnor men denna rådgivande position tilldelas också mindre kända bloggerskor (Löwengrip 2010). Flera träningsbloggar har en kategori kallad "frågor & svar" (Q/A). Detta gäller såväl de professionella bloggarna som de privata, och i båda fallen är frågorna som ställs ofta formulerade som om de ställdes till experter. Bloggaren tillskrivs på så sätt, oavsett sin formella bildning eller position, en expertroll av frågeställaren. I vissa fall gäller frågorna tämligen konkreta saker som tekniktips och kostråd:

Hej, undrar om du kan förklara hur du använder dina BB-straps [dragremmar, min anm.]? Jag har samma sort men jag vet inte riktigt hur de ska wrappas runt stängen? (Fråga till semi-professionell blogg)

Så kul att följa din blogg! Har en fråga jag hoppas du kan blogga om: jag tränar oftast efter jobbet, kl 18. Vad och när ska jag äta för att vara maximalt laddad och prestera som bäst då? (Fråga till semi-professionell blogg)

I andra fall berör frågorna större problem, som hur man ska få livet att fungera:

Hej. Jag tycker du har en jättebra och inspirerande blogg. Du är duktig! Jag har en fråga till dig som jag gärna skulle vilja ha svar på. Jag tränar ganska mycket och satsar samtidigt på skolan. Jag har bra betyg men ibland kan det vara mycket stressigt att få ihop allt. Hur gör du? Jag brukar planera mycket och skriva upp allt som ska göras (forts.). (Fråga till privat blogg)

I det ena fallet är det instruktörens, den personliga tränarens och nutritionistens roll bloggaren får iklä sig. I det andra fallet är det 'livs-coachens', eller kanske systemens och väninnans roll som bloggaren tillskrivs. I de första fallen är frågorna formulerade på så sätt att de ska generera korrekta svar. I det andra fallet inbjuder frågan till dialog där bloggaren och frågeställaren skulle kunna resonera sig fram till ett svar. I båda fallen blir bloggerskorna förebilder och auktoriteter vilket indikerar att här skapas nya offentliga rum där unga kvinnor har privilegiet att såväl ställa frågor som svara.

Sportens och den muskulösa kroppens politik – acceptans eller kontroll

Genom att ta plats i den mediala offentligheten, och ibland tilltalas som experter, förändrar bloggarna kvinnors position i den samhälleliga ordningen. Men även de sätt på vilka de aktivt rekonstruerar sina kroppar kan ha politisk betydelse.

En vältränad, muskulös kvinnokropp kan i sig uppfattas som en provokation. Den ideala kvinnokroppen, vilken Lynda Johnston benämner den hegemoniska femininiteten,⁴ är smal, graciös och tonad, medan muskler är själva emblemet för maskulinitet. Detta innebär att en kvinna som bygger muskler per definition hotar såväl den ideala, hegemoniska femininiteten som gränserna mellan maskulint och feminint. Den muskulösa kvinnokroppen är en gränsöverskridare och, med Kristevas ord, ett "abject" i sin samtid (Johnston 1996). Det finns också studier som visar att kvinnor som tränar upp sina kroppar upplever en mental förändring på så sätt att självkänslan och självrespekten stärks. Känslan av att vara stark och ha kontroll tar man med sig utanför träningsammanhangen, vilket har kallats "the political potential of sports" (Krane 2001). Till följd av de förändringar tränande, gärna idrottande, kvinnor genomgår finns potentialen att könsroller, liksom relationer mellan kvinnor och män, förändras även utanför sportens värld.

En tränad kropp kräver dock disciplin och i bloggarna är *kontroll* ett genomgående tema. Här finns en ambivalens mellan att lyssna på sin kropp och respektera den, alternativt ta kontroll över den:

Hur mår du idag? Känns kroppen härlig, stark, pigg och taggad på livet? Eller sliten, tung och ledsen? Oavsett hur du känner dig just precis nu. Respektera din kropp. Ber den dig om tålmod och lugna tag, lyssna. Spritter det i benen av energi, låt den löpa. (Professionell blogg)

Det är bara du som kan bestämma hur din kropp ska må. Det finns ingen annan som egentligen bryr sig om dig, utan bara du själv. Det finns ingen annan som kommer att stå där, resten av ditt liv och tjata, för att du ska må bra, för att du ska känna dig självsäker, för att du ska nå dina mål. Du måste själv vara den personen, som verkligen peppar och sätter igång viljan inom dig själv. Att stå och vänta på något som inte kommer att hända ifall du inte tar saken i dina egna händer är meningslöst. Att hela tiden skjuta fram träningen till nästa dag, och nästa dag och nästa vecka, nästa månad, nästa år... (Semi-professionell blogg, citerad i privat blogg)

When you are not practicing, remember, someone somewhere is practicing, and when you meet him he will win. (Professionell citerad i semi-professionell blogg)

Om du vill vinna någonting, spring 100 meter. Om du vill uppleva någonting, spring ett maraton. (Professionell citerad i semi-professionell blogg)

Citaten ger uttryck för två diametralt olika förhållningssätt till kroppen. Enligt det första ska kroppen respekteras, enligt det andra ska den tuktas. Enligt det första ska vi känna oss in i våra kroppar, enligt det andra ska vi gripa in i, och ta kontroll över, våra kroppar. Denna dubbelhet i förhållningssättet till kroppen är välbekant i det västerländska tänkandet då det kan spåras tillbaka till den antika uppdelningen mellan kropp och själ, ande och materia, där kroppen alltid underordnas den immateriella anden. Kroppen är något "annat", likväl är vi oundvikligen kroppar: "the body is not "me" but "with" me is at the same time the body that is inescapably "with me" (Bordo 1993/2003). I det senmoderna samhället uppmanas kvinnor, via t ex livsstilsmagasin, att acceptera sig själva så som de är. Samtidigt påpekar andra medietexter att hon aldrig är bra nog, att hon alltid kan förbättras varmed kroppen blir en fiende, något utanför henne själv som aldrig är synkroniserad med den bättre versionen av henne som göms där under den tunga, otympliga kroppen (Bordo 1993/2003).

Förhandlingen mellan dessa positioner, inom en individ eller mellan olika individer, pågår konstant i bloggarna. En enkel översikt pekar dock åt att det sistnämnda förhållningssättet överväger och det kommer till uttryck på flera sätt. Det första sättet är i de explicita uppmaningarna att ta kommandot, så som beskrevs ovan. Det andra sättet är tydliga, konkreta tekniktips i bild och ord.

Det finns otaliga inlägg som kombinerar stillbilder, rörliga bilder och skrift för att på bästa sätt återge exakt hur övningar som exempelvis burpees, frivändning, benböj eller pull up skall genomföras. Här ska kroppen lära sig närmast maskinlik precision. Det tredje uttrycket kommer i form av redovisade träningsupplägg och genomförd träning. Många använder sina bloggar som en sorts (utvidgade) träningsdagböcker där antalet repetitioner, set och belastning nedtecknas. Eller löpsträckans längd, tiden det tog att springa den samt hur det kändes på vägen.

Ett fjärde uttryck för det kontrollerande förhållningssättet till kroppen går att skönja i talet om kosten, kroppsprojektets 'andra ben'. Den perfekta kroppen går det inte att bara träna sig till, man måste även äta rätt för att uppnå önskat resultat, vilket innebär att mat här omvandlas till kost och näringslära där kosten först och främst förstås som bränsle för kroppen. Bilder på, och inlägg om, kosttillskott är tämligen frekventa. Här recenserar och lanseras, inte sällan med en länk till sponsorn, olika produkter som förväntas påskynda vägen mot målet. Recept är än mer frekventa inslag i träningsbloggarna och de åtföljs, för det mesta, av exakta näringsberäkningar samt någon kommentar om när kosten lämpligast intas. En särskilt populär kostform är smoothien. Smoothien, som tillverkas genom att allehanda nyttiga ingredienser mixas ihop till drickbar konsistens, presenteras i otaliga former i ord och bild. De går snabbt att tillverka och konsumera vilket gör dem lämpliga när tiden är kort, eller som quick-fix. De är fotogeniska så tillvida att de enkelt kan arrangeras på ett aptitligt och estetiskt tilltalande sätt. Dessutom kan de, genom mixen av ingredienser,

BILD 1. Barcelona Smoothies

Foto: Mitch Altman, Flickr

tillskrivas olika egenskaper såsom "uppgiggande" och "perfekt som" kvällsmål/frukost eller dylikt. Smoothien påminner på så sätt om äldre tiders livselixir, baserade på förhoppningar om den ultimata medicinen, men i en form som anpassats till nutidens mediala krav på visualisering och bildmässighet. Den ger (bokstavligen) både ögat och magen – men även självbilden – sitt.

Avslutningsvis skönjas även det kontrollerande förhållningssättet i språk- och bildanvändningen. Ett strikt kost- och träningsupplägg kräver stark självdisciplin och för att härda ut krävs ibland en paus där personen får äta och göra vad den vill. Dessa dagar (vanligen en per vecka) får här ett eget begrepp: "cheatday", det vill säga "fusk" och avsteg från de 'rätta' kontrollerade dagarna.

Det sätt på vilket bloggarna använder bilder på sig själva påminner ibland om ett klassiskt inslag i journalistik om viktnedgång, nämligen före- och efterbilder på en person som genomgått en viktnedgångskur. I träningsbloggarna används bilder på liknande sätt som bevis på framsteg, eller för att få syn på vad som kvarstår att förbättra:

När de första bilderna från den senaste fotograferingen kom, unnade jag mig att bara njuta av satsningen som sådan. När nu fler bilder kommer läggs mer energi på att kritiskt granska objektet framför kameran och ringa in områden som nu ska förbättras... Mitt tankearbete kring denna utvärderande process kan tyckas aningen hård men den driver mig framåt – allt kan förbättras, men inte om jag lutar mig tillbaka och bara känner mig nöjd... (Semi-professionell blogg)

Bilder används således för att utvärdera sig själv i projektet. Kameran ger möjlighet att in i detalj skärskåda kroppen, finna brister och ta projektet vidare till nästa steg. Susan Bordo skriver apropå kosmetisk kirurgi att den tenderar att skärpa blicken hos den som opererat sig (Bordo 1993/2003: xvii). När en upplevd defekt korrigerats finner blicken snart en ny att åtgärda, och så vidare i en cirkulär process som sällan resulterar i acceptans. Strävan efter perfektion tar aldrig slut. I och med den digitala tekniken har dock medieanvändare fått nya medel för att skapa perfektion, åtminstone bilder av perfektion. Med hjälp av filter och retuscheringsprogram kan människans axlar bli bredare och kvinnornas midjor bli smalare, magrutorna mer framträdande och håret fulligare. Det förefaller vara ett välkänt faktum att bilder manipuleras för att förbättra det egna utseendet när träningsinsatserna inte räckt ända fram (Ollas 130916). Bilderna och bloggarna är således konkreta verktyg i, inte bara presentationen av kroppen utan, rekonstruktionen av kroppen. De kan visa vad som måste förbättras konkret men de kan också användas för att åstadkomma dessa förbättringar. Den medierade kroppen kan därmed alltid bli lite bättre än sitt original. Här uppstår dock en paradox när bilderna samtidigt används som bevis för något utanför sig själva. Bilderna förväntas avspejla faktiska träningsresultat och används för att utvärdera sig själva – eller andra. Det händer exempelvis att instruktörers och personliga tränares kompetens ifrågasätts till följd av hur de ser ut på

bild. Logiken är att en instruktör som själv inte är i toppform inte heller kan få någon annan i form (Ollas 130916). Detta antyder att de retuscherade bilderna lärt oss vad vi ska se och vad vi kan förvänta oss av en fysisk kropp (Bordo 1993/2003: xviii). De har blivit normativa. Dessutom antyds att vetenskapen om att alla kan manipulera sina bilder ändå inte överträffar tron på bildens bevisvärde. Såväl retuscherade som oretuscherade används de för att bekräfta (en version av) verkligheten. Bilder i träningsbloggarna förväntas således samtidigt representera både ideal och verklighet, det överkligligt verkliga.

Att tänja de normativa gränserna

Genom dessa kroppsprojekt både problematiseras och reproduceras traditionella könsroller. Svenska mäns motionsvanor är generellt mer traditionsbundna än kvinnors så tillsvida att de följer de upptrampade vägarna in i den organiserade idrotten och utövar sin träning där i generation efter generation. Det finns en förväntan och ett normativt tryck på pojkar att delta i organiserad idrott som saknar motsvarighet för flickor. Flickor, och kvinnor, är på så sätt friare i sina val av motionsaktivitet än vad pojkar och män kan vara (Nilsén 2005). Detta betyder att kvinnor i stor utsträckning söker sig utanför den organiserade idrotten när de vill motionera, till förhållandevis nyare träningsformer som olika gruppträningsformer på gym. Väl inne på gymmet finner man männen i själva gymdelen där de bygger muskler medan kvinnorna främst är i gruppträningssalarna – men de är också i gymmet (Johnston 1996). Det är således fler kvinnor som kliver in på den manliga domänen än vice versa. I bloggarna syns också detta mönster på så sätt att det finns ett oräkneligt antal kvinnliga bloggare med extremt välbyggda kroppar och minimalt med underhudsfett, efterliknandes ett traditionellt manligt kroppsideal, medan motsatsen inte går att finna alls (vilket kan bero på att jag letat på fel ställen). Hos både de manliga och semi-professionella kvinnliga bloggarna finns bilder på muskler i arbete under gym-pass eller i klassiska kroppsbyggarposer.

Också i de privata bloggarna finns en orientering mot detta ideal men inte på samma sätt. Här är det inte svällande muskler som visas upp men en ambition att aktivt omformulera idealen, från fokus på smalhet till styrka: "Strong is the new skinny", från "thinspiration" till "fitspiration". Det handlar om självbemyndigande och, åter igen, om förmåga att ta kontroll. En intressant skillnad från tidigare bloggforskning uppträder här. Lovisa Eriksson har i en studie av dagboksbloggar funnit skillnader mellan mäns och kvinnors förhållningssätt till sina kroppar. Kvinnorna, som generellt pratar mer än männen om sina kroppar, påtalar sina kroppars brister och hur de tappat kontroll över kroppen. Männen, som mer än kvinnorna talar om träning, har däremot kontroll över sina kroppar (Eriksson 2009). Om man studerar genren träningsbloggar minskar

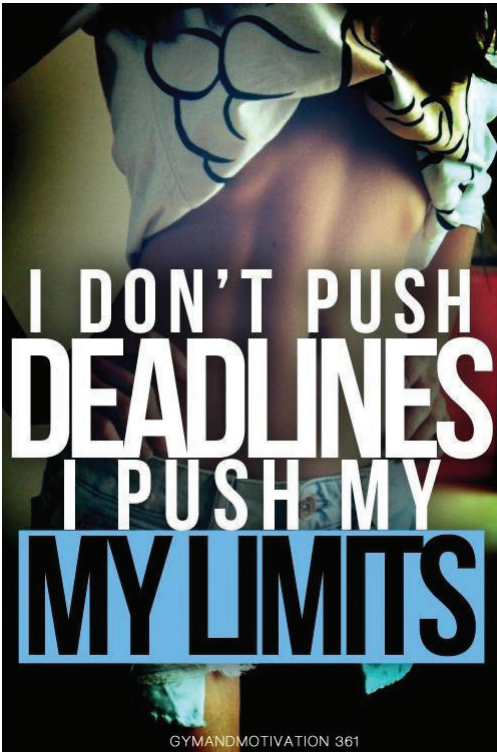

BILD 2. Fitspiration – visuella och verbala uppmaningar

Bild: Arya Ziai, Flickr

dessa skillnader då även kvinnorna här, handgripligen, tar kontroll över sina kroppar. De må ha brister men dessa kapitulerar man inte inför utan tar itu med. Sportens politiska potential ser på så sätt ut att kunna ha bäring även på vardagsmotionärer och privata bloggare.

Muskulinitet

En kvinna som tränar hårt och bygger upp en atletisk kropp kan, som nämnts, uppfattas som en provokation av sin omgivning. Muskler konnoterar manlighet vilket för vissa idrottande kvinnor medför en upplevd känsla av att vara okvinnlig. Idrottande, och kroppsbyggande, kvinnor har därför en delikat balansakt att genomföra där det gäller att både sträva mot det idrottsliga målet att bli starkare, snabbare etcetera och behålla en feminin framtoning. I sportsammanhang är det de atleter som bäst lyckas uppvisa ett feminint beteende i kombination med idrottsliga framgångar som drar till sig sponsorer och medial uppmärksamhet. Genom mediernas sportbevakning reproduceras därmed dessa tämligen paradoxala ideal för kvinnliga idrottare (Krane, Choi, Baird, Aimar & Kauer 2004).

Att bygga muskler kan tjäna flera syften, eller mål, för en kvinna. Det kan ske i avsikt att forma kroppen mer i enlighet med rådande feminina ideal, eller i avsikt att få en mer maskulin framtoning och därmed tillgång till de privilegier maskulinitet förknippas med i det västerländska samhället, eller för att utmana och ompröva kategorierna helt (Johnston 1996). I bloggsfären finns det prov på alla dessa ambitioner men framförallt framträder ovan nämnda idrottsliga ideal där det, så att säga, gäller att bli *muskulin*, inte maskulin. I bloggarna kommer detta till uttryck i bland annat läsarfrågor som ofta gäller hur man kan styrketräna och använda proteintillskott utan att riskera att bli "för stor". Balansakten utförs dock ännu tydligare när träningsbloggarna lånar drag från de mer traditionellt feminina modebloggarna genom att lägga in posts om kläder, skönhetsprodukter och dylikt (Rocamora 2011). Bland de tävlande (semi-professionella) bloggarna ingår diverse fixande med naglar, löshår och bikinis inför uppvisningar, i stark kontrast mot de extremt välbyggda kropparna. I bedömningssporten Bodybuilding är femininitet dock ett kriterium så för att lyckas måste de tävlande anpassa sitt yttre till den heterosexuella diskurs vilken fungerar som den centrala ordnande principen för såväl Bodybuilding som kvinnligt idrottsutövande (Boyle 2005, Krane 2001). Det är ett binärt system kropparna ska inordnas i där risken för läckage mellan kategorierna minimeras med hjälp av olika attribut.

De privata bloggarna deltar formellt sett inte i någon bedömningssport men poserar likväl, särskilt genom de otaliga självporträtt som publiceras. Dessa s k selfies, tagna med hjälp av en spegel eller mobiltelefonens omvändbara kamera, porträtterar det egna jagets mest smickrande sidor på en armlängds avstånd. Gärna hakan något sänkt, blickandes upp mot kameran med ett återhållet leende. Det är en klassisk feminin pose som porträtteras och som därmed återinför de traditionellt feminiserande konventionerna i träningsbloggarna. Till skillnad från traditionellt (mode-)foto är det här objektet själv som håller i kameran och som därmed har makten över representationen. Selfien kan mycket väl användas för att representera kvinnor på alternativa, könsöverskridande sätt vilka skulle kunna problematisera idrottens binära genussystem. Maskulint och feminint är vaga och elastiska kategorier där den kvinnliga maskuliniteten bara är ett av flera abjekt som stör ordningen genom att peka på alternativa kombinationer och konstruktioner (Halberstam 1998, Johnston 1996).

I de träningsbloggar som studerats här kan man skönja några queera tecken, men det får sägas tillhöra undantagen. Selfien i bloggarna är istället främst uttryck för hur djupt unga kvinnor internaliserat den hegemoniska femininiteten och lärt sig själv-objektifiering i enlighet med detta ideal. Bolter och Grusins begrepp remediering beskriver hur ett medium samtidigt för vidare och förbättrar drag hos äldre medier (Bolter & Grusin 2000). Bilder i träningsbloggarna används, som ovan beskrivits, på båda dessa sätt – de förväntas både representera och förbättra det som porträtteras. Selfien fungerar på samma sätt

med den skillnad att objektet har än mer kontroll över vad som ska representeras respektive förbättras. Selfien remedierar jaget. Paradoxalt nog används den kontrollen nu främst för att tona ner och förminska den provokation en muskulös kropp kan utgöra genom att iklä den feminina attribut. Det jag selfien remedierar är ett redskap i, och uttryck för, balansakten mellan polerna maskulinitet och femininitet – konstruktionen av *muskulinitet*.

Att känna in – och stå ut

Ett annat karaktäristiskt drag i träningsbloggarna, såväl männens som kvinnornas, är pratet om känslor. Känslouttryck – medierade känslor – genomsyrar åtskilliga inlägg där träningspass, lopp, morgonhumöret, dagsformen eller annat beskrivs. Det gäller dels mentala känslor som skam (för att inte orka, inte prestera tillräckligt bra och liknande), glädje (som i träningsglädje), eufori, endorfinrus, lust/olust eller sug (att springa/träna). Dels fysiska känslor såsom smärtor i samband med träning/tävling, träningsvärk dagen efter eller hur kroppen känns under olika skeden av ett pass vilket redogörs för oerhört noggrant:

Vid 3 km så ser jag att jag ligger på 14:30 och det känns som ett behagligt tempo så det var ju bara att hålla det tempot under de resterande 18 kilometerna! Löpningen känns lätt och ledig, även de lite backigare delarna på borte Kungsholmen går bra och 10 km passeras på 48:43 så jag kände mig ganska säker på min sak. Allt flyter på utan problem fram till c:a 15 km då jag börjar få lite problem med höger vad igen. Inte jätteallvarligt, men tillräckligt att jag ska börja få lite negativa tankar. Sträckan från 16 och upp mot 19 km blir lite tyngre dels för att det är lite kuperat men också för att vaden hindrade mig en aning. I slutändan så tappade jag nog totalt bara c:a 30 sekunder på den här biten så det var inte så farligt ändå. När man kommer ut på Timmermansgatan efter c:a 18,5 km så kändes vaden en aning bättre igen. (Privat blogg, man)

Startskottet brändes av ett par minuter senare än vad det var tänkt och jag joggade lite på stället och höll mig varm tills vi backade in bakom startlinjen. Spänningen låg i luften. Jag hade tidigare känt mig småsliten efter ett rätt tufft spinningpass som jag hade kört på fredagskvällen och jag hade känt mig stel i högra vadmuskeln. Efter uppvärmningen hade det stela släppts och jag kände mig lugn och fokuserade noga på att få in en bra känsla innan start. Jag drog några djupa andetag, fyllde lungorna med mycket syre och började känna mig lite sugen på tempo. (Privat blogg, kvinna)

Här är skribenterna *i sina kroppar*, till skillnad från när den ska kontrolleras och betraktas *utifrån*, som objekt/projekt. Man kliver in i kroppen, känner efter, och använder dessa känslor i beskrivningen, och utvärderingen, av den

egna prestationen. Att både kvinnor och män bejakar känslor på dylikt sätt kan troligen förklaras med att den västerländska synen på känslor har förändrats över tid. Om de under förmodern tid associerats med kvinnlighet och förknippades med irrationella, okontrollerbara krafter som hotade både individen och den sociala ordningen så har de under moderniteten blivit förknippade med mer positiva värden, såsom personlighet och individuella uttryck. Förmågan att kunna uttrycka känslor har därmed förvandlats från en svaghet till en styrka. "I en senkapitalistisk mediekultur räknas man som en individ, en personlighet, om man framstår som kännande, det vill säga om man uppvisar känslor på ett godkänt sätt, enligt samhällets och kulturens kriterier." Känslor blir på sätt "individualitets teknologier" (Koivunen 2008).

I idrottsliga sammanhang, och inte minst i sportjournalistiken, är känslopräget vedertaget vilket innebär att motsvarande prat i bloggarna kan ses som en anpassning till en kulturell konvention som säger att starka känslouttryck i samband med träning är tecken på en stark karaktär (Jansen & Sabo 1994). Samtidigt finns det i vissa inlägg ett underförstått antagande om att man själv är lite annorlunda, att man bryter mot gängse känslonormer och 'normalitet'. I dessa inlägg beskriver man tillstånd eller händelser som man antar att en 'normal' människa skulle uppleva med starkt obehag men poängterar hur man själv, tvärtom, upplever det positivt. Gränsen mellan 'pleasure and pain' är ibland hårfin:

Det gjorde ont, lungorna skrek, musklerna skrek, huvudet skrek, det nästan svartnade för ögonen....det var FRUKTANSVÄRT jobbigt och jag inser ju att det måste vara något fel på mig eftersom jag njöt av det och jag vill göra det igen och igen och igen! (Privat blogg, kvinna)

Genom att på så sätt bevisa sin medvetenhet om normen men ta avstånd från den genom att hävda en annans känslas primat markerar man sitt annorlunda-daskap, att man är något annat – och kanske något mer – än en genomsnittlig människa och kvinna. Genom att vägra 'känna på rätt sätt' markerar bloggaren sin individualitet men problematiserar samtidigt konventioner rörande känslor och kön. Att ta i så att, bokstavligen, svetten lackar och njuta av det strider mot traditionella föreställningar om femininitet och maskulinitet då det är det sistnämnda som förknippas med konsten att bita ihop och stå ut.

Samtidigt skriver de kvinnliga bloggarna in sig i en diskurs som hör den traditionellt mansdominerade sportjournalistiken till. Kvinnor är generellt underrepresenterade i sportjournalistiken och när de representeras sker det med hjälp av tekniker som skriver in de kvinnliga atleterna i traditionellt feminina positioner. Vilka konsekvenser detta har för allmänhetens uppfattningar om kön är svårt att avgöra men det finns studier som visar att kvinnliga idrottare och publikar upplever alienation och frustration inför sportjournalistikens konventioner. Det kan också leda till resignation på så sätt att man accepterar,

och naturaliserar, kopplingen mellan män och sport, vilket exempelvis påvisats hos yngre människor. "Young people's sports discourse revolves around men. They generally buy the bond between masculinity and sport" (Bruce 2013: 132). Genom att anamma vissa karaktäristiska drag från sportjournalistiken, såsom de noggranna återgivningarna av prestationen och den närmast klassiska retoriken kring frågan "hur känns det", men avvisa de konventioner som feminiserar de kvinnliga atleterna skriver man in sig i – och samtidigt skriver om – den sportjournalistiska diskursen.

Acceptans och kontroll

Så, vad pratar då träningsbloggarna om? De pratar i stor utsträckning om sig själva, sitt förhållningssätt till kroppen, om kropparna i sig och hur de bör tränas och tankas med ny energi. I detta prat balanserar de mellan maskulinitet och femininitet, mellan acceptans och kontroll. Ambivalensen mellan acceptans och kontroll är genomgående i bloggarna men den blir som allra tydligast i samband med känslopratet. Att uppnå traditionella feminina ideal tillåter inte kvinnan att vare sig acceptera eller lyssna på sin kropp. Den kräver ett ständigt fixande och trixande i en ändlös strävan efter förbättring och den kräver att smärtor och obehag vid exempelvis skönhetsbehandlingar och dieter förträngs. Kvinnor vet redan vad det innebär att 'stå ut'. Ur detta perspektiv kan både acceptans och kontroll betraktas som strategier i förändringen av traditionella genuskonstruktioner. Att lyssna på och acceptera kroppen – inte kräva ständig förbättring – är i sig en motståndshandling, precis som att ta fysisk och mental kontroll över den egna kroppen.

Att uppnå mod att förändra det som kan förändras, sinnesro att acceptera det som inte kan förändras och förstånd att inse skillnaden dem emellan,⁵ är en allmänklok livsstrategi men svår att omsätta i praktisk handling. I fysisk träning är det dock en grundläggande färdighet och förutsättning för att åstadkomma något alls. Utan förmåga att bita ihop när det tar emot samt insikt i, och respekt för, när kroppen behöver vila uteblir resultaten. På så sätt är fysisk träning en ständig övning i acceptans och kontroll. Att unga kvinnor övar detta i praktiken, men också kommunicerar om och synliggör den svåra balansakten, skulle i bästa fall kunna förändra förhållningssätt även utanför träningskontexten och därmed bli en brygga över till delvis nya ideal och normer. Författaren och journalisten Göran Greider har hävdatt att löpning är politik. Att springa långt tillsammans med andra är "en protest mot västvärldens kortsiktiga tänkande" (Nilsson 130519). Träningsbloggarna är vid första påseendet inga politiska arenor, likväl kan här finnas politisk potential.

Men träningsbloggarna har också en ekonomisk sida. Många av de kvinnor som driver träningsbloggar är förebilder och entreprenörer med kroppen som

främsta kapital. Den kvinnliga kroppen har fungerat, och fungerar, som socialt och ekonomiskt kapital i många olika historiska kontexter och den fortsätter att göra så online genom att spridas, generera klick och eventuellt sponsorer (Garde-Hansen & Gorton 2013). Det speciella med kropparna här är att de oftast är vältränade, muskulösa och därför potentiella hot mot traditionella genuskonstruktioner. I bloggarna balanseras dock detta upp av feminina attribut så att de sällan tippa över gränsen. I synnerhet de självporträtt som selfien uppvisar balanserar feminint mot maskulint genom att skapa det muskulina jaget. Den kvinnliga kroppens traditionella idealutseende utmanas men den ska fortsatt vara sexig: "Strong is the new sexy". Och kanske är detta ett krav för att kropparna ska kunna behålla sin funktion som socialt och ekonomiskt kapital. Kroppar som inte fungerar normativt, som av olika skäl inte är ideala, riskerar kort sagt att få sitt valutavärde devalverat i den sociala och ekonomiska handeln online. Det finns således både politik och ekonomi i de bloggade kropparna och för närvarande pågår en dragkamp dem emellan.

Noter

1. I en studie av 951 hälsobloggar återfanns skillnader mellan män och kvinnor, bland annat på så sätt att kvinnorna skrev utifrån sina personliga erfarenheter i större utsträckning än männen, vilka istället oftast hade ett professionellt perspektiv. Miller, Edward A, Pole, Antoinette & Bateman, Clancey (2011) Variation in Health Blog Features and Elements by Gender, Occupation, and Perspective. *Journal of Health Communication: International Perspectives*, 16:7, pp726-749.
2. Bloggportalen är bara en av många ingångar till bloggar på internet, om än en relativt stor ingång med 128 313 bloggar (i november 2013). Detta är således ett exempel.
3. Denna statistik baseras på sökningar i augusti-september 2013.
4. Jag använder hädanefter begreppet hegemonisk femininitet i Johnstons bemärkelse.
5. Sinnesbönen är en kristen bön skriven av Reinhold Niebuhr 1926. www.sv.wikipedia.org. Hämtat 140318.

Referenser

- Andrejevic, Mark (2004). "The Webcam Subculture and the Digital Enclosure", pp. 193-207 in Couldry, Nick & McCarthy, Anna (eds.) *MediaSpace: place, scale and culture in a media age*. New York: Routledge.
- Bauman, Zygmunt (1994). *Döden och odödligheten i det moderna sambället*. Göteborg: Daidalos.
- Bolter, Jay David (2003). "Virtual Reality and the redefinition of Self", pp. 123-137 in Strate, Lance, Jacobson, Ronald L. & Gibson, Stephanie B. (eds.) *Communication and Cyberspace*. New York: Hampton Press.
- Bolter, Jay David & Grusin, Richard (2000). *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge/Massachusetts: MIT Press.
- Bordo, Susan (1993/2003). *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture and the Body*. Tenth Anniversary Edition. Berkely/LA/London: University of California Press.
- Boyle, Lex (2005). "Flexing the Tensions of Female Muscularity: How Female Bodybuilders Negotiate Normative Femininity in Competitive Bodybuilding", *Women's Studies Quarterly* 33(1-2): 134-149.

- Bruce, Toni (2013). "Reflections on Communication and Sport: On Women and Femininities", *Communication and Sport*, 1 (1-2): 125-137.
- Deuze, Mark (2008). "Corporate Appropriation of Participatory Culture", pp. 27-40 in Carpentier, Nico & Livingstone, Sonia (eds.), *Participation and Media Production: Critical Reflections on Content Creation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishers.
- Dmitrow-Devold, Karolina (2013). "Superficial! Body Obsessed! Commercial! Norwegian Press Representations of Girl Bloggers", *Girlhood Studies* 6(2): 65-82.
- Dyer, Richard (1997). *White*. London/New York: Routledge.
- Eriksson, Lovisa (2009). "Den virtuella kroppen. Presentationer av jaget i svenska dagboksbloggar", *Sociologisk forskning* 46(4): 47-60.
- Findahl, Olle (2013). *Svenskarna och Internet 2014*. Stockholm: .SE
- Garde-Hansen, Joanna & Gorton, Kristyn (2013). *Emotion Online: Theorizing Affect on the Internet*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Graham, Philip (2000). "Hypercapitalism: A political Economy of Informational Idealism", *New Media & Society* 2(2): 131-156.
- Gregg, Melissa (2006). "Posting With Passion: Blogs and the Politics of Gender", pp. 151-160 in Bruns, Axel & Jacobs, Joanne (eds.) *Uses of Blogs*. New York: Peter Lang
- Halberstam, Judith (1998). *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press.
- Hardey, Michael (2002). "Life beyond the screen: embodiment and identity through the internet", *Sociological review* 50(4): 570-585.
- Harp, Dustin & Tremayne, Mark (2006). "The Gendered Blogosphere: Examining Inequality using Network and Feminist Theory", *Journalism & Mass Communication Quarterly* 83(2): 247-264.
- Herring, Susan C. & Paolillo, John C. (2006). "Gender and genre variation in weblogs", *Journal of Sociolinguistics* 10(4): 439-459.
- Herring, Susan C., Kouper Inna, Scheidt, Lois Ann & Wright, Elijah (2004). "Women and children last: The discursive construction of weblogs" in Gurak, Laura, Antonijevic, Smiljana, Johnson, Laurie, Ratliff, Clancy & Reyman, Jessica (eds.) *Into the Blogosphere: Rhetoric, Community, and Culture of Weblogs*. Retrieved June 1, 2014, from http://blog.lib.umn.edu/blogosphere/women_and_children.html
- Herring, Susan C., Bonus, Sabrina, Scheidt, Lois Ann & Wright, Elijah (2004). *Bridging the Gap: A Genre Analysis of Weblogs*. Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Sciences.
- Herring, Susan C. (2003). "Gender and power in online communication", pp 202-228 in Holmes, Janet & Meyerhoff, Miriam (eds.) *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Hirdman, Anja (2010). "Vision and Intimacy. Gendered Communication Online", *Nordicom Review* 31(1): 3-13.
- Jansen, Sue C. & Sabo, Don (1994). "The Sport/War Metaphor: Hegemonic Masculinity, the Persian Gulf War, and the New World Order", *Sociology of Sport Journal* 11(1): 1-17.
- Johansson, Anna (2005). *Narrativ teori och metod. Med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnston, Lynda (1996). "Flexing Femininity: Female body-builders refiguring 'the body'", *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography* 3(3): 327-340.
- Koivunen, Anu (2008). "Terapi", s 187-202 i Koivunen, Anu (red.) *Film och andra rörliga bilder. En introduktion*. Stockholm: Raster.
- Krane, Vikki, Choi, Precilla Y. L., Baird, Shannon M., Aimar, Christine M. & Kauer, Kerrie J. (2004). "Living the Paradox: Female Athletes Negotiate Femininity and Muscularity", *Sex Roles* 50(5-6): 315-329.
- Krane, Vikki (2001). "We Can Be Athletic and Feminine, But Do We Want To? Challenging Hegemonic Femininity in Women's Sport", *Quest* 53(1): 115-133.
- Lövheim, Mia (2011). "Personal and Popular: The Case of Young Swedish Female Top-bloggers", *Nordicom Review* 32(1): 3-16.
- Löwengrip, Isabella (2010). *Egoboost! Överlevnadsguide för unga tjejer*. Stockholm: Forum.
- McChesney, Robert (2013). *Digital Disconnect: How Capitalism Is Turning the Internet Against Democracy*. New York: New Press.

- Miller, Edward A., Pole, Antoinette & Bateman, Clancey (2011). "Variation in Health Blog Features and Elements by Gender, Occupation, and Perspective", *Journal of Health Communication: International Perspectives* 16(7): 726-749.
- Mosco, Vincent (2004). *The Digital Sublime*. MIT Press: Cambridge.
- Murakami, Haruki (2010). *Vad jag pratar om när jag pratar om löpning*. Stockholm: Norstedts.
- Nilsén, Åke & Wikdahl, Magnus (red.) (2005). *Idrott i förändring. En flervetenskaplig antologi om idrottens betydelse för hälsa, identitet och kultur i det senmoderna samhället*. Lund: Idrottsvetenskapligt centrum vid Lunds universitet. Skriftserie nr 1.
- Nilsén, Åke (2005). "Upptrampade stigar och nyfunna vägar – motionsvanor i det senmoderna samhället", s 31-52 i Nilsén, Åke och Wikdahl, Magnus (red.) *Idrott i förändring. En flervetenskaplig antologi om idrottens betydelse för hälsa, identitet och kultur i det senmoderna samhället*. Lund: Idrottsvetenskapligt centrum vid Lunds universitet. Skriftserie nr 1.
- Nilsson, PM (2013). "Kroppsmoralen", i *Expressen* 19 maj 2013.
- Nordicom-Sveriges Internetharometer 2013 (2014). *MedieNotiser* nr. 1 2014, Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Ollas, Gustaf (2013) *ICANWILL* podcast, intervju med bloggaren Axon 130916.
- Pedersen, Sarah & Macafee, Caroline (2007). "Gender Differences in British Blogging", *Journal of Computer-Mediated Communication* 12(4): 1472-1492.
- Plant, Sadie (1997). *Zeros + Ones: Digital Women and the New Technoculture*. London: Fourth Estate.
- Podnieks, Elizabeth (2004). "'Hit Sluts' and 'Page Pimps': Online diarists and their quest for cyber-union", *Life Writing* 1(2): 123-150.
- Porter, David (1997). *Internet Culture*. New York: Routledge.
- Poster, Mark (1995). *Cyberdemocracy: Internet and the Public Sphere*. Retrieved June 1, 2014, from <http://www.hnet.uci.edu/mposter/writings/democ.html>.
- Reischer, Erica & Koo, Kathryn S. (2004). "The Body Beautiful: Symbolism and Agency in the Social World", *Annual Review of Anthropology* 33: 297-317.
- Rocamora, Agnes (2011). "Personal Fashion Blogs: Screens and Mirrors in Digital Self-portraits", *Fashion Theory* 15(4): 407-424.
- Ross, Karen (2013). *Gendered Media: Women, Men, and Identity Politics*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Savicki, Victor, Lingenfelter, Dawn & Kelley, Merle (1996). "Gender language style and group composition in Internet discussion groups", *Journal of Computer-Mediated Communication*, 2(3): doi: 10.1111/j.1083-6101.1996.tb00191.x.
- Skedinger, Per (2012). "Tudelad trygghet", s 114-135 i Teodorescu, Alice och Pettersson, Lars-Olof (red.) *Jobben kommer och går – behovet av trygghet består*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Sveriges Radio, P1, *Kaliber*, programserien "De osäkert anställda", januari 2012.
- Turkle, Sherry (1997a). "Computational Technologies and Images of the Self", *Social Research* 64(3): 1093-1111.
- Turkle, Sherry (1997b). *Leva online*. Stockholm: Norstedts.
- Van Zoonen, Liesbet (2001). "Feminist Internet Studies", *Feminist Media Studies* 1(1): 67-72.
- Varga, Ivan (2005). "The Body – The New Sacred? The Body in Hypermodernity", *Current Sociology* 53(2): 209-235.
- Wikipedia.org, "sinnesrobönen". Hämtat 140318.

(O)synliga kroppar

Iranska kvinnors självporträtt på Facebook

Mona Hajin

Trots den stora mängd studier som finns kring Facebook i Iran (Se Rahmani 2014, Iran media program 2014, Ghavanloo Ghajar 2011, Zand Vakili 2011) har det inte bedrivits någon forskning om den visuella självpresentationen bland iranska unga kvinnor på sajten. Detta kapitel diskuterar tio iranska kvinnliga Facebook-användares visuella presentation av sig själva via sina profilbilder. Alla är födda och uppvuxna efter den islamiska revolutionen 1979 och bor i Teheran. Syftet är att se hur kvinnor i Iran visualiserar sig själva i en kontext där Facebook är blockerat och delandet av privata bilder på Facebook är brottsligt och där kvinnors sätt att presentera sig själva observeras och kontrolleras av den offentliga makten och lokalsamhälle, det vill säga familj, släktingar.

Visuell självpresentation

I takt med att betydelsen av bilder och bildbaserad kommunikation ökar gör en fotodelnings webbplats som Facebook det möjligt för människor att delta i den visuella konstruktionen av sin egen vardag och med möjligheter till ett bildbaserat samtal för ungdomar i Iran (Van House 2006; Lehmuskallio 2012: 19). Sociala nätverkssajter tillåter individer att konstruera profiler som erbjuder en scen för självpresentation och social interaktion. Profilbilderna ses som hjärtat av Facebooks verksamhet och ligger i det övre vänstra hörnet där det första och viktigaste intrycket skapas (Farquhar 2009). Följaktligen spelar profilbilder en central roll vid självpresentation på Facebook.

Självpresentation är, som Goffman (1959) pekat på, alltid relationell, dels görs den med någon form av publik i åtanke, dels – eller som följd av det – försöker varje "presentatör" inge ett önskat "intryck". Intrycken kan variera beroende på vem man är, och på vem den tänkta publiken är, liksom under vilka omständigheter och med vilka intentioner och förväntningar varje presentation görs. På Facebook hanterar man i regel kontakter man redan har

sedan tidigare utanför sajten, *in real life*. Facebook är därför mer att likna vid en "nonym", det vill säga en plats där människor interagerar med kontakter de har sedan tidigare, snarare än en anonym plattform, och självpresentationer därmed mer sannolikt baserade på faktisk information. Detta garanterar dock inte sanningshalten i information som utbyts på sajten, vare sig med bilder eller texter (Ellison, Steinfield & Lampe 2006, Grasmuck, Martin & Zhao 2009).

Bakgrund

Bilder är levande, inte för att de objektivt sett skulle vara det utan eftersom vi agerar som om de vore levande [...]det bästa beviset för detta är den passion med vilken vi försöker förstöra eller döda bilderna (Mitchell 2005 i Lehmuskallio 2012: 164).

I Iran finns ingen fri press, och kommunikation på Internet betraktas av myndigheterna som ett uttryck för västlig kulturell invasion. Sociala medier anses vilseleda unga iranier och distansera dem från den islamiska republikens idéer och principer (Esfandiari 2011, Khosravi 2008: 77). En videosamtalstjänst som nyligen utvecklats i Iran, har exempelvis uppmärksammats av tre stora Ayatollor som har utfärdat en fatwa mot den. De hävdar att användningen av videosamtalsteknik orsakar nya avvikelser i det iranska samhällets religiösa och politiska system samt äventyrar den offentliga kyskheten (Jones 2013).

Inte minst gäller oron *bilden* eftersom alla former av visuell media liksom gatukonst, utställningar och fotografier är statligt sanktionerade och används som verktyg för att sprida dess ideologi (Khatib 2013). Mot bakgrund av detta, vad vi kan kalla, visuella monopol, är det förståeligt att det i Iran finns en spänning mellan synlighet och osynlighet när det gäller webbplatser för socialt nätverkande där bilder har en central plats (Lehmuskallio 2012: 186). Detta gäller inte minst kvinnors synlighet och bilder av sig själva.

Åtkomsten till Facebook har sedan 2009 blockerats av myndigheterna (Erdbrink 2013). Genom införandet av ett så kallat "halal internet" som ska vara fritt från pornografi, hets mot folkgrupp och det "kulturella inflytandet från World Wide Web" försöker de islamiska myndigheterna kontrollera nätet och kommunikationen som sker där. Trots det officiella förbudet används emellertid Facebook genom proxyservrar och VPN (virtuellt privat nätverk), av hälften av Irans befolkning, det vill säga cirka 17 miljoner iranier (York 2012; *The Green voice of Freedom* 2011).

I april 2013 fastslog också Irans rättskommision att sociala nätverk som arbetar emot de värden som finns i Islam, revolutionen och moralen är illegala och samarbete dem emellan och medlemskap i dem är brottsligt (Mahabatnews 2013). Däremot är inte alltid medlemskap i sociala nätverk ett brott, utan "det

beror på aktiviteten... [och] att använda 'filter breaker' och gå runt blockader är ett brott och brottslingar kommer bli åtalade i enlighet med cyberbrottslagen" (ibid).

Därmed skulle alla iranska Facebook-användare vara att betrakta som kriminella men det förefaller vara ett gränsland för tillfället. Om Facebook-medlemskap är olagligt eller inte i Iran är inte helt tydligt. Däremot kan människor som av en eller annan anledning är misshagliga för myndigheterna, anses begå brott genom att finnas på Facebook, oavsett vilken typ av aktivitet de har på Facebook. Så godtyckligheten är stor.

De bilder som delas och utbyts på sajten ses av myndigheterna som syndiga, omoraliska och farliga för samhället och familjens struktur (Haarez 2012). Teherans allmänna åklagare Abbas Jafari Dolat Abadi sa i juli 2013 att foton på internet är ickekonstitutionellt och att den Islamiska Republiken inte kan öppna en virtuell sfär som är emot allmän heder och anständighet. De som spred sina privata foton skulle tas itu med av åklagaren (se Digarban.com 2013). Det är värt att notera att själva närvaron av iranier på Facebook kan ses som en form av "visuellt motstånd" (Khatib 2013: 98).

Användandet av sociala medier i allmänhet, och Facebook i synnerhet, vare sig det är avsett för att utmana myndigheterna, eller härrör från en personlig önskan om att synas, erbjuder en möjlighet för den unga befolkningen att utmana statliga och kulturella normer och regler, inte minst vad gäller kön och synlighet. I Iran, där kvinnor och män ofta hålls åtskilda i olika sfärer, och där olika aspekter av vardagslivet, såsom vad man får säga och hur man får klä sig, styrt av islamiska regler, är användandet av Facebook fyllt av både hot och möjligheter.

Informanter och material

För studien intervjuade jag en grupp av tio unga iranska kvinnliga Facebook-användare, och deras profilbilder, sammanlagt 104 stycken, samlades in och analyserades. Samtliga intervjuer genomfördes på persiska i juli 2012 och översattes.

På grund av Facebooks status i Iran har en datainsamlingsstrategi valts som bygger på ömsesidigt förtroende för att minska nivån av möjliga spänningar mellan forskare och informant (Saukko 2003: 8). Datainsamlingsstrategin byggde på ett vänskapsnätverk där jag började datainsamlingen med vänners vänner som passade studiens ålderskrav och som bodde i Iran. Jag bad de som hade ett stort antal vänner på Facebook (fler än 500 stycken) att i sin tur be sina vänner att bli vän med mig och delta i studien. Med denna metod kan man få en mer blandad grupp av informanter med olika bakgrunder i studien. De vänners vänner som valde att vara informanter i studien gick med på en in-

tervju och accepterade en vänförfrågan från mig, och jag fick tillgång till deras Facebook-information, inklusive profilbilder.

Så vilka bilder av sig själv väljer informanterna att lägga upp som profilbilder? Vilka får ta del av dem? Hur förhåller man sig till de regler och normer som finns kring den kvinnliga kroppen, utseende och klädkoder? Och vad utmärker själva bilden?

Beslöjning och synlighet

I Iran har såväl staten som män, makt och kontroll över kvinnokroppen; hur den ska kläs och över dess plats i offentligheten. Irans nutidshistoria har både en avbeslöjningsperiod och en period med beslöjning (Moallem 2007). Under 1920- och 1930-talen sågs täckandet av den kvinnliga kroppen som ett hinder för samhällsutveckling och genom dess synlighet kunde staten göra framsteg och främja en önskad modernitet. Under beslöjningsperioden (den post-revolutionära perioden efter 1979) sågs istället den kvinnliga kroppens synlighet som *Fitna*: en källa till kaos och oordning i samhället. Således kunde den samhälleliga ordningen upprätthållas genom dess osynlighet (Moallem 2007, Shirazi 2001). I dessa perioder är den kvinnliga kroppen en plats som antingen återspeglar statens modernitet och framsteg eller, genom täckandet av kroppen, dess ordning. Kort sagt, vad som tas ifrån kvinnorna i båda perioderna är deras individuella autonomi över sina egna kroppar (Khosravi 2008: 162).

2012 förklarade Irans polischef, Ahmadi Moqadam att "Iran vill nu skärpa sin kamp mot kvinnor som anses klä sig på ett icke islamiskt sätt" (Wahdat – Hagh 2012). Han sa vidare att hans styrkor behöver hjälp av Irans "moraliska kapital och fromma människor" och att regimen "inte får tillåta viruset att sprida sig genom dåligt buren huvudduk" (ibid). Således är den kvinnliga kroppen offentlig, snarare än privat och personlig samt en plats där statlig och manlig makt utövas (Moallem 2007: 320).

Den offentliga kroppen är enligt Moallem en plats där underordning samt eventuellt motstånd mot normativa föreskrifter och lagar i nationalstaten återspeglas. Den offentliga kroppen "producerar, distribuerar och reglerar rasifierade och könade medborgarskap" (Moallem 2007: 320). Föreställningar om uppdelningen mellan könen baseras här på en diskurs om kvinnors behov av "skydd" och män som beskyddare.

Samtidigt måste beslöjning förstås i ett sociokulturellt sammanhang, eftersom den kan ha olika innebörder i skilda sammanhang (Shirazi 2001). Osynlighet införs inte enbart av myndigheterna utan är rotad i den iranska kulturen. Slöjan har här en betydelse som går utöver den klädkod som införts av den islamiska republiken. Samtidigt är inte beslöjning, eller osynliggörande begränsat till att täcka kroppen, utan består även av regler knutna till beteenden såsom skrott,

ögonkontakt och ordval. Som Khosravi visar innefattar dessa regler kvinnors röster. Utanför familjemedlemmars krets ska ett formellt språk användas, sång och skratt undvikas.

Den problematiska kroppen: skönhet och skam

I *Bakom slöjan i Iran* illustreras komplikationerna för iranska kvinnor vad gäller självbestämmande över sina kroppar, och de sätt kvinnorna betar sig på vid exponering av sina kroppar (Hoffmann 2008). I en av sina fallstudier som sker i en bastu, inser Hoffmann att iranska kvinnor undviker att byta kläder i närvaro av andra kvinnor, och därför sitter klädda i baddräkter inne i bastun. De försöker även här att undvika att visa sina kroppar. Orsaken bakom kvinnornas blygsel inför varandra härrör från den skam de känner inför den egna kroppen, menar Hoffman.

Samtidigt är de, paradoxalt nog – eller kanske just därför – mycket upptagna med att göra sina kroppar mer attraktiva. Det verkar som att idén om skönhet ska övervinna skammen kring deras kroppar, och förändra de patriarkala diskurser som sanktioneras av myndigheter där den kvinnliga kroppen ses som farlig och som ett potentiellt hot mot samhällets säkerhet. Iranska kvinnor är besatta av sina *skamliga kroppar*. Enligt Hoffmann (2008) är det i ljuset av detta som iranska kvinnors spenderande av tid, pengar och energi på kosmetika och kosmetisk kirurgi kan förstås.

En intressant iakttagelse är att medan den mest populära formen av plastikkirurgi i västvärlden är fettsgugning, verkar kvinnor i Iran (där kvinnliga former döljs under slöjan) föredra att spendera sina pengar där det syns bäst – på deras näsor (Holguin 2005). För kvinnor i den islamiska republiken, har detaljer i deras ansiktsanatomik blivit en besatthet (Shahrokhi 2009). Det stora antalet näsoperationer har lett till att Iran kallas "näsoperationernas huvudstad" (Holguin 2005). Iranska kvinnor eftersträvar en slags Barbie-liknande stil "oavsett vad deras regering uppmanar till" som Plastic Surgery Practice (2006) uttrycker det.

Situationsanpassad självpresentation

De kvinnliga informanterna verkar vara skickliga på att navigera mellan olika självpresentationer inför olika publik. De använder olika strategier för olika målgrupper såsom familj, närstående och vänner. De rör sig mellan att agera i enlighet med samhällets normer, förväntningar från familjen och vänner, och att bryta mot dem och därmed uppfylla sina egna personliga behov. Deras självpresentationer på Facebook genomsyras samtidigt av självmedvetenhet. Flera av kvinnorna i den här studien kände att de endast kunde visa upp sig

när de såg perfekta ut, i annat fall ändrade de sitt eget utseende genom plastikkirurgi eller försökte manipulera bilderna med hjälp av professionella fotografer.

De tycktes behöva använda strategier för att kunna njuta av relativ frihet: att tillgodose sina egna personliga behov av att använda Facebook och samtidigt ta ansvar för familjens rykte.

Det finns här en tydlig spänning mellan staten och det patriarkala samhället som vill kontrollera den kvinnliga kroppen å ena sidan, och kvinnor som försöker att ha kontroll över sin egen kropp å andra sidan.

En av informanterna uttrycker att

som kvinna i Iran, måste vi alltid vara självmedvetna, vara försiktiga med vad vi gör och hur vi gör. Oavsett vad vi gör finns det en ständig känsla av att göra fel... det är alltid något fel oavsett om vi följer normerna eller inte följer normerna. (Kvinna, 24 år)

För ett tag sedan läste jag en mycket intressant text någonstans på Facebook om samlagsställningar. Jag gillar verkligen texten och ville dela eller gillar posten så att andra kunde läsa den också, men jag undvek att göra det ... men det fick mig att må dåligt eftersom jag höll tillbaka mitt eget intresse. (Kvinna, 24 år)

Du vet, oro och otrygghet är en del av att vara kvinna här ... vi får ständigt höra att 'var försiktig', 'har du tänkt på vad andra skulle säga, om du gör det eller det? Tänk på familjens rykte (*aberoo*)?', och 'skriv inte om det och det... det kan missbrukas'. Vi är uppvuxna med att bli tillsagda att inte öppna upp, att inte uttrycka, utan i stället ta ansvar och vara försiktig hela tiden. (Kvinna, 26 år)

Vi [kvinnor] här [Iran] tillfrågas aldrig vad vi vill som person, som enskilda individer, vi tillfrågas varken vad vi skulle vilja göra, hur vi vill ha våra liv ... vi blir istället tillsagda att se till att våra handlingar inte skadar andra eller familjens rykte. (Kvinna, 24 år)

Min familj tycker att det skulle vara bättre för mig att inte vara på Facebook ... Mina sätt att uttrycka mig själv verkar inte lämpligt för dem ... Det viktiga för mig är att kunna uttrycka mig själv, vare sig det är med mina egna bilder eller andra typer av bilder som används för att visa hur jag känner ... de tror att om de sätter press på mig, skulle jag inte kunna göra vad jag vill, men det kan jag ... Det finns alltid sätt att göra vad du vill att göra. (Kvinna 26 år)

Kvinnorna tvingas ta ansvar för familjens rykte eftersom deras kroppar anses vara en medborgerlig kropp, snarare än en personlig kropp. Den hör till samhället, snarare än till kvinnorna själva. "Familjens heder och goda rykte ... vilar tyngst på kvinnors uppträdande" (Moghadam 2003: 4). Trots "synlighetens" begränsningar verkar det ändå som att en viss grad av "synlighet" uppnås på Facebook.

Familjemedlemmar och vänner

Relationen till slöjan är relativt komplex inom det iranska samhället, eftersom den inte alltid tyder på religiositet. Istället kan islamisk klädsel användas som ett verktyg för att undvika ovälkommen manlig uppmärksamhet. I många fall används också slöjan som ett rent modetillbehör.

Majoriteten av informanterna föredrog att använda en modern islamisk klädstil. Med detta menas att de presenterade sig själva i en klädstil som får bäras offentligt, men som inte symboliserar religiösa åsikter. I de flesta av de kvinnliga profilbilderna i denna studie bär kvinnorna en modern form av slöja som inte täcker hela håret, och som främst fungerar som modeaccessoar. Samma tolkning kan hålla för mäns profilbilder i den meningen att de inte presenterar sig i särskilt konservativt islamiska kläder. Men vad som kan passera som islamisk klädsel för män i Iran liknar det sätt män klär sig i de flesta länder.

En av informanterna förklarar exempelvis att hon:

laddar bara upp bilder där jag har slöja ... Jag är inte religiös och det är inte av någon religiös anledning ... jag litar bara inte på det här stället [Facebook] ... Det är inte så säkert ... varför skulle jag låta främmande män se mitt hår? ... Det finns ytterligare ett skäl [för att bära slöja]. Jag har insett att jag ser mycket bättre ut när jag har mina färgglada schalar på, jämfört med när jag inte har det. (Kvinna, 21 år)

En annan av kvinnorna uttryckte att

de flesta av mina vänner har sina anhöriga på Facebook. Vi brukar inte kunna tagga dem på bilder ... de kan inte ladda upp några typer av bilder på Facebook. Jag har en vän som bär *chador* [en fotsidhuvudduk] bland sina släktingar men inte bland sina vänner, och hon vill inte att hennes släktingar ska upptäcka det. (Kvinna, 21 år)

Studiobilder vs. selfies

Det finns också stora skillnader i själva bildernas tillkomst. Till skillnad från andra studier som diskuterar trenden med självporträtt, så kallade selfies i sociala medier (se Olszanowski 2014, Smith Ekstrand och Silver 2014, Aguayo & Calvert 2013, Fleur 2014, Nguyen, Vigliotti, 2014, och Sam Chan och Tsang 2014) så tycks detta vara i det närmaste helt frånvarande i Iran. Istället verkar informanterna välja bilder som tar stor hänsyn till den publik bilderna kunde tänkas ha, och var därmed inte så spontana. Därför valdes hellre mer uppstyltade bilder tagna av professionella fotografer än den mer spontana selfien.

Studiobildernas betydelser förklarades ofta vara stor.

Det är ett nytt fenomen ... Du kan besöka någon studio i staden [Teheran] och be om Facebook bilder ... de förstår vad du vill ha och förser dig med ett brett utbud av sexiga poser och stilar, särskilt anpassade för Facebook. Dessutom vet de att du vill se perfekt ut på bilderna så resultatet [bilderna] har ibland ingenting att göra med ditt riktiga ansikte. (Kvinna, 21 år)

En av de intervjuade konstaterade att

studiobilder håller på att bli mycket vanliga. För en del människor är Facebook en riktig möjlighet ... Det är en möjlighet att bli populär, bli omtyckt, få uppmärksamhet, få en bättre pojkvän, och så småningom gifta sig med en rikare person. (Kvinna, 21 år)

Performativ spänning på Facebook

Iranska kvinnors självpresentation kan betraktas som situationsbaserad, föränderlig. Den anpassar sig och ändras beroende på situationen och de omständigheter under vilka själva presentationen görs. Användningen av bilder bland iranska kvinnor i studien verkade vara mindre spontan jämfört med andra studier av självrepresentation på sajten. Detta eftersom kvinnorna behövde göra strategiska överväganden när de valde ut och visade upp en bild på Facebook. Därför verkar det heller inte vara populärt att visa upp bilder direkt efter de tagits. Dessutom kände kvinnorna en press på sig att se attraktiva ut, istället för naturliga och avslappnade.

Facebook är förvisso en scen att synas på, men för de intervjuade kvinnorna är tillgången till och uttrycken på denna scen begränsad av familj och närstående på grund av den sociala kontroll som finns inom det iranska samhället.

Undersökningen visade att det finns en spänning mellan synlighet och osynlighet och att den praktiseras både implicit och explicit. Mekanismen för synlighet och osynlighet kan kontrolleras genom en statlig censur av visuellt material som inte är i linje med den statliga ideologin, genom filtrering av Facebook, via "halal internet" och genom klädkoder. Det kan också göras genom social kontroll, som utövas av männen i kvinnornas närhet och genom samhällets normer och förväntningar, samt av användarna själva genom sin ständiga oro över sina kroppar, ansikten och utseenden. Alla dessa kanaler överlappar varandra och kan inte förstås separat eller oberoende av varandra.

Resultaten visar att de kvinnliga informanterna har ett komplicerat förhållande till sina kroppar. Den kvinnliga kroppsliga upplevelsen, liknande den som beskrivits av Moallem (2007: 323-324), är intrasslad i makt och kontroll utövad av "staten" genom sitt visuella monopol, påbud om klädkod och i egenskap av moralisk polis, av män i deras omgivning genom socio-kulturella normer, genom medlemmarna i familjen och släktingar samt specifika skönhetsideal.

Således verkar den iranska kvinnliga kroppen uppfattas som en "offentlig kropp", snarare än en personlig kropp även av kvinnorna själva.

Det påminner om det Foucault (1997) beskriver kring hur övervakningens makt (i detta fallet staten, "lokalsamhället", familjemedlemmar, etc.) internaliseras av individerna själva genom en form av självmedvetenhet som leder till ett tillstånd av kroppslig självdisciplinering och självreglering. Denna konstanta självmedvetenhet syns i hur man visar upp sig i bilder, samtidigt som den kan vara ett sätt att hantera den skam över den kvinnliga kroppens imperfektion som finns i det iranska samhället.

"Synlighet" verkar dock vara mer komplicerat än att bara vara visa upp sig. Att känna till omständigheter, motivation, rädslor och normer där man presenterar sig själv är viktigt, eftersom det kan påverka kvaliteten och omfattningen av ens synlighet.

Med tanke på alla skillnader mellan könen och de sociala värderingar som råder i Iran så erbjuder Facebook trots allt en plattform där kvinnor och män kan interagera också med det motsatta könet. Där kan de utforska sina rädslor, sina bekymmer och de erfarenheter de fått under sina liv.

Referenser

- Aguayo, Angela J. & Calvert, Jill S. (2013). *(Re)Capturing Womanhood: Perspectives and Portraits Through Mobile Photography*, Visual Communication Quarterly, 20:3, 180-187, DOI: 10.1080/15551393.2013.820590
- Bakewell, Liza (1998). Image acts. *American Anthropologist*, 100(1), pp. 22-32.
- Deutsche Welle (2008). *Embarrassing bodies of Iranian women, Book review of 'behind the veil in Iran' by Christiane Hoffmann*. Retrieved 10 May 2010 from <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3430144,00.html> Persian version.
- Digarban (2013). *Spreading private pictures in cyberspace is a crime*. [press release] 9 July 2013. Available at: <http://www.digarban.com/node/13307> [Accessed 1 oktober 2014].
- Ellison, Nicole, Steinfield, Charles, & Lampe, Cliff (2007). Spatially bounded online social networks and social capital: The role of Facebook. *Journal of Computer-Mediated Communicatin*. 12 (4), pp. 1143–1168.
- Erdbrink, Thomas (2013). Iran Bars Social Media Again After a Day. *The New York Times*. http://www.nytimes.com/2013/09/18/world/middleeast/facebook-and-twitter-blocked-again-in-iran-after-respite.html?_r=0 [Accessed 14 oktober 2014].
- Esfandiari, Golnaz (2011). Iran's Basij Head Turns Bard To Dismiss Twitter, Facebook, *RadioFreeEurope RadioLiberty*. Retrieved 19 February 2013 from <http://www.rferl.org/articleprint-view/24273009.html>.
- Farquhar, Lee Keenan (2009). Identity negotiation on Facebook.com (Unpublished doctoral dissertation). University of Iowa, IA. Retrieved from <http://ir.uiowa.edu/etd/289>
- Gabriel, Fleur (2014). Sexting, Selfies and Self-harm: Young People, Social Media and The Performance of Self-development. *Media International Australia* (8/1/07-current), Issue 151, p. 104-112.
- Foucault, Michel (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. A. Sheridan, Harmondsworth: Penguin.
- Ghavanloo Ghajar M. (2011). The Impact of Social Networks on University Students: A case study of Facebook (In Persian). *Media and Cultural Studies*. Available at: <http://www.mcstudies.ir/articles/2011/06/05/social-networks-mostafa-ghavanloo-ghajar/>

- Goffman, Erving (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin.
- Grasmuck, Sherri, Martin, Jason, & Zhao, Shanyang (2009) Ethno-Racial Identity Displays on Facebook. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 15(1), pp.158-188.
- Haarez (2012). Iranian Cleric Calls Facebook 'un-Islamic', Membership a 'Sin': 17 million Iranians Have a Facebook Account, Despite Heavy Restrictions and Filtering Imposed by the Government. Retrieved 15 January 2013 from <http://www.haaretz.com/news/middle-east/iranian-cleric-calls-facebook-un-islamic-membership-a-sin-1.405968>
- Harrison, Fravces (2007). Crackdown in Iran over dress codes. *BBC News*. Retrieved 10 March 2010 from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6596933.stm>
- Hirdman, Anja (2007). Please Vote Nicely! – Young People's Visual Communication Online and Media Imagery. In annual meeting of the International Communication Association. TBA, and San Francisco, CA.
- Holguin, Jaime (2005). Iran: Nose job capital of world. *CBS News*, Retrived 12 March 2011 from <http://www.cbsnews.com/stories/2005/05/02/eveningnews/main692495.shtml>
- Iran Daily Brief (2012). *Sadegh Zibakalam: Blasts "illegal" decision to prohibit wearing ties in public places*. Retrieved 12 August 2012 from <http://www.irandailybrief.com/2012/07/05/sadegh-zibakalam-blasts-illegal-decision-to-prohibit-wearing-ties-in-public-places/>.
- Iran Media Program (2014). *Liking Facebook in Tebran: Social Networking in Iran* http://www.global.asc.upenn.edu/fileLibrary/PDFs/Liking_Facebook_in_Tehran.pdf
- Jones, David (2013). Fatwa Issued Against 3G Internet Operator in Iran. *Almonitor*. Retrieved 21 February 2013 from http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/02/iranian-ayatollahs-issue-fatwa-against-3g-company.html?utm_source=&utm_medium=email&utm_campaign=6242
- Khatib, Lina (2013). *Image Politics in the Middle East: The Role of the Visual in Political Struggle*. New York: I.B.Tauris.
- Khosravi, Shahram (2003). *The Third Generation: The Islamic Order of Things and Cultural Defiance among the Youth of Tebran*. PhD diss., Stockholm University.
- Khosravi, Shahram (2008). *Young and Defiant in Tebran*. Philadelphia: University of Pennsylvania press.
- Lehmuskallio, Tapani, A. (2012). *Pictorial Practices in a "Cam Era". Studying non-professional camera use*. PhD diss., University of Tampere.
- Mahabatnews (2013). *Activity on Facebook is not crime, breaking the filter is a crime*. [press release] 5 april 2013. Available at http://www.mohabatnews.com/index.php?option=com_content&view=article&id=6616:1392-01-16-15-43-29&catid=60:human-rights&Itemid=282 [Accessed 1 october 2014]. (författarens översättning).
- Mitchell, William John Thomas (2005). *What do pictures want? The Lives and Loves of Images*. London: The University of Chicago Press.
- Moallem, Minoo (2007). Universalization of Particulars: The Civic Body and Gendered Citizenship in Iran. *Citizenship Studies*, 3(3), 319-335.
- Moghadam Valentine M. (2003). *Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East*. Colorado: Lynne Reinner Publishers.
- Nguyen, Aamy J. (2014). *Exploring the selfie phenomenon : the idea of self-preservation and its implications among young women*. Smith College. School for Social Work, <http://hdl.handle.net/11020/24476>
- Olszanowski, Magdalena (2014). Feminist Self-Imaging and Instagram: Tactics of Circumventing Sensorship, *Visual Communication Quarterly*, 21:2, 83-95.
- Papacharissi, Zizi (2011). A networked self. In Zizi Papacharissi (Ed.) *A networked Self- Identity, Community, and Culture on Social Network Sites* (pp. 304-318). New York: Routledge.
- Plastic Surgery Practice. (2005). Iranians Go for Rhinoplasty. Retrieved 25 February 2013 from <http://www.plasticsurgerypractice.com/news/17037->
- Protalinski, Emil (2012). Instagram Passes 80 Million Users. *CNET*. Retrieved 22 February 2013 from http://news.cnet.com/8301-1023_3-57480931-93/instagram-passes-80-million-users/
- Rahmani, M. (2014). Representation of women's body on Facebook (in Persian), *Bidarzani*, Available at: <http://bidarzani.com/17803>

- Rose, Gillian (2012). *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Methods*. London: Sage.
- Sam Chan, Lik & Tsang, Hing Weng Eric (2014). "Hey, Look at My Body!": An Exploratory Study of Body Display on Facebook among Hong Kong Young Adults, *International Journal of Interactive Communication Systems and Technologies (IJICST)*, Volume 4, Issue 1. DOI:10.4018/ijicst.2014010103
- Saukko, Paula (2003). *Doing Research in Cultural Studies an Introduction to Classical and New Methodological Approaches*. London: Sage.
- Shahrokhi, Sholeh (2009). Body Beautiful: making the figure of women in film, contemplation on the Iranian new wave cinema of the past decade. *Thinking gender, UCLA center for the study of UC Los Angeles*, [Online]. Available at: <http://escholarship.org/uc/item/92f6p1p8?display=all> [Accessed May 2010].
- Shirazi, Faegheh (2001). *The veil unveiled: the Hijab in Modern Culture*. Gainesville, FL: University Press of Florida.
- Smith Ekstrand, Victoria & Silver, Derigan (2014) *Remixing, Reposting, and Reblogging: Digital Media, Theories of the Image, and Copyright Law*, *Visual Communication Quarterly*, 21:2, 96-105.
- The Green Voice of Freedom (2011). *17 Million Iranians Live on Facebook says Basij Official*. Retrieved 15 February 2013 from <http://en.irangreenvoice.com/article/2011/oct/06/3294>
- Van House, Nancy (2006, Spring). Distant closeness: camera phones and public image sharing. UBICOMP'06 PICS Workshop- mit.edu. available at: http://web.mit.edu/21w.789/www/spring2007/papers/vanhouse_distant_closeness.pdf
- Vigliotti, Jeanette C. (2014) *"The Double Sighted: Visibility, Identity, and Photographs on Facebook"*. UNF Theses and Dissertations. Paper 506. <http://digitalcommons.unf.edu/etd/506>
- Wahdat-Hagh, Wahied (2012). Iran's Moral Police Combat the "virus" of Western-oriented Women. *The Commentator*. Retrieved 15 February 2013 from http://www.thecommentator.com/article/1355/iran_s_moral_police_combat_the_virus_of_western_oriented_women.
- York, Jillian C. (2012). Is Iran's Halal Internet Possible?. *Aljazeera*. Retrieved 25 February 2013 from <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/10/201210263735487349.html>.
- Zand Vakili, S. (2011). An Analysis of Private Pictures in Social Networking Sites (in Persian). *Media and Cultural Studies*. Available at: <http://www.mcstudies.ir/articles/2011/06/04/social-networks-sara-zand-vakili/>

III. Kropp och queera begär

Spelförälskelser

Om närhet och queera begär i feministisk forskning på onlinespel

Jenny Sundén

Desire creates recognition (through identification and the gaze); it marks narrative; it highlights the moment when lovers' eyes meet; it affects the lives of characters; it marks their bodies; forces them to move; act or react differently; and it transforms people – radically alters their being-in-the-world. (Gorton 2008: 17).

Datorspel har en förmåga att skjuta in sig på och involvera spelande kroppar på de mest intensiva sätt. Fartfyllda spelsekvenser skruvar upp kroppens egen rytm, får hjärtat att slå fortare, skärper sinnena. Kroppen förstärks och förlängs in i spelvärlden, både fysiskt och symboliskt. Denna överlappning eller sammanblandning av spelarnas kroppar med spelets förkroppsliganden genom spelkaraktärer har fått spelforskare att teoretisera spelande i termer av affekt (Carr 2006, Colman 2008, Shinkle 2005), njutning (Kennedy 2006, Mortensen 2004, Taylor 2003a, 2006) och fenomenologi (Bayliss 2007, Bogost 2008, Crick 2011, Smed Nielsen 2010). Intressant nog verkar det finnas något av ett glapp i övergången från teori till epistemologi inom spelforskningen.¹ Även om spelande förstås som något påtagligt kroppsligt – och dessutom förföriskt – är det sällan spelforskarna själva erkänner att de någonsin blivit förförda. De kan vara aldrig så passionerade "gamers", men deras kunskapsproduktion genom vetenskapliga texter tenderar att vara påfallande sval.²

Det här kapitlet tar därför sin utgångspunkt i den kännande, forskande kroppen genom att erbjuda en etnografisk berättelse om hur det kan kännas att introduceras till och samtidigt falla för ett spel (*World of Warcraft*), en kvinna, och hur de båda visade sig vara intimt sammanblandade.³ Kapitlets hjärta utgörs av en diskussion om kunskapsproduktion i feministisk forskning på nya medier, med ett specifikt fokus på frågor om närhet, känslor och queera begär. På vilka sätt kan spelförälskelser (i vid mening) utgöra kritiska, feministiska epistemologiska redskap?

Kapitlet bygger på ett flerårigt etnografiskt arbete i onlinespelet *World of Warcraft*.⁴ Denna etnografi handlade dels om att utforska queera potentialer

i spelets mainstreamkulturer och dels om att mer explicit fokusera på och spela tillsammans med icke-straighta spelare, eller så kallade *gaymers*. Det var ett forskningsprojekt som kom att handla mycket om alternativa kopplingar mellan femininitet, sexualitet och spelteknologier, utifrån att primärt vända blicken mot queera kvinnliga gamers. Även om kvinnliga spelare utgör nästan hälften av alla som spelar datospel är det som om (straight) kvinnlighet framstår som helt inkompatibel med de sätt som spel och spelande vanemässigt – för att inte säga tvångsmässigt – kodas maskulint.⁵ Med andra ord, en kvinna som har ett passionerat förhållande till spelteknologier riskerar att framstå som okvinnlig (jfr. Faulkner 2000). Denna överväxling från kvinnligt till okvinnligt ligger helt i linje med en heteronormativ logik där det som inte är kvinnligt med nödvändighet blir dess motsats. En alternativ tolkning av den till synes oheliga alliansen mellan kvinnor och intensivt, glödande datospelande skulle vara att se denna koppling som ett exempel på queer kvinnlighet. Det är en queer kvinnlighet som utmanar dominerande föreställningar om femininitet och om vem ”spelaren” är, utifrån att normen på området är täta kopplingar mellan straight maskulinitet och maskinkraft. (Sundén & Sveningsson 2012).

Om *World of Warcraft*-projektet fokuserade på passionerade kvinnliga gamers, så var det samtidigt minst lika mycket inriktat på passionerad forskning. Arbetet utgick från den passion många forskare känner i förhållande till det de forskar på och lät denna kraft tydligt vara med och forma vetenskapligt tänkande och skrivande. Projektet orienterades begreppsmässigt kring affekt och affektteori, som ett sätt att tänka spelande genom de uppenbara sätt som spel drabbar den som spelar kroppsligen.⁶ Men det handlade alltså samtidigt om att arbeta med affekt metodologiskt, vilket utgör kärnan i det här kapitlet. Vad betyder det att arbeta i ett analytiskt register som fokuserar på kropp, känsla och sinnen? Hur handskas vi som forskare med saker som magkänsla, kroppsminnen, attraktion och begär? Ofta uppehåller sig den akademiska diskussionen om affekt på ett teoretiskt plan, utan att tydliggöra vilka konsekvenser affektteori har för hur kunskap produceras och förstås.

Detta kapitel handlar om hur jag introducerades till och började spela och forska på *World of Warcraft*. Vad som hamnar i blyxtbelysning är en kärlekshistoria som gjorde gränserna mellan spel och verklighet allt annat än tydliga. Genom att söka sätta ord på ett speciellt och intensivt sätt att anlända till spelet/fältet väcks frågor som rör våra motiv och drivkrafter som forskare, samt vilken skillnad det skulle kunna göra om begär som en del av forskningsprocessen diskuterades mer öppet. Eller som Lori Kendall (2009: 102) uttrycker det i sitt utforskande av begär som kritisk potential i etnografiskt arbete, ”How do we know what we know? What do we tell people about how we learned what we learned in the field?” Transmediala begär kan sägas vara en viktig del av många människors vardagsliv och medieanvändning. Frågan är vad forskare

gör med den sortens intensitet när den inte längre endast involverar deras "informeranter", utan i högsta grad dem själva.

För att kunna tala om fältarbete i ett onlinespel verkar det viktigt att fundera igenom vad som menas med "fält" i kulturstudier av nya medier. Utvecklingen av "virtuell etnografi" (Hine 2000), "online-etnografi" (Sundén 2003), eller en "virtualitetens antropologi" (Boellstorff 2008) kan förstås som svar på det tidiga 1990-talets utopiska visioner kring ett kroppslöst, immateriellt, platslöst "cyberspace" (Lanier & Biocca 1992). Denna utopiska cyber-fantasi kom att systematiskt avslöjas av etnografiskt orienterade forskare som blottade hur cyberrymden i själva verket bestod av en komplex uppsättning kulturer och kontexter, var och en med sina särdrag och regler (Baym 2000, Correll 1995, Schaap 2002). Idén om cyberspace som platslöst utmanades av studier som visade på betydelsen av de platser där webben produceras och konsumeras (Miller & Slater, 2000). På liknande sätt nedmonterades förståelsen av ett kroppslöst internet av studier som visade att kroppen i själva verket konsekvent och med kraft återinfördes och representerades i virtuella världar (Kendall 1998, Taylor 2003b, Sundén 2003).

Till skillnad från den typ av fältarbete där enda möjligheten är att under en längre tid bosätta sig på fältet, så för etnografiskt arbete i nya medier med sig andra möjligheter och utmaningar. Det faktum att spelvärlden aldrig behöver vara längre bort än en internetuppkoppling och dator med rätt spelmjukvara skapar en alldeles speciell närhet till fältet. Denna närhet visade sig vara av det slag som dröjer sig kvar hos eller lämnar spår i kroppen. Jag minns hur jag under en intensiv introduktionsperiod till spelet kunde höra Stockholms tunnelbana på avstånd och genast tänka, "det där låter som när min karaktär går in i 'stealth mode'" (ett nästintill genomskeinligt kroppsligt tillstånd kännetecknande för spelets lönnmördare). Jag kommer även ihåg min växande otålighet så fort jag åkte hiss, eftersom min kropp fortfarande mindes spelets hissfärder som blixtnabbt tar dig högt upp på bergstoppar, eller djupt ner i underjorden. Vilka konsekvenser har denna mångdubbling av platser och kroppar för den typ av kunskap som kan genereras på fält som primärt existerar online? Är det ens möjligt att dra gränsen för ett fält som så intimt är en del av vardagliga, kroppsliga medieerfarenheter?

Med detta inte sagt att det alltid finns en sammanblandning av gränser mellan kroppar och platser för *World of Warcraft*-spelare, eller att det hände konstant i mitt eget spelande. Inom ramarna för min studie skulle jag snarare säga att sådana spelupplevelser blev tydligare under speciellt intensiva spelperioder – då spelets rytm tenderar att stanna kvar i kroppen även efter utloggning – och förmodligen allra tydligast i tidiga skeden av spelandet innan allt blev mer vardagligt och rutinmässigt. I en diskussion av *World of Warcraft* som förförelse och njutning talar Bonnie Nardi (2010: 40) om hur spelupplevelser väver samman socialt samspel, visuell skönhet och en känsla av bemästrande. På ett liknande sätt tenderade kvinnorna i min studie att tala om att falla för

spelet, "när jag först började spela *World of Warcraft* var det som om allt bara klickade och jag visste att det var rätt spel för mig". De talar om "kärlek vid första ögonkastet" för att beskriva de förföriska kvalitéerna hos landskap och ljudlandskap, egna och andras spelkaraktärer, även om "att falla" (i motsats till Nardis resonemang) snarare än att referera till att ha kontrollen och en känsla av bemästrande indikerar en förlust av kontroll.

Att falla

We are to create science, not porn. (Fine 1993: 285).

Vi möttes på en bar. Hon stod där ensam i en smal, sparsamt upplyst passage, nonchalant lutad mot väggen. Blek hud i tydlig kontrast mot alltigenom svarta, tigha kläder. Det var ett av de ögonblick då ord är irrelevanta och jag kunde inte annat än närma mig henne. Vi spenderade natten tillsammans. Hon vaknade i mitt då tillfälliga hem, rufsigt mörkt hår och tittade yrvaket mot min bokhylla. "Is that World of Warcraft I see over there?" undrade hon. "Ehum, yes" sa jag, "but I only just bought it, it's for a research project on queer women and on-line gaming". "Aha", sa hon, nu klarvaken. "Well, I'm a Blizzard slave, I must confess. I've been playing for two years now". Vi skämtade om att jag borde intervjua henne, men att det knappast kunde kallas forskningsetiskt. Och hon sa, "Well, as long as I'm not in the nude, it should be ok". Där satte vi punkt. Men bara ett par dagar senare nåddes jag av följande svåremotståndliga sms: "Do you want to meet up in Durotar somewhere this evening?" (Durotar är ett nybörjarområde i spelet).

Jag hade bokstavligen talat bara tagit de första stegen med min första *World of Warcraft*-inkarnation, ett kvinnligt grönhårigt troll. Vi kan kalla henne Bricka (utan att avslöja hennes egentliga identitet). Jag kände mig tveksam till att möta hennes oändligt mycket mer kraftfulla level 60+ kvinnliga orc, som vi kan kalla Slap.⁷ Men min nyfikenhet gjorde att jag tackade ja till hennes erbjudande. Vi träffades i spelet, och vi kom att fortsätta mötas och spela tillsammans. Hon bodde inte i Stockholm, eller ens i Sverige, så våra spelmöten blev ett sätt att inte bara utforska spelet utan även spendera tid tillsammans. Forskningen på genus och spel är tydligt rollbesatt av pojkvänner, bröder och andra män som de som introducerar kvinnor till spelande – och som även modererar och kontrollerar deras beteende (Bryce & Rutter 2003, Kerr 2003, Jenson & de Castell 2011, Lin 2005, Schott & Horrell 2000, Yee 2008). I dessa diskussioner kodas spelande nästan automatiskt som en maskulin domän och många spel som per definition sexistiska. Min berättelse var oemotståndligt annorlunda.

Bricka hade även andra lekkamrater, både tillfälliga kontakter och mer stabila relationer. Men under den allra tidigaste fasen av spelande var min initiala kontakt med just denna kvinna och hennes avatar min viktigaste och mest

intensiva spelrelation. Hon gav mig en flygande start in i spelet. Slap skyddade Bricka med sin kropp, introducerade henne till allsköns spelteknikaliteter och tog med henne till vackra platser. Bricka kunde erbjuda saker i utbyte. Humor och kvicktänktthet gjorde att trollskratt blandades med orcskratt när de sprang tillsammans över kullarna. En redan förtrollande, uppslukande spelupplevelse laddades än mer av de sätt på vilka begär och attraktion kom att cirkulera genom spelet och in i andra världar. När vi tog ett glas på en bar i Stockholm upplevde jag så kallade "avatar flashbacks" genom att se Slaps gester i hennes egna fysiska rörelser. Även om vårt allra första möte var av slaget ansiktemot-ansikte, så gjorde det faktum att vi spenderat massvis av tid tillsammans i spelet att det var själva spelet som utgjorde det vardagliga i vår kontakt. Detta är förmodligen skälet till att jag såg Slap i hennes fysiska kropp. Kanske till och med letade jag efter orc-kvinnan hos henne som kroppslig närvaro, rörelser och attityd, eftersom jag kände Slap (som en sammansmältning av de båda) bättre än hennes spelare.

Kate Altork (1995: 110) reflekterar över betydelsen hos mångsinnliga sätt att lära känna och skapa kunskap om nya platser: "It has been my experience that any new locale sends all of my sensory modes into overdrive in the initial days and weeks of my stay." På likande sätt är det förmodligen under den allra första tidens spelande som att röra sig genom spellandskapet är som mest förtrollande, musiken som mest magisk och den sammantagna upplevelsen som mest kraftfull. De melankoliska, mjuka blåsinstrumenten hos the Barrens (ett låglevelområde), blandade med ljudet av en varm vind som sveper genom torrt gräs, bildade ett soundtrack till en kärlekshistoria med klar kroppslig resonans. Och kanske tydligare än något annat: de fysiska dimensionerna hos intensivt spelande kom att förlänga och förstärka känslan av fysisk attraktion. Tyler Pace m.fl. (2010) talar om intimiteten mellan fysiska och virtuella världar som något i högsta grad genomsläppligt. På samma sätt var det svårt att avgöra vad som utgjorde gränserna för eller källan till de här känslorna. Eller snarare, det var tydligt att det var hon, men otydligt i vilken form. Var det hon, oberoende av spelet? Var det hon genom spelet? Var den hon genom orc-kvinnan och hur hon rörde sig och pratade som på något vis "gick genom skärmen" och förmådde röra vid något inom mig? Känslor har en tendens att sätta saker i rörelse på sätt som i det här fallet även satte gränserna i rörelse för ett fält som visade sig vara allt annat än lätt att definiera.

Passionerad forskning

Etnografisk skrivande har traditionellt sett varit relativt instrumentellt, ett slags redskap för att ta anteckningar i fält och för att färdigställa den slutgiltiga forskningsrapporten. I detta perspektiv fungerar språket som transparent mediering

av levda erfarenheter och sociala relationer, en sorts genomskinlighet som även karaktäriserar etnografen själv, den "neutrala" observatören. Vid sidan av denna form av traditionellt etnografiskt skrivande har det inte desto mindre funnits tydliga inslag av subjektiva erfarenheter. Men dessa personliga berättelser har sällan fått stå okommenterade, utan har snarare föregåtts eller efterföljts av en mer formell etnografi som skänker vetenskaplig legitimitet. Detta skapar en paradoxal spänning inom själva den etnografiska traditionen, mellan subjektiva och "vetenskapliga" röster, utifrån vilken fältarbetet

produces a kind of authority that is anchored to a large extent in subjective, sensuous experience [...]. But the professional text to result from such an encounter is supposed to conform to the norms of a scientific discourse whose authority resides in the absolute effacement of the speaking and experiencing subject (Pratt 1986: 32).

Den så kallade reflexiva vändningen inom antropologin i mitten av 1980-talet innebar ett problematiserande av antropologiskt kunskapsproduktion, vilket genererade ett tydligt skifte inom etnografiskt skrivande (Clifford & Marcus 1986, Geertz 1988, Van Maanen 1988). Denna förändring handlade i korthet om en nyvaknad antropologisk självmedvetenhet på tre fronter: i termer av delaktighet i ett kolonialt projekt, i form av forskarens subjektskap och positionering på fältet, samt kring etnografiskt skrivande som just en genre för skrivande.

Samtidigt noterar Esther Newton (1993: 5) i sin klassiska artikel "My Best Informant's Dress: The Erotic Equation of Fieldwork": "Most 'reflexive' anthropology, which explicitly spotlights how ethnographic knowledge is produced, has rendered sex and emotion between ethnographer and informants more abstract than before". Newton utforskar skälen till varför den erotiska dimensionen är så frånvarande i en antropologisk kanon, vad denna frånvaro gör och vilken skillnad det skulle göra om etnografiska forskare istället inkluderar den i sitt skrivande. Hon spårar vad hon förstår som en längtan efter att känna "den andre" bortom den reflexiva vändningen, men hittar främst en diskussion som på poststrukturalistiskt vis tar sin tillflykt till ett språk av abstrakta, kroppsliga metaforer. I ett skede där det finns ett erkännande av hur etnografisk kunskap beror av (som Pratt formulerar det ovan) subjektiva och sinnliga upplevelser, verkar det samtidigt – paradoxalt nog – saknas ansatser att skriva utifrån och teoretisera sådana upplevelser och erfarenheter. Är passionerad kunskapsproduktion en självmotsägelse?

Min berättelse är inte en bekännelse för bekännelsens skull. Men det kan vara så att den liknar vad som vanligtvis refereras till som "a confessional mode" inom etnografiskt arbete (Van Maanen 1988). Om det traditionella sättet att skriva etnografiskt var relativt opersonligt och fränkopplat, så är bekännelseetnografien snarare personlig och involverad. Däremot var dessa "bekännelser" sällan en del av den officiella etnografien, och därmed inte heller en del av den legitima

kunskapsproduktionen. (Visweswaran 1994: 21 ff.). Vad jag argumenterar för är snarare att söka placera det personliga och det passionerade i det etnografiska arbetets mitt, i dess själva hjärta. Det jag vill åstadkomma är en diskussion som använder personliga erfarenheter och upplevelser som potentiellt värdefulla källor till kunskap. Informanter kan berätta om attraktioner online, eller om att falla för någon i virtuella världar. Spelforskningslitteraturen visar dessutom att många tycker om att spela med människor de redan känner väl (vänner, familj, partners, älskande...) (Nardi & Harris 2006, Peterson 2007, Schiano m.fl. 2013, Yee 2008), vilket för in olika former av intimitet och närhet i spelvärlden. Min berättelse är egentligen inte speciellt annorlunda, men vad som krävs är ett relativt intimt avslöjande av det forskande jaget.

Diskussioner om begär i fältarbete är (fortfarande) ett relativt sällsynt ämne i etnografiskt skrivande. På liknande sätt som det personliga endast funnits som marginalanteckningar i förhållande till det sant vetenskapliga, så har forskaren framskriven som begärssubjekt figurerat separat i förhållande till legitima etnografier. Som exempel kan nämnas den berömda antropologen Bronislaw Malinowski (1967) vars privata dagböcker publicerades först efter hans död; den ansedda antropologen Paul Rabinow (1977) och hans one-night stand med en marockansk kvinna, "thoughtfully provided by a male informant" (Newton 1993: 7); samt Manda Cesara (1982) som skrev under pseudonym om sina intima möten med en manlig informant. På senare år märks en tydligare vilja att utforska samt bryta tystnaden kring etnografen som sexuellt subjekt (se Jackman 2010, Kulick & Willson 1995, Markowitz & Ashkenazi 1999, Lewin & Leep 1996, Wekker 2006). I introduktionen till antologin *Taboo: Sex, Identity and Erotic Subjectivity in Anthropological Fieldwork* lyfter Don Kulick (1995: 18) fram hur frågor om begär i fältarbete är en potentiellt användbar källa till insikt, eftersom begär gör saker. Begär reser frågor som går rakt in i den antropologiska kunskapsproduktionens mitt. Begär riktar uppmärksamheten mot hur kunskap produceras, samtidigt som det synliggör den politik som hänger samman med kroppsliga skillnader (utifrån vem som blir begärlig för vem, och varför).

Trots att fler röster har gjort sig hörda är tystnaden kring vad Newton kallar för ett icke-ämne inom antropologin allt annat än bruten. Eller rättare sagt, den behöver brytas gång efter annan. Som Kulick påpekar, det verkar finnas andra mekanismer i rörelse än objektivitetsideal, ett vetenskapligt underkännande av det personliga, liksom ett kulturellt tabu mer generellt kring att diskutera (sin egen) sexualitet. Kulick menar att tystnaden kring fältarbetare som begärssubjekt får konsekvenser på flera nivåer: det är en tystnad som osynliggör det hetero-sexuella manliga subjektet som norm och normalitet i fältarbete och det är en tystnad som drabbar de kvinnor och icke-straighta för vilka frågor om genus och sexualitet aldrig varit enkla (Kulick skriver "women and gays" och kanske där även inkluderar kvinnor som är "gay"). Förutom att verka i ett register av

sexism och homofobi menar Kulick (1995: 4) även att det är en tystnad som bidrar till att dölja de rasistiska och kolonialistiska villkor som möjliggör ett ensidigt utforskande av "den andres" sexualitet, utan att någonsin behöva beröra eller diskutera sin egen.

Att arbeta med och genom olika former av begär på fältet kan vara ett kraftfullt sätt att utforska villkoren för kunskapsproduktion i etnografiskt arbete. Samtidigt finns det en viktig diskussion kring var gränsen går för en produktiv erotisk självreflexivitet. Kulick (1995: 5) tydliggör att kapitlen i *Taboo* syftar till att adressera frågor som är teoretiskt och metodologiskt relevanta, och inte att erbjuda en katalog av "etno-pornografi". De som förhåller sig kritiska till den reflexiva vändningen pekar på hur härfin skillnaden kan vara mellan det personliga och det självupptagna, att erfarenhetsbaserad forskning och skrivande kan användas som sätt att primärt reflektera över sig själv (se Probyn 1993). Michelle Kisiuk (1997: 39) menar att för att kunna använda våra erfarenheter från fältet på ett produktivt sätt behöver vi fråga oss huruvida en erfarenhet förändrade oss och om detta i sin tur tydligt inverkade på hur vi förstod och tolkade vårt etnografiska material.

För mig var det aldrig en fråga om att avslöja det personliga för själva avslöjandets skull. Om så hade varit fallet skulle den här texten vara betydligt mer explicit och detaljerad. Inte desto mindre är projektet akademiskt riskabelt. Jag tänker bland annat på hur Donna Haraway (1997) talar om en "etnografisk attityd" som en riskabel metod där något *står på spel*. Det har blivit tydligt för mig att det alldeles speciella sätt som jag började lära mig om ett visst onlinespel och dess queera potentialer på var alldeles för viktigt för mitt forskningsprojekt i stort för att döljas. Om det är så att min historia är skamfylld att berätta i en akademisk kontext, vad kan det i så fall säga oss om akademien? Och vad säger det oss om hur vi förstår vetenskaplig kunskapsproduktion? Som Elspeth Probyn (2005: 77 ff.) lyfter fram, att känna skam säger minst lika mycket om de som skambelägger som det gör om den som bär eller har skam.

Kritisk närhet

Närhet är själva nyckeln i etnografiskt fältarbete. Samtidigt finns det en långtgående diskussion av vad som händer om "man" går för nära (det som brukar kallas "going native") och inte längre förmår upprätthålla det mått av distans som krävs i vetenskapens namn. Även om själv-reflexivitet varit en del av etnografiskt arbete i årtionden verkar vissa objektivitetsideal ändå slinka in genom bakdörren. Därför kan jag inte låta bli att fråga mig: hur nära är för nära – och varför? Hur skulle det vara om en förälskelse på fältet istället för att förblinda mig fick mig att se speciellt tydligt? Är det så att fysisk attraktion *per se* gör en mindre kritisk? En vanlig uppfattning om förälskelser är att vi i detta tillstånd

upplever, ser, känner, smakar och luktar på saker på ett annat sätt, ofta förstärkt, eller liksom mer akut. Istället för att avfärda en sådan sinnenas förhöjning eller förstärkning som något färgat eller bristfälligt i den mening att jag har "förlorat huvudet" (ett uttryck som pekar mot den konventionella dikotomin mellan att tänka och att känna), så är jag mer intresserad av att utforska just den sortens intensitet som någonting som potentiellt utgör en viktig del av att tänka kritiskt.

Det är helt uppenbart att frågor om makt och etik sätts i rörelse i ett fältarbete. Vanligtvis förstås forskaren som den som inte bara har tolkningsföreträde, utan även som den som utövar mer makt än dem hon studerar. Etik i sammanhanget handlar kort och gott om att inte missbruka den makten. Men det är inte alltid så att forskaren självskrivet är den starkaste. Frågan om makt behöver kontextualiseras genom ett intersektionellt tänkande i själva skärningspunkten mellan bland annat genus, sexualitet och ras. Eller som Newton (1993: 8) lyfter fram: "changing the gender and/or sexual orientation and probably the race of either fieldworker or informant modifies the terms of the erotic equation". Är forskaren kanske en straight vit västerländsk man med doktorsexamen och informanten/sängpartnern en prostituerad kvinna från Marocko (som i fallet med Paul Rabinow)? Eller handlar det om två queera, vita medelklasskvinnor från Skandinavien? I en läsning med känslighet inför såväl kolonial som patriarkal makt så kommer den "erotiska ekvationen" se olika ut i varje ny situation.

I mitt fall har det varit nödvändigt att även kontextualisera makt i termer av teknikvana och kunskap om en specifik spelkultur. Maktrelationerna på fältet har varit allt annat än tydliga. Inledningsvis var jag den som var i behov av att introduceras och skyddas. Jag har tänkt mycket på den attraktionskraft som kan finnas i den situation då en nykomling guidas och skyddas av en erfaren spelare med hjälp av en kraftfull spelkaraktär. *World of Warcraft* har mycket med nivåer att göra. När du låter muspekaren svepa över landskapet för att hitta vänner och fiender blir deras nivå omedelbart synlig. Denna information säger något om dina chanser att besegra en motståndare, liksom ifall att spela tillsammans med någon kommer att vara ömsesidigt fördelaktigt. När en höglevel-karaktär spelar jämsides med en låglevel-karaktär är spelfördelarna för den starkare parten inte speciellt stora (även om detta har förändrats en del i senare upplagor av spelet). Det handlar snarare om en altruistisk handling där fokus ligger på njutningen i att spela tillsammans. I mitt fall var Bricka den lilla, och hennes beundran blandades med min egen inför hennes beskyddare och vilda storasyster. Å andra sidan, att välja ett ovanligt öppet sätt att skriva om delar av forskningsprocessen kan förstås som ett maktutövande. Därför har det varit oerhört viktigt att låta de personer som involverats i min studie att läsa texter i vardande för att få deras tillåtelse att fortsätta. För just detta kapitel var det viktigt att jag fick tillåtelse och stöd från den kvinna berättelsen delvis kretsar kring.

Probyn (2005: 129 ff.) talar om vikten av att inkludera den forskande kroppen i akademiskt skrivande, om att vara uppmärksam på hur kroppen känns

och reagerar i forskningsprocessen som en viktig indikation på hur du som forskare relaterar till och förstår det du forskar på. *World of Warcraft* var från projektets första början ett för mig laddat, socialt gränssnitt med uppenbar resonans i kroppen. Spelets intensitet har handlar om allt från fysisk attraktion och stridsadrenalin till möten, relationer och sociala komplikationer. Och precis som i fallet med del flesta kärlekshistorier, så hade även denna ett slut. Eller rättare sagt, vår kontakt kom över tid att förändras och förvandlas, från att ha haft en påtaglig erotisk laddning till att i stället laddas om och omdefinieras.

Mitt i denna process upplevde jag en kort, intensiv period av sorg, vilken kom att cirkulera på de mest intrikata sätt genom spelet. Om jag tidigare hade hållit andan när hon loggade på och känt hjärtat slå fortare, upplevde jag nu en tilltagande ambivalens. Jag både längtade efter och var samtidigt ovillig att stämna träff. Hennes attityd till mig var mer distanserad, precis som min attityd gentemot henne får jag anta. Det handlar om överlevnad. Inte lika mycket småprat, inga överflödiga gester. Stunder av samspelade blev allt glesare. Det är slående (och kanske inte så förvånande) hur ensamt det kan kännas att solo-s spela i spelgränssnitt som är designade för socialt samspel och samspelade. Bricka tog sig an solouppdrag, men verkade sakna den snabbhet och skärpa som krävdes. Ögonblick av melankoli lämnade spår i mina fältanteckningar. Å andra sidan är samspelade under den tid en karaktär stiger i nivåer ofta promiskuöst och instrumentellt. Det handlar om att i stunden gå samman i PUGs (pick-up groups) för att klara av ett visst uppdrag. Jag lät Bricka ansluta till sådana tillfälliga grupper, men ingen i dessa situationer av tillfälligt, ytligt spelade gjorde något djupare intryck. Ingen var så karismatisk som Slap brukade vara.

Med tiden ändrades min spelkänsla på nytt. Bricka blev allt starkare och skickligare och härigenom attraktiv för mer komplexa gruppuppdrag. Hon formade en alldeles speciell förbindelse med en kvinnlig odöd, som snabbt steg i nivåer för att kunna spela jämsides med Bricka på ett jämbördigt sätt. Det hände fortfarande att jag spelade tillsammans med Slap, men vi möttes nu snarare som vänner med en speciell historia. Och ändå, ibland när jag red från auktionshuset i Orgrimmar till zeppelinintornet i norra Durotar – som länkar samman den gamla världen med den då nya kontinenten Northrend – så kunde jag fortfarande känna spåren inom mig av en kärlekshistoria inom och bortom spelet. Det som påminde mig allra tydligast var musikaliteten och i känslan hos Durotars brända mark, vilket utgjorde grunden för de första mötena, de första intrycken, de första upplevelserna.

Kendall (2009: 106) frågar sig hur ett inkluderande av de erotiska potentialerna hos ett fältarbete skulle förändra hennes analys av kroppslighet och genus i en virtuell värld. I hennes fall blev det tydligt att fysisk attraktion hörde den fysiska världen till. Även om tillfälliga flirtar online gjorde långa sittningar vid datorn mer njutbara, eller i alla fall uthärdliga, så var attraktioner något som tog sin början i och med fysiska möten. Hon argumenterar för att ett inkluderande

av dessa känslor och av berättelser kring hennes relationer med informanterna, "might well have made for a better ethnography" (Kendall 2009: 103).

Vad gäller min *World of Warcraft*-etnografi så tror jag att ett inkluderande av berättelsen om hur jag introducerades till spelet kan göra en viktig skillnad. Om jag följer Kisliuk och frågar mig själv huruvida min upplevelse förändrade mig på ett sätt som i sin tur påverkade hur jag förstod och tolkade mitt etnografiska material, så kan jag konstatera att så var fallet. Att inte inkludera och diskutera hur jag introducerades och förfördes av såväl ett spel och en kvinna skulle vara ett mer akademiskt respektabelt tillvägagångssätt, men det skulle samtidigt vara att nedvärdera eller ignorera en påtagligt närvarande kraft och potentiellt viktig källa till kunskap. Att i ett forskningsprojekt som handlar om sexualitet och känsla i onlinespel konsekvent dölja sina egna känslor och upplevelser, framstår vid närmare eftertanke som mindre etiskt än det omvända. Min initiala kontakt öppnade dörren för mig till en plats och en kultur som, med hennes ord, kunde vara "en sexig, organisk, rörlig animation med puls". Dessa möten gav mig en djupgående förståelse för hur känslor kan cirkulera i spelet, och för den queera potentialen i alltsammans. Givet att en integrering av queerteori och queera liv inom den synnerligen straighta, maskulina spel-forskningen fortfarande är högst sällsynt, verkar det viktigt och värdefullt att bidra med en helt annan berättelse.

Spelbegär och queer som metod

Som avslutning vill jag diskutera vad ett speletnografiskt projekt om queera begär kan ha för betydelse. Vad kan det säga oss om en spelvärld, som *World of Warcraft*? Och vad kan det avslöja om etnografiska metoder och etnografiskt skrivande?

World of Warcraft är långt ifrån en plats som är fri från sexism och homofobi. Ordet "gay" används regelbundet som skällsord och sätt att förstärka en hegemonisk heteronormativitet (Pascoe 2007), och manliga blodsalver med sina relativt androgyna kroppar och långa hår klassificeras ofta som alldeles särskilt "gay". Även om spelkulturen i *World of Warcraft* sällan uppmuntrar till icke-normativa eller anti-normativa sätt att göra genus och sexualitet, skapar organiseringen av gaymers i spelet platser för samkönat begär och spelande på tvärs mot det kulturellt förväntade. Att synliggöra de sätt på vilka begär och känslor cirkulerar i och genom spel skapar även en förståelse av begär som något intimt förbundet med teknologier. Frågan är vad det (medie)specifika hos *World of Warcraft* får för betydelse för den typ av relationer och känslor som beskrivs i det här kapitlet. Skulle det ha gjort någon skillnad om kärlekshistorien ifråga istället utspelats i en virtuell värld som inte är ett spel, som till exempel *Second Life*?

I en online-etnografi med fokus på BDSM-praktiker i *Second Life* noterar Shaowen Bardzell och Jeffrey Bardzell (2007) att även om *Second Life* tillhandahåller en estetik som producerar en kraftfull användarupplevelse, så finns det en viktig skillnad mellan fysisk smärta och representationen av smärta online. I relation till *World of Warcraft* finns en liknande diskussion om bristen på "dramatiska möjligheter", framför allt i rollspelsorienterade spelargemenskaper (jfr. Mortensen 2008). Gränssnittet tillåter inte att avatarerna blir fysiska med varandra, de kan till exempel inte ens ge varandra en kram efter en framgångsrik strid. Samtidigt kan just begränsningen hos de fysiska dimensionerna av intimt eller romantiskt spelande i *World of Warcraft* göra att de rörelser och gester som är möjliga blir fulladdade av betydelse och av känsla. Även om det inte finns några förprogrammerade sätt för karaktärer att ha fysisk kontakt har hängivna ERP-ers (erotic role-players) varit kreativa i sina strategier att få förprogrammerade oskyldiga gester att laddas med sexuellt innehåll (Valkyrie 2011). I fallet med Slap och Bricka så var våra spelmöten inte explicit sexuella, men samtidig fanns där en påtaglig sexuell laddning. Det var en laddning som sattes i rörelse genom olika former av icke-verbal kommunikation; genom en alldeles speciell fingertoppskänsla som handlade om rytm och timing, genom sätt att röra sig och skratta tillsammans.

Om online-världar saknar möjligheter till omedelbar beröring – och som i fallet med *World of Warcraft* dessutom möjligheter för karaktärer att bli fysiska tillsammans – finns det annat som mer uppenbart skiljer spel från icke-spel i kroppsliga termer. Det som sannolikt var det mest laddade och intensiva (på ett sätt som visar på en tydlig skillnad mellan spelvärldar och virtuella världar som inte är spel) handlade om upplevelsen att i samband med olika uppdrag slåss tillsammans mot gemensamma fiender och monster. Inte minst kom vapen och rustningar – framför allt gevär, vassa knivar och skyddskläder av läder – att laddas och fungera som en sorts fetischer. Ju intensivare kampscener, desto mer byggdes spänningen upp. Genom dessa skeenden blev det tydligt att de sätt som aktionfyllda sekvenser i spel skruvar upp kroppens rytm på hakade i och förstärkte hur attraktion och begär får kroppen att gå snabbare. Här blev det också tydligt hur saker som kontroll och dominans kan ha allt med sexuell intensitet att göra.

Att forska på och skriva om queera begär kan vara en del i ett projekt att utmana heteronormativiteten inom forskningen; de former, koder och relationer som effektivt (om än främst i det tysta) understödjer såväl spelforskningen som mycket etnografiskt fältarbete. Kulick argumenterar för hur resonemang kring begär på fältet är potentiellt viktiga källor till kunskap på så vis att begär sätter saker i rörelse. Att skriva om queera begär erbjuder en kritik av normer och normalitet i fältarbete. Att synliggöra det som inte är en del av normen, men som inte desto mindre är helt nödvändigt för att normen ska fungera, handlar inte bara om ett skrivande från en sexuell periferi för andra i denna sexuella

periferi. Snarare är det så att queera praktiker och queerteori har massvis att säga om konfigurationen av hetero-normala känslor, kroppar, spel och etnografier.

Samtidigt är queeretnografi inte endast etnografiska projekt i syfte att studera queera kulturer och queera liv, utan kan samtidigt erbjuda ett kritiskt förhållningssätt till de normativa logiker som strukturerar etnografi som metod. (Rooke 2009). Sådana normer handlar mycket om tydliga gränser; mellan här (hemma) och där (fältet), kunskapssubjekt och kunskapsobjekt, insiders och outsiders, närhet och distans, förnuft och känsla, kritiskt tänkande och passion. Queerforskare och andra kritiska etnografer diskuterar hur sådana gränser i fältarbete är i högsta grad instabila, något som inte minst blir tydligt i till exempel en speletnografi. Denna gränsernas instabilitet frammanar en etnografisk etik som istället för att bygga på distans (till fältet, till de "vi" studerar, till själva skrivandet) handlar om närhet, delaktighet och ansvarighet. Att skriva och forska passionerat reser även frågor som rör kropp och känsla som analytiska redskap mer generellt. Att erkänna den kritiska potentialen hos känslor kräver en förståelse av det kritiska och det känslomässiga som något som inte står i opposition till varannat, utan snarare som något intimt förbundet med varandra. Det handlar om att bli uppmärksam på hur förnuft och känsla hör ihop, och om att omvärdera och uppvärdera den plats känslor kan ha inom vetenskapligt arbete. För mig har ett steg i denna riktning varit att utforska betydelsen av "att falla" för någon eller någonting – en kvinna, en avatar, ett spel – och att sedan spåra detta fallande som ett sätt att tänka kring relationerna mellan begär, nya medier, etnografi och feminism.

Noter

1. Epistemologi betyder kunskapsteori och är läran om kunskap, om vad vi kan veta och hur vi kan veta det. Det handlar om kunskapens eller vetandets själva natur. Vad är kunskap? Vad innebär det att veta något? Det handlar också om kunskapens utsträckning och gränser. Hur mycket vet vi, eller kan vi veta? Hur produceras vetenskaplig kunskap? Hur kan vi använda vårt förnuft, våra sinnen, andras utsagor, andra källor för att nå kunskap? Klassisk epistemologi söker universella teorier om kunskap, sanning och objektivitet och tar sin utgångspunkt i abstrakta, till synes neutrala vetandesubjekt (till exempel forskare). Feministiska epistemologier betonar snarare hur vetandesubjekt och därmed produktionen av kunskap alltid är ofullständig, situerad, förkroppsligad. Att vad vi kan se och förstå om världen är sammantvinnat med vilka vi är och var vi befinner oss, våra tidigare kunskaper, erfarenheter och upplevelser. Feministiska epistemologier fokuserar på relationen mellan kunskap och makt utifrån frågor som: På vilka sätt kan genus och andra skillnader (som sexualitet, ras och klass) sägas forma produktionen av kunskap? Vad räknas som legitim kunskap? Vem räknas som legitim producent av kunskap? Vilken typ av kunskap kan sägas ha en transformerande eller radikal potential, och för vem?
2. Som undantag kan nämnas Krzywinska (2006), Linderoth (2008) och Sundén & Sveningsson (2012).
3. En engelsk, närliggande version av denna text finns publicerad som Sundén (2012).
4. Detta etnografiska arbete pågick under åren 2007-2010 och var en del av forskningsprojektet *Genusspel: Intersektionalitet i datorspelskulturen*, tillsammans med Malin Sveningsson. Pro-

- jektet finansierades av Vetenskapsrådet och resulterade bland annat i volymen *Gender and Sexuality in Online Game Cultures: Passionate Play* (Sundén & Sveningsson, 2012).
5. Datorspelsstatistik som bland annat visar könsfördelningen bland de som spelar datorspel i en europeisk kontext återfinns i konsumentrapporten "Videogames in Europe: 2012 Consumer Study" från The Interactive Software Federation of Europe (www.isfe.eu/videogames-europe-2012-consumer-study) (26 mars, 2015). Entertainment Software Association har liknande underlag baserat på spelmarknaden i USA: "2014 Sales, Demographic, and Usage Data: Essential Facts About the Computer and Video Game Industry" (http://www.theesa.com/wp-content/uploads/2014/10/ESA_EF_2014.pdf) (26 mars, 2015).
 6. För en genomgång av affektteori i spåren av Deleuze och Spinoza i förhållande till feministisk forskning på onlinespel, se Sundén 2010.
 7. Vid denna tid var den högsta nivån i spelet level 70. I skrivande stund och som ett resultat av den senaste expansionen av spelet (*Warlords of Draenor*, som släpptes i november 2014) har spelets högstanivå höjts till level 100.

Referenser

- Altork, Kate (1995). "Walking the Fire Line", s. 107-139 i Kulick, Don & Willson, Margaret (red.) *Taboo: Sex, Identity and Erotic Subjectivity in Anthropological Fieldwork*. London: Routledge.
- Bardzell, Shaowen & Bardzell, Jeffrey S. (2007). "Docile Avatars: Aesthetics, Experience, and Sexual Interaction in Second Life", *Proceedings of HCI 2007*, 3-7 september 2007, Lancaster, UK.
- Bayliss, Peter (2007). "Notes Toward a Sense of Embodied Gameplay". *Proceedings of DiGRA 2007 Conference, Situated Play*. <http://lmc.gatech.edu/~cpearce3/DiGRA07/Proceedings/013.pdf> (15 maj, 2014).
- Baym, Nancy (2000). *Tune in, Log on: Soaps, Fandom, and Online Community*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Boellstorff, Tom (2008). *Coming of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bogost, Ian (2008). "The Phenomenology of Videogames", keynote, *Philosophy of Computer Games Conference*, Potsdam Germany, 8 maj 2008.
- Bryce, Jo & Rutter, Jason (2003). "Gender Dynamics and the Social and Spatial Organization of Computer Gaming", *Leisure Studies* 22:1-15.
- Cesara, Manda (1982). *Reflections of a Woman Anthropologist: No Hiding Place*. London och New York: Academic Press.
- Clifford, James and Marcus, George E. (red.) (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Carr, Diane (2006). "Space, Navigation and Affect", s. 59-71 i Carr, Diane, Buckingham, David, Burn, Andrew & Scott, Gareth (red.) *Computer Games: Text, Narrative and Play*. Cambridge, MA: Polity Press.
- Colman, Felicity (2008). "Affective Game Topologies: Any-Space-Whatever", *Refractory: a Journal of Entertainment Media* 13. <http://blogs.arts.unimelb.edu.au/refractory/2008/05/25/games-and-metamateriality/> (15 maj, 2014).
- Correll, Shelley (1995). "The Ethnography of an Electronic Bar: The Lesbian Café", *Journal of Contemporary Ethnography* 24:270-90.
- Crick, Timothy (2011). "The Game Body: Toward a Phenomenology of Contemporary Video Gaming", *Games and Culture* 6(3):259-269.
- Faulkner, Wendy (2000). "Dualisms, Hierarchies and Gender in Engineering", *Social Studies of Science* 30:759-792.
- Fine, Gary Alan (1993). "Ten Lies of Ethnography: Moral Dilemmas in Field Research", *Journal of Contemporary Ethnography* 22:267-294.
- Geertz, Clifford (1988). *Works and Lives: The Anthropologist as Author*. Cambridge: Polity Press.
- Gorton, Kristyn (2008). "Desire, Duras, and Melancholia: Theorizing Desire After the Affective Turn", *Feminist Review* 89:16-33.

- Haraway, Donna (1997). *Modest Witness@Second Millennium. FemaleMan© Meets OncoMouse™: Feminism and Technoscience*. New York: Routledge.
- Hine, Christine (2000). *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- Jackman, Michael Connors (2010). "The Trouble with Fieldwork: Queering Methodologies", s. 113-128 i Browne, Kath & Nash, Catherine J. (red.) *Queer Methods and Methodologies: Intersecting Queer Theories and Social Science Research*. Farnham: Ashgate.
- Jenson, Jennifer & de Castell, Suzanne (2011). "Girls@Play", *Feminist Media Studies* 11(2):167-179.
- Kendall, Lori (1998). "Are You Male or Female? Gender Performances on Muds", s. 131-153 i O'Brien, Jodi & Howard, Judith A. (red.) *Everyday Inequalities: Critical Inquiries*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Kendall, Lori (2009). "Question Four: How Do Issues of Gender and Sexuality Influence the Structure and Processes of Qualitative Internet Research?", s. 99-128 i Baym, Nancy & Markham, Annette (red.) *Internet Inquiry: Conversations About Method*. New York and London: Sage.
- Kennedy, Helen (2006). "Illegitimate, Monstrous and Out There: Female 'Quake' Players and Inappropriate Pleasures" s. 183-202 i Hollows, Joanne & Moseley, Rachel (red.) *Feminism in Popular Culture*. Oxford: Berg.
- Kerr, Aphra (2003). "Girls/Women Just Want to Have Fun – A Study of Adult Female Players of Digital Games". *Level Up Conference Proceedings*. Utrecht: University of Utrecht, s. 270-285.
- Kisliuk, Michelle (1997). "(Un)doing Fieldwork: Sharing Songs, Sharing Lives", s. 23-44 i Barz, Gregory F. & Cooley, Timothy J. (red.) *Shadows in the Field: New Perspectives for Fieldwork in Ethnomusicology*. New York: Oxford University Press.
- Krzywinska, Tanya (2006). "The Pleasures and Dangers of the Game: Up Close and Personal", *Games and Culture* 1:119-122.
- Kulick, Don (1995). "Introduction. The Sexual Life of Anthropologists: Erotic Subjectivity and Ethnographic Work", s. 1-28 i Kulick, Don & Willson, Margaret (red.) *Taboo: Sex, Identity and Erotic Subjectivity in Anthropological Fieldwork*. London: Routledge.
- Kulick, Don & Willson, Margaret (red.) (1995). *Taboo: Sex, Identity and Erotic Subjectivity in Anthropological Fieldwork*. London: Routledge.
- Lanier, Jaron & Biocca, Frank (1992). "An Insider's View of the Future of Virtual Reality", *Journal of Communication* 42:150-172.
- Lewin, Ellen & Leep, William (red.) (1996). *Out in the Field: Reflections of Lesbian and Gay Anthropologists*. Urbana, IL: University of Illinois Press
- Lin, Holin (2005). "Gendered Gaming Experience in Social Space: From Home to Internet Café", *Proceedings of DiGRA 2005 Conference: Changing Views – Worlds in Play*. <http://www.digra.org/dl/db/06278.26054.pdf> (15 maj, 2014).
- Linderöth, Jonas (2008). "Datorspelens fängslande kraft", s. 15-19 i *Den kompetenta gamern: En konferens om ny mediekompetens: Rapport från nordiskt kulturforum 23 november 2007*. Göteborg: Nordicom.
- Malinowski, Bronislaw (1967). *A Diary in the Strict Sense of the Term*. London: Routledge.
- Markowitz, Fran & Ashkenazi, Michael (red.) (1999). *Sex, Sexuality and the Anthropologist*. Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Miller, Daniel & Slater, Don (2000). *The Internet: An Ethnographic Approach*. Oxford: Berg.
- Mortensen, Torill Elvira (2004). "Flow, Seduction and Mutual Pleasure" i Sicart, Miguel & Smith, Jonas Heide (red.), *Other Players Conference Proceedings*. Center for Computer Game Research, IT University, Köpenhamn, Danmark, 6-8 december 2004.
- Mortensen, Torill Elvira (2008). "Humans Playing World of Warcraft: Or Deviant Strategies?", s. 203-224 i Corneliussen, Hilde & Walker Rettberg, Jill (red.) *Digital Culture, Play and Identity: A World of Warcraft® Reader*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Nardi, Bonnie (2010). *My Life as a Night Elf Priest: An Anthropological Account of World of Warcraft*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Nardi, Bonnie & Harris, Justin (2006). "Strangers and Friends: Collaborative Play in World of Warcraft" s. 149-158 i *Proceedings of the Conference on Computer-Supported Cooperative Work*. New York: ACM Press.
- Newton, Ester (1993). "My Best Informant's Dress: The Erotic Equation of Fieldwork", *Cultural Anthropology* 8:3-23.

- Pace, Tyler, Bardzell, Shaowen & Bardzell, Jeffrey (2010). "The Rogue in the Lovely Black Dress: Intimacy in *World of Warcraft*" i *Proceedings of the 28th International Conference on Human Factors in Computing Systems*. 10-15 april 2010, Atlanta, GA.
- Pascoe, C.J. (2007). *Dude, You're a Fag: Masculinity and Sexuality in High School*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Peterson, Holly (2007). *The Game of (Family) Life: Intra-family Play in World of Warcraft*. Ph.D. dissertation, London School of Economics.
- Pratt, Mary Louise (1986). "Fieldwork in Common Places", s. 27-50 Clifford, James & Marcus, George E. (red.) *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Probyn, Elspeth (1993). *Sexing the Self: Gendered Positions in Cultural Studies*. London: Routledge.
- Probyn, Elspeth (2005). *Blush: Faces of Shame*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Rabinow, Frank (1977). *Reflections on Fieldwork in Morocco*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Rettberg, Scott (2008). "Corporate Ideology in *World of Warcraft*", s. 19-38 i Corneliussen, Hilde & Walker Rettberg, Jill (red.) *Digital Culture, Play and Identity: A World of Warcraft® Reader*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Rooke, Alison (2009). "Queer in the Field: On Emotions, Temporality, and Performativity in Ethnography", *Journal of Lesbian Studies* 13:149-160.
- Schaap, Frank (2002). *The Words that Took Us There: Ethnography in Virtual Reality*. Amsterdam: Aksant.
- Schiano, Diane J., Nardi, Bonnie, Debeauvais, Thomas, Ducheneaut, Nicholas & Yee, Nicholas (2013). "The 'Lonely Gamer' Revisited", *Entertainment Computing* 2013.
- Schott, Gareth & Horrell, Kirsty (2000). "Girl Gamers and their Relationship with Gaming Culture", *Convergence* 6:36-53.
- Shinkle, Eugenie (2005). "Feel it, don't think: The significance of affect in the study of digital games". *Proceedings of DiGRA 2005 Conference: Changing Views – Worlds in Play*. <http://www.digra.org/wp-content/uploads/digital-library/06276.00216.pdf> (15 maj, 2014).
- Smed Nielsen, Henrik (2010). "The Computer Game as a Somatic Experience" *Eludamos: Journal for Computer Game Culture*. 4 (1):25-40.
- Sundén, Jenny (2003). *Material Virtualities: Approaching Online Textual Embodiment*. New York: Peter Lang.
- Sundén, Jenny (2010). "A Sense of Play: Affect, Emotion and Embodiment in *World of Warcraft*", s. 45-57 i Liljeström, Marianne & Paasonen, Susanna (red.) *Disturbing Differences: Working with Affect in Feminist Readings*. London: Routledge.
- Sundén, Jenny (2012) "Desires at Play: On Closeness and Epistemological Uncertainty", *Games and Culture* 7(2):164-184.
- Sundén, Jenny & Sveningsson, Malin (2012) *Gender and Sexuality in Online Game Cultures: Passionate Play*. New York: Routledge.
- Taylor, T.L. (2003a). "Multiple Pleasures: Women and Online Gaming", *Convergence* 9:21-46.
- Taylor, T.L. (2003b). "Intentional Bodies: Virtual Environments and the Designers Who Shape Them", *International Journal of Engineering Education* 19:25-34.
- Taylor, T.L. (2006). *Play Between Worlds: Exploring Online Game Culture*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Valkyrie, Zek Cypress (2011). "Cybersexuality in MMORPGs: Virtual Sexual Revolution Untapped", *Men and Masculinities* 14(1):76-96.
- Van Maanen, John (1988). *Tales of the Field: On Writing Ethnography*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Wekker, Gloria (2006). *The Politics of Passion: Women's Sexual Culture in the Afro-Surinamese Diaspora*. New York: Columbia University Press.
- Yee, Nick (2008). "Maps of Digital Desires: Exploring the Topography of Gender and Play in Online Games", s. 83-96 i Y.B. Kafai, C. Heeter, J. Denner & J.Y. Sun (red.) *Beyond Barbie and Mortal Kombat: New Perspectives on Gender and Gaming*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Visweswaran, Kamala (1994). *Fictions of Feminist Ethnography*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Queera identifikationer

Platser och världar i relation till den lesbiska tv-serien 'The L-word'

Martina Ladendorf

The L-word (Showtime, 2004–2009) är den första kommersiella tv-serie vars narrativ fokuserar nästan exklusivt på lesbiska eller bisexuella karaktärer, och i och med detta har den kommit att bli central för lesbisk självförståelse och identitetskonstruktion. I detta kapitel kommer fyra fokusgruppintervjuer med företrädesvis, men inte enbart, lesbiska, bisexuell eller queera svenska kvinnliga tittare att analyseras för att försöka förstå hur dessa tittare positioneras av och positionerar sig själva i relation till denna audiovisuella medietext. Hur kan en populär berättelse användas för att skapa världar i sinnet på tittarna? Och hur kan dessa kvinnors reception av *The L-word* relateras till deras egen sociala verklighet? De teoretiska begreppen identifikation, dis-identifikation och motidentifikation kommer att användas, med en särskild sensibilitet när det kommer till frågor kring klass och plats.

HBQ (homo-, bi-, transsexuell och queer)-kvinnor är en grupp som av tradition har tvingats omtolka kulturella texter, eftersom de ofta osynliggjorts eller stereotypiserats i medierna (Doty 1993). Sedan Radclyffe Halls roman *The Well of Loneliness* (1928) har litteraturen och omgivande läsarformationer (Bennett 1987), litterära offentligheter (Felski 1989) och tolkningsgemenskaper (Fish 1980) varit en av flera viktiga platser där den lesbiska identiteten konstruerats. Detta gör att gruppen har vissa likheter med fankulturer (Jenkins 1992) som aktivt tolkar och omtolkar medieinnehåll. Enligt den amerikanske medieforskaren Larry Gross (2001) går homosexuell frigörelse hand i hand med ökad synlighet i medierna.

Queer, lesbisk och gaykultur kan, ännu mer än så kallad mainstreamkultur, även kallad heteronormativ kultur, sägas vara global. Många gaystereotyper och queera kulturella koder är i själva verket hämtade från USA. Gayparaderna liknar i mångt och mycket varandra, vare sig de äger rum i San Fransisco, Reykavik eller Stockholm. Självklart finns det dock "lokala" gaykulturer och lokala gaystilar, sociala koder och kulturella uttryck, som varierar från plats till plats och som förändras över tid. Själv behovet att som homo- bi eller transsexuell

gruppera sig med likasinnade anser jag starkt influerat av den västerländska gayrörelsen, även i de länder där homosexualitet är förbjudet enligt lag. Detta skulle dock kunna motsägas av fenomen som de indiska hijras, en traditionell identitet som kan jämföras med transsexuella, transvestiter, eller eunucker, kort sagt ett slags tredje kön där biologiska män lever som kvinnor i särskilda grupper. Dessa påminner inte om västerländsk gaykultur. Vissa (homo)sexuella handlingar mellan samtyckande vuxna är dock förbjudna i just Indien.

Även tv-produktion är starkt dominerad av USA (Levine 2009). Trots detta är det självklart stor skillnad mellan att som de fiktiva *L-word*-karaktärerna leva som lesbisk i Los Angeles (även om serien huvudsakligen spelats in i Kanada utspelar den sig i L.A.) och att göra det i den norrländska universitetsstaden Umeå (som några av mina informanter).

Forskning om queera identiteter

Inom genusvetenskapen (och andra discipliner) har, i kölvattnet av bland annat Judith Butlers (1990) bok *Gender Trouble*, ett intresse för forskningsområdet "queer" (queer teori och queera studier) växt fram, inte minst i en svensk kontext. Queer har ibland översatts med ordet skev eller konstig, underlig, och har inom amerikansk slang använts som ett skällsord om homosexuella och andra (genus)normbrytare. Den queera forskningen vill utmana normer, samt de-naturalisera det självklara och förgivettagna, t.ex. normen att alla är eller bör vara heterosexuella och i parvisa relationer, där de båda könen ses som olika och kompletterar varandra. Man vill också kritisera föreställningen att alla "homosexuella" är lika, och att en medlem i denna minoritet kan tala för andra i gruppen, samt visa på mångfalden även inom den queera minoriteten. Denna forskning kan grovt delas in i a) ett de-naturaliserande av den heterosexuella normen (t.ex. Ambjörnsson 2004; Edenheim 2005 m.fl.), b) studier av "queert läckage" i mainstreamkulturen (t.ex. Rosenberg 2000), samt c) studier av queer kultur (t.ex. Aaron 2004; Ladendorf 2004). En inriktning som är särskilt intressant för denna antologi är d) medieforskning med queerteoretisk utgångspunkt (t.ex. Sundéns bidrag i denna antologi, Berg 2008). I den senare ingår även min egen forskning om just *The L-word* samt min avhandling (Ladendorf 2004). I avhandlingen studerades ett antal populärfeministiska webzines, med nedslag i tidskrifterna *Corky* (för lesbiska och bisexuella kvinnor) och *Darling*.

Ambjörnssons avhandling *I en klass för sig* är en sociologisk undersökning av gymnasietjejer som går antingen ett teoretiskt eller praktiskt utbildningsprogram och hur dessa gör klass och kön. Även om begreppet klass befinner sig i starkt fokus i studien problematiseras även sexualitet, som då den görs på ett normativt, heterosexuellt sätt ses som "naturlig" medan lesbisk sexualitet måste förklaras, ses som konstruerad, av de heterosexuella gymnasietjejerna. Eden-

heim undersöker i sin avhandling hur normativt kön och sexualitet konstrueras i statliga offentliga utredningar som behandlar homosexualitet, intersexualitet och transsexualism och tittar därmed på hur normen (t.ex. det binära kön/genussystemet) konstrueras genom beskrivningar av det avvikande.

Det som Rosenberg kallar för "queert läckage" är ganska vanligt att undersöka i queera studier inom historiskt anstrukna humanistiska discipliner som konstvetenskap, litteraturvetenskap etc. Här tittar man på hur konstverk som av allmänheten inte setts som innehållande queera teman, kan läsas via en queer undertext. Ibland rör det sig om upphovsmän eller kvinnor som haft queera begär, och tolkningar påvisar att detta kan ses på ett subtilt sätt i deras verk. Ibland kan det röra sig om (mainstream)texter som använts i identitetskapande syfte av en queer publik. Ett exempel på det senare är Rosenbergs (2009) bok *Bögarnas Zarab: diva, ikon, kult*.

Uttryck för queer kultur undersöks i min egen avhandling *Grrlzines*, som bland annat undersöker *Corky*, en populärkulturell tidning riktad till lesbiska och bisexuella kvinnor. Jag kommer paradoxalt nog fram till att *Corky* inte är särskilt queer till sin natur, då texterna låser fast den lesbiska identiteten på ett sätt som inte stämmer överens med queer identitetspolitik. Avhandlingen analyserar även den lättfeministiska tidningen *Darling*, som gavs ut några år runt förra sekelskiftet. I en undersökning som specifikt behandlar tidningen sexnoveller kommer jag fram till att kön och sexuellt begär behandlas som flytande. Här förekommer såväl kritik mot manlig överordning och kvinnlig underordning, som ett homosexuellt eller bisexuellt riktat begär hos karaktärer som inte beskrivs som "lesbiska" eller "homosexuella". På så vis kan vissa inslag i tidningen ses som "queera". Tidningen beskrevs också av chefredaktören själv som en publikation där könet spelar mindre roll, dess ämnen kopplas inte till femininitet på ett sätt som är vanligt i andra tjej- eller damtidningar. Då studien undersöker nätpublikationer, och har en medieteoretisk ansats, kan den även ses som tillhörande en queer medieforskning.

I Sverige har det på senare år kommit en hel del medieforskning med queerteoretisk utgångspunkt (se t.ex. Berg 2008; Sundén & Sveningsson 2012; Wallenberg 2008 samt 2009). I sin avhandling *Självets garderobiär* knyter Martin Berg samman Meads socialpsykologiska perspektiv med Butlers post-strukturalistiska beskrivningar av hur kön och sexualitet görs begripliga i sin analys av svenska transvestiters självpresentationer på Internet. Han visar här hur kläder används i skapandet av en feminin drömidentitet som ställs emot den grå vardagens maskulina identitet. Paradoxalt nog kan detta inte ses som tecken på gränsöverskridanden, utan en strikt opposition ställs upp mellan transvestitens kvinnliga jag och utseende och den manliga identiteten, bland annat genom användandet av ett kvinnligt alias, kläder, smink och peruker, men även aktiviteter (där det kvinnliga jaget njuter av att utföra hushållsarbete går samma individ i manlig skepnad hellre ut i skogen och hugger ved). Även om

medieteoretiska poänger saknas i Bergs sociologiska avhandling så behandlar den hur icke-normativa genusidentiteter kommer till uttryck i ett nätbaserat community och är därmed intressant ur ett medieforskningsperspektiv.

En studie med starkare medieteoretisk ansats är Jenny Sundéns och Malin Sveningssons (2012) tvillingetnografi om heterosexuella och queera spelkulturer på det omåttligt populära onlinespelet World of Warcraft (WoW). Spelvärlden kan i sin helhet ses som heteronormativ och mansdominerad, något som Sveningsson undersökt, medan Sundén även tittar på de queera sprickorna i fasaden, bland annat genom att bli medlem i en gay guild (ung. spelklan eller -lag). Båda studierna har starka autoetnografiska inslag, och Sundéns studie är ett försök att utveckla queer spelforskning. Hon menar att studier av det queera är ett sätt att belysa normer och värderingar i ett övervägande heteronormativt sammanhang som WoW i synnerhet och spelkulturer i allmänhet. Vidare fokuserar hon på etnografens (dvs. sitt eget) begär i förhållande till både andra spelare och onlinevärlden i stort, affekters roll i förhållande till spelaktiviteten och upplevelser i spelets värld, samt hur förekomsten av en gay guild kan medverka till att "queera" spelet i sig. Datorspel och teknik är båda starkt förknippade med maskulinitet, och Sundén resonerar kring att kvinnlig användning av dessa i sig kan vara något queer; att kvinnor själva förändras i och med detta men också utmanar existerande normer, kopplade till kön och heteronormativitet. T.ex. att femininitet i vår kultur ofta intimt förknippas med passivitet, hjälplöshet och "mjuka" värden som vårdande av relationer etc. Se även Sundéns bidrag i denna antologi.

Representationer av lesbiskhet har diskuterats mycket (i Sverige av bland andra Tiina Rosenberg och filmvetaren Louise Wallenberg), och även den lesbiska identiteten ur ett sociologiskt eller etnografiskt perspektiv (t.ex. Lundahl 1998). Rena receptionsstudier är mindre vanliga, men i en artikel undersöker Sheila Liming (2007) hur lesbiska läsare utför ett identitetsarbete i förhållande till några romaner som tematiserar lesbiskhet. Hon ställer sig kritisk till kommersiella teveserier med homosexuella karaktärer, som hon menar ger en falsk bild av queera liv och kulturer. Till skillnad från romanerna, som hon menar är några av få autentiska beskrivningar av lesbiska liv och identiteter, presenterar de kommersiella tevekanalerna livlösa och stereotypa avbilder av desamma, enligt Liming. Jag kan tycka att hon här lägger för mycket vikt vid själva medietexterna, i stället för att undersöka hur faktiska tittare förstår och använder dem.

Teoretiska ingångar

Begreppet "worldmaking" (Goodman 1978) eller världsskapande är kopplat till plats och fiktion. Enligt Nelson Goodman existerar det inte bara en utan flera världar, och dessa världar är konstruerade av olika symboler: "We can

have words without a world but no world without words or other symbols.” (Goodman 1978: 6). T.ex. tar människor del av olika världar via fiktionen. Dessa konstruerade världar utgår från den värld vi alla redan känner till. Detta sker via ordnande och om-ordnande av redan existerande världar, liksom komposition och dekomposition. Även identifikation, likheter och skillnader är viktiga aspekter. Begreppet har använts i queera studier (Muñoz 1999), där ett queert världsskapande diskuterats som produktionen av alternativa världar genom disidentifikation med normativa medier eller dominerande hegemonier. Candace Moore (2009) har applicerat begreppet på sin analys av de produktions- och receptions-kulturer som är relaterade till *The L-word*:

A social engagement, however slight, with the text of *The LWord* participates in a dialogic process between cultures of production and consumption that not only inspires fodder for continuing serial, but also creates an *LWorld* (or perhaps *Lworlds*). Inasmuch as fans identify themselves as properly addressed by the show and relate themselves to other self-identified fans, they provide the possibility for subsequent cycles of address and response. (Moore 2009: 136)

Här ges publikens eget engagemang i *L-words* text världsskapande egenskaper. Implicit i detta citat ligger att textens mening realiseras i tittarens tolkning, och att en och samma text därigenom kan ge upphov till olika världar.

På senare år har plats blivit en viktig aspekt i analysen av medier (se bl.a. Jansson & Falkheimer 2006; Couldry & MacCarthy 2004; Lash & Lury 2007; Lash & Urry 1994). I stället för att enbart se medierna som en samling texter och narrativ undersöker man hur medieinstitutioner och system är påverkade av geografiska faktorer, och hur de är kopplade till hur plats(er) är organiserade, bl.a. i centrum och periferi (Couldry & McCarthy 2004: 4). Plats påverkar både mediernas narrativ, deras produktion och konsumtion, vilket gör forskningsfältets övergripande fråga till hur kommunikation konstruerar platser och hur platser producerar kommunikation (Jansson & Falkheimer 2006: 19). Hur påverkas synen på olika platser av medieproduktion, konsumtion och narrativ? Hur påverkas platser av samhällets medialisering? Nick Couldry och Anna McCarthy (2006) föreslår konceptet ”MediaSpace” för analysen av medier ur ett platsperspektiv. Detta är uppdelat på fem nivåer: 1) mediernas representationer av platser, 2) Mediernas flöde mellan olika platser, 3) Platser för medieproduktion och -konsumtion, 4) skala och storlek, center och periferi, samt 5) hur de senare förstås på olika platser. Nivå 4 och 5 är överlappande. I detta kapitel kommer nivåerna 2-5 att studeras, med fokus på kopplingen mellan mediekonsumtion och konstruktionen av platser, och hur tittarna jämför sina egna bostadsorter med den plats som konstrueras i tv-seriens narrativ.

Identifikation är en process som är intimt förknippad med en persons identitetsarbete. Att identifiera sig är att använda någon annan för att skapa eller

omskapa sin egen identitet. Identitet kan även ses som intimt förknippad med platser, t.ex. platsen man kommer ifrån, platsen där man bor eller platser man drömmer om. Även fiktiva världar kan spela stor roll för identitetsskapandet. Enligt Diana Fuss (1995) är en persons identifikationer ofta dolda, och del av ett omedvetet identitetsarbete, medan identiteten oftare är mer synlig. T.ex. kan mina identiteter som kvinna, mamma och lesbisk vara synliga för omgivningen på ett mer tydligt sätt än att jag ser upp till Ripley i *Alien*-filmerna (identifikation), att jag tar avstånd från Jan Gulliou (motidentifikation) eller att jag känner igen mig i *L-word*-Jennys komma ut process, men ogillar henne som karaktär (disidentifikation). Förutom att identifiera sig med andra personer eller karaktärer i fiktion, kan man identifiera sig med kollektiva identiteter, omgivningar, platser, situationer, känslor eller livsstilar. Men lika viktiga som identifikationer är motidentifikationer (att man tar avstånd) eller disidentifikationer (att man tar avstånd från delar av en identitet eller identifierar sig på tvärs). José Esteban Muñoz (1999) har formulerat en teori om hur minoriteter disidentifierar sig med hegemoniska texter. Hans förståelse för begreppen ovan är inspirerade av Stuart Halls (1980) önskade, oppositionella och förhandlade läsningar av medietexter. En motidentifikation görs när tittaren helt tar avstånd från den socialt önskvärda identitet som föreslås, som oftast är modellerad utifrån en västlig, patriarkal, heteronormativ och konsumtionsorienterad medelklassideologi. Problemet för tittaren ifråga är att denna därigenom positionerar sig som ett Dåligt Subjekt, och enligt Muñoz är mot-identifikation ett annat sätt att bekräfta hegemonin. Han föreslår i stället strategin disidentifikation, eftersom den arbetar genom men samtidigt mot den dominerande hegemonin, genom ett slags "if you can't beat them, join them!"-princip. Eller man tager vad man haver (t.ex. medieinnehåll) och skapar sitt eget motstånd med hjälp av det (Muñoz 1999: 11p). På detta vis får disidentifikationen mycket gemensamt med Halls förhandlade tolkning. Exempel på disidentifikation kan vara att identifiera sig med "fel" karaktär, t.ex. homosexuella skurkar i James Bond-filmer, eller negativa lesbiska stereotyper. På detta sätt kan tittaren använda sig av just de texter som hotar hennes egen identitet.

Olika världar?

Föreliggande analys baseras på ett insamlat material, vilket består av fyra fokusgruppintervjuer (Wibeck 2000), där totalt 18 *L-word*-tittare medverkat. Tre av fokusgrupperna ägde rum i Malmö och Lund och en ägde rum i Umeå (grupp 2). Deltagarna varierade i ålder (22-47) och klassbakgrund, men var alla etniska svenskar. Som analysmetod användes diskursanalys med diskursteoretisk ansats (Laclau & Mouffe 2001).

Även om *The L-word* skapar en gemensam värld för tittarna, är det skillnad mellan å ena sidan en fiktiv tv-serie och en social verklighet, och å andra sidan

en serie producerad i USA och en svensk tittarkontext. För en översikt över de skillnader som diskuterades av fokusgrupperna, se fig. 1. I en analys av de fyra fokusgrupperna kunde tre huvudsakliga förhållningssätt till *The L-word* ses: 1) som en totalt annorlunda värld, 2) som utopi, eller 3) som antingen realistisk eller orealistisk. Dessa tre förhållningssätt är ofta överlappande. Det vanligaste sättet är att se *L-word* som en totalt annorlunda värld, som orealistiskt glamoröst i jämförelse med tittarnas egna liv. Karaktärerna i *L-word* ses som högre upp på samhällsstegen, och med betydligt högre inkomster än tittarna själva. Flera av deltagarna påpekade att de inte kunde identifiera sig med vad de såg som en "tv-serievärld", där alla var snygga, inte jobbade särskilt mycket och drack kaffe med sina vänner hela dagarna. Däremot menade två av fokusgrupperna att det var bra att tv-serien inte skiljde sig från tv-serier med mestadels heterosexuella karaktärer. De senare refererade dessa deltagare till som "heterosåpor", vilket visar på att blotta existensen av en HBTQ-tv-serie denaturaliserar den heterosexuella normen som dominerar mainstream-tv. Fokusgruppen från Umeå menade att detta var ett sätt att normalisera HBTQ-kvinnor, vilka är en grupp som ofta porträtteras som avvikande.

Det andra förhållningssättet var att se *L-word* som förebild och utopi, vilket kunde ses i två av fokusgrupperna. Umeå-gruppen diskuterade den uppsjö av aktiviteter relaterade till den lesbiska subkulturen, lesbiska caféer och barer, samt potentiella partners som porträtterades i tv-serien, något de inte hade i sin egen hemstad. En av de Skåne-baserade grupperna menade att alla karaktärer i *L-word* hade åtminstone potentialen att bli lesbiska, även om de inte var det från början, något de inte kunde känna igen från sin egen, heteronormativa verklighet, och såg detta som bevis på att *L-word* var utopiskt (för lesbiska): "Alla är snygga och alla är lesbiska".

I en dialog mellan kulturteoretikerna Ernst Bloch och Theodor Adorno sägs det att utopin som idé är direkt länkad till någonting som saknas och till hoppet om en bättre framtid. Hopp är beroende av möjligheten att bli besviken, för annars vore det inte hopp (Bloch & Adorno 1988). För att något ska vara utopiskt måste det vara direkta motsatsen till den existerande verkligheten (Bloch & Adorno 1988; Muñoz 1999:25). Därför är utopin, precis som Adorno påpekar, en kritik av verkligheten. En utopi är per definition något som inte är, men som kan konstrueras med hjälp av konst, medier och populärkultur, något Adorno kallar för "casting a picture", ett begrepp som har stora likheter med Goodmans worldmaking/världsskapande, vilket också är en funktion hos konst och litteratur. José Esteban Muñoz (2009) skriver om "the ghost of public sex" och en sorts queer utopi, vilken är kopplad till queera/homosexuella män och deras gemenskap. Jag skulle vilja expandera hans idé till andra typer av queera utopier. Vore en lesbisk utopi annorlunda än en manlig, gay sådan, och konstruerar tv-serien *The L-word* en slags lesbotopia? Enligt de intervjuade tittarna gör den det.

Å andra sidan såg intervjupersonerna även stora likheter mellan tv-serien och sin egen värld, främst i de trånga umgängeskretsarna och bilden "The Chart"; en virtuell karta som beskriver de många sexuella förbindelserna som fanns bland gruppen HBTQ-kvinnor i TV-serien. Den utgår från teorin att vi alla är sammanlänkade om man letar tillräckligt länge. T.ex. om man träffar en helt ny person kan man ofta hitta en koppling. I detta fall kanske att jag en gång hade sex med en person som varit tillsammans med Stina, Stina var på 90-talet tillsammans med Agneta, som strulade med Elin, som du igår hade ett one-night stand med.

Ett tredje förhållningssätt var att bedöma serien som realistisk eller orealistisk. Det fanns olika uppfattningar kring detta. Intervjupersonerna påpekade att tv-serien hade intentionen att vara realistisk och presentera den lesbiska gruppen i all dess komplexitet, men att detta var ett omöjligt projekt. De hade själva haft sådana förväntningar, men sedan insett att det var för högt ställda krav när det kom till en kommersiell tv-serie. Vad vissa såg som orealistiskt var att karaktärerna i serien var 1) för glamorösa, 2) rika, och 3) inte såg ut som "riktiga lesbiska". Vad de kunde identifiera sig med var situationer, relationer, händelser och intriger som de kände igen från sina egna liv. Detta har jag kallat för " lesbisk drama " i tabellen nedan, ett begrepp som både står för drama i fiktion och "dramer" i verkliga livet.

En återkommande kritik från tittarna var att *L-word* var typiskt amerikanskt, i en negativ bemärkelse. I denna diskurs förbands USA med det icke-autentiska, glamour, kommersiell populärkultur, och en särskild "tv-serievärld". Ironiskt nog liknar dessa kommentarer amerikanska akademikers egen kritik (Akass & McCabe 2006). Det fanns också en skillnad, där man kunde se ett större behov av medierade identifikationsobjekt för dem som levde i mindre än för dem som levde i större städer i Sverige. Detta sätter fingret på skillnader i globala kommersiella representationer av lesbiska identiteter och lokala lesbiska identiteter och gemenskaper, och hur olika individer relaterar till dessa.

Fig. 1 beskriver de skillnader mellan tv-serien och deras egen sociala värld som fokusgrupperna diskuterade. Alla grupper kritiserade att serien porträtterade människor med betydligt högre klass, och tre av fyra grupper diskuterade även att *L-word*-karaktärerna över lag hade högre inkomster än vad som var vanligt i deras egna kretsar. Tre av fyra grupper ansåg att i teveserien visades de lesbiska upp som att de befann sig i majoritet, vilket de inte tyckte överensstämde med hur det var i deras egen vardag. De menade även att livet var mycket mera glamoröst i tv-serien. Den gayscen (t.ex. klubbar, restauranger etc.) som visades upp i serien skiljde sig från den egna "lilla" gayscenen. Man diskuterade även skillnaden mellan "svenskt" och "amerikanskt". De likheter fokusgrupperna såg var förbindelserna mellan lesbiska ("The Chart") som tre av fyra grupper tyckte påminde om deras egna erfarenheter. Två grupper diskuterade även en särskild dramaturgi (dramatiska förvecklingar, konflikter,

kärlekshistorier etc.) som förekom i deras egna kretsar och som *L-words* egen dramaturgi starkt påminde om.

Figur 1.

The L-word	Tittarnas egna sociala värld	Nämnd i fokusgrupper
Övre medelklass	Lägre klass	1, 2, 3, 4
Hög inkomst	Låg inkomst	1, 2, 3
The Chart	"the chart"	2, 3, 4
Lesbiska i majoritet	Lesbiska i minoritet	1, 2, 3
Glamoröst	Icke-glamoröst	1, 2, 3
Amerikansk	Svenskt	1, 2, 3
Stor gay scen	Liten gay scen	2, 3
Lesbiskt drama	Lesbiskt drama	1, 4

Analysen visar att tittare positionerar sig på olika sätt gentemot medietexten och väljer att hylla, kritisera eller ignorera dess konsumtionsinriktade ideologi. Tittarpositionerna skiljer sig åt, beroende på intresse eller livsstil, men detta kan även hänga samman med boendeort. Medierna är viktiga för att skapa identiteter och förebilder, men dessa kan också existera utanför medierna, och kan konstrueras i opposition till existerande medierepresentationer.

Skapandet av en egen L-värld

Johanna: Jag drömde typ om Tina efter att jag sett några avsnitt. Typ att hon dog. [skratt]

Helen: Evil!

Johanna: Jag vet [skratt] Men det var lika bra, hon var så elak. [] Jag har också drömt att jag var med L-wordgänget på IKEA. [skratt]

Helen: Men vad köpte ni, kuddar? Ljus? Servetter? [skratt]

Ida: Ja, det kommer jag inte ihåg. Men Shane var med.

Ida: Mmm.

Helen: Jaså, ja

Intervjuare: Hände det nåt?

Ida: Med Shane på IKEA, bara det (fokusgrupp, Umeå)

Tv-producenter kan skapa fiktiva universum, men det är först när dessa träder in i tittarnas medvetanden och fantasiliv som de blir världar i sin egen rätt. Det är detta som skett för de tre tittarna ovan, där Johanna berättar om sin dröm, i vilken *L-words* narrativ skrivs om och dess karaktärer träder in i de svenska tittarnas vardagsliv, här i form av möbelvaruhuset IKEA. Företaget är

globalt, men är starkt förknippat med Sverige och svenskhet. Detta kan tolkas som att skillnaden mellan "här" och "där" luckras upp, för det första mellan geografi och kontinenter och för det andra mellan fiktion och verklighet. Inom så kallad fan fiction är det vanligt att fans gör omskrivningar av handlingen i sina favoritserier (Jenkins 1992). Många tittare lever sig starkt in i serien, och liksom många andra tittare var fokusgruppen från Umeå upprörda över karaktären Danas död i bröstcancer. Johanna löste problemet med att tittarna inte kan kontrollera handlingen i tv-serien genom att i en dröm ta livet av en karaktär som hon ogillade. På detta vis kan receptionen av en tv-serie skapa en gemensam värld som får sitt eget liv. Som Goodman (1978) beskrivit är skapande och omskapande, komposition och dekomposition viktiga aspekter av världsskapande. Han lägger även särskild tonvikt vid det aktiva görandet av en värld och ser detta som en process snarare än en färdig slutprodukt. I tittarnas fantasiliv kan parallella L-världar eller universum skapas och leva vidare.

Plats- och klassmässiga disidentifikationer

Redan innan någon identifikation eller disidentifikation skett med *L-words* narrativ eller dess karaktärer, hade en identifikation med en lesbisk subjekt-position gjorts, och detta oavsett om intervjupersonen i fråga såg sig som lesbisk, bisexuell, heterosexuell eller queer (se även Ladendorf 2008). Med lesbisk subjekt-position, i denna artikels kontext, menar jag kvinnligt samkönat begär som antingen är kopplat, eller inte kopplat till en identitet som lesbisk. I materialet kan man skönja både identifikationer och motidentifikationer, vilket jag tolkat som att den dominerande tittarpositionen bland deltagarna är disidentifikation. Den vanligaste motidentifikationen är kopplad till klass och ekonomi; att tittarna inte kan känna igen sig i karaktärernas samhälleliga status och deras ekonomiska tillgångar. Det är mest det lesbiska temat "det lesbiska dramat", händelser och intriger, samt relationer, som deltagarna kan känna igen sig i. Jag tolkar detta som en disidentifikation, och exempel på den ambivalens gentemot identitetspositionerna som *L-words* drama erbjuder kan ses i följande citat:

Wera: De tar liksom inte upp några problem, alla verkar vara över eller medelklass, och det finns ingen arbetarklass, det verkar va väldigt lätt att va flata. Man går till doktorn och den var ju flata, man går till en advokat, och den är ju flata. [skratt] Min chef sa till mig: jag såg L-word, alla är ju flator där, är det så? Jag bara [skratt] Det finns inga såna här jobbiga komma ut-processer, det finns inte så här problemet att va flata. För det finns ju vissa som har gått igenom problem i sina liv, men här är det bara woohoooo! [skratt] Så här att det är så lätt. De har så här lätta liv och så där.

Engla: Jag håller med på ett sätt, fast på ett sätt så tycker jag inte det. Alltså jag håller verkligen med om att det handlar om överklassen, alla har ungefär 20 000 mer i månaden än i min bekantskapskrets i alla fall. Fast sen om man tänker efter, jag tycker ändå att de har problem. Som Tina och Bette som försöker få det där barnet, och deras pappa, Bettes pappa tycker inte att det är Bettes barn alls. Det är precis en sån sak som kan hända mig, jag kan känna igen mig. Så jag tycker att den tar upp,, Och Dana är inte öppen för sina föräldrar. Och hon kan inte vara öppen för hon är tennisstjärna och så vidare. Det är väl också en sån sak som kan hända. Jag tycker att de faktiskt tar upp, och sen håller jag verkligen med om att det vimlar av flator. Det känns som att det är mycket lättare för dem att va flata. Liksom Shane kan få *varenda* tjej. Oavsett om hon är hetero eller whatever. Att tittar Shane på en tjej så bara, vaaaaooo! Och så hamnar de i sängen. [skratt] Det är lite så. Jag känner mig *väldigt* engagerad i serien, sen är jag väldigt kritisk ofta. (Lesbiskt café, fokusgrupp 3)

Här framträder ett paradoxalt sätt att förhålla sig till serien. Detta antyder att tv-texten är mångbottnad, flerdimensionell och därför kan tolka på olika sätt, även av samma tittare. Å ena sidan ses karaktärerna som bekymmersfria, å andra sidan har de problem som tittarna kan relatera till, och är med om saker som skulle kunna hända dem. Men en sak som deltagarna kan identifiera sig med är att vara en del av den lesbiska subkulturen eller gemenskapen. Engla menar att detta kan ha både positiva och negativa aspekter, men framförallt är det att för en skull utgöra normen, tillsammans med sina vänner. Detta är något hon ser likheter med i *L-word*, där det att vara lesbisk är norm. Här kan dock en skillnad ses mellan de olika fokusgrupperna, där deltagarna i Umeå inte såg det som att de hade tillgång till en lesbisk scen och en queer gemenskap, på samma vis som deltagarna i Skåne såg det som att de hade det. Men å andra sidan är skillnaden kanske inte så stor mellan fokusgrupperna, eftersom de flesta av deltagarna var överens om att de var en minoritet som lesbiska, något de inte tyckte var fallet i *L-word* där alla var lesbiska eller åtminstone hade potentialen att *bli* lesbiska.

Min tolkning av fokusgrupperna visar att det skett en disidentifikation med narrativet vilket är kopplat till klass och plats. Men även om deltagarna inte kan identifiera sig med att vara amerikan eller att vara rik, kan de identifiera sig med att vara lesbisk (oavsett de egna sexuella preferenserna) och att vara del av en lesbisk gemenskap eller subkultur. Detta oavsett att de också ser tydliga skillnader mellan den lesbiska subkultur som porträtteras i *The L-word* och deras egen sociala verklighet.

Diskussion

I detta kapitel har receptionen av *The L-word* setts som världsskapande. Med världsskapande menas fiktiva texter som skapar föreställningsvärldar för tittare eller läsare, de blir till egna världar eller universum i och med publikens tolkningar (Goodman 1978; Muñoz 1999; Moore 2009). Eftersom det råder en brist på populärkulturella narrativ där lesbiska utgör normen, fanns ett starkt engagemang hos tittarna som lett till att *L-word* blivit en viktig referensram för den lesbiska gruppen. Den har skapat en ny värld, i bemärkelsen utopi, för dessa. Men trots detta är det inte så att de oreserverat tagit till sig karaktärer, handling och miljöer, utan kan i högsta grad ses som kritiska tittare. Användningen av begreppen identifikation, motidentifikation och disidentifikation visade att de flesta av de intervjuade tittarna intog en mellanposition dvs. disidentifikation, påminnande om Halls förhandlade position. Muñoz (1999) användande av strategin disidentifikation befinner sig på tvärs i förhållande till den dominanta läsningen, i motsats till detta är *The L-word* en text som skapats utifrån och för den lesbiska minoritetsgruppen. Detta gör dock att högre krav ställs på texten och kritiken mot orealistiska skildringar är skarp. Denna kritik har likheter med Limings (2007) omdöme om kommersiella TV-serier som mindre autentiska än exempelvis lesbisk litteratur, även om de intervjuade tittarna även hittar många positiva aspekter hos serien. Förekomsten av uppföljaren och realityserien *The Real L-word*, vars förvisso verkliga karaktärer kan ses som minst lika skruvade som de i den fiktiva TV-serien ställer dock kraven på realism på ända. Det visar hur svårt det är att skildra en verklighet, då mediering ofta medför en konstruktion av denna verklighet. Detta sätter även fokus på platsens betydelse, då även den uppföljande reality-serien utspelar sig i Los Angeles, vilken befinner sig långt ifrån de flesta svenska tittares vardag.

Trots detta framstår det klart att queera bilder och berättelser har stor betydelse för individer som befinner sig utanför den heterosexuella normen och/eller försöker hitta alternativ till denna. Medierna, inte minst populärkulturella sådana, fyller en viktig funktion för att synliggöra queer annorlunda. Här är frågor om representation, men även reception och tolkning, centrala. Detta erbjuder tittarna alternativ till normativa liv och identiteter, samtidigt som det även är ett sätt som synliggör och speglar deras egna identiteter, relationer, kultur etc. Detta är inget som är exklusivt för den queera gruppen utan något den har gemensamt med många andra minoritetsgrupper, av vilka många har stora behov av synliggörande och bekräftelse. Detta behov och sökande efter identifikationsobjekt intensifieras av att berättelser och förebilder är få och sällsynta.

Referenser

- Aaron, Michele (2004). *New queer cinema: A critical reader*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Adorno, Theodor & Ernst Bloch (1988). 'Something's missing: A discussion between Ernst Bloch and Theodor W. Adorno on the contradictions of utopian longing' i *The utopian function of art and literature: Selected essays*. Cambridge: The MIT Press.
- Akass, Kim and Janet McCabe, (red.) (2006). *Reading the L-word: Outing contemporary television*. London: IB Tauris.
- Ambjörnsson, Fanny (2004). *I en klass för sig: Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
- Bennett, Tony (1987). 'Texts in History: The Determinations of Readings and Their Texts' i Derek Attridge, Bennington, Geoff & Young, Robert (red.): *Post-Structuralism and the Question of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berg, Martin (2008). *Självets garderobiär: Självreflexiva genuslekar och queer socialpsykologi*. Avhandling. Lunds universitet.
- Bolin, Göran (1998). *Filmhytare: Videovåld, kulturell produktion och unga män*. Umeå: Boréa.
- Butler, Judith (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- McCarthy, Anna & Nick Couldry (2004). *Mediaspace: Place, scale and culture in a media age*. Hoboken: Taylor & Francis.
- Doty, Alexander (1993). *Making Things Perfectly Queer: Interpreting Mass Culture*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Edenheim, Sara (2005). *Begärets lagar: Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Felski, Rita (1989). *Beyond Feminist Aesthetics*. London: Hutchinson Radius.
- Fish, Stanley (1980). *Is there a Text in this Class? The Authority of Interpretative Communities*. London: Harvard University Press.
- Fuss, Diana (1995). *Identification papers*. New York: Routledge.
- Goodman, Nelson (1978). *Ways of worldmaking*. Indianapolis: Hackett.
- Gross, Larry (2001). *Up from invisibility: Lesbians, gay men and the media in America*. New York: Columbia University Press.
- Hall, Radclyffe (1928/2002). *The Well of Loneliness*. London: Virago.
- Hall, Stuart (1980). 'Encoding/decoding' i Stuart Hall, Hobson, Dorothy, Lowe, Andrew & Willis, Paul (red.) *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972-79*. London: Routledge.
- Jansson, André & Jesper Falkheimer (2006). *Geographies of communication: The spatial turn in media studies*. Göteborg: Nordicom.
- Jenkins, Henry (1992). *Textual Poachers. Television Fans and Participatory Culture*. New York, Routledge.
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (2001). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Lash, Scott & Celia Lury (2007). *Global culture industry: The mediation of things*. Cambridge: Polity.
- Lash, Scott & John Urry (1994). *Economies of signs and space*. London: Sage.
- Levine, Elana (2009). 'Crossing the border: Studying Canadian television production' i Mayer, Vicki, Miranda Banks & John Thornton Caldwell (red.) *Production studies: Cultural studies of media industries*. New York: Routledge.
- Ladendorf, Martina (2004). *Grltziener: Populärfeminism, identitet och strategier*. Avhandling. Roskilde universitetscenter. URL: <http://diggy.ruc.dk/handle/1800/1610>
- Ladendorf, Martina (2008). 'The L-word: Queer identifikation och mediereception'. *Tidskrift för genusvetenskap* nr 3-4, s. 115-136.
- Liming, Sheila (2007). 'Reading for it': Lesbian readers constructing culture and identity through textual experience' i Peely, Thomas (red.) *Queer popular culture: Literature, media, film and television*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lundahl, Pia (1998). *Lesbisk identitet*. Stockholm: Carlssons.

- Moore, Candace (2009). 'Liminal places and spaces: Public/private considerations' i Mayer, Vicki, Miranda J. Banks & John Thornton Caldwell (red.) *Production studies: Cultural studies of media industries*. New York: Routledge.
- Muñoz, Jose Esteban (1999). *Disidentifications: Queers of color and the performance of politics*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Muñoz, Jose Esteban (2009). *Cruising utopia: The then and there of queer futurity*. New York: New York University Press.
- Rosenberg, Tiina (2000). *Byxbegär*. Göteborg: Anamma.
- Rosenberg, Tiina (2009). *Bögarnas Zarab: diva, ikon, kult*. Stockholm: Normal.
- Sundén, Jenny & Malin Sveningsson (2012). *Passionate play: Gender and sexuality in online gaming cultures*. New York: Routledge.
- Wallenberg, Louise (2008). 'Transgressive drag kings, defying dildoe dykes: A look at contemporary Swedish queer film' i Griffiths, Robin (red.): *Queer cinema in Europe*. Bristol: Intellect.
- Wallenberg, Louise (2009). 'Straight heroes with queer inclinations: Male film stars in the Swedish 1930s', i Griffin, Sean (red.): *Hetero: Queer representations of straightness*, Albany. NY: SUNY Press.
- Wibeck, Victoria (2000). *Fokusgrupper: Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

IV. Kroppar, röster och musik

Musik, maskulinitet och rädslan för flickor

Om talang-realities i svensk television

Hillevi Ganetz

För ett antal år sedan gjorde jag en studie av en av de allra första talang-realities som producerats av svensk television, nämligen *Fame Factory*.¹ Reality är en genre inom tv som har "vanliga" människor som huvudpersoner och där man gör anspråk på att skildra verkligheten. I motsats till fiktion finns inget i förväg författat, detaljerat manus med repliker och man använder heller inte skådespelare. Skillnaden mot dokumentären, som ju delar anspråket på att skildra verkligheten, är att deltagarna i en reality-serie försätts i olika arrangerade situationer. I Sverige används ofta den lite för smala benämningen *dokusåpa* som paraplybeteckning för det som internationellt brukar kallas för reality.

I undergenren talang-reality är utvecklandet av deltagarnas förmågor inom olika områden centralt. Fokus ligger på hur deltagarna lyckas odla sina talanger samt deras framgångar och motgångar i denna process. Det finns också oftast, men inte nödvändigtvis, ett tävlingsmoment i genren där tittarröster och/eller en professionell jury är viktiga ingredienser. Fram tills idag har talang-reality mest fokuserat musikalisk talang, men nya former är under stark uppsegling, speciellt där matlagning spelar en central roll (t.ex. *Sveriges mästerkock*, *Grillmästarna*, *Kockarnas kamp*, *Dessertmästarna*).

Mitt syfte med min egen studie var att undersöka hur främst maskulinitet men också femininitet konstruerades i processen "att bli artist". Detta grundade sig på observationen att i talang-realities skapas inte bara artister i allmänhet utan även "manliga" och "kvinnliga" sådana. Sedan dess har jag följt tv:s utbud av talang-realities som *Idol*, *The Voice*, *True Talent* och *X-Factor*. Jag har under åren kunnat konstatera att de flesta av de tendenser jag observerade i min tidiga studie fortsatt har varit verksamma.

Det är alltså musikalisk talang-reality ur ett genusperspektiv som detta ska handla om. Jag menar att en femininiserad musikalisk diskurs är den dominerande i talang-realities. En sådan består av ett antal karaktäristiska element. Det första som ska behandlas här är själva den musikaliska genre som genomsyrar programmen, nämligen mainstream popmusik. Det andra elementet är det

instrument – rösten – som det tävlas med. Slutligen är även själva den faktiska publiken en del av den genusifierade diskurs som utgör talang-realityn. Denna artikel handlar om dessa element, alla viktiga i talang-realityn, och hur maskulinitet skapas i samförstånd men mest *motstånd* mot denna femininiserade musikaliska diskurs.

Hegemonisk maskulinitet och den feminina popen

Inom medieforskningen, och även andra forskningsfält, har studier av genus länge varit detsamma som studier av kvinnor. Risker med ett sådant synsätt är att undersökandet av maskulinitet kommit att framstå som mindre intressant, som om denna på något sätt var en produkt av natur och biologi. Femininitet har på så sätt framstått som en social och kulturell konstruktion, medan maskulinitet bara är något som finns där och därmed omöjligt att förändra.

Men på senare tid har detta synsätt utmanats, även inom medieforskningen (se t.ex. MacKinnon 2003, Hirdman 2008, Moss 2012, Wannamaker 2011). Studier av män och maskuliniteter fick ett uppsving generellt på 1990-talet i och med publiceringen av sociologen Reawyn Connells banbrytande bok *Masculinities* (1996) där hon betonar att maskuliniteter inte är detsamma som män. Att tala om maskuliniteter är att tala om de olika positioner som främst biologiska män tilldelas i genusordningen. Sålunda kan maskulinitet förstås som de kvaliteter och egenskaper som tillskrivs "män" i ett visst sammanhang vid en viss tidpunkt.

Definitionerna av maskulinitet och den maskulina kroppen har således varierat, beroende på sociala och kulturella kontexter och historisk tid, påpekar även efterföljande maskulinitetsforskare som exempelvis Michael Kimmel (2000). Under varje historisk tidpunkt dominerar en tidstypisk maskulinitet som har kallats hegemonisk maskulinitet, vilket Connell definierar som "den konfiguration av genuspraktik som innehåller det för tillfället accepterade svaret på frågan om patriarkatets legitimitet" (Connell 1996: 101). Den kännetecknas i dag bland annat av vithet, karriärism, atletisk kroppslighet, aktiv heterosexualitet, virilitet, oberoende och självtillit som normerande maskulina ideal i den västerländska kulturen och samhället. Femininitet uppfattas som motsatsen, utom på en viktig punkt – vitheten – något som postkoloniala feminister kritiskt diskuterat (jfr hooks 1998). Det ska understrykas att den hegemoniska maskuliniteten är ett ouppnåeligt ideal snarare än något som någon man kan förkroppsliga. Hegemonisk maskulinitet är dessutom en av flera maskuliniteter, poängterar Connell. Den utgör dock den maskulinitet som är dominerande och som också innebär ett förtryck av män med andra etniska, sexuella och ekonomiska positioner. Men även dessa måste relatera till den hegemoniska maskuliniteten.

Den kulturella reproduktionen av män/musik/maskulinitet har stor betydelse för att förstå varför viss medierad musik (eller andra medieformer) anses

som mer "manlig" än annan sådan. Maskulinitet måste se som innebärande en rad möjliga uttryck inom en samtidigt generativ och förtryckande ram för den nuvarande könsordningen. Maskulinitet ska inte ses som en stel idealtyp, men som sätt att göra manlighet, här analyserat i relation till musik och talang-reality.

I populärmusikhistorien finns den hegemoniska maskuliniteten som ett ideal, liksom i kultur och samhälle i stort. Särskilt tydligt syns detta i de rockhistoriska verk som skrivits. Där utpekas rocken som den centrala populärmusikaliska genren, skapad och utvecklad av unga vita, heterosexuella, västerländska män av arbetar- och medelklass. Dess negativa motpol utgörs av popen som ses som skapad av en kulturindustri som bara har ett mål i sikte – pengar. Journalisten Tommy Rander (1988) får bidra med ett (tids)typiskt exempel:

Pop är en förkortning av populärmusik. *Rock* däremot, är inte alltid populär. [...] Rock har folkmusikkaraktär på det viset att sång (ofta) baseras på en persons liv och erfarenheter. Rock handlar om hur man känner sig. Hur man lever. Vad man ser. Inte om produktion och image även om det ingår. Rock är kantig, popmusik är rund. Rock strävar inte efter att ge något till alla (och därmed inte stöta någon). Pop är ofta *en låt*. Rock är *en människa* (Rander 1988, s. 8).

Kärnan i föreställningarna om rock och pop är att rockmusik är en genre som bygger på autenticitet ("baseras på en persons liv och erfarenheter") medan popen är inautentisk (handlar om "produktion och image", är inte framsprungen ur ett skapande subjekt utan ur musikindustrin). Som så många (populär)musikforskare påpekat är rock och pop genusmärkta musikgenrer.² Grunden är en dikotomisk tankefigur där den ena positiva polen utgörs av rock-autenticitet-maskulinitet, medan den andra, negativa polen utgörs av pop-inautenticitet-femininitet. Eller som medieforskaren Norma Coates (1997: 52) ironiskt uttrycker det: "Real men aren't pop, and women, real or otherwise, don't rock."

Men även om män inte är pop och kvinnor inte rock, finns det gott om exempel på män inom popen och kvinnor som rockar. Dock är det väsentligt att i diskussionen skilja på antalet aktivt musicerande män och kvinnor å ena sidan och pop som meningsskapande kulturellt uttryck å andra sidan. Antalet utövande män kan vara stort, men det hindrar inte att vi – utövare, fans, tittare och lyssnare – som medlemmar i en specifik kulturell gemenskap, uppfattar popens diskurs som mer feminin än rockens.

Idag är gränsen mellan rock och pop mer otydlig än den var då Rander skrev sin rockhistoria och rocken har förlorat sin plats som *den* centrala populärmusikaliska genren. Men autenticitetens överordnade plats i den populärmusikaliska finhetshierarkin är ändå självklar. Bland annat märks det i den återkommande kritiken mot talang-realities som *Idol* och *X-Factor*, men även program som *Melodifestivalen*.³

Denna återkommande kritik är ett utslag av den starka diskursen om autenticitet (jfr Tetzlaff 1994) som finns inom speciellt rocken där just den

kommersiella artisen som "bara vill tjäna pengar" och den icke-kommersiella artisen som vill uttrycka sig själv och världen ställs mot varandra. Dock har flera populärmusikforskare (se exempelvis Negus 1992: 69 ff.) som diskuterat denna motsättning visat att den är en illusion: även den mest "autentiska" artist är beroende av musikindustrin för att spela in och sprida sin musik, liksom han eller hon är beroende av de spelningar och scener som erbjuds för att nå ut live. Detta har dock delvis ändrats med sajter som *YouTube* där vem som helst kan lägga ut sin musik och även få ett genombrott oberoende av musikindustrin, såsom den kanadensiska artisen Justin Bieber är ett bra exempel på.

Den musikaliska genre som dominerar talang-realities är något som mycket brett kan kategoriseras som mainstream popmusik och som därmed kan ses som ett centralt element i det som har kallats en femininiserad musikalisk diskurs. Men denna diskurs kännetecknas inte enbart av den genuskodade musikgenren, utan av även själva det instrument – rösten – som huvudsakligen används.

Rösten

Artisterna i talang-realities är i huvudsak vokalisterna. Man tävlar helt enkelt i sång. Musiksociologen Mavis Bayton (1998: 12ff.) konstaterar att inom populärmusiken ses att sjunga som något "naturligt", som ett direkt uttryck för inre känslor, i motsats till att spela ett instrument som ses som förädlandet av specifika tekniker. Kvinnors sång reduceras till biologi (natur) medan mäns spel på instrument är en genom hårt arbete tillägnad förmåga (kultur). Inom rock och pop har instrumenten nästan alltid spelats av män. Rösten är det enda instrument som kvinnor traditionellt ansetts ha en särskild fallenhet för.

Att rösten ses som ett "naturligt" instrument hänger samman med att sångarens instrument är kroppen. Detta både bekräftar och förstärker den traditionella synen på kvinnan som kropp och natur – en syn som genomsyrar hela den västerländska kulturen. Detta står i kontrast till bilden av män som de som kontrollerar naturen via teknologin, hävdar Bayton (1998). Att sjunga är alltså en starkt femininiserad praktik i vår kultur.

Musikforskaren Richard Middleton (2007, jfr även McClary 1991: 151ff.) menar att musik överhuvudtaget, men speciellt sången, ifrågasätter traditionella maskulinitetsnormer. Män riskerar därmed att feminineras då de framför musik. För att undvika femininisering måste män ta kontroll över och distansera sig från musikutövandet och göra något "maskulint" av det. Men det ska understrykas att även rocken, som kan ses som starkt präglad av en hegemonisk maskulinitet, innehåller element av maktlöshet och osäkerhet. Musikforskaren Sara Cohen (1997: 31) påpekar att den som uppträder på en scen befinner sig i en utsatt och ömtålig situation, eftersom musik ofta handlar om att exponera känslor av privat och personlig karaktär. Hon berättar att många av de manliga musiker

hon intervjuat har blivit kallade för mesiga eller fjolliga när de var yngre. Detta, menar Cohen, gör det ännu viktigare för manliga musiker att distansera sig från sådana associationer genom att utesluta kvinnor och betona traditionell maskulinitet i sina praktiker (jfr även Borgström Källén 2014).

I talang-realities måste alltså de unga manliga artisterna verka inom en femininiserad musikalisk genre (popmusik), utan de måste också använda ett av de få instrument som kodats som "kvinnligt" – rösten. Hur skapas då en passabel maskulinitet i förhållande till detta?⁴

Iscensättningen av maskulinitet

I *Fame Factory* fanns påfallande många sekvenser, där man från producenternas sida valde att visa de manliga eleverna, i motsats till de kvinnliga, med instrument i händerna samt i studion, bemästrande teknologi. Både gitarrer och studioteknik är maskulint kodade artefakter som symboliskt destabiliserar den femininiserade populärmusikaliska diskursen.

I undervisningen på Fame-skolan ingick att lära sig Cubase, ett musikprogram för datorer. Fame-skolan var mycket välutrustad med studioteknik och speciella lärare (alla män) kom regelbundet till skolan för att lära eleverna hur man digitalt kan skriva och göra musik. Undervisningen omfattade alla elever, men i tv-rutan fick tittarna tills långt in i serien bara se killarna arbeta i studion.

Musiksociologen Mavies Bayton (1998: 5ff) har visat att i populärmusikens värld är så gott som alla tekniska yrken dominerade av män. I inspelningsstudion är producenter, ljudtekniker, programmerare och tekniker nästan alltid män, även om undantag naturligtvis finns. Men detta är inte specifikt för enbart musikindustrin: i västerlandet har (viss) teknologi över huvud taget kommit att kodas kulturellt och socialt som något maskulint. Detta avspeglades också i *Fame Factory* där män framställdes som det kön som bemästrar teknik medan kvinnor gör något annat – pratar, läser damtidningar eller sover.

Samma sak gällde framställningarna av vilket kön som spelar musikinstrument överhuvudtaget och vilka musikinstrument som är "manliga" och "kvinnliga". Varje veckofinal backades de tävlande upp av andra elever som spelade något instrument på scenen. Det var alltid en manlig elev som spelade gitarr medan endast undantagsvis någon kvinnlig elev spelade ett instrument och då piano. Samma mönster upprepades bakom scenen. När de manliga eleverna övade på någon sång så ackompanjerade de sig själva på gitarr. När de satt i studion spelade de gitarr. Till och med när de gick runt i Fame-skolan bar de på gitarrer.

Den överväldigande förekomsten i *Fame Factory* av män med gitarrer speglar den genuskodning av musik och instrument som kännetecknar det västerländska samhället och kulturen i stort. Siffror från den kommunala svenska kulturskolan

visar att pojkarna dominerar bland de barn som spelar gitarr, medan flickorna dominerar på piano. Samma statistik visar att 88 procent av alla barn som tar sånglektioner är flickor.⁵

Inom rocken är i synnerhet den elektriska gitarren det maskulina instrumentet nummer ett. Självklart blir det då svårt för unga kvinnor, speciellt under ungdomsperioden då man är upptagen av att utforma en "feminin" könsidentitet, att satsa på detta instrument. Istället gynnas konformitet, det vill säga en genusperformance som lutar sig mot de socialt, kulturellt och historiskt bestämda uppfattningar om vad som räknas som maskulint eller feminint. I den genusperformance som inkluderar musiken ger pianot lättare acceptans i framställningen av femininitet än elgitarren, som istället ger status i framställningen av maskulinitet. Det budskap ungdomar får i vår kultur och alltså även i talang-realities är att spela instrument, och i synnerhet gitarr, är en manlig göra.

Däremot är att dansa *inte* en manlig göra, i alla fall har den inte setts som sådan under de senaste 150 åren. Dansforskaren Darcey Callison (2007) slår fast att den utbredda uppfattningen är att västerländska, vita män inte dansar och om de dansar så är de homosexuella, det vill säga "feminina". De manliga deltagarna i talang-realities dansar inte heller. Visserligen rör de på sig i takt till musiken, men de dansar inte. Det ska understrykas att de unga kvinnorna inte heller är några mästardansare på scenen, men de tar fler danssteg än de unga männen. Att deltagare i talang-realities inte är särskilt bra på att dansa ska naturligtvis tillskrivas deras rutin: det är svårt nog att sjunga bra, men att samtidigt dansa... Men inte desto mindre agerar killarna kroppsligt mer statistiskt än tjejerna. De unga männen står mest stilla och sjunger eller går några steg fram och tillbaka på scenen. Men de lyckas ändå ta plats där och förmedla att de har kontrollen över det som sker just nu: den maskulina genusperformance som framställs på scenen är laddad med makt, kraft och styrka.

Ett annat sätt att skapa maskulinitet är att de unga människors individualitet betonas i motsats till de deltagande unga kvinnorna. Det var nämligen slående hur *lika* de kvinnliga deltagarna var varandra i en talang-reality som *Fame Factory*. De hade ungefär samma längd, kläder, vikt, frisyrier och sceniska framträdande. Ingen spelade ut, överdrev det sexuella utspelet, uppträdde maskulint, gjorde stora gester eller liknande. Där fanns heller ingen performance av avvikande eller subversivt slag som butchen, pojk-flickan eller slampan. Det var istället en respektabel (jfr Skeggs 1997), kontrollerad och balanserad femininitet som framställdes bakom och på scenen.

Det var även slående hur lika de kvinnliga rösterna var varandra. Alla hade samma typ av röst med smärre variationer. Den var lätt nasal men hade samtidigt en ren och klar ton, ofta belägen i de högre registren, med ett distinkt vibrato. Celine Dion nämndes typiskt nog som favoritartist av några av de kvinnliga eleverna. Här fanns ingen mörk, skrovlig, hes eller "farlig" röst representerad. Kontentan av all denna likhet mellan de kvinnliga deltagarna var att de bildade

en lagom och tämligen anonym massa – och ingen vinner en talang-reality genom att inte synas som individ.

De manliga artisterna var däremot påfallande olika varandra till utseendet. Där fanns den bredbente rockaren som avslutade låten med ett hopp nerför scentrappan, den charmige, snälla svärmorsdrömmen, den seriöse singer/songwritern, lastbilschauffören med trivselsvikt, pojkbandsmedlemmen och Robbie Williams-kopian. Också deras röster skiljde sig åt. De bildade ett helt spektrum av mansröster, från en av deltagarnas ljusa, tonsvaga och till omfånget begränsade röst till en annans kraftfulla, omfångsrika musikal-röst.

Hur kan detta förklaras? Sociologen Ann Kroon (2007) hävdar i motsats till vad man i allmänhet kanske föreställer sig att maskuliniteten i och med sin privilegierade position som norm har större spelrum för variation, medan femininiteten är låst till i stort sett två positioner: den aktivt sexuella lesbiska (maskulina) kvinnan och den passivt sexuella heterosexuella (feminina) kvinnan.⁶ Det större spelutrymmet för män, menar Kroon, kan grovt förklaras med att en man alltid blir sedd som en man, så länge det finns i alla fall ett manligt kännetecken, medan en kvinna inte blir sedd som en kvinna om hon uppvisar ett manligt kännetecken.⁷ Konsekvensen för ett scenframträdande är att en man (till en viss gräns) kan leka med femininitet så länge det framgår att han är man medan en kvinnas gräns för lek med maskulinitet är mycket snävare. Eller annorlunda uttryckt: en manlig artist som leker med det som kulturellt uppfattas som feminint kan passera, medan en kvinnlig artist som leker med det som kulturellt uppfattas som maskulint passerar inte. Man skulle kunna exemplifiera det första exemplet med namn som Ola Salo, Thomas di Leva, Yohio eller mest iögonfallande, After Dark, medan det typiskt nog är mycket magert med exempel på kvinnliga "maskulina" artister. Kulturellt sett tycks den svenska publiken ha mycket större fördragsamhet med män med långt hår, kajal runt ögonen och glittriga kläder än kortklippta kvinnor utan make-up, klädda i löst sittande kläder.

Om den respektabla femininiteten tycks stå som orubbad norm än i dag, så tycks andra stereotypa uppfattningar ha ruskats om av förändringarnas vindar. En handlar om normerande heterosexualitet: redan i den tidiga reality-serien *Fame Factory* fanns ett överskridande av homosexuella stereotyper. I serien sattes nämligen etablerade normer ur spel. Där fanns en bisexuell kvinna som inte motsvarade bilden av den maskulina kvinnan utan var "skitsöt" enligt en manlig heterosexuell tittare (Edin 2005: 68). Där fanns heterosexuella män som grät, vilket gjorde tittarna förvirrade i deras försök att avgöra vem som var vad gällande sexualitet. Att gråta offentligt är annars något som kvinnor eller feminina män, det vill säga homosexuella män, gör. Men här grät alla män och flera hade flickvänner, vilket destabiliserade både normen om att heterosexuella män inte gråter och att det endast är homosexuella män som visar (feminina) känslouttryck offentligt. På nätet ryktades dessutom om att heterosexuella

män haft sex med varandra, vilket ifrågasatte uppfattningen att man antingen är hetero- eller homosexuell, något som utmanar den heteronormativitet som drar skarpa gränser mellan "de där" och "oss". Och även i senare reality-serier som exempelvis *Idol* har deltagare med olika sexualiteter varit legio, vilket bidragit till att avdramatisera bi- och homosexualitet samt därmed destabilisera den normerande heterosexualiteten.

En annan norm som destabiliserades var vithet: i *Fame Factory* förkom en rad deltagare med olika etniciteter, vilket inte diskuterades alls som något avvikande eller "konstigt". I många andra fall är det istället den svenska etniciteten som aldrig omtalas, medan "de andra" ständigt utsätts för diskussion. Det har påpekats att vithet existerar på ett osynligt, slentrianmässigt sätt som just är typisk för vithet. Normen svenskhet har upprepats så många gånger att den blivit naturaliserad och därmed nästan osynlig. De vanemässiga, oreflekterade och upprepade skildringarna av vithet, och inte minst svenskhet, som bland annat medierna är fyllda av, framkallar en blindhet för att även det svenska utgör en etnicitet.

Men så var inte fallet i *Fame Factory* där det alltså framställdes som så självklart att deltagarna hade rötter i olika delar av världen att det aldrig togs upp till diskussion. Överhuvudtaget tycks denna öppenhet vara gemensam för andra talang-realities. Dessa program har nämligen fungerat som språngbräda för en mängd artister som inte varit "typiska svenskar", som Oscar Zia (*X-Factor*), Mary N'diaye (*The Voice*), Darin, Danny Saucedo, Loreen, Eddie Razaz, Kevin Borg (alla *Idol*), för att bara nämna några. För dessa unga artister tycks alltså talang-realities har inneburit ett första steg i karriären, som hade varit svårt att ta om inte öppenheten för icke-vithet varit så betonad i programmen.

I ljuset av dessa viktiga förändringar framstår det alltså som desto mer anmärkningsvärt att normer kring genus är så stabila. Även om den hegemoniska maskuliniteten destabiliseras av att det instrument man tävlar med är (den femininiserade) rösten och den musikgenre man tävlar i är mainstream pop, så kan alla skildringar av teknikutövande, gitarrspelande, stillastående och individualiserade killar ses som ett slags äreräddning av maskuliniteten, ett slags stabiliserande vikt som gör att vågskålen inte i allt för hög grad tippar över åt det feminina.

Den fruktade flickpubliken

Slutligen har vi kommit till det avslutande element som maskuliniteten konstrueras i förhållande till, nämligen publiken. En vanlig uppfattning man ofta hör är att det "bara" är småflickor som röstar i *Idol* och liknande program. Att det kan vara så att det är främst unga flickor som röstar i talang-realities ska inte förnekas här. Det finns dock skäl att förhålla sig något avvaktande inför allt för

svepande generaliseringar i detta fall. För det första finns det inga (offentliga) siffror på vem eller vilka som ringer in och röstar, antagligen beroende på att det är omöjligt att exakt ta reda på, eftersom ett telefonnummer inte avslöjar exempelvis kön och ålder på den som ringer. För det andra visar tittarsiffrorna för i stort sett alla musikaliska talang-realities att den största tittargruppen utgörs av kvinnor som är 25-39 år gamla samt till och med äldre tittare (www.mms.se). Trots detta upprepas som ett mantra om och om igen, i exempelvis *Fame Factory*, att det är unga tjejer som utgör seriens publik, fastän inte minst producenterna Strix och TV3 borde ha haft mycket bra kontroll över tittarsiffrorna. "Flickpubliken" blir ett slags spöke, utan vare sig reell substans eller existens, som framkallar rädsla och samtidigt fascination och som omtalas och besvärjs serien igenom. Vad kan detta bero på?

Inom populärkulturen, liksom inom elitkulturella genrer som konstmusik, teater eller "god" litteratur, gäller att högstatuspubliken består av män. Men även en kvinnlig publik kan naturligtvis tolereras, dock är den manliga publiken den mest eftersträvarnsvärda. Publiken bekräftar uttrycksformens kulturella status, samtidigt som omvänt det kulturella uttrycket bekräftar sin publiks goda smak i en evig cirkelgång. Allra längst ner i hierarkin finns det en stor publik som aldrig haft något anseende och det är unga flickor, som dels så att säga har könet emot sig men även åldern. Man ska nämligen komma ihåg att det är ungdomlighet som ses som något eftersträvarnsvärt kulturellt sett, inte att verkligen vara ung. Att vara ung innebär istället att se sitt liv begränsat av en mängd lagar, regler och tvång och att sakna makt och resurser. Denna realitet gör att ungdomar ses som en marginaliserad grupp i samhället och bemöts av ointresse från andra åldersgrupper, som vuxna. I den unga kvinnan korsas två av de maktaxlar som strukturerar hela vårt samhälle – kön och ålder – vilket placerar henne i botten av de kulturella och samhälleliga hierarkierna.

Den som är historiskt intresserad slås av just detta faktum då hon tittar bakåt i populärmusikhistorien. Sambandet mellan ett bands eller en artists status i populärmusikhierarkin och dess publik är tydligt. Det kan enkelt uttryckas som att ju större ung, kvinnlig och aktiv publik desto lägre plats i hierarkin. Kanske var det detta samband som fick till exempel the Beatles att gå in i studion 1966 för att aldrig återvända därifrån för livekonserter. Efter transformeringen från ett gulligt pojkbands som fyllde konsertlokalerna med en skrikande flickpublik som tog över konserterna, till ett musikaliskt experimenterande studioband, byttes publiken delvis ut till en mer välutbildad manlig publik och bandets status höjdes.

Den mest föraktade publiken i rock- och pophistorien är alltså unga kvinnor. Ett band som har en sådan publik kan inte vara seriöst. Detta är ett olösligt dilemma i speciellt rockens värld där det autentiska, seriösa uttrycket hyllas samtidigt som rocken, liksom alla estetiska uttrycksformer, är beroende av ekonomiska faktorer. För pengar är något som flickpubliken har, speciellt från

och med den senare delen av 1900-talet. För musikindustrin är flickpubliken åtråvärd ekonomiskt sett, samtidigt som där finns en skräck för flickornas makt att (nyckfullt) fördela sin kärlek. För en artist innebär detta att bli älskad av en flickpublik detsamma som att inte ses som en viktig och riktig artist, samtidigt som den kommersiella kontexten kräver att artisten håller kvar sin publik, även flickorna.

Journalisten Per Bjurmans krönika i *Aftonbladet*, om 2004 års final av *Fame Factory*, är fortfarande värd att citera, som illustration till ovanstående. Här läxar han upp den tänkta "flickpubliken" för att rösta på den som var "gulligast" istället för den som var bäst:

Jurygrupperna hade rätt och tittarna fel. Karl Martindahl var överlägset bäst i slutfinalen. Johan Beckers seger visar att "Fame Factory" i första hand ÄR en såpa, inte en musiktävling.

/.../ Men kvinnliga artister har ju tyvärr ingen chans i "Fame Factory" längre. Ja, ni såg själva igår. De fyra snubbarna i finalen seglade lätt vidare till slutomgången och de fyra tjejerna fick sitta kvar i losersoffan. Det beror verkligen inte på att killarna överlag svarade för styvare framträdanden på Hovet. Det beror på att de gjort starkast intryck på den unga flickpublik som följt tv-serien under det gångna året.

/.../ Men det hade inte hjälpt om han [Martindahl] så förvandlats till själve John Lennon under påskdagen. Becker eller Östberg hade fått rösterna ändå, för att de är gulligast eller trevligast eller vad de nu är. Så återigen: Det här handlar inte om musik. Det handlar om vad människor får för intryck av deltagarna i en dokusåpa. "Fame Factory" behöver följaktligen inte tas på särskilt stort allvar /.../(AB 04-04-12).

En sammanfattning av det som sägs av Bjurman om de unga, kvinnliga fansen i *Fame Factory* och som även kan appliceras på andra talang-realities, kan se ut så här: Flickor och kvinnor röstar "fel". Det innebär att de inte förstår sig på musik och istället sexualiserar killarna och röstar på de "gulligaste" istället för de bästa, musikaliskt sett. Om den manliga publiken sägs nästan inget alls eftersom de inte uppfattas som ett problem, men implicit och i motsats till den kvinnliga publiken framträder följande uppfattning. Pojkar och män röstar "rätt" då de förstår sig på musik och därmed röstar på rätt artister. Ofta är också "rätt" artist en manlig artist eftersom män uppfattas som mer autentiska, aktiva och individuella (jfr Werner 2009).

Men kvinnor får inte förhålla sig till manliga artister på "fel" sätt, liksom män inte får förhålla sig till manliga artister på fel sätt, nämligen genom att begära de manliga artisterna sexuellt. Till skillnad mot flickpubliken talas det dock inte om den manliga respektive kvinnliga homosexuella publik som finns och vars intresse för *Fame Factory*, *Idol* och liknande program kontinuerligt speglas i

exempelvis gaytidningen *QX*. Men de kvinnliga fansen talas det outhärligt om och de ska, precis som kvinnliga artister, vara respektabla. Det är inte de som ska begära, utan de ska bli begärda.

Att detta är kärnan i branschens, kritikernas och artisternas problem med unga, kvinnliga fans pekar flera forskare som intresserat sig för fan-kultur på, som exempelvis Sue Wise (1990) och Barbara Ehrenreich m.fl. (1992). Wise (1990) diskuterar sin egen kärlek till Elvis och funderar bland annat på varför den tidigaste perioden av hans karriär alltid pekas ut av rockkritiker som hans bästa. Det var under de tidiga åren Elvis hade läderkläder, spelade rå rhythm'n'blues och gjorde sina sexiga scenframträdanden som åstadkom moralisk panik bland amerikanska konservativt kristna. Wise menar att när Elvis under sin senare karriär blev en snällare "teddy bear" – både vad gäller scenframträdande och musikval – framstod han som symboliskt kastrerad och ett objekt för sina fans, medan han under den tidiga perioden var den som innehade fallos, den som begärde. Kort sagt: den tidige Elvis hade makten över de kvinnliga fansen, medan den sene hade förlorat makten till sina fans. Vad gäller manliga fans till såväl kvinnliga som manliga artister, diskuteras de inte i termer av begär och sexualitet, trots att manliga fans antagligen också sexualiserar sina idoler. Istället förutsätts de manliga fansen helt enkelt gilla (eller inte gilla) artisternas musik.

Man kan också med en nutida terminologi säga att Elvis' begärande kvinnliga fans destabiliserar den heterosexuella matrisen. Den dominerande normen föreskriver att en person med kvinnlig kropp "ska" uppföra sig på ett feminint sätt och dras sexuellt till maskulina män. En person med en manlig kropp ska uppföra sig på ett maskulint sätt och dras sexuellt till feminina kvinnor. De kvinnliga fansen uppför sig visserligen på "rätt" sätt då de (hetero)sexualiserar Elvis, men samtidigt gör de det på fel sätt. De uppför sig nämligen inte respektabelt feminint – de är aktiva, begärande och dominanta. Kort sagt: de har makt.

Just det dominanta draget i de kvinnliga fansens förhållande till sina idoler intresserar sig även Ehrenreich m.fl. (1992) för vad gäller Beatles. De diskuterar det tidiga 1960-talets Beatles-hysteri och konstaterar att Beatles var objektet, flickorna var de aktiva subjekten. "Och ju högre de skrek, desto mindre sannolikt var det att någon skulle glömma fansens makt. När skriken dränkte musiken, som de ständigt gjorde, då var det fansen och inte bandet som var shown" (Ehrenreich m.fl. 1992: 103 ff.).

Även i talang-realities som *X-Factor*, *Idol* och föregångaren *Fame Factory* har fansen makt då det är de som slutligen röstar fram segraren. I *Fame Factory* talades det som sagt mycket specifikt om en flickpublik. Den nervösa fascinationen som kan utläsas i serien vad gäller denna grupp beror på dess låga status i populärmusikhierarkin likaväl som den kulturellt omöjliga tanken i ett (hetero)sexuellt kvinnligt begär. Den beror också på fansens reella makt att avgöra tävlingen. Interaktiviteten i talang-realities gör att Jost (2004) föreslår att reality-tv-tittarens position är sadistisk, om vi instämmer i Freuds definition

av sadism som att den innehåller våldsmoment, utgör en maktdemonstration mot en annan människa som objektifierats (Freud 1984). Den som tittar på talang-reality har känslan av att vara överallt, se allting och genom sin röst kunna styra vem som ska vara kvar och vem som ska åka ut från serien (Jost 2004: 193). Hotet i att denna makt kan finnas i händerna på det som uppfattas som nyckfulla, sexfixerade och omusikaliska flickor är en delförklaring till att det hela tiden hänvisas till denna grupp med fascinerad besatthet, trots att tittarsiffrorna säger att flickpubliken inte är den största.

Att en flickpublik var problematisk även för de enskilda deltagarna i *Fame Factory* vittnade deltagaren Anders svar om då han i green-room vid finalen fick en fråga om hur ett typiskt Anders-fan ser ut. Om Anders (som också vinner tävlingen) hade det rakt igenom hela serien sagts att han var den som fått mest beundrarpost och kramdjur, att han var "flickornas favorit". Ändå svarade han: "Då tänker jag på farsan, med brynja. Ölmage, tipslördag." Reportern frågar då förvånat "Jag trodde det var yngre tjejer?", varpå Anders bestämt svarar "Nä".

Om det hela tiden talades om killarna och särskilt Anders i termer av att flickpubliken favoriserar dem, så talades det mycket litet om relationen mellan flickpubliken och de kvinnliga artisterna. Men i exempelvis ett avsnitt säger dansläraren Per till deltagaren Ida: "Fokusera publiken. Få småtjejerna att identifiera sig med dig!"

"Småtjejerna" ska alltså försöka fås att identifiera sig med de kvinnliga sångarna och älska de manliga – dock inte för mycket och på fel sätt som framgått ovan. Även om tanken att flickpubliken identifierar sig med de kvinnliga artisterna säkert kan stämma till en del, finns det skäl att ifrågasätta de antaganden som ligger bakom ett sådant uttalande. För det första är tankefiguren heteronormativ och utesluter att "småtjejerna" kan bli förälskade i kvinnliga artister. För det andra utesluter tankefiguren möjligheten att "småtjejer" kan identifiera sig med manliga artister. För det tredje utesluts den manliga publiken, ingen talar om dem. De förutsätts helt enkelt stå utanför irrelevanta företeelser som kärlek och identifikation och kunna förhålla sig till artisterna utifrån strikt musikaliska premisser.

Epilog

Ovan har jag diskuterat tre element som tillsammans formar det jag kallar en femininiserad populärmusikalisk diskurs. Dessa element är musikgenren, rösten och publiken. På ett plan kan den musikaliska talang-realityn – som präglas av denna diskurs – ses som en destabilisering av den hegemoniska populärmusikaliska diskursen då den utmanar utnötta förställningar om vilken musik, vilket instrument och vilken publik ett musikprogram "bör" framhäva och ha. Men som vi har sett finns ett motstånd inom den femininiserade po-

pulärmusikaliska diskursen som handlar om att (åter)upprätta en hegemonisk populärmusikalisk maskulinitet.

Ett annat sätt att se på talang-realities med musik i centrum är att betrakta dessa program som ett sätt att "ta över" den populärmusikaliska diskurs som innehåller element som popmusik, sång och en stor kvinnlig publik. Som exempelvis maskulinitetsforskaren Kenneth MacKinnon (2003) påpekat är den hegemoniska maskulinitetens överlevnad beroende av dess förmåga att inkorporera kritik av den. I linje med detta tänkande kan man se talang-realities som *Fame Factory*, *Idol*, *X-Factor* och liknande program som att den hegemoniska maskuliniteten också har förmågan att överleva och även förändra en femininiserad populärmusikalisk diskurs. Man kan kanske även tala om en *förstärkning* av den hegemoniska maskuliniteten då den visar sig klara av "attacker" mot den i form av feminina element som pop, sång och en flickpublik (och till och med innesluta vissa aspekter av femininitet) och ändå stå segrande på slutet, till exempel i form av en manlig vinnare.

Noter

1. Denna artikel bygger på utdrag ur Ganetz (2008).
2. Den numera klassiska utgångspunkten för diskussionen om rock och pop ur ett genus- och sexualitetsperspektiv är Simon Frith's och Angela McRobbie's artikel "Rock and Sexuality" (1978/1990).
3. Under 2003 gick exempelvis etablerade (och "autentiska") musiker som Håkan Hellström och Lars Winnerbäck "till attack" mot *Fame Factory* (Sandahl 2003) under rubriken "Stjärnorna till attack mot Fame Factory – Hellström och Winnerbäck: Det är sjukt".
4. Se Kroons (2007: 44ff.) diskussion av termen *passing*. Hon konstaterar att termen först användes i samband med "ras", *racial passing*, men att den idag även används gällande kön, sexualitet, klass och ålder. Hon påpekar att vad gäller kön/genus kan man tala om att passera som kvinna/man (kön) och passera som kvinnlig/manlig (genus).
5. Tack till Håkan Sandh och Dag Krafft på SMoK (Sveriges Musik- och kulturskoleråd) som tagit fram följande siffror. De omfattar 44 musik/kulturskolor (16% av Sveriges samtliga) och kan därmed inte sägas vara statistiskt säkerställda utan mer ge besked om en tendens. Av dessa siffror framgår att 29% av dem som spelar piano är pojkar, mot 71% flickor. Av gitarrspelarna är 62% pojkar, mot 38% flickor. Av dem som tar sånglektioner är 12% pojkar jämfört med 88% flickor. Jfr även Bergman (2009).
6. Eller annorlunda uttryckt – horan och madonnan. Redan 1972, på tidskriften *Melody Maker's* konferens om "Women in Rock" konstaterades att kvinnliga musiker i stort sett hade (och har?) två kulturella positioner att "välja" på inom pop- och rockmusiken – "the rock hore and the folksong virgin" (Steward & Garratt 1984, s. 27).
7. Kroon (2007) bygger denna slutsats på väl underbyggda observationer av hur transsexuella (både F/M och M/F) accepteras av omgivande människor. Det är mycket lättare för F/M-personer att passera än för M/F. I det förstnämnda fallet kan det räcka att hen exempelvis har skägg (d.v.s. ett enda kännetecken för maskulinitet), medan män som bytt kön till kvinna så gott som aldrig passerade.

Referenser

- Bayton, Mavis (1998). *FrockRock: Women Performing Popular Music*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Bergman, Åsa (2009). *Växa upp med musik. Ungdomars musikanvändande i skolan och på fritiden*. Göteborgs universitet: Intellecta Docusys.
- Bjurman, Per (2004). "Kvinnliga artister har ingen chans i den här dokusåpan", *Aftonbladet* 04-04-12.
- Borgström Källén, Carina (2014). *När musik gör skillnad. Genus och genrepraktiker i samspel*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Callison, Darcey (2007). "Dance", i Flood, Michael, Kegan, Judith, Gardiner, Bob Pease & Pringle, Keith (eds.) *International Encyclopedia of Men and Masculinities*. London & New York: Routledge.
- Coates, Norma (1997). "(R)evolution Now: Rock and the Political Potential of Gender", i Whiteley, Sheila (ed.) (1997). *Sexing the Groove: Popular Music and Gender*. London & New York: Routledge.
- Cohen, Sara (1997). "Men Making the Scene: Rock Music and the Production of Gender", i Whiteley (1997).
- Connell, R.W. (1996). *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Edin, Anna (2005). *Verklig underhållning. Dokusåpor, publik, kritik*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för mediestudier.
- Ehrenreich, Barbara, Hess, Elizabeth & Jacobs, Gloria (1992). "Beatlemania: Girls Just Want to Have Fun", i Lewis, Lisa (ed.) *The Adoring Audience: Fan Culture and Popular Media*. London & New York: Routledge.
- Freud, Sigmund (1984). "The economic problem of masochism", i *On Metapsychology*. London: Penguin.
- Frith, Simon & McRobbie, Angela (1978/1990). "Rock and Sexuality" i Frith, Simon & Goodwin, Andrew (eds.) *On Record: Rock, Pop and the Written Word*. New York: Pantheon Books.
- Ganetz, Hillevi (2008). *Talangfabriken. Iscensättningar av genus och sexualitet i svensk talang-reality*. Uppsala universitet, Centrum för genusvetenskap: Uppsala.
- Hirdman, Anja (2008). *Den ensamma fallosen: mediala bilder, pornografi och kön*. Stockholm: Atlas.
- hooks, bell (1998). *Ain't I a Woman? Black Women and Feminism*. London: Pluto.
- Jarman-Ivens, Freya (ed.) (2007) *Oh Boy! Masculinities and Popular Music*. London & New York: Routledge.
- Jost, Francois, (2004). "Reality TV – The Mechanisms of a Success", i von Feilitzen, Cecilia (ed.) *Young People, Soap Operas and Reality TV*. Göteborg University: Nordicom.
- Kimmel, Michael S. (2000). *The Gendered Society*. New York, N.Y.: Oxford University Press.
- Kroon, Ann (2007). *FE/MALE Assymetries of Gender and Sexuality*. Dept. of Sociology: Uppsala University.
- MacKinnon, Kenneth (2003). *Representing Men: Maleness and Masculinity in the Media*. London & New York: Arnold.
- McClary, Susan (1991). *Feminine Endings: Music, Gender, and Sexuality*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Middleton, Richard (2007). "Mum's the World: Men's Singing and Maternal Law" i Jarman-Ivens (2007).
- Moss, Mark (2012). *The media and models of masculinity*. Lanham: Lexington Books.
- Negus, Keith (1992). *Producing Pop: Culture and Conflict in the Popular Music Industry*. London: Edward Arnold.
- Rander, Tommy (1988). *Rockens roll*. Stockholm: Ordfront.
- Sandahl, Ronnie (2003). "Stjärnorna till attack mot Fame Factory – Hellström och Winnerbäck: Det är sjukt", *Aftonbladet* 03-07-02.
- Skeggs, Beverley (1997). *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- Steward, Sue & Garratt, Sheryl (1984). *Signed, Sealed and Delivered: True Life Stories of Women in Pop*. London & Sydney: Pluto Press.
- Tetzlaff, David (1994). "Music for meaning: Reading the discourse of authenticity in rock", i *Journal of Communication Inquiry*, 18:1.

- Wannamaker, Anette (ed.) (2011). *Mediated boyhoods: Boys, teens, and young men in popular media and culture*. New York: Peter Lang.
- Werner, Ann (2009). "Tolerant, fri och feminin! Tonårstjevers musiksmak och skapande av identitet" i Ganetz, Hillevi m.fl *Rundgång. Genus och populärmusik*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Whiteley, Sheila (ed.) (1997). *Sexing the Groove: Popular Music and Gender*. London & New York: Routledge.
- Wise, Sue (1990). "Sexing Elvis" i Frith, Simon & Goodwin, Andrew (eds.) *On Record: Rock, Pop and the Written Word*. New York: Pantheon Books.

Genusskapande i digitalt musikbruk

Ann Werner & Sofia Johansson

Det senaste ledet i digitaliseringen av dagens musikkulturer är möjligheten att strömma musik via tjänster som Spotify och Wimp, vilka ytterligare etablerat Internet som en central plattform för det samtida musikbruket. I detta kapitel vill vi bidra till debatten om musik och Internet genom att anlägga ett feministiskt perspektiv på musikbruk, med uppmärksamheten riktad mot de sociala och kulturella kontexter inom vilka medieteknik och musik används och diskuteras bland unga vuxna i Stockholm.

Musiklyssnande har inom kultur- och medieforskning förstås som signifikant för identitetstillhörigheter, känslor och för sociala samspel i människors liv (De-Nora 2000, Hesmondhalgh 2013). Populärmusik har här studerats som särskilt väsentlig för unga människors identitet, kulturella konsumtion och produktion (Bennett 2000, Ross & Rose 1994). Musikbruk och musikkulturer har inom forskning visats i högsta grad vara meningsfulla för skapandet av tillhörigheter som genus, sexualitet, klass och etnicitet/ras (Bayton 1998, Rose 1994, Willis 1983). Medan dessa grundläggande betydelser av musik kan antas kvarstå i ett förändrat medielandskap så har forskning om Internet som musikmedium visat hur teknisk utveckling förändrar förutsättningarna för att få tillgång till, hitta, sprida, diskutera och lyssna på musik (Ayers 2006, Jones 2000, Rogers 2013).

Liksom i annan forskning om Internet och digitala kulturer finns en tendens till att understryka mediets omdanande och potentiellt frigörande karaktär; exempelvis genom att undersöka hur musikfans via sociala medier kan vinna inflytande över artister och skivbolag (Baym 2007, Baym & Burnett 2009, Beer 2008) och därmed problematisera uppdelningen mellan musikindustri, artister och lyssnare. Eller genom att framhålla musikkulturer på nätet som kännetecknade av upptäckarlust och möjligheter för "vanliga" musiklyssnare att experimentera med, dela med sig av, och förkovra sig inom musik (Gaffney & Rafferty 2009, Tham 2009, 2010). Den synbarligen obegränsade tillgången till musik på nätet, i kombination med användningen av MP3-filer och spellistor, har, likaså, setts som medverkande till ett individualistiskt och eklektiskt förhållningssätt

till musik, där individens personliga musikbruk och musiksmak står i centrum (Avdeeff 2012, Bull 2007). Vi menar dock att idéer om individualism och aktivt deltagande i musikkulturer på nätet bör kompletteras med feministiska studier av musikbruk, medier och teknik, inte minst för att problematisera antaganden om en "neutral" internetanvändare – undantagen kön, etnicitet, samhällsklass och andra maktordningar (Gregg 2011, Thornham & McFarlane 2013).

Kapitlets empiriska underlag består av fokusgrupper med totalt fyrtio användare av Internet för musikbruk i Stockholm, kvinnor och män i åldern 18-24 år som vid intervjutillfällena studerade på högskolan.¹ Diskussionerna i intervjuerna kring musiksmak, musikvanor och erfarenheter av musik i vardagen, i förhållande till Internet i allmänhet och till musiktjänster på Internet, som till exempel Spotify, mer specifikt. I analysen av fokusgruppsdiskussionerna intresserar vi oss för hur deltagarna diskuterar och förhåller sig till musik och teknik som unga kvinnor och män, implicit och explicit, samt vilka idéer om genus, musik och medieteknik de artikulerar. För att bättre förstå hur dessa diskurser konstrueras vi valt att analysera ett antal subjektpositioner (Fairclough 1995), som i diskussionerna konstrueras som eftersträfvansvärda och därmed kastar ljus på förståelsen av den ideala musiklyssnaren. Analysen fokuserar genusrelationer men diskuterar också delvis hur ålder får betydelse i dessa.² Först presenteras de två forskningssammanhang våra analyser förhåller sig till, sedan genomförs analysen utifrån tre teman och slutligen summeras slutsatserna.

Feministiska studier av teknik och medier

Inom feministiska studier av vetenskap och teknik har betydelsen av teknikanvändning, expertis, kontroll och skicklighet i förhållande till genus undersökts (Cockburn & Ormrod 1993, McNeil 1987, Wajcman 2004). Forskningsområdet berör inte enbart medieteknik utan diskuterar även betydelsen av (all) teknik och genus i människors föreställningsvärld, och i skapandet av materiellt värde, som ekonomiska resurser (McNeil 1987:2). Maureen McNeil (1987) undersöker teknik och expertis som genusrelationer – det vill säga hennes forskning betraktar inte teknik som tillhörande en manlig eller kvinnlig sfär utan som en konstituerande dimension för hur föreställningar om genus och materiella genusrelationer, bestående av fördelning av tillgångar samt fysiska upplevelser och möjligheter, utformas i samtiden. Cynthia Cockburn och Susan Ormrod (1993) har vidare argumenterat för att teknik konstrueras som betydelsefullt i föreställningar om vem som har kontroll och vem som är skicklig. Att inneha teknik, bemästra den och förknippas med den är alltså en maktfaktor, men enligt Cockburn och Ormrod värderas också tekniska apparater olika: en dator anses mer teknisk än en diskmaskin och värderas även högre. Ett förhållande som inte är inskrivet i maskinen utan skapas. Hur värde och kontroll tillskrivs tekniska

färdigheter och maskiner är enligt dem tydligt förknippat med föreställningar om genusrelationer, och dessa ger också påtagliga konsekvenser för vilka yrken som anses svåra och belönas mer. Exempelvis behöver både elektriker och sjuksköterskor bemästra avancerad teknik, men det föregående yrket anses mer tekniskt, förknippas med maskulinitet och betalas bättre.

Inom medieforskning som studerat Internet ur ett genusperspektiv fanns det och finns i vissa fall fortfarande en optimistisk anda på 1990-talet där Internet förväntades bli en social utjämnare, ett medium där alla får samma möjligheter och maktordningar kan utmanas (se till exempel Turkle 1995). Internet kan även idag exempelvis förstås som en alternativ medieplattform för feministisk aktivism, där feministiska grupper och enskilda aktivister ges röst i bloggar och sociala medier (Zeisler 2013). Men även om makt utmanas på Internet i vissa fall har det också visats att Internet, likt annan medieteknik, präglas av genusrelaterade mönster. Melissa Gregg (2011) menar att ny medieteknik snarare förstärker redan existerande skillnader som präglar arbetsfördelningen i heterosexuella pars vardag i Australien. De kvinnor Gregg intervjuar upplever att det är möjligt att arbeta hemma hela tiden med hjälp av Internet, och att ta hand om barn samtidigt – en aktivitet som de inte räknar som ett arbete (Gregg 2011:78). På ett likartat sätt understryker Helen Thornham och Angela McFarlane (2013) i en undersökning av hur tonårstjejer och vuxna kvinnor förstår sig själva i relation till Internet och digitala medier, att förhållningsättet till medieteknik påverkar engagemang i mediets användning. Författarna visar till exempel hur spel som kräver teknisk kompetens av respondenterna sågs som skapade för män, liksom att såväl tonåringarna som de vuxna kvinnorna konstruerade diskursiva positioner kring sig själva som tekniskt inkompetenta och därmed utestängda från vissa aktiviteter och intresseområden i relation till digitala medier. Thornham och McFarlane menar att användningen av nya medier föregås och formas av genusrelaterade diskurser och praktiker, något som ett alltför ensidigt fokus på mediet i sig tenderar att negligera.³

Genus i musikkulturer och musikbruk

Genusrelaterade diskurser och praktiker formar inte bara mediebruk överlag utan har även studerats som centralt för musikbruk. Till exempel uppvärderas och maskuliniseras teknisk kunskap inom DJ-kulturer (Gavanas och Reitsamer 2013). Anna Gavanas och Rosa Reitsamer (2013:73) har studerat hur det inom DJ-yrket sker en maskulinisering av teknisk färdighet samt hur kvinnor verksamma i yrket approprierar denna tekniska färdighet och utmanar föreställningen om en DJ som en (enbart) manlig "nörd" för att själva lyckas. Deras slutsatser om electronic dance music (EDM) som en maskuliniserad sfär bygger på tidigare forskning om hur konstruktioner av musikgenrer och positioner inom dessa

är inbäddade i genusrelationer. Mavis Bayton (se t ex 1998) har i flera arbeten diskuterat betydelsen av rockmusik för kvinnor, och hur genren värderas, tillskrivs (maskulin) betydelse och vilka konsekvenser det får för kvinnliga utövare. Hillevi Ganetz (se kapitel i denna volym) tar upp betydelsen av hur popmusik som motsats till rock tillskrivs genusifierad mening som feminin i Sverige idag medan Ann Werner tidigare har, på ett liknande sätt, diskuterat maskulinitet i hiphop och hur genren tillskrivs seriositet, politik och socialt patos (Werner 2009:185f).

Förutom att genrer tillskrivs värde och genus har även musikbrukets genusdimensioner undersökts av feministiska forskare. Tia DeNora (2002) har konstaterat att visst musikbruk både könas och (hetero)sexualiseras när män väljer romantisk musik att spela för en kvinna de är intresserade av. Medan mycket av den subkulturforskning som studerat musik och identitet (Fornäs, Lindberg och Sernhede 1984) främst fokuserat på unga män har även unga kvinnors identitetsskapande med popmusik i flickrummet undersökts som betydelsefullt (McRobbie och Garber 1976, Baker 2013). Medan unga mäns musikpraktiker i forskning setts som symboliskt motstånd (Hebdige 1979), har unga kvinnors smak dock oftare, men långt ifrån alltid, utmålats som kommersiell eller till och med skadlig för dem: exempelvis för att de influeras av utseendeideal och konsumtionshets. Feministiska kulturstudier har sedan 1970-talet diskuterat spänningen mellan att demonisera flickkulturer som skadliga, och att okritiskt omfamna dem. I Sverige har denna problematik behandlats i studier av unga kvinnors musikskapande: att vara kvinna och musiker innebär att utmana föreställningen om unga kvinnor som passiva fans, och bygger också ett behov att leva upp till en bild av en professionell musiker, ett ideal präglad av en särskild sorts maskulinitet (Björck 2011, Nordström 2010).

Tidigare forskning har således visat hur både konsumtion och produktion av musik präglas av föreställningar om genus, liksom att den vardagliga kontexten för användning av medier, teknik och musik bör tas i beaktande för att förstå de sociala sammanhang där dessa föreställningar skapas. Förutsättningarna för musikbruk har omformats i digitaliseringsprocesser, och har enligt exempelvis Michael Bull (2007) medfört ett individualistiskt och eklektiskt förhållningssätt till musik. Med Internet som betydelsefull plattform för musikanvändning, finns det alltså anledning att fördjupa diskussionen om hur digitala medier, som i offentlig debatt fortfarande ofta tillskrivs demokratiserande potential, i musikbruk skrivs in i diskurser och praktiker kring genus.

Talet om teknik och den aktiva/lata användaren

I alla fokusgrupper diskuteras Internet och teknikutveckling som betydelsefullt för musiklyssnande. Nästan alla personer som deltog i den stockholms-

baserade delen av studien använde Spotify, men även YouTube, Last FM och Soundcloud var populära plattformar för musikbruk på Internet. Deltagarna menade att musik med hjälp av Internet hade blivit tillgängligt för alla, hela tiden, och att utbudet var stort: vilket överlag ansågs vara något som hade bidragit till förbättrade möjligheter att utveckla individuella smakpreferenser. Även om fokusgruppdeltagarna ibland var missnöjda med särskilda funktioner eller kände sig överväldigade av utbudet var det optimism inför digital musik som präglade samtalen. Optimismen samexisterade dock med en nostalgi för äldre format som vinylskivor och CD. Den digitala teknikens möjligheter och problem diskuterades i alla intervjuer, och det var några unga män som talade mest om ämnet och intog en särskild subjektposition i förhållande till teknik och musik. De brydde sig om kvaliteten på ljudet, diskuterade vad digitaliseringen betytt för musikens överföring på ett både kritiskt och uppskattande sätt och de kallade sig själva för "aktiva lyssnare". En av deltagarna formulerar sig så här:

Johan: börjar någon byta mitt i [en låt på Spotify], då är det ju kört, då är det helt kört, liksom. Då är det ju, det är ingen respekt. Då blir jag som aktiv lyssnare arg. [...] Neil Young av alla människor, han och en gammal producent – T-Bone Burnett, tror jag han heter, de håller på att ta fram någon ny spelare, ett nytt format, för att de format som finns; mp3 och alla sådana, de är ju inte gjorde för att lyssna, de är gjorda för att skicka. De är komprimerade. Han har drivit en evig kamp om det där och nu har de tagit fram någon spelare. Jag vet inte vad den heter men det är jävligt coolt, för att få mycket större ljudlandskap, mycket bättre ljud.⁴

I ovanstående citat beskriver sig Johan både som aktiv och visar intresse för ljudkvalitet, hård- och mjukvara i det digitala musikbruket. Senare säger Daniel, en annan deltagare i gruppen, "jag vill heller inte bli den här teknofilen som säger att utrustningen är viktigare än musiken. Det finns en bakgrund i film, jag håller på mycket med film, och där stirrar man sig blind på tekniken, men det är klart att det är viktigt" apropå frågan om ljudkvalitet i Spotify. Johan svarar då "Nej men Spotify är skitbra, tycker jag. Har man premium så spelas det ju i 320 kilobit per sekund". Johan och Daniel var två unga män i fokusgrupperna som visade stort intresse för musik och teknik, alla unga män använde inte den här jargongen. Men i alla fokusgrupper tillskrevs den aktiva lyssnaren en kunnighet och ett större värde än den lyssnare som var "lat", det vill säga inte hittade sin egen musik eller engagerade sig i att förbättra överföringen och lyssnandet av denna.

Dikotomin aktiv/passiv kan kännas igen från tidigare forskning om musik, teknik och genus där den skicklige teknikkunnige DJ:n värderas högt och kodas maskulint (Gavanas och Reitsamer 2013) eller när subkulturer formade av främst unga män värderas högt och tillskrivs aktivitet (McRobbie och Garber 1976).

Att aktivitet och kunnighet inom teknik och musik fortsätter att ha relevans framkommer i alla fokusgrupper, och talet om ljudkvalitet är ett område där frågor om värde, teknik och kunnighet ofta förhandlades. Robert och Pontus talar om det så här:

Robert: Jag tror jag tänker jättemycket på ljud men det är när jag väl hör jättebra ljud, då vet man vad det är.

Pontus: Man kan jämföra.

Robert: Ja precis, men har man ett så här kasst ljud eller lyssnar man på datorn eller någonting då "okej men det här är bra musik" men sedan har man inte bra högtalare.

Exemplet på hårdvara som har betydelse för musik som Robert tar upp är datorer och bra högtalare, men i fokusgrupperna nämns också hörlurar, hi-fi utrustning i hemmet samt mjukvara: filformat, program och även CD- och vinylskivor som betydelsefulla för ljudkvalitet. Vårt syfte är inte att avgöra betydelsen av teknik för musik utan istället vill vi visa att det inte är någon av våra deltagare som säger emot – ingen som hävdar att teknik är obetydligt eller sekundärt i förhållande till musiken i sig. Med andra ord värderas tekniken för musiklyssnandet högt, och det är några unga män som tydligast intar en kunnig subjektposition i förhållande till denna teknik. Hi-fi utrustning i hemmet har tidigare visats konnotera maskulinitet och kontroll (Taylor 2001), och avancerad teknik i allmänhet har ofta ansetts symbolisera mäns kontroll och skicklighet (Cockburn och Ormrod 1993). Därför är det kanske förvånande att det i en av fokusgrupperna fanns en ung kvinna som arbetade deltid som musikjournalist och på ett tydligt sätt beskrev sig som musikexpert, ljud- och teknikmedveten samt i högsta grad en aktiv användare. Denna deltagare approprierar en maskuliniserad expertposition (se nedan) och synliggör att även om teknik- och musikbruk maskuliniseras kan teknik- och musikbruket uppbäras av unga kvinnor. Den lata, "oaktiva" (som vissa deltagare uttrycker det) användaren talas det mindre om i fokusgrupperna. Men när ett passivt lyssnarbeteende eller förhållningssätt till musik och teknik diskuteras tillskrivs det inte positiva egenskaper. En deltagare säger så här om sin teknikanvändning:

Maria: skitsnygg basgång, [jag] hade ingen aning. Det här hade jag missat totalt. Men då handlar det inte om ljudkvaliteten i själva filen, utan då är det ju mitt eget fel, att jag var för lat för att koppla i den där sladden.

Den mindre aktiva användaren som position förekommer i fokusgrupperna men den positionen tillskriver deltagarna inte sig själva så ofta. Även om många erkänner sig vara lata, bekväma och mindre aktiva i vissa situationer titulerar de sig inte konsekvent som lata, de ger inte uttryck för att lathet är önskvärt. De menar att de strävar mot att aktivt välja bra musik, bra teknik och lyssna koncentrerat.

Influenser: Experter och pappor

Ett närliggande område är deltagarnas tal om expertis och musikaliska influenser, både på nätet och i andra vardagliga situationer och relationer. Vi har redan diskuterat hur föreställningar om teknisk och musikalisk expertis tidigare har visats hänga samman med föreställningar om maskulinitet och femininitet (Cockburn & Ormrod 1993, Gavanas & Reitsamer 2013), något som framgår i delar av diskussionerna om musik och Internet. Även om inga deltagare beskriver sig som "experter" så är det, som exemplifierats, framför allt de unga männen som refererar till sig själva som särskilt "aktiva" musiklyssnare, med en mer specialiserad musiksmak och intresse för musikteknik. Likaså säger nästan alla deltagare att de tycker om musik, men det är några av dem som definierar sig själva i mer utmärkande termer som till exempel "audiofil" eller "jättemusikfanintresserad". Dessa deltagare markerar därmed sin status som experter gentemot de andra deltagarna. De markerar även sin expertis genom ett fackspråk som används för att tala om musik, ett språk som lämnar de andra deltagarna utanför.

Ordet "musiknörd" nämns spontant i ett par av fokusgrupperna för att just beskriva någon som har ett extra stort musikintresse, och denna beskrivning förtjänar uppmärksamhet ur ett genusperspektiv. "Nörd" är en mångtydig term som exempelvis kan referera både till en socialt missanpassad person och till någon med ett starkt engagemang inom ett visst område, inte minst i förhållande till digital teknik. Som framhållits av Helen Thornham (2008, se även Thornham & McFarlane 2013: 190-191) har den på engelska besläktade termen "geek" konnotationer till ett manligt subjekt. I en etnografisk studie av spelkulturer visar Thornham att ordet "geek" används av både manliga och kvinnliga spelare för att beskriva en viss typ av (manlig) spelare som representerar någon med ett nästintill abnormt intresse och vilja att ägna tid åt en hobby (2008: 134). Som exemplifieras nedan används "musiknörd" i positiv bemärkelse där det förekommer i fokusgrupperna, som en kod för en ovanligt musikintresserad och musikkunnig individ; en form av expert som dedikerar mycket tid åt att förkovra sig i musik. En av deltagarna reflekterade över om denna typ av musikkunnighet kan ses som särskilt inflytelserik på Internet:

Carina: Jag tänkte på det som du sa förut, att man liksom inte bryr sig om lika mycket. Man gräver inte ner sig på samma sätt, så därför blir de här musiknördarna – man ser verkligen upp till dem som har koll på allting. Jag har mindre och mindre koll på vad som är nytt och vad som är gammalt, eftersom det finns hela tiden och man hinner liksom inte gräva ner sig i det. Jag tycker det är större skillnad med musiknördarna nu och då, alltså klyftorna har ökat på något sätt.

Moderator: Hur tänker du då?

Carina: Alltså, de som kan allting, musik är ganska känsligt tycker jag, så att om man sitter och pratar med någon som kan allt om Bob Dylan, då skäms man lite för att man inte har samma genuina intresse, [...] om man lyssnar på musik på ett annat sätt, och inte sitter med lurar och läser igenom hur hela 70-talet var, som en del kan [...]. Man skulle vilja ha det intresset men nu är det så mycket liksom, så man hinner inte skapa ett så genuint intresse, eftersom det är så tillgängligt.[...] Det är mycket mindre jobb för musiknördarna att gräva ner sig i någonting, så därför har de sprungit iväg ännu mer – de kan allt.

Även om betydelsen av ordet musiknörd i termer av genus inte diskuteras så framgår konnotationer till maskulinitet då Carina och Susanna lite senare i samma diskussion knyter de individer som använder Internet för att uppnå expertis i form av kunskaper om specifika genrer och musikgrupper till "en kille" och "min pojkvän":

Carina: Det finns olika status i genrer. Jag tycker att en kille som kan allt om jazz, då tycker jag att det här är en musikalisk människa, för att jazz är ingenting som man bara lyssnar "så där" på, utan då har man lyssnat igenom alla andra genrer också, och sedan har man hittat hem till jazzen. Det som går på radion, det matas ju alla med, på något sätt.

Susanna: Min pojkvän är väldigt så här att han snöar in sig på en grupp, och så lyssnar han på dem jättemycket – han kan alla låtar, liksom. Sedan när han kan allt det, då lyssnar han på en annan grupp och så lyssnar han på allt de har gjort och så går han vidare, så där, för att han är inte i en genre så, men han kan allt och det kan han bra. Han tycker det är roligare att liksom lyssna på en grupp i taget.

Moderator: Det kan vara sådana människor som är musiknördar, eller?

Carina: Ja, de som stannar kvar i någonting och inte rusar med i tempot som är nu, att det kommer nytt, nytt, nytt, nya topplistor varje dag, utan någon som tar sig tid.

I tal om musiknördar beskrivs här en särskild typ av musikbruk, förknippad med förmågan att ägna en betydande andel fokuserad tid åt musikrelaterade aktiviteter, genom att "ta sig tid" till musiken. Denna form av musikbruk, som även refereras till i andra grupper med uttryck som "grotta in sig" och "snöa in sig på", är intressant ur genussynpunkt då kvinnors mediekonsumtion ofta visats vara beroende av sociala sammanhang vilket gör mediebruk som kräver koncentration och avskildhet problematisk (Radway 1984, Gray 1992, Hermes 1995). Trots att det här handlar om unga människor med en relativt stor flexibilitet i vardagliga rutiner så är en sådan aspekt möjligen relevant som en delförklaring till den diskursiva koppling som Carina och Susanna gör mel-

lan den typ av musikexpert som kräver tidskrävande förkovran och obändig dedikation och en maskulin sfär.

Exemplet illustrerar också hur privata vardagliga influenser upplevdes som betydelsefulla för musikbruket överlag. Vänner och familjemedlemmar spelade enligt deltagarna en viktig roll för vilken typ av musik de lyssnade på, och några av de kvinnliga deltagarna nämnde manliga partners som tongivande för deras musiklyssnande.⁵ Något oväntat, givet deltagarnas ålder och undersökningens fokus på Internet som musikplattform, så framgick att deltagarnas pappor upplevdes som en särskilt viktig inspirationskälla – något som nämndes spontant i alla utom en grupp och som i vissa fall ledde till livlig diskussion. Papporna ansågs dels ha bidragit till det ursprungliga intresset för (populär)musik, och dels ha haft inflytande på hur deltagarnas musiksmak senare utvecklats:

Frank: Jag kan också hålla med om att man hade en viss musikstil när man var yngre. Jag hade ju också pop, och det var ju, Backstreet Boys tyckte jag var skitbra [allmänt fniss] och eh, sedan hade jag, min pappa hade en väldigt stark musikstil, 70-talet liksom, och jag vet inte om jag på något sätt inte ville lyssna på den musiken bara för att det var pappa, men idag tycker jag den musiken är jättebra och jag märker och jag mer och mer liknar min pappas musikstil [skratt].

Amanda: Det är jättekul att du säger det för min pappa, det är från min pappa jag har fått musikintresset ifrån.

Lotta: Jag är väl allätare kan jag också säga i vissa, även om det finns saker som jag inte gillar. En artist som ofta har funnits med är Spin Doctors, och det är tack vare pappa, som jag alltid vet att jag kommer lyssna på.

En deltagare beskev mer utförligt hur hennes pappa, som själv var musiker, hade haft stor betydelse både för hennes musiksmak och hennes sätt att kritiskt värdera olika genrer och artister:

Fiona: När båda ni tog upp era pappor så tänkte jag direkt att min pappa har jättestort inflytande, min pappa är musiker delvis, han jobbar med annat också men han har alltid i hela mitt liv, jag växte upp med att han har spelat in låtar och de har gjort album och han har ett band och hela den biten. Det har jag fått och då blir det så här att när jag växte upp så, viss musik, jag vet inte om det är att jag har förakt som sådant här som kommer på radion väldigt mycket. Alltså vissa saker lyssnar jag ju på med, mainstream om vi ska använda den termen, absolut, men mycket är så här att jag vet att "det där är skräp", så det får man inte tycka om, [...] och då har det blivit att han liksom tycker till exempel att U2 är jättebra grupp eller Bon Iver, liksom sådana här, och då blir det att också så här "ja men det är bra", och när han tycker att något är så här, han kan se bara "det där är så välproducerat" och då säger man "ja, det tycker jag med" liksom [allmänt fniss].

Betoningen av papporna som musikinfluenser, kan tänkas förklaras av ett samtida närmande mellan olika generationer vad gäller kulturella preferenser, där föräldrarnas kunskap om "gammal" musik, exempelvis från 70-talet, värderas i det digitala musiklandskapet, snarare än tas avstånd från som ungdomsrevolt. Men talet om just pappor kan likaså ses som en påminnelse om fortsatt genusifierade kulturella praktiker inom familjer. Även om mammorna nämndes i några av diskussionerna om personliga influenser så gjordes det i samband med referenser till papporna, som när föräldrarna köpt den första biljetten till en konsert. En av deltagarna beskrev sin mamma som helt och hållet ointresserad av musik, medan en annan förklarade att mamman enbart lyssnade på musik när hon tränade, och inte heller var intresserad av ny musikteknik som Spotify. Sådana betraktelser, även i en småskalig studie, väcker frågor om hur familjelivet fortsatt har betydelse för, och formas av, genus, musik- och mediebruk.

Diskussionen kring papporna som influenser och särskilt genuina musiklyssnare kan kontrasteras mot hur den unga generationen i vissa sammanhang beskrevs som experter på ny musikteknik. Till exempel berättade deltagare i två olika fokusgrupper om hur de hade hjälpt sina mindre kunniga pappor att starta spotifykonton:

Sara: Pappa har fortfarande ett ställ med massa CD-skivor hemma men inte ens han lyssnar, utan det är Spotify i en högtalare. Jag har lärt honom hur man gör, och han tycker att det är fantastiskt [allmänt skratt].

Sandra: Det är samma sak hemma hos mig. Jag lär gärna mamma Spotify, men det är bara pappa som har visat intresse, så han använder det för att han var intresserad av att lära sig det, och då lärde jag honom hur man gör med listor och så där, men mamma har aldrig frågat. Hon vill inte lära sig det heller.

Carina: Jag tror att det är väldigt stor grej för våra föräldrar, det här med Spotify och YouTube. När jag visar pappa såhär, vad man kunde söka på och vad man kunde få fram. Han blev helt såhär "men gud".

Här är expertrollerna omvända. Även om det första citatet understryker hur pappan är föräldern med det givna musikintresset, så framträder den unga kvinnan som vägledare genom de nya musiktjänsterna, och som någon med eget musikintresse. Sådana exempel är värda att betona eftersom de visar hur de subjektpositioner som intogs av fokusgruppsdeltagarna kunde skifta beroende på vilken typ av expert som diskuterades, liksom hur frågan om expertis kan förstås från olika perspektiv, som generation, ålder och genus.

Smak och känsla

Även om diskussionerna i grupperna kretsade kring musikbruk och Internet berörde de också alla musiksmak, och vad deltagarna lyssnade på för musik.

I fokusgrupperna var genus inte ett uttalat tema när det gällde musiksmak och preferenser, inte på samma sätt som när det gällde teknik. Även om det till exempel nämns i en grupp att unga tjejer anses gilla Justin Beiber, och det därmed impliceras att varken vuxna kvinnor eller unga killar gör det, så fanns det inte någon genomgående diskussion om musiksmak som sammanflätad av genus. Det fanns också en övergripande konsensus om vilken musik som var bra i de flesta fokusgrupper. Det var "kreddig" musik på svenska och engelska inom genrerna pop, rock och EDM som föredrogs av majoriteten av deltagarna. Ibland uppstod i grupperna intressanta brott mot den gällande smaken när deltagare gav uttryck för en helt annan smak. Fiona beskriver sin smak så här:

Fiona: jag älskar så här, alltså en del filmmusik, och det kan ibland vara så här, det kanske inte jag skyltar med först. Jag ser på sådana här filmer som man inte skulle säga är så här [bra] det är lite så här tjeifilmer ibland. Men till exempel "The Notebook" eller "Dear John", alltså sådana filmer och de är kopplade till musik. Om jag tyckte då att filmen var jättebra så kommer jag tycka automatiskt på något sätt, att musiken är jättebra för att det liksom, det går ihop på något sätt, för då associerar jag det jätte-jättemycket, så jag tycker jättemycket om att lyssna på så här filmmusik och bara ha så här i bakgrunden, det tycker jag jättemycket om.

Som svar på Fionas beskrivning av sin kärlek till filmmusik mumlar några andra deltagare att de tycker om musiken i filmen "Drive", och byter sedan samtalsämne. Att tjeifilmer, och balladerna som utgör mycket av filmmusiken till de två filmer som Fiona tar upp, inte tillhör samma genre eller tillskrivs samma värde som musik komponerad av Cliff Martinez, tidigare rockstjärna och numera kompositör av filmmusik för till exempel "Drive" sägs inte. Istället byter grupperna diskret samtalsämne när musikartister och genrer som inte är favoriter bland majoriteten tas upp. Eller som Fiona själv säger: musik som de "inte skyltar med först". En deltagare nämner gangsterrap som en genre som är "kul att lyssna på" men lyckas heller inte entusiasmera till en diskussion om rap i sin grupp.

Men allra mest iögonfallande är hur de flesta deltagare tvekar inför att berätta vad de lyssnar på för musik. Det vanligaste svaret på den frågan var att de lyssnade på mycket olika sorts musik, att det berodde på humör och liknande, något som understryker att musiksmak anses som privat och känsligt att prata om (Bossius och Lilliestam 2012).

När intervjuerna sedan pågår längre och deltagarna känner sig mer bekväma nämner ändå flera av dem artister och genrer som de tycker om. Påfallande ofta är det manliga artister och grupper som består av män som nämns i fokusgrupperna. Särskilt är det några svenska manliga soloartister som återkommer i diskussioner om artister som deltagarna säger sig ha ett specifikt engagemang för, såsom Håkan Hellström, Lars Winnerbeck och Cornelis Wreeswijk, utländska artister eller grupper som Neil Young och U2 nämns också ofta.

Men även Miss Li, Veronica Maggio och Joni Mitchell anges som exempel på uppskattade artister. Eftersom det rör sig om gruppdiskussioner så är det uppenbart att artister som nämns inte nödvändigtvis behöver vara de deltagarna tycker mest om eller lyssnar mest på, det kan också handla om att framhäva identitetstillhörigheter. Som en av deltagarna uttrycker det: "man förknippar folk med en viss musikstil, och det ska ju spegla ens personlighet". De artister som nämns är alltså inte nödvändigtvis signifikativa för att deltagarna framför allt lyssnar på just deras musik, men kanske kan de förstås som artister vilka helt enkelt uppfattas som accepterade eller tongivande i det sammanhang de befinner sig i. Att manliga rockartister är vanligt förekommande bland denna tongivande smak är i linje med tidigare forskning om genus och musiksmak (Bayton 1998, Nordström 2010).

Det är dock också tydligt att musiksmak ses som föränderlig bland deltagarna. Det förekommer beskrivningar av hur deltagarna i tonåren och barndomen kunde uppskatta popgrupper och artister som till exempel Spice Girls, Backstreet Boys, West Life och Darin, medan livet som ung student på högskolan har skapat andra smakpreferenser. En viss sorts popmusik sammankopplas på så sätt med barnslighet, och att viss pop anses både barnslig och feminin, samt värderas lågt har forskare som Sarah Baker (2013:16) tidigare visat. Samtidigt finns i grupperna reflektioner kring hur smaken kan anpassas för att passa sammanhanget, till exempel genom att några deltagare kan föredra kommersiell popmusik, som Rhianna och Lady Gaga, på fester eller för att varva upp tempot även om de inte tycker att den musiken är den bästa. Musiksmak kan också anpassas, som Sofie förklarar nedan, för att fungera tillsammans med olika sociala grupper:

Sofie: Men det är så intressant, det med sällskap. Alltså jag är nog en liten kameleont också, i sådana fall, för jag har kompisar som... Okej, nu kommer jag från Göteborg, jag flyttade hit för två månader sedan, men de jag går ut med, antingen på Avenyn som kanske är lite Stureplan, med de kompisarna, då lyssnar jag kanske på det som spelas på radion, radiodängor. Mycket så här Beyoncé typ, sådant som man peppar till, men är jag med mina kompisar som är lite med andra Långgatan eller på Söder, då lyssnar jag på Stevie Wonder och Michael Jackson och kan tycka att det är precis lika roligt liksom, men att jag anpassar mig och liksom min image efter det. Det är kanske för att man är självupptagen och ytlig [allmänt skratt].

Det framgår i flera grupper att "radiodängor", det vill säga populära låtar av samtida artister med en kommersiell framtoning och bred spridning i olika folklager, anses kräva mindre kulturell kompetens och ha en lägre status än mer "s sofistikerade" musikval, liksom att radiodängorna är något som deltagarna överlag vill distansera sig ifrån – genom att till exempel understryka att man inte uppskattar att lyssna på kommersiell radio, och att ny musik generellt inte har

samma kvalitet som musik från föregående decennier. Radiodängorna nämns också i vissa av grupperna som tillhörande "skämslåtar", musik de tycker om att lyssna på men inte vill dela med sig av till andra.⁶ I en konversation med Niklas, en av de manliga deltagare som definierade sig som särskilt aktiva musiklyssnare, illustreras hur denna typ av popmusik betraktas som mindre djuplodande och kvalitativt underlägsen rockmusik:

Niklas: Jag skiljer på musik och ljud. Så är jag. Jag tycker så här, väldigt mycket nytt tycker jag är väldigt mycket mer ljud, trycka på en knapp. Det behöver inte vara dåligt för det, men jag tycker det är väldigt enkelt så här, det här kan jag göra på en pisskvart om jag vill. Sedan musik för mig, det är mer det här hantverket som kanske tar lite tid, någon form av livsberättelse i en text, det är för mig musik, och det betyder väldigt mycket för mig. Så fort jag kan, liksom, identifiera mig med det och relatera till det, så fastnar jag väldigt fort i det, och då grottar jag också in ganska mycket så att, ja där är skillnaden. Ljuden är mer små, korta känslor liksom, men musiken för mig det sätter sig lite djupare på så sätt tror jag.

Moderator: Men ljud, det är också, du menar, det kan vara popmusik till exempel? Det är inte bara...

Niklas: Ja, jag tänker nog mer popmusik i stort, är mer ljud för mig, men när man tänker mer så här genremässigt, rock, då tänker jag mer att det är ett hantverk, på något sätt, där det faktiskt finns killar som spelar instrument.

Som vi diskuterat tidigare kan genrer förstås som genuskodade (Bayton 1998, Ganetz, kapitel i denna volym), och rock som maskulint kodad, något som också illustreras här då Niklas kopplar ihop genren rock specifikt med "killar" som musiker och med högre värde än pop. Genom att särskilja "ljud" och "musik", så skapas i denna betraktelse likaså en tydlig dikotomi mellan de två genrerna, där popmusiken är underordnad både i termer av "hantverk" och förmåga att skapa en engagerande berättelse.

Förutom att värderingen av genrer kan ses som sammanhängande med förståelser av genus, så leder citatet ovan in på ett sista område som är relevant att utveckla i detta kapitel, nämligen deltagarnas musiklyssnande som förknippat med känslöstämningar och emotionella uttryck. Att musik upplevdes som centralt för att förhålla sig till, ge uttryck för och kontrollera känslor var slående i diskussionerna, i linje med tidigare forskning om musikanvändning i vardagslivet (se t.ex. DeNora 2000, Bossius & Lilliestam 2010, Hesmondhalgh 2013). DeNora har träffande beskrivit musik som det viktigaste mediet för känslor och det personliga livet (2000: 46), vilket på ett nyanserat sätt illustreras i följande beskrivning av musikens betydelse:

Lavinia: Musik, alltså för mig betyder det jätte-jättemycket. (...) Jag lyssnar ju mycket med känsla och jag vill att mina låtar, jag ska känna något när

jag lyssnar på dem. Det är väldigt mycket vemod och mycket djup i det jag lyssnar på. Alltså det betyder väldigt mycket för mig för att de kan uttrycka saker som jag inte riktigt vet vad jag ska göra av, och de känslorna som jag kan hitta i musiken kan jag använda på ett annat sätt. Till att, i liksom i livet, och via erfarenheter och sådant... Det är bara en stor del av mitt liv, det betyder mycket för mig och min person.

Det var inte alla deltagare som tillskrev musiken en så stark roll i känslolivet som Lavinia gjorde. En annan deltagare förklarade att musik för henne framför allt fungerade för att fylla ut tystnader och tomrum. Men överlag framhöll de flesta deltagare hur musiklyssnande var väsentligt för att framkalla känslor, stämningar och minnen. Musik som ett känslornas medium var alltså ett viktigt generellt tema, vilket även togs upp i talet om ny musikteknik, framför allt i förhållande till skapandet av spellistor på Spotify. Här berättade några av deltagarna att de kategoriserade listor efter känslor. Även om diskussioner om teknik och experter var starka teman i intervjuerna var alltså känslor och smak, som knappast är unika teman för digitalt musikbruk, fortfarande mycket viktiga.

Slutsatser

I kapitlet har vi visat hur deltagarnas egna idéer om att Internet främjar ett individualistiskt musiklyssnande kan kontrasteras mot hur tal, smakpreferenser och praktiker antar mönster som är välkända från feministisk forskning om musik, smak och teknik. Genom att särskilt undersöka föreställningar kring "aktiva" och "lata" musiklyssnare, deltagarnas förhållningssätt till den medieteknik och musik som används, samt musiksmak och de erfarenheter kring expertis och musikaliska influenser som uttrycks i fokusgrupperna, framträder en komplex bild av det samtida musikbruket, där användningen av medieteknik och musik bör ses som fast förankrad i existerande sociala kontexter och diskurser. Vi har belyst hur digital medieteknik integreras i användningen och upplevelsen av musik för en specifik grupp unga människor, och framförallt hur de talar om musik och medieteknik inom rådande förståelser av genus. Överlag är det tydligt att diskurser kring expertis i det nya musiklandskapet är formade av sociala och kulturella relationer, där genusrelaterade skillnader har betydelse för vem som ses som expert och aktiv samt vem som har vilken musiksmak. Vidare visar analysen att traditionella genuspositioner och maktordningar bör ses som en viktig kontext för ungas musikbruk även i en digital tidsålder, kanske till och med som ännu mer betydelsefull än för tidigare generationer. Men analysen visar också på motsägelser mot denna kontext när unga kvinnor intar olika expertpositioner. Kapitlet bidrar därmed till att problematisera diskussionen kring det digitaliserade musikbrukets vidare sociala och kulturella implikationer, samt den förment neutrala användaren av ny digital medieteknik.

Noter

1. Materialet har insamlats som en del av ett pågående, kvalitativt forskningsprojekt, "Music Use in the Online Media Age", finansierat av Riksbankens Jubileumsfond, vilket undersöker brukarperspektiv och onlinekontexter i förhållande till musik på Internet, i Sverige och Ryssland. Detta projekt anlägger ett brett perspektiv på musik som inkluderar dels Internets betydelse för det vardagliga musiklyssnandet, dels en analys av sajter som används för musikbruk på Internet.
2. I en artikel på engelska (Werner & Johansson 2014) har vi jämfört fokusgrupperna i Stockholm med fokusgrupperna i Moskva med avseende på deras tal om genus. I den artikeln görs delvis samma analyser som i det här kapitlet. Klass, sexualitet och etnicitet/ras är också relevanta kategorier att undersöka i musikbruk. Bland våra relativt homogena deltagare, medelklassstudenter tillhörande den nationella majoriteten, var diskussioner om klass, sexualitet eller etnicitet/ras inte framträdande. Vår analys av genus här ska ses som en analys av genus i en ung svensk (blivande) heteromedelklass.
3. Maktaspekter av teknik och medieteknik har undersökts inte bara i förhållande till genus utan även klass (exempelvis inom forskning om den digitala klyftan) och etnicitet/ras. Vidare har den roll teknik och vetenskap spelat i kolonialism och imperialism undersökts (exempelvis i Harding 2011).
4. Alla namn är ändrade för att bevara deltagarnas anonymitet.
5. Till exempel beskrev en av de kvinnliga deltagarna hur hennes pojkvän ursprungligen hade skapat deras gemensamma Spotifykonto, där hon sedan brukade lägga till låtar i olika spellistor, medan andra hänvisade till pojkvänner som en viktig influens för musiksmak och upptäckten av nya låtar. Inga unga män i studien refererade till partners som musikaliska influenser.
6. "Skämslåtar" var ett begrepp som återkom i flera av diskussionerna, men deltagarna gick inte alltid närmare in på vad det rörde sig om för typ av musik. Några exempel som nämndes var låtar av populära artister med en yngre publik, som Justin Bieber och Sean Banan.

Referenser

- Armstrong, Victoria (2011). *Technology and the Gendering of Music Education*, Farnham: Ashgate.
- Avdeeff, Melissa (2012). "Technological Engagement and Musical Eclecticism: An Examination of Contemporary Listening Practices", *Participations: Journal of Audience and Reception Studies*, 9:2, sid. 265-285.
- Ayers, Michael D. (2006). *Cybersounds: Essays on Virtual Music Culture*, New York: Peter Lang.
- Baker, Sarah (2013). "Teenybop and the extraordinary particularities of mainstream practice", sid. 14-24 i Baker, Sarah, Bennett, Andy & Taylor, James: *Redefining mainstream popular music*, New York: Routledge.
- Baym, Nancy & Robert Burnett (2009). "Amateur Experts: International Fan Labor in Swedish Independent Music", *International Journal of Cultural Studies*, 12: 1, sid. 433-449.
- Baym, Nancy (2007). "The New Shape of Online Community: The Example of Swedish Independent Music Fandom", *First Monday*, 12: 8, sid. 1-17.
- Bayton, Mavis (1998). *Frock Rock: Women Performing Popular Music*, Oxford: Oxford University Press.
- Beer, David (2008). "Making Friends with Jarvis Cocker: Music Culture in the Context of Web 2.0", *Cultural Sociology*, 2:2, sid. 222-241.
- Bennett, Andy (2000). *Popular Music and Youth Culture: Music, Identity and Place*, Basingstoke: Macmillan.
- Björck, Cecilia (2011). *Claiming Space: Discourses on Gender, Popular Music and Social Change*, Göteborg: University of Gothenburg.
- Bull, Michael (2007). *Sound Moves: iPod Culture and Urban Experience*, London: Routledge.
- Cockburn, Cynthia & Susan Ormrod (1993). *Gender and Technology in the Making*, London: Sage.
- DeNora, Tia (2000). *Music in Everyday Life*, Cambridge: Cambridge University Press.

- DeNora, Tia (2002). "The role of music in the daily lives of women. The case of intimate culture", *Feminism and Psychology*, 12:2, sid. 176-181.
- Fairclough, Norman (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, London: Longman.
- Gaffney, Michael & Pauline Rafferty (2009). "Making the Long Tail visible: Social Networking Sites and Independent Music Discovery", *Electronic Library and Information Systems*, 43:4, sid. 375-391.
- Gavanas, Anna & Rosa Reitsamer (2013). "DJ Technologies, Social Networks and Gendered Trajectories in European DJ Cultures", sid. 51-78 i Attias, Ben, Anna Gavanas & Hillegonda Rietveld (red.): *DJ Culture in the Mix: Power, Technology and Social Change in Electronic Dance Music*, New York: Bloomsbury Academic.
- Gregg, Melissa (2011). "Do Your Homework: New Media, Old Problems", *Feminist Media Studies*, 11:1, sid. 73-81.
- Hebdidge, Dick (1979). *Subculture. The meaning of style*, London: Methuen.
- Hesmondhalgh, David (2013). *Why Music Matters*, Blackwell: Malden.
- Jones, Steve (2000). "Music and the Internet", *Popular Music*, 19:2, sid. 217-230.
- Lilliestam, Lars & Thomas Bossius (2012). *Musiken och jag: Rapport från forskningsprojektet "Musik i människors liv"*, Göteborg: Göteborgs Universitet.
- McNeil, Maureen (1987). "Introduction", i Maureen McNeil (red.): *Gender and Expertise*, London: Free Association Books.
- Nordström, Marika (2010). *Rocken spelar roll. En etnologisk studie av kvinnliga rockmusiker*, Umeå: Umeå universitet.
- Rogers, Jim (2013). *The Death and Life of the Music Industry in the Digital Age*, New York: Bloomsbury Academic.
- Rose, Tricia (1994). *Black Noise: Rap Music and Black Culture in Contemporary America*, Hanover: Wesleyan University Press.
- Ross, Andrew & Tricia Rose (red.) (1994). *Microphone Fiends: Youth Music and Youth Culture*, London: Routledge.
- Tham, David (2010). "New Music Audiences: The Generative Impulse", i F Papandrea & M Armstrong (red.) *Record of CPRF Communications Policy and Research Forum 2010*, sid. 41-56.
- Tham, David (2009). "Generative Audiences and Social Media", i F Papandrea & M Armstrong (red.) *Record of the Communications Policy & Research Forum 2009*, sid. 216-235.
- Thornham, Helen (2008). "It's A Boy Thing: Gaming, Gender and Geeks", *Feminist Media Studies*, 8:2, sid. 127-142.
- Thornham, Helen & Angela McFarlane (2013). "Articulating Technology and Imagining the User: Generating Gendered Divides across Media", sid. 185-198, i *Renewing Feminisms: Radical Narratives, Fantasies and Futures in Media Studies*, Tauris: London.
- Turkle, Sherry (1995). *Life on the screen: Identity in the age of the Internet*, New York: Simon & Shuster.
- Wajcman, Judy (2004). *TechnoFeminism*, Cambridge: Polity Press.
- Willis, Paul (1983). *Fostran till lönearbete*, Göteborg: Röda förlaget.
- Werner, Ann (2009). *Smitsamt: En kulturstudie av musikbruk bland tonårstjejer*, Umeå: H:ström Text och Kultur.
- Werner, Ann & Sofia Johansson (2014). "Experts, Dads and Technology: Gendered Talk about Online Music", *International Journal of Cultural Studies*, Online First (Published ahead of print) DOI 10.1177/1367877914555463.
- Zeisler, Andi (2013): "New Media, New Feminism: Evolving Feminist Analysis and Activism in Print, on the Web and Beyond", sid. 178-184, i Helen Thornham & Elke Weissmann (red.) *Renewing Feminisms: Radical Narratives, Fantasies and Futures in Media Studies*, London: Tauris.

V. Journalister och journalistik

Fäktas genom att fly

Omförhandlad journalistik med digitala hjälpmedel

Margareta Melin

Jag är alldeles för kritisk för att vara kvar på nyhetsredaktionen. Och jag är trött på att [Kevin] tar alla bra jobb. (Frances, radiojournalist, intervjuad 1992 – min översättning)

Jag gillade inte politiken på nyhetsredaktionen. Det är därför jag slutade. Det är ett manligt dominerat område. Det är en medelklass-, smart gymnasiepojkkultur, och om du inte gillar sexistiska och rasistiska skämt, så är det kört. Då är du isolerad. (Ruth, radioproducent, intervjuad 1992, min översättning)

Medieforskning och journalistikforskning fokuserar i de flesta journaliststudier på anställda inom medie- eller nyhetsorganisationer. Om studiens fokus är media/nyhetsinstitutioner, organisationer eller redaktioner är det givetvis naturligt att de anställda inom dessa belyses. Lika naturligt är i journaliststudier att använda medieorganisationer som urvalsram, särskilt i länder där det inte finns så stark och omfattande fackföreningsrörelse. Det finns emellertid några studier som fokuserar på frilansare, eller på informatörer. Gemensamt för de flesta av studierna är att journalister som lämnar medieorganisationens nyhetsredaktion oftast blir osynliga för medie-/journalistikforskaren. Anledningen till att dessa lämnade redaktionen och vad de sedan gör av sitt journalistiska kunnande har emellertid inte belysts.

I det här kapitlet kommer jag att fokusera på just dessa journalister – de som lämnar nyhetsredaktionen och i vissa fall även journalistiken, vare sig anledningen för dem har varit att klara av livet generellt eller den journalistiska vardagen. Utifrån en unik studie som gjorts med 33 brittiska journalister över en tjugofemårsperiod ska jag visa hur journalister (oftast kvinnor) använder sig av *flykttaktiken* för att fortsätta kämpa för och omförhandla sina professionella villkor inom det journalistiska fältet.

Metod

Som en del av mitt avhandlingsprojekt om könade journalistikkulturer började jag 1992 göra intervjuer med brittiska journalister med syfte att undersöka journalistroller. 33 engelska och skotska män och kvinnor, som arbetade inom olika medier, med olika ämnesområden, intervjuades utifrån olika teman om deras yrkesroller och arbetsvillkor. 1998 och 2002 gjorde jag nya intervjuer med samma journalister (tre var då avlidna), men djupare och mer informella. Varje intervju började med frågan "*Tell me the story of why you became a journalist*" och diskussionerna som följde svepte genom både yrkesliv och privatliv. Observationer gjordes också på journalisternas arbetsplatser. Syftet var att söka förstå den brittiska journalistikkulturen och förändringen av denna. Nu, ytterligare tio år senare har jag sökt upp dessa journalister på nytt. Fokus för intervjuerna 2012 var den digitala teknikens påverkan på arbetet som journalist. En intressant passus är att just den digitala tekniken gjort mitt liv som forskare enklare; 2002 tog det mig månader med många brev och telefonsamtal att finna journalisterna. Idag har jag med sökmotorers hjälp gjort det jobbet på några dagar.

Det speciella med studien är att jag, under två decennier, har kunnat följa några journalister och fått insikt i deras tänkande kring journalistik, karriärer, privatliv. Det har givit mig en möjlighet att se förändringar i nyhetsproduktionsprocesser, medieindustrin, och journalistikkultur – sett från enskilda journalisters ögon.

Studien av 33 journalister har emellertid inte givit mig möjlighet att allmänt generalisera, även om studien varat i 20 år. Jag menar dock att en teoretisk generalisering är möjlig genom att använda sekundärkällor från andra studier för att bekräfta mina resultat.

Teoretiska ståndpunkter

Att genomföra en forskningsstudie under två decennier – med en förändrad medievärld och medieforskning – har inneburit ett pendlande mellan teoretiskt perspektiv, forskningsresultat, nya teoretiska perspektiv och mer forskningsresultat. Detta kallas en abduktiv forskningsprocess (Schröder et al. 2003). Teoretiskt har det inneburit att jag landat i en teoretisk vägkorsning av politisk ekonomi, kulturteori och feministisk teori utifrån vilken jag gjort min analys.

Samtidigt som förändringar sker har perspektiv grundats och fördjupats. Genomgående har jag haft ett makttänkande med frågor som "vem har makten över medierna – egentligen" (cf. Eldridge 1993). Feministisk journalistikforskning har givit mig insikt i en könad värld och att se bortom manligt och kvinnligt, att se kön intersektionellt iohoptvinnat med andra identitetsskapande faktorer

som klass, etnicitet, religion, nationalitet (cf. de los Reyes & Mulinari 2005) och att ställa frågor som "hur bibehålls makten".

Även i forskningsideologiska frågor bär jag med mig ett maktperspektiv. Forskningsintervjuer och forskningsobjekt har blivit kunskapande samtal mellan mig och journalister, vilket inneburit att jag givit något tillbaks till de intervjuade. Den feministiska idén med situerad kunskap är viktig. Den innebär att jag inte kan frigöra mig från mig själv, mina erfarenheter och förförståelser, eller situationen jag gör intervjun och analyserar den. Istället för att se detta som ett problem, bär jag med mig förståelsen i analysen, som därigenom blir starkare (Harding 1991; Haraway 1991). Från kulturteorier har jag förstått att lösningen på problemen att leta efter generella mönster står att finna i att kunskapa genom vardagliga praktikers små detaljer. Och det är i dessa små detaljer som helheten kan reflekteras (cf. Williams 1981; de Certeau 1984).

Mitt synsätt är långt ifrån unikt inom medie- och journalistikforskningen. En omdefiniering av journalistikforskning har i mycket handlat om att hitta nya användbara teoretiska verktyg begrepp (Schudson 2003) exempelvis introducerar medieforskarna Mark Deuze (2005) *journalistikideologi*, Stuart Allan (2010) *nybetskultur*, och Monica Löfgren-Nilsson (1999) *redaktionskulturer*. Dessa har gemensamt ett kulturteoretiskt perspektiv på journalistikforskning, men signifierar olika aspekter av journalistik. Själv har jag använt begreppet *journalistikkultur* (Melin 1991; 2008), vilket omfattar både ideologiska och hegemoniska institutionella förhållanden som (re)konstruktion av det professionella vardagslivet. Jag menar att det här ger mig teoretiska verktyg att förstå både de processer som uppstår inom organisationer (nyhetsredaktioner) och för de individuella organisationsmedlemmarnas (journalisters) tankevärldar och praktiker (Melin 2008).

Journalistikkultur kan sammanfattas som ett begrepp för min teoretiska ståndpunkt – placerad i korsvägen mellan feministisk teori, politisk-ekonomiskt maktperspektiv och kulturteori. För en analys av mitt omfattande material behöver jag emellertid mer precisa begreppsliga verktyg. Därför vänder jag mig till Pierre Bourdieu och Michel de Certeau, samt några feministiska medieforskare.

En värld av krig enligt Bourdieu och de Certeau

Det centrala fundamentet i Pierre Bourdieus fältteori är det sociala fältet (här medier) – en socialt konstruerad tävlingsarena, där spelarna är placerade hierarkiskt beroende på vilket habitus (system av sociala dispositioner) de har, vilket i sin tur beror på hur mycket och vilken typ av kapital spelaren innehar. Deras ojämlika relationer orsakar en kontinuerlig kamp att behärska spelet (journalistik), och spelarna (journalister) använder olika strategier för att vinna över medtävlarna. När de ger sig in i leken måste de lära sig spelets regler, och

de måste sätta på sig socialt konstruerade professionella glasögon – osynliga strukturer som organiserar vår uppfattning av verkligheten (Bourdieu 1998¹). Det som styr journalistens tänkande och görande, nyhetsvärderingar, journalistiketik med mera, kallar Bourdieu (2005) för *doxa*. Doxa är tankemönster, språkmönster, beteendemönster, alltså så som journalisten tänker, säger, gör, sättet hen klär sig, intervjuar, skriver artiklar. Det som tas för givet, efter som det ses som sunt förnuft (Bourdieu 1988; 1998; 2005).

För mig är begreppen fält, habitus och doxa mycket användbara begrepp med vilka jag kan studera journalistikens villkor. I den här texten tänker jag främst fokusera på doxa, som kan liknas vid journalistikforskningens journalistideologi (Deuze 2005), nyhetskultur eller journalistikkultur (Melin 2008). Doxa ger dock fler dimensioner till analys; det politiska, professionella och privata blir sammanflätade i en hel (socialt konstruerad) doxisk värld. Det innebär till exempel att nyhetsredaktionen flätas samman med journalistens familjeliv, och journalistikens doxa påverkar journalistens sätt att vara också i privatlivet. Det är detta sammanflätande, överspillande, vilket i dagens digitala samhälle kallas för *liquid life* (Deuze 2007).

Doxa är dock inte enhetlig, utan doxa är huvudfokus för maktkamperna mellan olika grupperingar inom fältet. Det är rätten att definiera doxa som är vinnarens pris i kampen om det journalistiska fältet. Grupperingar inom journalistkåren slåss därför för att kunna definiera den journalistiska doxan, vad journalistik är och hur den ska göras, vem som är en journalist och hur denne ska vara. De mäktiga dominerande grupperna slåss för att bevara journalistiken som den är, medan oppositionella grupper utmanar doxan. De har det som Bourdieu (1988) kallar *allodoxa* – en alternativ världssyn, som de försöker både belysa och förhöja statusen för. Hur dessa kamper går till är emellertid något otydligt i Bourdieus beskrivning.

Sociallingvisten Michel de Certeau (1984) ger däremot, med hjälp av krigs-metaforer, en mycket tydlig och användbar distinktion av de sociala praktiker-nas strategier och taktiker, hur dessa används och av vilka. Enlig de Certeau finns det två sätt att agera i krig och som bestäms beroende på tid och rum. Strategier² används av de mäktiga, de dominerande, som har en *plats* som maktbas. De mäktigas strategier utgår ifrån att bevara status quo, som givit de mäktiga både platsen och makten. Platsen kan vara fysisk (ett land, ett hus) men också teoretisk (system, diskurser), det vill säga doxa. Taktiker är, å andra sidan, de dominerade, oppositionellas, *de andras* konststart. De har ingen plats att lita till så de behöver utnyttja tidens möjligheter. Strategier är organiserade enligt maktinnehav, medan det är bristen på makt som definierar taktiker. Eftersom öppet krig oftast leder till förlust, måste de dominerade använda de mäktigas svagheter som måltavla, och använda sig av tricks, bedrägeri, och gerillastridskonster som taktiska vapen. Och utnyttja stundens ingivelse för att slå till, menar de Certeau.

En värld av makt: Könad journalistiklogik

Både Bourdieu och de Certeau har fått rejäl kritik för att vara deterministisk respektive strukturalistisk och båda för att de inte ordentligt tar in kön i sina maktanalyser (Butler 1997; Massey 2005:45ff; Fornäs et al. 2007: 179ff; Moi 1999; Lovell 2000; Adkins & Skeggs 2004). Trots dessa brister har feminister, som jag själv, funnit deras teorier och begrepp mycket användbara i feministiska maktstudier. Bourdieu lyckas sätta konkreta, forskningsbara ord på komplexa strukturer. Man bör emellertid vara *både* beundrande *och* kritisk till hans tankegångar när man använder hans teorier. Liksom Moi (1999) och Adkins och Skeggs (2004) argumenterar jag för att appropriera Bourdieus teorier, det vill säga, vara tydligt medveten om originalteorins brister, men använda mig av begreppen utifrån ett feministiskt perspektiv. Bourdieu diskuterar dessutom maktkampens könade natur, om än inte genomgående. Användbart för den här texten är Bourdieus (1999) syn på kön som habitus, alltså viktig disposition för placeringen i det sociala fältet, även om han tidigare (1988) såg kön som kapital, alltså något man kan tillägna sig och göra sig kvitt. Män tillhör enligt Bourdieu den dominerande fraktionen, som försvarar sin definitionsrätt till doxan och plats i det sociala fältet genom att använda olika strategier. En av dessa är symboliskt våld (t ex. sexuella trakasserier), som används för att hålla kvinnor borta från maktens korridorer. Det resulterar i förgivettagande av doxan och legitimering av den manliga dominansen.

Då feministisk medieteorier är omöjlig att diskutera generellt inom textens ramar, så jag ska lyfta fram fyra feministiska medieteoretiska verk som är specifikt viktiga för texten och som på olika sätt knyter an till journalistikens kulturella kamp. Chambers, Steiners och Flemmings (2004) bok *Women and Journalism* har ett historiskt genusperspektiv på kvinnor (som en *annan* grupp) inom journalistiken. Här diskuteras hur kvinnor – främst i den anglo-saxiska världen – med olika knep och taktiker trängt sig in på redaktioner, hur det så kallade glastaket hindrat dem från att göra karriär, hur utbildning har möjliggjort kvinnors inträde i journalistiken, och hur nyhetsredaktionskulturer stänger ute kvinnor. I boken diskuteras emellertid också hur kvinnor hittat utrymme för nytänkande journalistik och skapat alternativa medier.

Marjan De Bruin och Karen Ross (2004) samlar i boken *Gender and Newsroom Cultures. Identities at Work*, flertalet av det tidiga 2000-talets feministiska journalistikforskare. En utgångspunkt i boken är att gå bortom "huvudräkningen" av kvinnor som ett tecken på jämställda redaktioner. Istället för de in ett kulturellt perspektiv och utgår från journalistikkultur och organisationskulturer – och exempel från nyhetsredaktioner i olika delar av världen ges (Afrika, Israel, Spanien, Canada, Jamaica, men också Storbritannien (av Karen Ross respektive Margareta Melin). Speciellt vill jag framhålla begreppet "journalistikens könade logik" som diskuteras ur ett historiskt perspektiv av de svenska medieforskarna

Monika Djerf-Pierre och Monica Löfgren-Nilsson (2004). Liksom i annan av Djerf-Pierres forskning (2003; 2006; 2007) görs en uttalad appropriering av Bourdieus teorier, som appliceras på det (svenska) journalistiska fältets struktur och logik. Djerf-Pierre har också specifikt studerat kvinnor inom journalistikens dominerande maktelit (2006). Könade uppdelningar av jobb och ämnen frångås, och istället diskuteras själva logiken inom journalistiken, som karaktäriseras av dikotomiserat tänkande om män och kvinnor. Det maskulina står för offentlighet, distans, neutralitet och autonom professionalitet samt det feminina för det privata, intima, empatiska, subjektiva och publikorientering (Djerf-Pierre 2007:97).

Enligt Djerf-Pierre är hög status associerad med den maskulina konstruktionen och denna struktur bygger upp hela journalistiken. I Bourdieuska termer utgör det som uppfattas som maskulint grundläggande för doxan. Själva den dikotoma uppdelningen har jag sett förut i många sammanhang, men Djerf-Pierre bidrar till förståelsen av könad könslogik genom att visa på hur denna över tid både är stabil och föränderlig. Dikotomin i sig består (där det statusfyllda alltid förknippas med maskulinitet) men innehållet, vad som förknippas med det manliga och det kvinnliga, förändras över tid.

Journalistikforskaren Akhteruz Zaman (2013) talar också om logik inom journalistiken och den leder till ojämlikhet där grupper är i konflikt med varandra om nyhets- och journalistikvärderingar. Zaman (liksom Bourdieu och de Certeau) menar att ett slags krigstillstånd blir konsekvensen, där symboliskt våld används som vapen och nyhetsredaktionen är slagfältet. Nyhetsredaktionen är inte bara tegel och brädor, utan hon menar att det är mänskliga aktiviteter, journalistisk praxis, som skapar det materiella och kulturella rummet. Zamans bidrag till journalistikforskningen är ett rumsligt perspektiv, där nyhetsredaktionen inte kan ses som en neutral plats, utan en social konstruktion. Nyhetsredaktionen är både en plats och ett vapen i stridigheter mellan olika grupperingar, menar hon.

Det jag således bär med mig in i min analys är ett historiskt perspektiv (Chambers et al. 2004; Djerf-Pierre & Löfgren-Nilsson 2004) på journalistik-kulturen (de Bruin & Ross 2004), som kännetecknas av en könad logik som genomsyrar hela kulturen (Djerf-Pierre 2003/2007; Djerf-Pierre & Löfgren-Nilsson 2004) och som resulterar i könade krigsliknande konflikter på redaktionerna (Zaman 2013) vilket kvinnor hanterar genom en mängd olika knep (Chambers et al. 2004).

Journalistikens doxa och dess försvarsstrategier

Som en bakgrund till att förstå de taktiker denna text handlar om behöver jag beskriva den doxa och de strategier jag fann bland brittiska journalister under 1990- och 2000-talen (Melin 2003; 2004; 2008) och som substantierats genom andra undersökningar³. Den brittiska doxan levde då upp till alla förutfattade

meningar jag hade om den genom att ha levtt och arbetat med journalistikundervisning i UK under hela 1990-talet. Centralt var en stark tro på distanserade och objektiva nyhetsförmedlare, som jagar Sanningen med alla tillgängliga medel – oberoende av etiska regler. Journalisten skulle ha ett anti-intellektuellt under-dogperspektiv och vara en tuff, orädd, arbetarklassreporter, som gärna svänger en sejdel efter arbetets slut för att fira att han (!) fått in en central byline. Det centrala i den brittiska doxan – och kännetecknande för hela den brittiska journalistikkulturen – var en könslogik, som särskilde journalister från *kvinnliga* journalister (Melin 2008, jmf även Henningham & Delano 1998; Chambers m fl 2004; Allen m fl 2010).

Doxan har varit tämligen stark och stabil under de senaste två decennierna. Några förändringar har emellertid varit märkbara. Det ena är ett ökat fokus på marknadstänkande och på nödvändigheten att ta publikens behov på allvar (det som Bourdieu 1998; 2005 kallar *audimat*). Det andra är den snabba tekniska utvecklingen, som lett till fokus på digitalisering som ett sätt att arbeta, vilket i sin tur har påverkat såväl medieorganisationer som individuella journalisters arbetsvillkor (Nygren & Wadbring 2013; Melin 2014).

Enligt Bourdieu är det journalistiska fältet doxiskt, det vill säga det finns ingen egentlig kamp om doxan. Jag håller inte med honom. Han emotsäger sig själv, menar jag, när han å ena sidan pratar om doxisk journalistik och å andra sidan pekar på konflikten mellan marknadstänkande och frihetstänkande. Dessutom fann jag i Storbritannien starka oppositionella grupper bland journalisterna jag intervjuade (Melin 2008). En så kallad feminisering under 1990-talet ledde till att andelen kvinnliga journalister växte rejält, från cirka 15 till cirka 30 procent. Ökningen fortsätter och är på väg att nå det så kallade magiska talet 33 procent, då kvinnor sägs få möjlighet att skapa förändring (Allan 2010). Den här starka invandringen av *andra* grupper ledde till en reaktion bland dominerande journalister och jag fann ett antal strategier som användes för att motverka en förändring av journalistiken (Melin 2008).

Strategierna inkluderar en gatekeeperstrategi (sociala bankirer i Bourdieuska termer) som innebär att välja ut vem som ska bli journalist (både genom antagning till journalistutbildning och till redaktioner), att bestämma redaktionell inriktning och nyhetsurval samt kursinnehåll på journalistutbildningar. Gatekeeperfunktionen ser också till att det ökända glastaket är tillräckligt tjockt, så att kvinnor och *andra* grupper inte lyckas ta sig till de viktigaste positionerna inom medievärlden. I Storbritannien finns ett starkt socialt nätverkande som är viktigt både inom det journalistiska fältet och mellan journalister och källor. Det viktigaste nätverket brukar kallas *old-boys' network* och är ett manligt nätverk ofta baserat på vilken skola man gick. Nätverket underbygger samtliga grindvaktfunktioner. Vill man komma någonstans inom journalistiken, bör man ha "samma slips" som chefen. Andra strategier har mer att göra med själva redaktionsrutinerna och strukturerna, vilket bland

annat innebar konfliktfyllda könade morgonmöten samt att skapa arbetstider som nästan omöjliggjorde för journalister med familjer. Dessa strategier är de jag förväntade mig att finna givet den tidigare forskningen på området⁴ och deras existens framkom tydligt i både mina intervjuer och observationer. Det var emellertid två andra strategier som i samtliga intervjuer jag gjorde över tid med de kvinnliga journalisterna (inklusive 2012) framstod som mest problematiska för dem. Den första var det *symboliska våldet på redaktionerna*. För Bourdieu (1999) kan maskulint symboliskt våld till sin karaktär både vara direkt aggressiv och mer subtil. De kvinnor jag intervjuade upplevde allt ifrån fysiskt sexuellt påhopp, rumpnyp, och förminskning ("gullet", "lilla gumman") till mer subtila härskartekniker (t ex alltid bli avbrutna vid möten). Redaktionskulturerna uppgavs vara sexistisk, rasistisk och homofobiska. Genom sportsnack, skämt och antydningar skapades en vi-domkultur i nyhetsrummet, där "vi" var de professionella, tuffa grabbarna som snackade sport, skämtade och drack en öl tillsammans, medan "dom" var *andra* grupper, till exempel kvinnor, som stängdes utanför och sattes på plats. Jag fann att nyhetsrummets grabbkultur också fortsatte på puben, som blev en både professionell och kulturell förlängning av nyhetsrummet där också viktiga beslut fattades (Melin 2004; Melin 2008). Både nyhetsrummet och puben var således rum laddade med spänningar (Zaman 2013).

Under intervjuerna 2012 hade jag inte möjlighet att göra redaktionsobservationer. Utifrån de gjorda intervjuerna är det emellertid tydligt att strategierna ovan fortsatt, men också att den högre ledningsstrukturen använder digital kunskap och ekonomiska restriktioner för att göra sig kvitt icke önskade grupper. Ålder snarare än, eller i kombination med, kön var den faktorn som upplevdes som mest utanförskapande av de nu äldre journalisterna.

För mig är kanske den mest intressanta strategin den könade dikotomiserade sociala konstruktionen av "journalist". Ett essentialistiskt könstänkande – där kvinnor och män ses som i grunden biologiskt olika och därför har olika sociala roller – är inte bara en kulturell värdering, utan jag menar att essentialism också används som en strategi för att sätta oppositionella grupper i positionen av utanförskap. Genom att skapa en dikotomi så upprätthålls distinktionen mellan mäktiga grupper av journalister och oppositionella *andra*. Som att göra män till journalister och kvinnor till *kvinnliga* journalister. Denna könade journalistiska dikotomin har beskrivits av andra som en uppdelning av ämnen (mjuka-hårda nyheter) (se t ex Chambers 2004; Allan 2010), och det är den Djerf-Pierre (2007) beskriver som kännetecknande för journalistiken. Jag menar att dikotomin *också* används som en strategi för att upprätthålla kulturen och bevara doxan.

Taktiker att klara av doxan och strategier

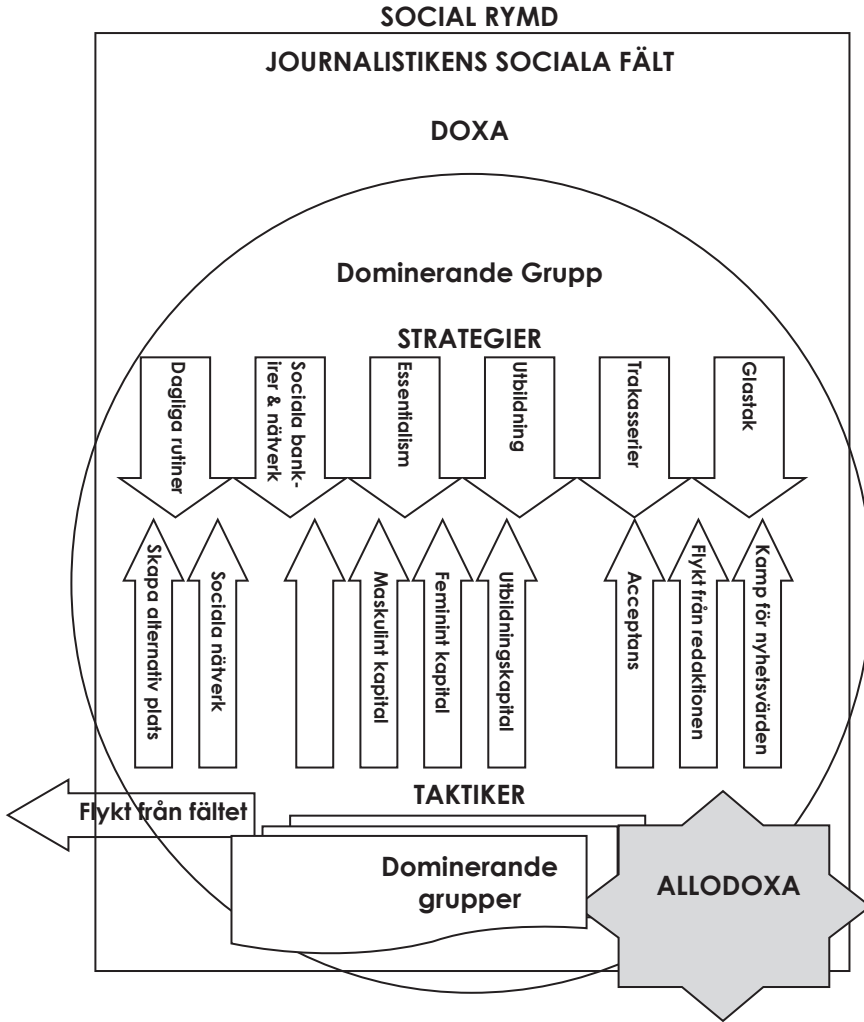
För att klara av det strategiska symboliska våldet på redaktionerna och göra karriär, eller hålla sig kvar inom det journalistiska fältet använde kvinnorna (och andra dominerade grupper) jag intervjuade olika taktiker. Dessa har ofta typologiserats av olika forskare. "En av grabbarna" är en macho pojk-flicka, som accepterar doxan, men revolterar mot könslogiken och klär sig som en man, gör de tuffaste jobben, och svingar sejdeln med resten av grabbarna (Melin 2003; 2004; Christmas 1997; Van Zoonen 1998, Chambers et al 2004). Den motsatta typen är "den sexiga bruden", som både accepterar doxan och könslogiken och utnyttjar sitt utseende för att komma någon vart, oftast blir det ett feminint ghetto som modesidor eller kvinnoprogram (Melin 2003; 2004; Lachover 2005; Djerf-Pierre 2003/2007). En tredje typ är den starka som föredrar att vara "en av tjejerna" och som revolterar både mot könslogiken och doxan. Hen (jag har i mitt material funnit både män och kvinnor som väljer denna taktik) kämpar för det hen upplever som viktiga och försöker lyfta upp statusen för "kvinnlighet" och "kvinnliga områden" (Melin 2003; 2004; Van Zoonen 1998; Djerf-Pierre 2003/2007).

Det finns emellertid ett annat sätt att se taktiker, inte genom att aggregera dessa till typer, utan att som de Certeau (1984) se till dynamiken emellan dessa och strategier. Jag fann också att varenda strategi möttes av en eller flera taktiker, vilket visas grafiskt i figur 1. Ruth, då radiojournalist, kommenterade kvinnors taktiska möjligheter att överleva journalistiken vid intervjun 1992:

/Nyhetsjournalistik/ det är ett manligt spel! Det finns kvinnor som spelar spelet, och kvinnor som inte gör det. De som inte vill spela, går till en annan sorts journalistik. (Ruth, radioproducent intervjuad 1992, min översättning)

Sociala bankirer (grindvakter) och sociala nätverk, som *Old Boys' Network*, har gjort att många kvinnor inte fått jobb eller hindrats från att klättra i karriären (Chambers et al 2004). I min studie fann jag att socialt kapital och skapandet av egna nätverk var nödvändigt för de flesta i *andra* grupper för att kunna göra karriär inom journalistikens fält. Stödet från nätverken var speciellt viktigt om den oppositionella journalisten utmanade doxan (se Djerf Pierre 2006; Delano 2003). Det brittiska nätverket *Women in Journalism* är således en effektiv taktik mot *Old Boys' Network*.

Ett annat exempel på ett strategiskt-taktiskt samspel är utbildning. Storbritannien hade i början av 1990-talet journalistutbildningar och som framför allt drevs av medieorganisationer eller fackföreningar. Flera av kvinnorna jag talade med 1992 sade att utbildningarna var speglar av grabbiga nyhetsredaktioner och jag menar att dessa utbildningar kan ses som strategier att beskydda både det journalistiska fältet och doxan. Utbildning kan emellertid också ses som en taktik. Under 1990- och 2000-talen exploderade högskoleutbildningar i journa-

Figur 1. Samspelet mellan strategier och taktiker i den brittiska journalistikkulturen

listik och dessa har från starten haft en majoritet av kvinnor bland studenterna med en stark vilja att göra en journalistisk karriär (Delano 2003; Chambers m fl 2004). Dessa kvinnor aggregerar således, ofta med höga betyg, både utbildnings- och journalistiskt kapital, vilket ger dem både en väg in i journalistiken och möjlighet till karriär (Melin 2008; Djerf-Pierre 2006).

Ytterligare ett intressant samspel är den dikotoma könskonstruktionen. Som jag ovan visat används essentiell könssyn som en strategi, och som taktiskt motarbetas på olika sätt. Det fanns bland dem jag intervjuade de som revolterade mot att bli sedda som *kvinnliga* journalister, och överskred dikotomin

till den maskulina journalistikens sfär. De förkroppsligade den journalistiska doxan och tillförskaffade sig manligt kapital och hexis. Hexis är enligt Bourdieu (1999) förkroppsligat habitus, det vill säga vi blir vår bakgrund, klass, vårt kön vårt yrke. Jag talar inte om transsexualitet, utan att de intervjuade kvinnorna klädde, rörde sig, talade som manliga journalister och spelade det journalistiska spelet mycket väl – för att det ger dem högre status. Därigenom lyckades de också uppnå höga positioner (Melin 2008; Christmans 1997; Chambers m fl 2004). En annan taktik var att faktiskt spela med i könsspelet – spela på sin femininitet och tillåta sig bli en ”söt, gullig, kvinnlig journalist”, som jobbar med ”kvinnliga” ämnen. Därigenom sågs de som svaga och ofarliga (vem känner sig hotad av en söt, gullig, kvinnlig blondin, som skriver om mode?) och kunde fixa sitt jobb ostörda. Denna taktik var den mest lyckade i bemärkelsen att de kvinnor som valde denna kunde jobba i redaktionell tysthet och skapa sig en journalistisk plattform, vilket även de feministiska medieforskarna Opuko-Mensa (2004) och Lachover (2005) framhåller. En tredje respons mot den essentiella könsstrategin var att kämpa för sin kvinnlighet, men att revoltera mot doxan genom att lyfta fram alternativa sätt att göra journalistik. Det är dessa som har typologiserats som ”en av tjejerna”.

Vill man göra allodoxisk revolution och skapa en annan form av journalistik handlar det om att använda många olika former av taktiker, ofta samtidigt. Jag fann också en kombination av manligt och kvinnligt hexis, socialt nätverkande, och högt journalistiskt utbildningskapital bland dem som utmanade journalistikens grunder. Det är även viktigt att framhålla att en oppositionell journalist, eller en journalist från en dominerad grupp (som kvinnor) inte nödvändigtvis väljer en taktik och sedan håller fast vid den genom hela karriären. De personer jag intervjuade, som Bourdieu skulle kalla ”dominerade”, förändrade sina taktiker över åren, beroende på vad som personligt eller professionellt passade dem vid en viss tidpunkt.

Flykt som taktik, ett sätt att fäkta

De taktiker jag beskrivit ovan har på olika sätt beskrivits av flera feministiska journalistikforskare över åren. Jag tänker emellertid inte gå djupare in på dem, utan det är en annan taktik jag vill utveckla mitt resonemang kring – flykt-taktiken.

Bättre fly än illa fäkta

Intervjuerna med journalisterna gav många berättelser om jobbiga förhållanden, sexism och rasism på nyhetsredaktionerna, och utifrån dem är jag inte

förvånad över att många journalister vill lämna redaktionerna. Man kan säga att strategier, som symboliskt våld, drev många (kvinnliga) journalister på flykt. Men det var inte enda anledningen till att journalister valde flykt som taktik. Några klarade inte journalistikens dagliga rutiner och den konstanta stressen att möta deadlines. Yrkesarbete och föräldraskap är en svår kombination i Storbritannien när det inte finns tillräckliga ekonomiska resurser för barnomsorg – i journalistiken är den näst intill omöjlig. Om man är mamma. Flera journalister jag intervjuade nämnde moderskap och familj som skäl att lämna journalistiken. Andra talade om att de blivit trakasserade på grund av kön eller utseende, eller för att de uppfattades som för gamla för TV-skärmen. Detta var något av det som nämndes av de intervjuade journalisterna som skäl för att lämna nyhetsredaktionens puls, och istället söka sig till andra lugnare hörn av media. Någon lämnade ett välkänt utrikeskorrespondentjobb och blev producent. En annan lämnade ett kolumnistjobb på stor morgontidning och blev manusförfattare till radioprogram. Ytterligare andra valde frilansande eller webbnyhetsjobb. De senare alternativen kanske verkar intressanta, men på 1990-talen och tidigt 2000-tal i Storbritannien hade dessa positioner låg status och dålig lön. Av de 33 journalister jag intervjuade 2002 hade fem personer valt att lämna journalistiken helt, och arbetade istället inom PR eller journalistutbildning. År 2012 var det tio som valt att lämna journalistiken helt⁵. Skillnaden mot det tidigare decenniet var att de fem som nu arbetar inom PR även kan sägas arbeta inom den konvergerade mediebranschen. Till detta återkommer jag.

Denna typ av flykt från hettan på redaktionen – att bli tvingad från journalistjobbet – har ansetts som tragik (Chambers, et al 2004). Det är tragiskt att journalistikens struktur och strategier orsakat personliga lidanden för de två som blev långtidssjukskrivna med utmattningssyndrom, och djupt tragiskt för den journalist som avled på jobbet (bokstavligen). Det är också tragiskt att journalister känt sig tvingade bort från redaktioner på grund av patriarkala strukturer, strategier som symboliskt våld. Jag menar emellertid att det finns andra sätt att se flykttaktik – som en överlevnadsinstinkt. Flykttaktik är ett sätt att utnyttja sitt aggregerade journalistiska- och utbildningskapital, på samma gång som den privata situationen kan tillfredsställas. Djerf-Pierre (2007) kallar detta "*expansionsstrategi*". Den enskilda journalisten söker tomma rum, den normala journalistikens svagheter och utnyttjar dessa för sin egen vinnings skull. Hen skapar nya genrer, nya medier och både korsar och suddar ut genusdikotomins distinktioner. Sett ur de Certeaus (1994) synvinkel är flykttaktik inte tragiskt alls, utan en mycket kreativ "gerillakrigsföring", genom vilken man kan skapa sig makt fördelar.

Återanvändandet av journalistiskt kapital

Att välja flykt från grabbig, trakasserande, stressig redaktion, men ändå vara kvar inom det journalistiska fältet var en lösning för de flesta som valde flykttaktiken. Lösningen blev lägre statuspositioner inom medieföretag eller någon form av frilans. På så sätt lyckades man överbrygga den dikotoma klyftan mellan redaktionell reporter/journalist å ena sidan och kvinna/mor/färgad person å den andra. De lyckades slå tillbaks mot både essentialism och redaktionsrutiner, och lyckades kombinera både den professionella och privata sfärens behov (jmf Djerf-Pierre 2007). Kostnaden blev, enligt de journalister jag intervjuade, att förlora spänningssurret på redaktionen samt den ekonomiska tryggheten med ett fast reporterjobb. Rose, som jobbade som (känd) utrikeskorrespondent 1992, som en journalistutbildare 2002 och som en hög TV-chef 2012, gav röst åt detta:

Det har varit tidpunkter i min karriär då jag tänkt "Gud, jag har gjort det här tillräckligt länge". Jag lämnade /TV-nyheterna/ efter valet 1997 för jag ville tillbringa mer tid med mina barn. Det är ytterligare ett problem. Journalistik och familjeliv kan vara svårt, särskilt för kvinnor. [...] Nu är jag tillbaka i journalistiken men på ett nytt sätt. (Rose, journalistutbildare, 2002, min översättning)

Ytterligare en flykttaktik är att helt lämna det journalistiska fältet och välja att arbeta med PR eller journalistikutbildning, men att ändå ta med och återanvända sitt journalistiska kapital. Journalistikutbildning är således inte bara en taktik att ta sig in i det journalistiska fältet, och att ta sig upp i karriären, utan också ett sätt att fly nyhetsredaktionen. Polly, som jobbade som en tidningsreporter 1992, ger en sådan förklaring:

Jag startade på BBC-radion som praktikant och sedan som researcher. Mitt kontrakt förlängdes inte och jag vet att många konstiga saker försiggick bakom min rygg. Definitivt sexistiskt. Alla mina praktikantkollegor, de var alla grabbar, stannade kvar. [...] Och så var jag gravid. [...] Nu vill jag helst jobba inom universitetsvärlden och doktorera. (Polly, tidningsreporter, intervjuad 1992, min översättning)

Polly lyckades doktorera och jobbade som journalistiklektor 1998. Hon är nu avliden.

Att fly redaktionen in i journalistikutbildning är inte bara en användbar flykttaktik, det är också en effektiv oppositionell taktik. Flera av dem som flyr in i utbildningsvärlden bär med sig ett allodoxiskt sätt att se journalistik, vilket i sin tur betyder att utbildnings- och kursplaner diskuteras, kämpas över och i många fall förändras. Således kommer fler och fler framtida journaliststudenter lära sig nya sätt att vara journalist och göra journalistik.

Att skapa en arbetsplats

Då problemet för vissa journalister var kulturen och rutinerna på nyhetsredaktionen, så var det den de ville fly från, inte journalistiken. Flera av dem jag intervjuade under åren angav just nyhetsredaktionen som anledningen till att de flydde till eller kämpade för att skapa nya utrymmen som program, sektioner, andra redaktioner, och till med att starta nya tidningar.

De kvinnliga journalister som använde sitt feminina hexis och kapital för att få ett journalistjobb hamnade oftast i "rosa ghetton" och blev ofta omtalade i derogativa termer – även av journalistforskare (Chambers et al 2004; Opuka-Mensa 2004; Lachover 2005). Jag vill vända på resonemanget. Specifika "kvinnliga" nischer som *Woman's Hour* eller *Women's Page* i Storbritannien har just genom att de blivit förminskade ur statushänseende blivit osynliga för fältets elitgrupper. Därigenom har de journalister som valt dessa platser inte bara kunnat fortsätta sina karriärsansträngningar ostört, utan också kunnat arbeta med för dem viktiga ämnesområden som skulle vara nästan omöjliga på de stora redaktionerna. Feministiska frågor är ett exempel. Det är emellertid inte bara kvinnor som valt denna taktik. Bland mina intervjuade journalister finns de som valde indiemusik, kemisk industri eller skotska frågor på engelska medier. Samtliga ämnen gavs låg status på respektive medier, men var av stort intresse för journalisterna. Statusen spelade därför mindre roll för dem, vilket Amanda förklarade under intervjun 1992:

Kvinnosidan har förändrats [...] mest av alla områden de senaste femton åren [sade hon något ursäktande]. Nu är det riktigt spännande. [...] Kvinnojournalistik handlar om att informera och vara polemisk. Att ge kontroversiella nyheter. Jämställdheten skulle aldrig haft en chans om det inte vore för de kvinnliga journalister som diskuterade det. (Amanda, redaktör för kvinnosida, intervjuad 1992, min översättning)

Amanda arbetade först som nyhetsreporter och sedan som redaktör för kvinnosida (1992). Efter en rejäl omstrukturering blev hon friställd och frilansade 2002. 2012 var hon tillbaka på en redaktion, men som kolumnist. Den för henne viktiga inriktning på genusfrågor har hon emellertid fortfarande.

Dessa journalister kämpade inte högljutt för att komma in på andra redaktioner eller för att höja statusen inom medieorganisationen för sitt eget område. De jobbad tålmodigt med sitt och lyckades därigenom skapa både arbetsplats och makt över sina egna professionella liv. Ailsa var helt medveten om de val hon gjorde:

De där aggressiva feministerna [gifter sig aldrig] blir ensamma och bittra och de får ändå inte in sina knäck. Jag gillar mitt jobb och min livsstil och struntar i om de ser mig som en liten tös. Jag får ändå alltid in mina knäck. [...] *Women's Own* gjorde en fokusgrup, och så, och fann att folk vill ha mode, bantning, och så. Jag menar, det betyder fortfarande mycket inom journalisti-

ken, även om folk ser ner på det. Jag struntar faktiskt i det. Efter att ha jobbat som nyhetsjournalist när jag startade på ett veckomagasin, och du vet, det är inte min grej. Jag skulle aldrig bli någon *Scoop McGee*. Jag tror att grejen med journalistik, vet du, det är att det är något för alla. Det finns alla aspekter av journalistik. (Ailsa, modereporter intervjuad 2002, min översättning).

Ailsa började som nyhetsjournalist, men blev sedan modereporter (1992) och sedan modefrilansare (2002). Idag är hon VD för en webbaserad modesajt.

Det jag fann över de tio år som gick mellan de första två intervjuerna var att flykttaktiken verkade vara karriärmässigt mycket lyckad för de kvinnor som valde den och dessutom fann jag att de var nöjda även med sina privatliv på ett annat sätt än deras redaktionellt kämpande kollegor.

Andra sätt att fly som jag fann var genom att starta upp alternativ media. Två av dem jag intervjuade, Lilidh och Frances, var del av ett kvinnokooperativ vars medlemmar alla hade negativa upplevelser av traditionell redaktionskultur. De grundade tillsammans tidskriften *Harpies & Quinnes* (1992) och hade det specifika målet att skapa en både trevlig och effektiv nyhetsredaktion, som dessutom skulle bli en plattform från vilken de spred nyheter med ett feministiskt perspektiv. Lilidh, som 1992 arbetade som skjutjärnsjournalist på en kvällstidning, berättade om sina erfarenheter:

Harpies & Quinnes gör jag obetalt på min fritid. Jag har mer ledarskapsuppgifter där. Jag älskar det! Att arbeta med andra kvinnor! Vi ser till att saker blir gjorda [...] och där är inte så mycket politik och egotrippande på gång. Det är mer kooperativt. (Lilidh, intervjuad 1992, min översättning)

Charles lämnade jobbet som statusfylld kulturredaktör (1992) och recenserade istället indie-pop. 2002 hade han satt upp en kooperativ författargrupp, som skrev manus för radio samt gjorde research och producerade den typ av radio-program som de ansåg saknades på BBC. 2012 hade han just blivit uppsagd (övertalig) från sitt kolumnistjobb på stor morgontidning och startade då en podradiostation.

Dessa historiska exempel är just historiska. Gamla nyheter. En av fördelarna med att starta sitt eget medium var att ha kontroll både över innehållet och produktionsvillkoren, men det var dyrt och, visade det sig, ekonomiskt omöjligt att leva på. 1994 gick *Harpies & Quinnes* i konkurs, Charles fortsatte med sitt författarkooperativ, men på fritiden, vid sidan av jobbet som kolumnist. Nu söker han efter sponsorer och reklam för att finansiera sin podradiostation och försöker få in frilansjobb. Även Frances tog jobb som nyhetsreporter och kolumnist för att tjäna pengar. Lilidh klarade det inte. Hon blev långtidssjukskriven i mitten av 1990-talet med utmattningssyndrom och kom aldrig tillbaka till någon nyhetsredaktion.

Flykt in i en ny nyhetsvärld i nya medier⁶

När jag gjorde de första intervjuerna 1992 var min nyhetsvärld tämligen lätt. Jag läste min regionala morgontidning varje frukost och lyssnade på radionyheter i bilen samt såg huvudnyhetsprogrammet i tevesoffan på kvällen. Det fanns nyhetsjournalister som producerade nyheter och det fanns nyhetspublik som konsumerade. Idag twittras och bloggas nyheter av både professionella och amatörer. Samma journalist ska kunna både skriva, fota, filma och redigera. Det är en ny medievärld. Och "nya" medier är numer gamla. De har utvecklats till digitala medier, konvergensmedier (Nygren & Wadbring 2013). Medie- och designforskarna Jonas Löwgren och Bo Reimer (2013) använder istället begreppet kollaborativa medier som betecknande för nya digitala medier. De diskuterar hur teknologisk utveckling gjort att folk, "som tidigare var kända som publiken" (s. 160) använder media på nya sätt, använder media *tillsammans*. De som "tidigare kallats producenter" bör, menar de, med hjälp av nya teknologier använda sig av "amatörer" och konsumenter. Framför allt bör de lämna den journalistiska myten om objektivitet bakom sig och låta sig bli involverade.

Och på nyhetsredaktionerna har andelen kvinnor i journalistik överskridit det "magiska numret" 33 procent även i Storbritannien (Chambers m fl 2004; Allan m fl 2010).

Så, hur har denna nya medievärld påverkat de 33 journalister jag intervjuade? Tabell 1 visar en sammanställning av samtliga intervjuade journalisters karriärer från 1992-2012. Den visar att två tredjedelar av journalisterna fortfarande arbetar. Samtliga använder sitt journalistiska kapital i någon form och för alla har den digitala tekniken inneburit stor förändring i det professionella vardagslivet, vilket beskrivs av Brian i en tillbakablick över sitt yrkesliv:

Jag tror att den riktigt stora förändringen var skapandet av 24-timmarsnyheter. När jag först startade, var journalistiken relativt lätt. Vi hade två eller tre deadlines varje dag. Efter det kom lunchnyheterna och med det fler deadlines per dag. När sedan 24-timmarsnyheterna infördes så finns det numer ingenting som är en deadline. (Brian, pensionär, intervjuad 2012, min översättning)

Endast tio journalister arbetar nu inom traditionella nyhetsmedier (inklusive som frilans), elva arbetar inom en medieorganisation på nyhetsredaktioner, inom ledning eller på andra positioner. Nio av journalisterna arbetar i huvudsak med webbaserade nyhetsverktyg och fjorton arbetar med journalistik inom ett traditionellt eller ett "nytt" digitalt medium. Summan av denna uppräknad är inte 33 utan 44 och det visar på intressanta överlappningar. För ett par decennier sedan arbetade man med antingen papperstidning, eller teve eller inom exempelvis PR. Idag, visar översikten i tabellen, kan man göra allt samtidigt. Konvergensen gör att journalister blir multimediala innehållsleverantörer oberoende av medier (jmf Nygren 2013).

Tabell 1. "33 brittiska journalisters karriärer från 1992 till 2012"

Journalist	Arbete 1992	Arbete 1998/2002	Arbete 2012
Ailsa	Tabloidtidning, mode-redaktör	Frilansare, mode och reportage	VD PR-byrå för mode och livsstil
Alsdair	Tabloidtidning, kriminalreporter	Sjukskriven	Avliden?
Amanda	Morgontidning, redaktör för Kvinnosida	Frilans, sjukskriven	Morgontidning, kolumnist
Bob	Morgontidning, allmänreporter	Morgontidning, politisk reporter	Morgontidning, senior Skotsk reporter
Brian	TV, redaktör inrikes-nyheter	TV, administratör, vice redaktör för nyhetsinsamling	Pensionerad
Billy	Tabloidtidning, kriminalreporter	Sjukpensionär (hjärtproblem och depression)	Avliden?
Charles	Morgontidning, populärkultur-reporter	Morgontidning, kulturkolumnist och radiopresentatör	(Uppsägning 2009), DJ för internet radio, manusförfattare för komediserier
Dave	Tabloidtidning, vice chefredaktör	Tabloidtidning, chefredaktör	Avskedad, arresterad i väntan på rättegång
Diana	Tabloidtidning, inrikeskorrespondent	Politisk tidskrift, seniorreporter, föräldraledig	Politisk tidskrift, seniorreporter
Edward	TV, Scotlandskorrespondent	TV, Scotlandskorrespondent	VD webproduktionsbyrå
Elisabeth	Morgontidning, seniorreporter och radiopresentatör	Morgontidning, seniorreporter och radiopresentatör	Pensionär, deltid kolumnist på morgontidning.
Flora	Radio, redaktör för kvinnoprogram	Radio, chef och utbildare	Radio och TV, chef för utbildning och webbutbildning, frilansare
Frances	Radio, presentatör samt feministisk tidskrift, reporter	Morgontidning, Inrikeskorrespondent, avskedad, sedan radiopresentatör	Frilansare, podcaster, bloggare, web-journalist, morgontidnings-kolumnist, doktorand
Frank	TV, Scotlandkorrespondent	PR-arbete för politiskt parti	TV- och radio, senior ekonomikorrespondent
Georgina	Radio, nyhetsreporter	Hemmafru med barn, webbreporter	Lektor i journalistik
Henry	Tabloidtidning, chefredaktör	Pensionär, frilansare	Ej funnen
Iona	Frilans domstolskorrespondent	Hemmafru med barn	Ej funnen
Jack	Tabloidtidning, allmänreporter	Morgontidning, nyhetsredaktör	VD webbmediabyrå
Jenny	Morgontidning, korrespondent för sociala frågor	Hemmafru med barn	Internet tidskrift och VD för kommunikationsbyrå

Tabell 1. Forts.

Journalist	Arbete 1992	Arbete 1998/2002	Arbete 2012
Kevin	Radio, politisk- och industri-korrespondent	Radio, senior politisk reporter, Avled 2002	Avliden
Liam	TV, Skotlandreporter	Ej funnen	Frilansare, politiker
Lilidh	Tabloidtidning, allmänreporter, och feministisk tidskrift, reporter	Långtidssjukskriven	Informatör för fackföreningstidskrift – sociala välfärdsfrågor.
Magnus	Morgontidning, kemi-korrespondent	Morgontidning, utrikes-korrespondent 1998, informatör i USA 2002	Vice VD för finansiell webbtidning
Martin	Morgontidning, Skotlandkorrespondent	Tabloidtidning, politisk korrespondent.	Tabloidtidning, politisk redaktör
Mary	Pensionär, morgontidning, redaktör för women's page	Avliden	Avliden
Mary-Anne	Vice reaktör för kvinno- och sidsida på morgontidning	Författare	Publicerad författare med flera priser, lektor i kreativt skrivande
Maureen	TV, nyhetskorrespondent	TV, nyhetskorrespondent, pensionerad	Pensionär, mediautbildare för politiker
Nicholas	TV, nyhetspresentatör	TV, presentatör, aktualitets program	Pensionär, deltid TV-presentatör för nöjesprogram
Polly	Morgontidning, reportage och kolumnist för kvinnofrågor	Journalistiklärare och doktorand	Avliden
Ray	TV, filmare	Frilans, fotojournalist	Nyhetsbyrå, fotograf
Rose	TV, redaktör utrikes	TV, utrikeskorrespondent, webbnyheter, hemma med barn	TV, senior chef
Ruth	Radio, producent	TV – senior producent	TV, journalistikutbildare, uppsagd
Steve	TV, allmänreporter	TV, allmänreporter	TV, chef

Not: Alla journalister har anonymiserats och givits andra namn. Avliden? betyder att jag har funnit dödsruna med journalistens namn, men inte funnit bekräftande källor, medan Avliden betyder att jag fått dödsfallet bekräftat.

En könsanalys av tabellen visar vid första anblick en jämlik bild. Fem av de tio journalister som fortfarande arbetar på nyhetsredaktioner är kvinnor. Av de elva som arbetar inom ett traditionellt nyhetsmedium är fyra kvinnor. Det är emellertid lätt att få en snedvriden verklighetsbild om man enbart förlitar sig på siffror. Verkligheten bakom dem är att de män som arbetar på nyhetsredaktioner är nyhetsreportrar, medan de kvinnor som arbetar på nyhetsredaktioner antingen är frilansande kolumnister eller har lyckats hitta ett hörn att arbeta ostört i. Övriga kvinnor som arbetar inom ett traditionellt nyhetsmedium är i chefsposition. De kvinnor jag intervjuade menade att det är i stort sett omöjligt för kvinnor att

arbeta på brittiska nyhetsredaktioner i långa loppet. Vill man ha en anställning inom en medieorganisation gäller det att hitta en nisch, en lågstatusredaktion. Det är näst intill omöjligt att klara av det strategiska symboliska våldet över tid.

Detta bör ses som en förlust för nyhetsjournalistiken, men det bör inte ses som ett martyrskap – dessa kvinnor jag intervjuade har inte valt en offerposition. De har varit synnerligen kompetenta och använt sitt kapital kreativt för att driva sin karriär i den riktning de vill. De har beroende på sin privata situation samt professionella intresseområde använt en rad olika taktiker över de två decennierna. Av de nitton journalister jag intervjuade, och som de Certeau skulle ansett vara maktlösa och dominerade, var det enbart tre som höll fast vid samma taktik de första tio åren, och vid 2012 års studie enbart en (Elisabeth, journalistiskt aktiv pensionär) som använde samma taktiker som 1992 (en av grabbarna). Dessutom är det kvinnor som har de mest olika karriärerna. Samtliga kvinnor har ändrat riktning på sina karriärer under de två decennier jag har följt dem, men inte alls på samma raka traditionella sätt som deras manliga kollegor. De har förflyttat sig sidledes och till och med statusmässigt bakåt, för att sedan ta två kliv uppåt.

Ny teknik har spelat stor roll för journalisternas taktiska möjligheter som passar både det privata och professionella livet, och som ger möjligheter att stanna kvar inom journalistikens fält, om än inte på de hetaste nyhetsredaktionerna. Det har också givit dem möjligheter att slåss på nya arenor för vad de anser viktigt, vare sig det är genom ledarskap, journalistikutbildning, romanförfattande, bloggande, podradio eller PR.

En del journalister var medvetna om möjligheterna som teknologins förändring gjort för deras taktiska valmöjligheter. Två av de kvinnorna som valt att fortsätta arbeta på nyhetsredaktioner, Diana och Amanda, kunde fortsätta att göra det just tack vare nya tekniker, som möjliggjort för dem att arbeta redaktionellt på heltid trots att de bor mycket långt ifrån sina redaktioner. Ny teknologi och noggrant val av medium (politisk tidskrift) och ämnesområde (genusfrågor) har varit nödvändigt för fortsatt arbete inom traditionellt nyhetsmedium. Andra journalister, som lämnade nyhetsredaktionen helt och hållet har kunnat utnyttja sitt journalistiska kapital på andra sätt. Lilidh, skjutjärnsjournalisten, som startade feministisk tidskrift och senare blev långtidssjukskriven, sade att hon aldrig någonsin ville tillbaks till en nyhetsredaktion. Hon arbetar emellertid nu som informatör på en fackförening, ansvarar för dess webbtidning och skriver om sociala frågor, något som hon uttryckte stort intresse för redan 1992.

Frances är ett annat exempel. Hon har de under de två decennier jag följt henne använt en mängd olika taktiker, vilka också fört henne i en sicksackbana genom journalistikens fält. Liksom Lilidh började hon som tuff skjutjärnsreporter på ett känt radioprogram, antog ett manligt hexis och tillbringade lika mycket tid på puben med grabbarna som ute på jobb. När jag träffade henne 1992 var hon en arg ung nybliven feminist, som frustrerat försökte få de jobb hon såg gå

till sina manliga kollegor. Under de två år hon drev *Harpies & Quinne* försörjde hon sig som radioprogramledare. Vid intervjun 1998 arbetade hon för en stor morgontidning och försökte på olika mer eller mindre radikala sätt förändra journalistiken och utöka utrymmet för kvinnliga journalistkollegor och deras nyhetsprioriteringar. Vid 2002 års intervju hade hon precis sagt upp sig, då hon inte längre orkade den dagliga kampen mot symboliskt våld. Istället skapade hon egna utrymmen och nya medier, som möjliggjorts genom ny teknologi.

Ny media har förvandlat sättet jag arbetar som journalist. Jag använder Twitter och Facebook för att kolla idéer innan jag skriver kolumner och frågar till exempel om det är något specifikt. Jag letar genom bloggar för att se vad som snackas om för ämnen som en del av min research. Ofta tweeta jag upp till 20-30 gånger under ett viktigt event och konferens, istället för att spara allt och kommentera senare. Och vi använder det intresset som skapas genom vanlig online-närvaro för att distribuera en podkast i veckan – alltså undviker jag granskningsprocedurer (och förstås inkomst) genom att arbeta genom ett konventionellt broadcastföretag. Jag tror att nya medier har sporrat mig att utveckla en distinkt identitet som är större än summan av mina journalistiska delar (Frances, multimediajournalist, intervjuad 2012).

Frances driver nu en feministisk webbtidskrift, en feministisk blogg, och en podradio. Hon har också påbörjat en doktorandutbildning. Och skriver frilanskolumner för att få in lön.

Frances är ett utmärkt exempel på flera av mina viktigaste resultat; det, att journalister från dominerade grupper (med de Certeaus termer) behöver använda många olika taktiker för att överleva fältet. Det andra är att det kostar att kämpa och en professionell vinst kan vara en personlig förlust. Att fly fältet kan därför vara bästa sättet att fäktas. Ny teknologi har möjliggjort nya enklare produktionstekniker, som gjort produktionskostnaderna mindre än någonsin. Därigenom har Frances och andra journalister jag intervjuade och som led av nyhetsrummets symboliska våld lyckats skapa bättre arbetsvillkor. De har emellertid mötts av andra, nya strategier.

Digital backlash

I den här texten har jag försökt vända på resonemangen kring det upplevt tragiska och problematiska i att många (kvinnliga) journalister känner sig tvingade att fly från redaktioner och ser istället möjligheterna ny teknologi ger för dem som söker taktiker för att stanna eller avancera inom journalistikens fält. Jag är emellertid inte blind för politisk-ekonomisk eller kulturell strategisk backlash. Liksom alla strategier möts av taktisk respons så möts all gerillakrigsföring och alla taktiker av strategiskt respons (de Certeau 1984).

De journalister jag intervjuade är nu i 50-70-årsåldern och de flesta har lyckats skapa mycket bra karriärer. En del har till och med blivit kända både i Storbritannien och internationellt. Dessa berömdheter har följt en tämligen traditionell journalistisk karriärväg: började som reporter (någon till och med som "kopieringspojke" i tonåren) på en lokaltidning, följt av flytt till större medium, sedan korrespondent i något statusfyllt ämnesområde för att sedan antingen bli kolumnist eller chef/redaktör. Ny teknologi har dock förändrat journalistiska karriärmöjligheter och erbjuder alternativ väg genom nya medier. Som chef eller redaktör för webbaserade bolag, får man både redaktionell och ekonomisk makt. Ny teknologi erbjuder emellertid också nya strategiska möjligheter att slå tillbaka mot upplevt hot, även om de flesta är gamla strategier i ny digital form. Låt oss åter se vad mer vi kan utröna ur tabell 1:

- Kvinnor har gjort de mest spridda karriärerna.
- Kvinnor arbetar inom de mest spridda ämnesområdena.
- Det är enbart kvinnor som arbetar som journalistikutbildare.
- Det är enbart män som fortfarande arbetar med traditionella hårda nyheter som politik och ekonomi.
- Fem män och fyra kvinnor arbetar på chefsposition inom medieindustrin.
- Enbart män arbetar med den ekonomiska sidan av mediaorganisationer antingen som reporter eller chef.
- 2002 var det enbart kvinnor som arbetade med webbnyheter.
- 2012 var det fem män av nio journalister som arbetade med webbaserade nyheter.

Som jag diskuterat ovan, visade min studie från 1992-2002 (Melin 2008) att sociala bankirer och (manliga) elitgrupper använde en rad strategier, till exempel symboliskt våld och essentialism, för att stoppa oönskade *andra* grupper från att göra journalistisk karriär. Tyvärr visar analysen från min 2012-studie (Melin 2014) att strategierna fortsatt, om än i något förnyad skepnad. Samtidigt har samtliga tretton kvarvarande kvinnliga journalister kommit långt i karriären. För att förklara denna motsats måste jag gå tillbaks till Djerf-Pierres (2007) könsdikotomi och se till dess politiska och ekonomiska konsekvenser. Djerf-Pierre menar att den journalistiska könsdikotomin är stabil över tid, men att innehållet i vad som betecknas som manligt respektive kvinnligt förändras. Ett vardagligt exempel på detta är att färgen rosa har gått från att vara en manlig färg på 17-1800-talen till att idag vara sinnebilden för femininitet, men tanken om pojk- och flickfärger består.

I intervjuerna framkom att nyhetsområdena med högst status fortfarande är så kallade hårda nyheter, och således är det enbart män som fortfarande arbetar

med dem på traditionella nyhetsredaktioner, medan kvinnor har sökt andra (mindre statusfyllda) vägar på journalistikens fält (jmf. Chambers, m fl 2004; de Bruin m fl 2004; Allan m fl, 2010). Det är emellertid andra områden som har överskridit genusgränsen och fått en annan könad betydelse. På 1990-talet hade webbnyheter låg status. De var nya företeelser, och det som idag är interaktiva bloggar var då statiska hemsidor, som uppdaterades av nyhetsproducenter, som fortfarande bara var producenter, och som lästes av få. Det var främst kvinnor som arbetade med webbnyheter hemifrån både som ett sätt att kunna ha familj och att undvika nyhetsredaktionen (Melin 2008). Den teknologiska förändringen har gjort att webbnyhetsproduktionens politiska och ekonomiska villkor helt har förändrats, och med det dess sociala status på fältet. Det är inte längre ett lågstatus deltidsjobb, som man kan göra hemifrån, och därmed attraherar det en annan typ av journalister. Män har intagit webbredaktionerna och bland mina intervjuade dominerar idag webbarbetet.

Det finns en ekonomisk sida av denna statusökning. Trots att det finns lika många kvinnor som män i ledande positioner inom mediaorganisationer, så finns det en statusmässig snedfördelning. Djerf-Pierre (2006) visar i en Bourdieuanalys av den svenska medieeliten att även om kvinnor lyckats ta sig igenom glastaket och nå ledande poster, så är det inom elitens lägre statussfär, framför allt med redaktionellt ledarskap. Män tenderar att nå den sfär som ger mest makt idag: den finansiella sfären av mediaindustrin. Mina intervjuade brittiska journalisters karriärer reflekterar detta mönster: män som arbetar inom webbmedier gör det i ekonomiska chefspositioner (VD) medan kvinnor producerar webbnyheter.

Nyhetsmedier är del av en industri, och den ekonomiska sidan av journalistiken visar sig på olika sätt, också i individuella journalisters val och villkor. De journalister som valde att lämna nyhetsrummen pratade om de fantastiska möjligheter som ny teknologi har givit dem, att de nu har möjlighet att föra ut sina budskap och flera nämnde feministiska eller sociala frågor som viktiga. Men för de flesta är ekonomin överställd ideologin och man behöver en inkomst. De journalister som driver mer ideologiska nyhetssidor behöver även frilansa på olika sätt, som konsulter, manusförfattare, föredragshållare, och som frilansare. Medan berömda journalister tvingas kämpa för att få in en artikel, lyckas Ailsa, modereportern, leva mycket väl på sin brudwebbsajt och modeblogg, som VD och producent. 1992 var hon väl medveten om att hon lyckades få in sina artiklar och idag drar hon in pengarna.

Ny medieteknologi ger också medieeliten möjlighet till nya strategier för att bli kvitt ovälkomna journalister. I tidigare intervjuer nämndes hotet flera kvinnor (och endast kvinnor) kände att bli förflyttade eller avskedade för att de ansågs för gamla för teverutan. I intervjuerna 2012 var fokus annorlunda. Det var nu flera av kvinnorna (igen endast kvinnor) som poängterade hotet att bli av med jobbet för att de inte behärskade den nya tekniken. Ruth är ett exempel. Hon

lämnade reporterjobb på ett radionyhetsprogram för att undvika den sexism och rasism hon upplevde där och i nästan tjugo år arbetade hon som producent på ett välkänt tevenyhetsprogram, mot slutet som chefsproducent. Hon fann emellertid att de konstanta omorganisationerna och förändrat ledarskap gjorde hennes arbete omöjligt och hon tog under ett par år tjänstledigt för att undervisa på medieorganisationens journalistikutbildning. När hon kom tillbaks till nyhetsredaktionen blev hon emellertid friställd och anledningen uppgavs uttryckligen vara att hon inte behärskar de nya digitala verktygen och anses – vid 55 års ålder – vara för gammal att lära sig. Ruth reflekterar över detta:

Jag har gjort min tid på nyhetsredaktioner. Och jag bryr mig inte om att lära all ny teknologi. För, vet du, hastigheten som teknologin förändrar vår industri... Jag är datorvan, men jag är inte särskilt intresserad i de senaste sätten att göra saker. Allt det där bara går mig förbi. /.../ Du vet, nu måste man göra sin egen grafik, och redigering och ... allt på din desk. Det är inte alls det jag skrev upp mig för. Jag är mycket mer en idédriven person än en nyhetsmissbrukare. /.../ Och nu är det dessutom mycket mer...ärligt talat det är inte särskilt bra. Tanken verkar vara att när man producerar för en webbsajt så förväntar sig folk, du vet, lägre standards. Och det finner jag riktigt stressande. För nu är du så upptagen hela tiden med allt du måste göra [med ny teknik] så jag tror att den journalistiska kvalitén har lidit. (Ruth, seniorproducent/journalistutbildare, intervjuad 2012)

Fäktande flykt: sammanfattande avslutning

I den här texten har jag fokuserat på de journalister som lämnar redaktionen, och kanske journalistiken, för att kunna hantera det privata och professionella livet. Centralt har varit frågeställningen om hur kvinnor (och *andra* grupper) använder flykttaktiken för att omförhandla sina professionella villkor inom (eller utom) journalistikens fält. Särskilt av intresse är den roll digital teknik spelat i denna omförhandling.

Textens diskussioner har baserats på en unik studie av 33 brittiska journalister som jag följt under två decennier (med intervjuer gjorda 1992, 1998, 2002 och 2012) och analyserat utifrån en feministisk appropriering av Pierre Bourdieus och Michel de Certeaus teorier. Med detta som bas har jag drivit en rad argument. Det första av dessa är att den brittiska journalistikkulturen och dess fält med doxa har en inneboende genuslogik. Doxan försvaras och utmanas genom ett samspel mellan strategier, som dominerande (manliga) journalistgrupper använder och taktiker som används av dem som kämpar för en alternativ journalistik och av nya journalister som vill få en plats på journalistikens fält. Detta samspel gör att både strategier och taktiker varierar över tid, vilket jag

också sett bland de intervjuade journalisterna. Framför allt taktikerna varierar av nödvändighet – enskilda journalister tvingas att välja olika sätt att kämpa mot de olika strategier som möter dem beroende på vad som bäst passar deras professionella och privata situationer.

Mitt andra argument är att flykttaktiken varit synnerligen fruktbar för dem som använt den. Att känna sig tvingad att fly nyhetsredaktionen eller journalistikfältet bör inte nödvändigtvis ses enbart i tragiska termer. Flykttaktiken kan innebära nya möjligheter att återanvända sitt journalistiska kapital och att skapa nya mediala vägar på fältet är uttryck både för styrka och kreativitet. Det kan innebära att skapa utrymme för att arbeta med journalistik på nya sätt eller att skapa nya nyhetsredaktioner. Det innebär att fåktas genom att fly.

Ett tredje argument är att ny teknik dessutom har erbjudit många fler taktiska möjligheter. Det är nu mycket lättare att arbeta hemifrån, vilket i Storbritannien är nödvändigt om man (framför allt som kvinna) vill arbeta och ha familj samtidigt. Det är nu också finansiellt möjligt att skapa egna medier: podcast, bloggar, webbtidningar, produktionsbolag för teve. Detta möjliggör inte bara för flykttaktik, utan också för att föra fram alternativa budskap till de doxiska nyhetsmediernas bilder.

Det är viktigt att inte enbart framhäva de positiva sidorna av ”nya” digitala mediers möjligheter. Ny teknik har även givit medieeliten nya verktyg att behålla greppet om mediemakten, möjliggjort en flytt av den centrala makten mot den ekonomiska sfären och givit gamla strategier ny glans. Det symboliska våldet fortgår, om än i ny uppsad form (jmf Bourdieu 1993; 1998).

Slutligen, det är inte lätt att ständigt bli ifrågasatt och konstant kämpa. Det är inte lätt att hela tiden hitta på nya taktiker för att överleva kampen på fältet. Mina intervjuer visar att de som lyckades bäst genom sina taktiska val var de som kämpade tillsammans med kollegor. Lyckade exempel är Charles, som startade en indie-poppodradiostation och en manusförfattarcirkel, samt Frances, som grundade en feministisk tidskrift och en webbtidskrift *tillsammans* med kvinnliga journalister i södra Afrika. Detta hade aldrig varit möjligt utan tålmodigt arbete – och samarbete. Att fåktas genom att fly möjliggjordes genom samarbetet. Löwgren och Reimer (2013) diskuterar också nödvändigheten av samarbete inom den konvergerade medieindustrin. Jag menar att mediernas framtid ligger i alternativa medier och alternativt medieutbud, det som produceras av de oppositionella journalistgrupperna som sökt sig bort från traditionella nyhetsredaktioners grabbkultur till andra uttrycksmöjligheter.

Noter

1. I *La Domination masculine* kallar han dessa osynliga perceptionsstrukturer för *matrix*.
2. I vardagssvenskan används begreppet strategier för att beteckna långtidsplanering och taktiker för korttidsplanering. Det är emellertid inte den militära användningen av begreppen.

3. De viktigare av de sekundära källorna jag har är: Egsmose 1998; Delano 2003; Chambers m fl, 2004; de Bruin & Ross 2003; Hesmondhalgh 2006; Allan 2010; Ross & Carter 2011.
4. Några referenser är Chambers mfl, 2004; de Bruin och Ross 2003; Hesmondhalgh 2006; Allan 2010; Ross & Carter, 2011.
5. En heltidspensionär, två författare, en politiker, en journalistutbildare och fem inom PR-industrin.
6. Det här avsnittet är en bearbetning av en text som först publicerades i Melin 2014, s 239-244.

Referenser

- Allan, Stuart (2010). *News Culture*. Maidenhead: Open University Press.
- Adkins, Lisa & Skeggs, Beverley (2004). *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell.
- Bourdieu, Pierre (1988). *Homo Academicus*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1993). *The Field of Cultural Production*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1998). *Om Televisionen*. Stockholm/Stenag: Brutus Östlings bokförlag.
- Bourdieu, Pierre (1999). *Den manliga dominansen*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Bourdieu, Pierre (2005). 'The Political Field, the Social Science Field and the Journalistic Field', i Rodney Benson & Erik Neveu (eds) *Bourdieu and the Journalistic Field*. Cambridge: Polity.
- Butler, Judith (1997). *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. London: Routledge.
- de Certeau, Michel (1984). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California press.
- Chambers, Deborah, Steiner, Linda & Flemming, Carole (2004). *Women and Journalism*. London: Routledge.
- Christmas, Linda (1997). *Chaps of Both Sexes: Women Decision-makers in Newspapers – Do they Make a Difference?* London: Women in Journalism.
- de Bruin, Marjan & Ross, Karen (eds) (2004). *Gender and Newsroom Cultures. Identities at Work*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- Delano, Anthony & Henningham, John (1996). 'A *fin-de-siècle* Forecast', *British Journalism Review* 7(1).
- Delano, Anthony (2003). 'Women Journalists: What's the Difference?' in *Journalism Studies*, Vol 4, No 2, pp. 273-286.
- Deuze, Mark (2005). 'What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered'. *Journalism* 6 (4): 442-464.
- Deuze, Mark (2007). *Media work*. Cambridge: Polity.
- Djerf Pierre, Monika, (2006). 'Medieeliten', pp. 411-134, Göransson, Anita (red) *Maktens kön*. Falun: Nya Doxa.
- Djerf Pierre, Monika (2007). 'The Gender of Journalism. The Structure and Logic of the Field in the Twentieth Century' i *Nordicom Review*, Jubilee Issue 2007, pp. 81-104.
- Djerf Pierre, Monika & Löfgren-Nilsson, Monica (2004). 'Gender-Typing in the Newsroom: The Feminization of Swedish Television News Production, 1958-2000' in M de Bruin and K Ross (red) *Gender and Newsroom Cultures. Identities at Work*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, pp. 81-106.
- Egsmose, Lisbeth Rump (1998). 'Et kønsperspektiv på medieprofessionelle i TV. Kvinders karrieremuligheder i BBC og Danmarks Radio'. *Sociologisk tidsskrift* 1998/3, pp. 231-244.
- Eldridge, John (ed) (1993). *News, Truth and Power*. London: Routledge.
- Fornäs, Johan, Becker, Karin, Bjurström Erling & Ganetz, Hillevi (2007). *Consuming Media. Communication, Shopping and Everyday Life*. Oxford, New York: Berg.
- Harding, Sandra (1991). 'Feminism and Theories of Scientific Knowledge' in Mary Evans (ed) *The Woman Question*. London: Sage.
- Haraway, Donna (1991). 'In the Beginning Was the Word: the Genesis of Biological Theory', In *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 6 (3): 469-481.
- Henningham, John & Delano, Anthony (1998). 'British Journalists' in Weaver, David (red) *The Global Journalist. News People Around the World*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, pp. 143-160.
- Hesmondhalgh, David (2006). *Media Production*. Maidenhead: Open University Press.

- Lachover, Einat (2005). 'The Gendered and Sexualized Relationship between Israeli Women Journalists and their Male News Sources', *Journalism*, Vol. 6(3): 291-311.
- Lovell, Terry (2000). 'Thinking feminism with and against Bourdieu', pp. 27-48, in Bridget Fowler (ed) *Reading Bourdieu on Society and Culture*. Oxford: Blackwell Publishers/The Sociological Review.
- Löwgren, Jonas & Bo Reimer (2013). *Collaborative Media. Production, Consumption, and Design Interventions*. Cambridge, Mass. and London: The MIT press.
- Löfgren-Nilsson, Monica (1999). *På Bladet, Kuriren och Allehanda. Om journalistiska ideal och organiseringsprinciper i den redaktionella vardagen*. Göteborg: JMG, University of Göteborg.
- Massey, Doreen (2005). *For Space*. London: Sage.
- Melin, Margareta (1991). *Från kultur till journalistkultur. En litteraturoversikt över diskussionerna kring kulturbegreppet*. Göteborg: JMG, Göteborgs universitet, Rapport nr 14.
- Melin-Higgins, Margareta (1996) *Pedagoger och Spårbandar. En studie av svenska journalisters yrkesideal*. Göteborg: JMG, Göteborgs universitet.
- Melin-Higgins, Margareta (2003). 'Fly eller fåta. Kvinnliga journalisters överlevnadstaktiker', *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2/03, pp. 53-68.
- Melin-Higgins, Margareta (2004). 'Coping with Journalism. Gendered Newsroom Culture', pp. 197-222, i de Bruin, Marjan & Ross, Karen (red) *Gender and Newsroom Culture. Identities at Work*, Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- Melin, Margareta (2008). *Gendered Journalism Cultures. Strategies and Tactics in the Fields of Journalism in Britain and Sweden*. Göteborg: JMG, Göteborgs universitet.
- Melin, Margareta (2014). 'Flight as Fight). Re-Negotiating the Work of Journalism', pp 239-244, in Fuchs, Christian & Sandoval, Marisol (eds) *Critique, Social Media and the Information Society*. London: Routledge.
- Moi, Torild (1999). *What is a Woman?* Oxford: Oxford University Press.
- Nygren, Gunnar (2013). 'Bland multireportrar och innehållsleverantörer', pp 269-291, i Nygren Gunnar & Wadbring, Ingela (red) *På väg mot medievärlden 2020. Journalistik, teknik, marknads*. Lund: Studentlitteratur.
- Nygren, Gunnar & Wadbring, Ingela (red) (2013). *På väg mot medievärlden 2020. Journalistik, teknik, marknads*. Lund: Studentlitteratur.
- Opuko-Mensah, Aida (2004) 'Hanging in There: Women, Gender and Newsroom Cultures in Africa', pp 107-120, i de Bruin, Marjan and Ross, Karen (red) *Gender and Newsroom Cultures. Identities at Work*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005). *Intersectionality*. Lund: Liber.
- Ross, Karen (2004) 'Sex at Work: Gender Politics and Newsroom Culture', pp. 145-162, i de Bruin, Marjan & Ross, Karen (red) *Gender and Newsroom Cultures. Identities at Work*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- Ross, Karen & Carter, Cynthia (2011). 'Women and News: A Long and Winding Road'. *Media, Culture & Society* 33(8) 1148-1165.
- Schröder, Kim; Drotner, Kirsten; Kline, Steve & Murray, Catherine (2003). *Researching Audiences*. London: Arnold.
- Schudson, Michael (2003). *The Sociology of News*. New York: Norton.
- Williams, Raymond (1981). *Culture*. Milton Keynes: Open University Press.
- van Zoonen, Liesbet (1998). 'A Heroic, Unreliable, Professional Marionette; Structure, Agency and Subjectivity in Contemporary Journalisms' in *European Journal of Cultural Studies* 1(1).

En lång och slingrande väg

Könsordningar på SVTs nyhetsredaktioner

Monica Löfgren-Nilsson

Ungkarl sökes. Helst tuff och karriärorienterad. Måste vara villig att arbeta dygnet runt. Företräde ges till sökande som aldrig insett den verkliga innebörden av jämställdhet. Bristande intresse för kvinnokampen är meriterande. Vi söker ett äkta lejon, som är modigt och kan ta sig fram överallt. Snygg och en känsla för samtida mode, men inte utmanande, uppskattas. Ansökningar ska skickas till Sveriges Radios nyhetsprogram, Rapport och Aktuellt. Alla ansökningar behandlas naturligtvis av män (Anette Kullenberg, *Aftonbladet* 2 april 1978).

Tja, tydligen finns det vissa fall när kön (kvinnligt) har ansetts viktigare än kompetens i rekryteringsprocessen. Indirekt påverkar det kvaliteten negativt. (manlig reporter, 2000)

Män är systematiskt gynnade i alla sammanhang. De anses mer värdefulla än kvinnliga journalister. (kvinnlig reporter, 2000)

När det första nyhetsprogrammet, *Aktuellt*, sändes i svensk television 1958 var kvinnor i princip osynliga, både som intervjuade och som journalister. Frånvaron av kvinnor orsakade inga märkbara reaktioner, förhållandet ansågs helt naturligt såväl bland män som bland kvinnor. Sedan dess har situationen förändrats drastiskt och Sverige rankas som nummer fyra i Global Gender Gap index 2012, tätt efter Island, Finland och Norge (www.weforum.org/Reports/global-gender-gap-Report-2012). SVT och nyhetsredaktionerna har gjort en betydande insats för att uppnå jämställdhet både i och bakom tv-rutan sedan 1970-talet. Vägen mot jämställdhet har varit kantad av framsteg och bakslag, konflikt och samförstånd, och i början av 2000-talet var "kön" fortfarande ett ämne för debatt på *SVT Nyheter*. I egenskap av public service-företag lyder SVT under statliga förordningar. Jämställdhet utgör en del av det demokratiska uppdraget och det ställs därför högre krav på SVT än på övriga svenska medier. Ett exempel bland många är när en forskningsrapport 2004 visade att kvinnor var underrepresenterade i nyhetssändningarna. Rapporten orsakade

en offentlig debatt kring SVT:s demokratiska uppdrag och skapade rubriker i flera nyhetsmedier, även om situationen var liknande på de flesta svenska nyhetsmedier – ett faktum som inte nämndes.

En av de viktigaste utmaningarna för feministisk medieforskning är att förstå kvinnors plats i det offentliga rummet, hur den förändrats och vad som drivit fram dessa förändringar. Följande analys belyser olika aspekter av könsordningen på SVT:s nyhetsredaktioner och hur utrymmet för kvinnor i televisionen har förändrats. Den startar 1958 när *Aktuellt* påbörjade sina sändningar, beskriver 1970-talet när ett andra nyhetsprogram, *Rapport*, introducerades och slutar 2003 när *Aktuellt*s och *Rapport*s redaktioner omorganiserades till en central nyhetsdesk – *SVT nyheter*. Fyra perioder beskrivs: Segregering och hierarki – 1958-1965; Kamp och konflikt – 1965-1985; Nästan jämställda? – 1985-1995 och Backlash? – 2000-2003.

Televisionens nyheter är tämligen väl utforskade såväl ur ett produktions- som innehållsmässigt perspektiv, men historiska studier utgår sällan från ett genusperspektiv när nyhetsproduktion studeras. Existerande genusstudier med historiska perspektiv belyser främst kvinnor som producenter eller aktörer inom TV-serier (till exempel Seeger 2003; Spangler 2003; Tucker 2007). De befintliga studierna om TV-nyheter och kvinnor belyser frågor kring karriärvägar, professionella erfarenheter och sexuella trakasserier (till exempel Gutgold 2008; Holland 1987; Hosley & Yamada 1987; Marica 1999). Studierna syftar främst till synliggöra kvinnorna som individer genom att låta dem dela med sig av sina erfarenheter. Syftet med denna artikel är att närma sig jämställdhetsfrågor på en organisatorisk nivå. Könsordningen på redaktionerna kommer att belysas genom en diskussion av den vertikala och horisontella segregationen baserad på kön, om rådande föreställningar kring kön och om hur journalisterna uppfattade och förhandlade den rådande könsordningen på redaktionerna under olika perioder. Det teoretiska ramverket kommer att beskrivas i den andra delen av denna artikel. Det empiriska materialet består av djupintervjuer, enkätundersökningar, en innehållsanalys samt olika interna dokument och artiklar i nationella medier. En mer detaljerad beskrivning av materialet kommer att ges i den tredje delen av denna artikel.

Könsordningar i organisationer

Många organisationer i dagens samhälle uppfattar sig som könsneutrala, och behandlas också ofta som sådana inom journalistikforskningen. I själva verket återfinns könsordningar i princip inom samtliga organisationer liksom i arbetslivet som helhet. Feministiskt orienterad forskning visar att kön inte bara är en av många möjliga ingångar för att tolka nyhetsprocesser, utan att könsordningar är utmärkande för nyhetsorganisationer. Genusorienterad organisationsteori ger

vid handen att organisationer är ett resultat av olika processer på flera nivåer. Joan Acker (1990, 1992) gjorde ett av de första försöken att teoretisera dessa processer systematiskt genom att formulera de komponenter som utgör grunden i könsordningen. Dessa komponenter – symbolisk könsordning, könsmärkning, interaktion, förväntningar och professionella identiteter – har inspirerat den följande diskussionen i vilken komponenterna kopplas till relevant feministisk journalistikforskning.

Genusvetenskapen visar att även om det existerar en uppsättning gemensamma övertygelser, värderingar och uppfattningar bland medlemmarna i en organisation, så skiljer sig män och kvinnor delvis åt i sina orienteringar. Konsekvensen blir att de centrala värderingar och övertygelser som tas för givna i många fall är könsbundna. En central uppgift inom genusvetenskap är därför att undersöka hur dominerande värden är förknippade med, eller kulturellt definierade som, maskulinitet eller feminitet och därigenom identifiera *den symboliska könsordningen*. Den dominerande nyhetskulturen har ofta ansetts harmoniera bättre med maskulinitet och de värderingar, och övertygelser som delas av kvinnliga journalister har beskrivits som en motkultur. Ross (2001), till exempel, menar att journalistikens kärna och föreställningar kring vad som utgör god journalistik relaterar till föreställningar om maskulinitet eftersom den "moderna" journalistiken växte fram ur idealet av en upplyst, rationell manlig borgarklass (se även Djerf-Pierre & Löfgren-Nilsson 2004; Djerf-Pierre 2007; Melin 2008; van Zoonen 1998; Zilliahus-Tikkanen 1997).

Den symboliska könsordningen hänger samman med arbetsfördelning och löner (Acker 1990, 1992; Alvesson & Billing 1997; Gherardi 1995; Kanter 1977), i detta fall hur nyhetsredaktionerna kännetecknas av hierarkier och segregering baserade på kön. I denna artikel benämns dessa strukturella uppdelningar som *könsmärkning* – vilket innebär att föreställningar om kön traditionellt har kopplats till vissa yrkesområden och vissa positioner samt arbetsuppgifter. Associationer, icke-explicita betydelser och omedvetna fantasier finns "inbäddade" i ett yrke eller i en arbetsuppgift (Alvesson & Billing 1997). Bilder av manlighet och kvinnlighet finns inbyggda i funktioner och positioner och varje yrke har så att säga ett kön inskrivet i sig. Många socialt viktiga yrken har traditionellt fått en maskulin karaktär och bilden av höga chefer, till exempel, är en symbol för framgångsrik, kraftfull manlighet. Ytterligare ett exempel är när en kvinna för första gången läste nyheter i radion och det blev lyssnarstorm eftersom det ansågs opassande för en kvinna att ta plats i det offentliga rummet och tala om "krig och elände". Könsmärkning är även ett uttryck för status: mäns arbete har traditionellt tilldelats till ett högre socialt värde än kvinnors och när den symboliska könsordningen ifrågasatts har det ofta lett till en kamp om positioner och bevakningsområden på nyhetsredaktionerna. För att sammanfatta: den symboliska könsordningen refererar till den kulturella logiken bakom könsmärkningen som i sin tur utgör en strukturell logik.

Vid sidan av könsmärkning och den symboliska könsordningen utgör *interaktion* en tredje viktig komponent i Ackers teori. Kön skapas (doing gender) i den pågående verksamheten genom daglig interaktion mellan män och kvinnor, kvinnor och kvinnor samt män och män (Acker, 1992; Alvesson och Billing, 1997; West & Zimmerman 1987). Att studera könsordningen genom att fokusera på daglig interaktion i form av rutiner, ritualer och strategier utgör ett sätt att ifrågasätta essentiella föreställningar om kön (Löfgren-Nilsson 2007). Ett ensidigt fokus på sociala praktiker tenderar dock att släta över de kulturella aspekterna av manlighet och kvinnlighet (Davids 1995; Gherardi 1994 1995). Gherardi (1994) hävdar att kön inte enbart står att finna i interaktion och institutionella beteenden, utan även existerar som psykiska symboliska strukturer – dvs det kön vi *tänker*. Dessa arketyper har mer stabilitet än sociala praktiker och *"presupposes a set of already hierarchically formed interactions based on the sex-based division of labour and on gender expectations"* (Gherardi 1995, p.130). *Könsförväntningar* – eller föreställningar om manligt och kvinnligt – är därför centrala i det organisatoriska livet. Könsförväntningar och interaktion mellan män och kvinnor skapar både dominans och underordning, allianser och uteslutningar eftersom både män och kvinnor anpassar sig till dem.

Som en sista central komponent i könsordningen pekar Acker (1992) på *professionella identiteter*. Eftersom organisationskulturer konstruerar föreställningar om maskulinitet och femininitet, konstruerar de således könsidentiteter. Könsrelaterade professionella identiteter skapas (Acker 1990; se även De Bruin 2004; van Zoonen 1988a, 1988b). Såväl kvinnor som män anpassar sig till den symboliska könsordningen och de förväntningar som finns på män och kvinnor i organisationen (Acker 1992). De förhandlar genom att acceptera eller motsätta sig de tillgängliga rollerna/identiteterna. De skapar också strategier för att möta förväntningar (Melin-Higgins 2004; Van Zoonen 1998b). Organisationer utgör därmed en del i socialiseringsprocessen i och med att människor förhandlar fram och skapar könsrelaterade professionella identiteter.

För att sammanfatta: symbolisk könsordning, könsmärkning, interaktion, förväntningar och könsrelaterade professionella identiteter är alla centrala komponenter för att förstå hur kön kommer till uttryck i en organisation. Även om de är analytiskt distinkta är de i praktiken en del av samma verklighet. De utgör könsordningen på redaktionerna. Den dominerande organisationskulturen i termer av den symboliska könsordningen och de förväntningar på män och kvinnor som existerar understödjer könsmärkning eller för att uttrycka det annorlunda, de kulturella konstruktionerna av maskuliniteter och femininiteter ger en förståelse för den könsrelaterade arbetsfördelningen. Hur vi tänker kring kön, medvetet eller omedvetet formar dessutom interaktionen. Men samtidigt har den sociala interaktionen betydelse för hur vi tänker på oss själva som män och kvinnor, och könsrelaterade professionella identiteter skapas i förhandlingar med organisationskulturen och könsmärkningen. Det är

inom denna dynamik av ömsesidigt förstärkande processer som könsordningar skapas snarare än på separata analytiska nivåer, där den ena är av avgörande betydelse den andra.

Könsordningar i nyhetsorganisationer existerar inte i ett vakuum: de utvecklas som en del av könsordningen i samhället och könsordningen på det journalistiska fältet. Kvinnornas plats i det offentliga rummet, i detta fall SVTs nyheter, formas i historiska, ekonomiska och politiska kontexter, vilket kommer att visas i de följande avsnitten.

Studien – design, material och metoder

Denna artikel är baserad på resultaten från forskningsprojektet "Kvinnorna i journalistkulturen" och merparten av empirin har publicerats tidigare i flera artiklar (Djerf-Pierre & Löfgren-Nilsson 2004; Löfgren-Nilsson 2000, 2004, 2007, 2009, 2010). Flera olika empiriska material har samlats in och det första består av 55 djupintervjuer med både kvinnliga och manliga journalister – chefer såväl som reportrar. De flesta av dem genomfördes under 2003–2004 och några under slutet av 1990-talet. Också journalister som arbetat under de övriga tre perioderna (med början 1958) har intervjuats. Intervjuerna är halvstrukturerade och de varierar mellan 30 minuter och 2 timmar i längd. Intervjuer med journalister som arbetade under de senare perioderna genomfördes huvudsakligen på SVT i Stockholm, övriga blev intervjuade i sina hem.

Det andra huvudsakliga empiriska materialet består av en kvantitativ innehållsanalys av 11 294 nyhetsinslag från 1958 till 2003. Denna studie omfattar nyhetssändningarna *Aktuellt* (SVT1, 1958–2003) och *Rapport* (SVT2, 1969–2003). Urvalet består av åtta veckor från båda kanalernas nyhetssändningar följande år: 1958, 1960, 1965, 1968, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 och 2002/2003.¹ Ett tredje empiriskt material består av artiklar (nationell press och personaltidningen *Antennen*) och dokument som berör jämställdhetsfrågor (brev och protokoll) från interna arkiv. Förutom dessa tre empiriska material, har en sekundäranalys gjorts av två enkätundersökningar: en som sändes ut till alla kvinnliga journalister som arbetade mellan 1958 och 2004 och en som genomfördes av kvinnliga journalister på SVT i början av 2000-talet.²

De olika datamängderna har använts för att analysera olika aspekter av könsordningen och de har också triangulerats för att söka efter mönster. Projektet och dess utformning är känslig när det gäller etiska överväganden; alla inblandade journalister lovades anonymitet, vilket innebär att vissa viktiga aspekter lämnats utanför analysen (i första hand klass, sexualitet och utseende) och fokus ligger på övergripande mönster^[5]. Fyra perioder kommer att beskrivas i artikelns följande avsnitt och analysen visar hur den symboliska könsordningen, könsmärkningen, interaktionen och förväntningarna har förändrats genom åren.

Det sista avsnittet belyser hur journalister har förhandlat med organisationskulturen under olika perioder och olika strategier som använts.

Inne på nyhetsredaktionerna *Segregering och hierarki – 1958-1965*

Det första magasinet i Sveriges television som tillhandahöll nyheter och nyhetskommentarer, *Aktuellt*, startade 1958. Männens dominans på redaktionen var påtaglig; den första kvinnan som erhöll en permanent heltidstjänst rekryterades 1960 och det fanns två kvinnliga nyhetsuppläsare. Kvinnliga reportrar från andra avdelningar, främst hem och familjesektionen användes dock ofta som en redaktionell resurs (Kleberg 1999) för att tillhandahålla nyheter med kvinnligt perspektiv. I takt med att nyhetsredaktionen växte minskade användningen av dessa reportrar och de nya positionerna på *Aktuellt* besattes främst med manliga reportrar. 1962 beslutade *Aktuellt*s ledning att nyhetsuppläsningen skulle utföras av professionella journalister och de två kvinnliga nyhetsuppläsarna byttes ut mot män. Nyhetskriterierna började gradvis förändras och mer vikt lades på hårda nyheter (Djerf-Pierre & Weibull 2001), vilket var en bidragande orsak till att inlåningen av kvinnliga reportrar från hem- och familjesektionen minskade. Sammanlagt ledde detta till att andelen kvinnor succesivt minskade under perioden: 1960 utgjorde kvinnorna 10 procent av redaktionen, en siffra som minskat till 4 procent 1965, och andelen inslag producerade av kvinnor minskade också, från 14 procent till 9 procent.

Nyhetsredaktionen tillhandahöll ett mycket snävt definierat utrymme för de kvinnliga journalisterna: av samtliga nyheter som producerades av kvinnor under denna första period med nyhetssändningar, handlade nästan hälften om kultur eller "human interest". Dessa områden hade relativt låg status på redaktionen och sändningarna toppades oftast av olyckor och brott. Områden med högre status och områden där specialreportrar krävdes, var främst politik och internationella nyheter, och de senare bevakades enbart av män, eftersom de betraktades som ett manligt fält.

Frånvaron av kvinnor och könsmärkningen var påtaglig i nyhetssändningarna på ytterligare ett sätt: av de som fick uttala sig i nyheterna var 90 procent män och när kvinnor intervjuades var det främst i egenskap av "vanliga människor" eller som kändisar. Som officiella källor (experter, politiker etc.) var kvinnorna helt osynliga under de första tio årens nyhetssändningar. Utrymmet för kvinnor, både journalister och intervjuade, begränsades på ett likartat sätt. TV-nyheter utgjorde en ny form av offentlig sfär, där förväntningarna på män och kvinnor resulterade i en distinkt könsmärkning: kvinnor bevakade områden som ansågs höra hemma i den privata sfären ("human interest" och familjefrågor) och blev främst intervjuade som privatpersoner eller kändisar, medan manliga

reportrar bevakade det som ansågs vara offentliga/samhälleliga angelägenheter och män intervjuades huvudsakligen i egenskap av medborgare eller som offentliga personer (Löfgren-Nilsson 2009).

Den horisontella och vertikala könsmärkningen var mycket tydlig. Det fanns en föreställning om "naturliga" biologiskt grundade skillnader mellan män och kvinnor, där män skulle tilldelas "manliga" uppgifter och positioner och kvinnor "kvinnliga" uppgifter och positioner. Kvinnor rekryterades till exempel vanligen som sekreterare och scriptor (vissa av dem avancerade senare till producenter) medan männen anställdes som reportrar och redaktörer. De positioner och den nyhetsbevakning som tilldelades män var associerad med högre status och makt. Kvinnliga reportrar förväntades i allmänhet stödja och komplettera de manliga reportrarnas bevakning av "viktiga" nyheter, främst med underhållande nyheter och nyheter av intresse för kvinnor och därigenom bidra med ett kvinnligt perspektiv.

Att döma av intervjuer och befintliga dokument fanns det inte några egentliga konflikter kring genusfrågor under denna period. Diskussioner om "kvinnlig journalistik" och nyhetsvärdering lyste med sin frånvaro och den rådande nyhetskulturen ifrågasattes inte: det förefaller som de kvinnliga journalisterna koncentrerade sig på – och kämpade för – att passa in. En kvinnlig reporter som arbetade på *Aktuellt* under sextioalet beskriver den rådande situationen:

Begreppet jämställdhet var inte uppfunnet under min tid /... / som ung och oerfaren flicka var du tvungen att bita ihop, agera tufft, aldrig be om råd eller försöka ändra saker. Jag har ett minne som är svårt att glömma: när jag arbetade som nyhetsuppläsare antydde jag att jag skulle vilja bli reporter och en manlig kollega sa till mig, "du kommer aldrig att kunna bli det, förstår du inte det". Han var till viss del ett undantag; men han representerar det enorma mentala avståndet mellan då och idag. Och tji fick han.

Även om de kvinnliga journalisterna fick arbeta hårt, kände de sig samtidigt unika eftersom de var få och pionjärer. I en artikel i *Aftonbladet*, "*Flickorna på Aktuellt*", beskrevs de som "*unga moderna kvinnor, som har avancerat till viktiga befattningar (producenter) och andra positioner fyllda med ansvar – bland annat i hård konkurrens med manliga kolleger*" (Aftonbladet 19/3 1968).

Kamp och konflikt-1965-1985

Inför lanseringen av TV2 1969, genomfördes en av de största rekryteringar som skett inom svenska medier: 260 journalister anställdes för att arbeta på den nya kanalen (Engblom 1998). Nyhetsprogrammet *Rapport* sändes för första gången samma år och nyhetsvärderingen kom att förändras drastiskt inom televisionen. "Human interest" och kultur blev i princip osynliga områden i bevakningen och fokus lades på hårda nyheter (främst politik och arbetsmarknad). Flera nya

bevakningsområden infördes också så småningom i nyheterna, till exempel miljörapportering och konsumentfrågor.

De nya reportrarna på *Rapport* var handplockade och kön betraktades inte som en viktig fråga i rekryteringsprocessen. Vid starten var 20 procent av den nya personalen kvinnor och även på *Aktuellt* hade andelen ökat till 20 procent. Men fyra år senare hade siffran återigen sjunkit till 13 procent och andelen nyheter producerade av kvinnor sjönk till 10 procent. Avdelningen för ekonomi och politik bestod på båda redaktionerna enbart av manliga reportrar. Nyhetschefer och en klar majoritet av övriga specialreportrar var även de män. För första gången leddes dock den politiska avdelningen på *Rapport* av en kvinna och hon var den första kvinnliga nyhetschefen på *SVT*.

Det fanns också betydande könsskillnader när det gäller den ämnesmässiga nyhetsbevakningen under hela 1970-talet: kvinnliga journalister tilldelades sociala frågor och konsumentfrågor medan män nästan uteslutande bevakade utlandet och politik. Könsmärkningen var som mest påtaglig runt 1975. Denna könsmärkning avspeglade sig även i utbudet vad gäller intervjupersoner. 1970 var 11 procent av de som intervjuades i nyheterna kvinnor, samma andel som under *Aktuellts* första år. Och alltså var de kvinnor som intervjuades "vanliga människor" och kändisar.

Som beskrivits ovan var den vertikala och horisontella könsmärkningen mycket stark på både *Rapport* och *Aktuellt*. Men de biologiskt grundade föreställningarna kring kön som dominerade under sextiotalet och användes som förklaring till könsmärkningen började nu ifrågasättas av kvinnliga reportrar. Situationen kommenterades av journalisten June Carlsson i personaltidningen *Antennen* 1976 på följande sätt:

På Aktuellt består redaktionsledningen av män. Programdirektörer och övriga redaktionssekreterare är män, utrikes- och inrikesreportrarna är män. Finns det då inga kvinnor på Aktuellt? Jovisst, sekreterare, scriptor, producenter och 5 kvinnliga reportrar. Och vad gör dom? Jo dom sysslar med medicin, miljö, bostäder, familj, social- och barnfrågor. Precis som hemma skulle man kunna säga. Områden som idag inte har samma status i nyhetsprogrammen som exempelvis utrikespolitik, arbetsmarknad och näringsliv.

Situationen gav bränsle till en lång och inflammerad debatt om jämställdhetsfrågor. Den tog fart i början av sjuttiotalet och gradvis ökade intensiteten. Den första ombudsmannen för kvinnor valdes av facket på *SVT* under hösten 1973. Hennes uppdrag var ospecificerat men rekommendationen var att "*samla tjejerna yrkes- eller redaktionsvis i mindre grupper för att få alla att lufta sina problem*".³ Att döma av protokollen handlade de främsta problemen fram till 1975 om löner, barnomsorg och negativa attityder gentemot kvinnor. På *Rapport* uttryckte de kvinnliga reportrarna en rädsla för att tala offentligt och hävda sina åsikter. "*I synnerhet inträffade detta under de dagliga redaktionsmötena.*

*Ombudsmannen kommer att besöka fler gånger och även delta under ett möte. Tjejerna var glada någon besökt dem. ”.*⁴ En kvinnlig reporter som arbetade på *Rapport* under de första åren beskriver situationen på följande sätt:

Manlig konkurrens fungerade på samma sätt på *Rapport* som på andra platser, kanske driven av en extrem konkurrens från början, eftersom vi var få journalister och valts ut eftersom vi ansågs vara 'hot shots'. Den manliga tävlingsinstinkten var enorm och de betraktade oss fyra flickor som byten – lätta att döda.

Att förändra attityderna till kvinnliga journalister och därmed förbättra arbetsmiljön var den första strategin som användes i jämställdhetsarbetet under 1970-talet. Startåret för det mer formella jämställdhetsarbetet var 1975 (Abrahamsson 1991) och då nämns könsmärkning i dokumenten för första gången. Efter ett seminarium om jämställdhetsfrågor i december 1975 gjordes följande uttalande av deltagarna:

Vi kräver att radioledningen och ledningarna för TV-kanalerna inom två år ska ha sett till att programledartjänsterna i återkommande nyhets- och magasinprogram är rättvist fördelade mellan könen. Som riktlinje ska därvid gälla att kvinnliga programledare leder minst 40 procent av programmen, i programtid räknat. /... / Åtgärden är bara ett första steg i en genomgripande förändring och därför kräver vi att radioledningen aktivt verkar för att /.../ fler kvinnor rekryteras till utbildning och tjänster så att könsfördelningen blir mer rättvis på alla nivåer. ⁵

På nyhetsredaktionerna innebar denna andra strategi i jämställdhetsarbetet att kvinnor skulle ta sig in på de tidigare mansdominerade nyhetsområden och därmed få samma status som manliga reportrar. Vid sidan av detta skulle de s.k. mjuka nyheterna öka i andel och status. För det tredje skulle andelen kvinnliga källor öka och könsmärkningen i nyhetsprogrammen därmed minska.

På nyhetsredaktionerna ifrågasattes fokuseringen på hårda nyheter av de kvinnliga journalisterna. De krävde en förändring av nyhetsprofilen och mer uppmärksamhet på mjuka nyheter (barnomsorg, konsumentfrågor och miljöfrågor) samt fler kvinnliga intervjupersoner i nyheterna. Medan några av de manliga cheferna stöttade kampen för jämställdhet och i viss mån en förändring av nyhetsvärderingen, verkar motståndet, både aktivt och passivt, ha dominerat. Bland några av de manliga reportrarna betraktades bevakningen av mjuka frågor som kampanjjournalistik: det pedagogiska sättet att berätta historier (ibland i upp till åtta minuter långa inslag) uppfattades stå i konflikt med såväl de hårda/ viktiga nyheterna som med det dominerande journalistiska idealet neutralitet. Vissa av de interna konflikterna nådde ut i nationella medier: "Vi mobbas av våra manliga kolleger" var text rubriken i *Aftonbladet* 1978 och de två kvinnliga cheferna på *Aktuellt* och *Rapport* beskrev situationen som "Förtal och jänkelskap

varje dag, Så är det att arbeta som kvinnlig cheff på Rapport." I artikeln beskrivs det passiva motståndet mot nya idéer från kvinnliga journalister, den sexistiska jargongen och öknamnen som 'Daghems-Lindgren' och 'Kvinno-Lindgren'.

De kvinnliga journalisterna lyckades trots motståndet gradvis finna ett nytt utrymme för kvinnor i nyheterna; bevakningen av sociala frågor och miljöfrågor ökade under perioden, särskilt på *Aktuellt*, och blev kvinnliga områden i den meningen att de bevakades av kvinnliga reportrar. I sin andra strävan, att öka andelen kvinnliga källor, lyckades de sämre; andelen nådde aldrig mer än 11 procent trots alla de ansträngningar som gjordes för att förbättra nyheterna i detta avseende.

Under 1970-talet blev de kvinnliga reportrarna gradvis en grupp stor nog att utmana könsordningen i på redaktionerna. Feministiska aktioner genomfördes, understödda av trender i det omgivande samhället. 1973 instiftade regeringen *Delegationen för jämställdhet* och på nästan alla redaktioner stod jämställdhet på dagordningen. "*Vi var inte ensamma, du vet, belä kvinnorörelsen blomstrade runt omkring oss. /.../ så du fick inspiration från många människor och deras handlingar*" (kvinnlig journalist som arbetade på *Rapport* under 1970-talet). Vid sidan av det formella jämställdhetsarbetet som bedrevs inom SVT och på redaktionerna blev nätverksbyggande och opinionsbildning i olika medier andra viktiga strategier för de kvinnliga reportrarna.

Könsordningen på redaktionerna var motsägelsefull under denna period: likheterna mellan könen betonades, men samtidigt framhölls vikten av de unika kvinnliga erfarenheterna. De kvinnliga journalisterna fick förhandla med den dominerande nyhetsvärderingen. De följde två vägar: en grupp valde (eller tvingades) att bli "en av flickorna" och kämpade för det kvinnliga perspektivet, vilket innebar att de försökte få in fler sociala frågor och kvinnliga källor i nyheterna. Den andra gruppen försökte slå sig fram inom ramen för den dominerande nyhetsvärderingen genom att bli "en av pojkarna" och hävdade sin rätt att arbeta med hårda nyheter. Några av dem lyckades och könsmärkningen minskade successivt till följd av deras framgång.

Nästan jämställda? – 1985-1995

Det arbete som utförts under 1970-talet för att uppnå jämställdhet utvärderades 1983 av jämställdhetskommittén på SVT. I rapporten drogs slutsatsen att mycket arbete lagts på utbildning och opinionsbildning, men att få konkreta effekter kunde noteras vad gällde positioner och programutbud (Någonting har hänt, 1984). Men nyhetsredaktionerna utgjorde något av ett undantag i sammanhanget. Där hade könsordningen börjat förändras och kampen för jämställdhet gett resultat. 1985 hade andelen kvinnor på *Aktuellt* ökat till 45 procent och avdelningarna för inrikes- och utrikesnyheter var könsneutrala. På *Rapport* uppgick andelen kvinnor till 29 procent. En av anledningarna till skillnaden

mellan *Aktuellt* och *Rapport* var att på *Aktuellt* prioriterades jämställdhetsfrågor av ledningen och redaktionschefer (som alla var män). *Aktuellt* konkurrerade med publikledande *Rapport* och det blev viktigt att nå en bredare och kvinnlig publik med hjälp av fler kvinnliga reportrar. Ökningen kan därför förstås både som en konkurrensstrategi och en medvetenhet om jämställdhetspolitiska ambitioner i företaget. Ytterligare en anledning var att *Aktuellt* expanderade och nya positioner kunde fyllas med kvinnor utan att det orsakade alltför mycket konflikter. De kvinnliga reportrarna på *Aktuellt* visade intresse för jämställdhetsfrågor, men de behövde inte kämpa så hårt för att driva dem (Boethius 1983).

På *Rapport* var situationen motsatt; ledningen visade mindre intresse för jämställdhetsfrågor, de kvinnliga reportrarna fick kämpa hårt och de försökte förändra nyhetsvärderingen. Konflikterna var mycket mer uttalade, både vad gällde nyheternas innehåll och tjänstetillsättningar. En av de djupaste konflikterna uppstod på *Rapport* när en manlig journalist utsågs till nyhetschef, medan de kvinnliga journalisterna och några av männen betraktade den kvinnliga kandidaten som mer lämpad.

Det sena 1980-talet och tidiga 1990-talet representerar också den period då flera kvinnliga journalister rekryterades till toppositioner på redaktionerna. Ewonne Winblad blev den första kvinnliga chefen för *Rapport* 1988 och *SVT* visade sig bli mycket mer framgångsrikt under de kommande åren än andra medieföretag vad gällde rekryteringen av kvinnliga chefer. De hade en betydligt högre andel kvinnor i ledande befattningar än den lokala och nationella pressen (Petersson et al. 1996).

Könsmärkningen på båda redaktionerna fortsatte att minska och under perioden fanns inga synliga tecken på könsskillnader vad gällde bevakningsområden. Ansträngningarna för att inkludera fler kvinnliga källor i nyheterna gav också visst resultat. Särskilda listor med kvinnliga experter sammanställdes och andelen kvinnliga intervjupersoner växte succesivt och var som högst 1995 då 30 procent av de intervjuade personerna var kvinnor. Även bland intervjuade politiker och myndighetspersoner var 30 procent kvinnor. Under denna period blev kvinnor mer synliga som företrädare för olika delar av det offentliga samhällslivet, även om männen fortfarande dominerade. Den enda kategori av intervjupersoner där könsbalans nåddes var "vanliga människor" där kvinnorna utgjorde 45 procent av de som fick uttala sig.

Könsordningen på redaktionerna var främst baserad på en föreställning om kön som betonade likheten mellan könen. Medan jämställdhetsfrågor under 1970-talet orsakade konflikter, hade normen nu blivit samförstånd och full enighet kring att kön var viktig aspekt i nyhetsproduktionen. Man förväntade sig att jämställdhet skulle råda, såväl på redaktionerna som i det omgivande samhället. Det betraktades som mycket viktigt av såväl anställda som politiker och tittare, inte minst eftersom *SVT* är ett public service företag. 1995 fick *SVT* en utmärkelse för sin nya jämställdhetsplan. Planen innehöll mätbara mål, till

exempel att andelen män *eller* kvinnor aldrig bör vara mindre än 40 procent och det stod också inskrivet att *"varje gång en manlig expert, kommentator eller annan välkänd person diskuteras för potentiell medverkan i ett program är redaktörerna ansvariga för att försöka hitta ett likvärdigt (kvinnligt) alternativ. När program utvärderas ska jämställdhet mellan könen alltid vara en aspekt."*

Även om förhållandet mellan män och kvinnor präglades av mycket mer samförstånd än på 1970-talet fortsatte jämställdhetsfrågor att skapa kontroverser emellanåt. Och även om jämställdhetsfrågor ansågs vara viktiga och en fråga för samtliga på redaktionen så existerade två andra delvis konkurrerande synsätt parallellt. För det första förutsattes det att de kvinnliga cheferna skulle ta ett extra ansvar för jämställdheten och för underrepresentationen av kvinnliga intervjupersoner: *"Med alla kvinnliga chefer vi rekryterade skulle man kunna tycka att problemet borde ha lösts. Tyvärr är så inte fallet."*

För det andra fanns det en övertygelse att de återstående problemen skulle lösa sig automatiskt eftersom man redan gjort stora framsteg och medvetenheten var hög. Uppmärksamheten svängde delvis över till vad som uppfattades som ett mer akut problem: bristen på representation i termer av etnicitet. 1980-talet beskrivs av journalisterna som den tid då "sann jämlikhet" växte fram på nyhetsredaktionerna. Jämställdhetskommittén på SVT konstaterade 1990 att *"Om vi tar hänsyn till den förväntade och gradvis växande andelen kvinnliga reportrar kan vi betrakta detta yrke som könsneutralt"* (Abrahamsson 1990, s. 27) – en förutsägelse som inte uppfylldes eftersom andelen kvinnor började minska på *Aktuellt*.

Under de sista åren på 1980-talet började situationen gradvis att förändras på *Aktuellt*. Arbetsklimatet förändrades och återigen började alltfler män arbeta i den prestigefyllda inrikesgruppen som till slut dominerades helt av män. Flera manliga chefer rekryterades och de kvinnliga journalisterna beskriver situationen som att gamla, välkända mönster dök upp igen:

S: Plötsligt det var samma gamla grabbgång igen.

F: Hur kunde det hända?

S: Ja, det kan man verkligen fråga sig och ledningen lät det hända. Och kvinnorna började lämna.

F: Hur hanterade kvinnorna som stannade kvar det?

S: Jo men de försökte ju sköta sitt arbete så gott de kunde, förutsatt att grabbarna inte stal deras uppdrag.

Under denna period lämnade flera kvinnliga reportrar (och vissa män) *Aktuellt*. Några av dem gick över till *TV4*, som startade 1992, några gick vidare till andra uppdrag inom SVT eftersom de upplevde att redaktionsledningen inte stöttade kvinnliga journalister och att ett nytt arbetsklimat uppstått där diskussioner

”dödades”. Andelen kvinnor på *Aktuellt* hade 1995 minskat till 37 procent. På *Rapport* gick trenden åt samma håll, under slutet av 1980-talet var redaktionen könsbalanserad men andelen kvinnor hade minskat till 32 procent 1995.

Backlash?

Under slutet av 1990-talet var det politiska och ekonomiska trycket hårt på public service. Nyhetsredaktionerna omorganiserades och led brist på ekonomiska resurser. Ojämligheten mellan könen (i termer av vertikal och horisontell könsbalans) hade gradvis minskat under 1980-talet och det tidiga 1990-talet och betraktades därför som oproblematiske. Framtiden hade sett ljus ut och den obalans som alltjämt existerade förväntades lösa sig automatiskt med tiden och med en ny generation journalister. Kvinnor utgjorde långt ifrån hälften av arbetsstyrkan, men många hade ledande positioner och hög status på nyhetsredaktionerna.

Efter en lång och relativt intensiv debatt, bland såväl politiker som medarbetare, påbörjades runt sekelskiftet en intern omorganisation. De två nyhetsredaktionerna *Rapport* och *Aktuellt* blev en central nyhetsdesk, *SVT nyheter*. *Aktuellt* fick behålla åtta öronmärkta reportrar och resten av personalen omlokaliseras till den nya nyhetsdesken där de producerade nyheter till både *Rapport* och *Aktuellt* vilka fortsatte att existera som separata nyhetsprogram.

Den nya organisationen ledde initialt till en otydlig beslutsgång med flera personer inblandade samtidigt på olika nivåer (Löfgren-Nilsson 2007). Situationen bidrog till att nyhetsproduktionen blev svårare att överblicka och så även könsordningen. Det existerade en föreställningen om att morgonmöten alltjämt var det forum där nyhetsuppgifterna fördelades på reportarna, men i själva verket var detta knappast fallet längre. Merparten av planeringen och utdelningen av nyhetsuppgifter skedde i personliga möten, antingen dagen före, eller under samma dag de skulle sändas.

2001 hade andelen kvinnor emellertid återigen ökat och andelen kvinnliga inrikesreportrar uppgick till 43 procent. Under våren 2003 var fördelningen män-kvinnor 50/50 bland reportrar och under hösten 2003 60/40. Nyhetsproduktionen blev återigen könneutral i den meningen att inget kön dominerade i reportergruppen.

På de högsta positionerna och bland redaktörerna rådde också könsbalans. *SVT nyheter* hade sex redaktörer, tre män och tre kvinnor. Bland de så kallade ”planerarna” (intake) var könsfördelningen också jämn. Chefen för *Rapport* var en man och chefen för *Aktuellt* en kvinna. Chefen för avdelningen för *nyheter och sambälle* var kvinna.

Trots en jämn könsfördelning, ökade könsmärkningen inom *SVT nyheter*, särskilt inom området sociala frågor, som återigen blev kvinnornas domän medan män rapporterade om politik. Kvinnornas nyhetsproduktion utgjorde

fortsatt en tredjedel av innehållet i sändningarna. Den prestigefulla gruppen som bevakade politik, näringsliv och arbetsmarknad dominerades av män (7 av 8 reportrar var män) och så även avdelningen för utrikesnyheter, delvis till följd av de förändringar som skett på *Aktuellt* och som tidigare beskrivits. Dessutom minskade andelen kvinnliga källor i nyheterna till 24 procent (särskilt kvinnliga politiker och kvinnliga experter blev mer sällsynta). *SVT nyheter* var alltså tillbaka till den könsmärkning som existerade under 1970-talet när det gällde den ämnesmässiga nyhetsbevakning, men inte när det gällde positioner. Kön blev återigen "problematiskt" och ett ämne för diskussioner.

Könsordningen på redaktionen under början av 2000-talet var motsägelsefull på flera sätt och det rådde en stark ambivalens kring jämställdhetsfrågor. Trots den existerande könsmärkningen, som var väl känd bland alla journalister, betonade både män och kvinnor att det journalistiska yrket, yrkesidentiteten och journalistiska kärnvärden borde vara, och också huvudsakligen var, könsneutrala. Samtidigt diskuterades könsmärkningen och nyhetsvärderingen i termer av mjuka och hårda nyheter, precis som på 1970-talet. Ett citat från en kvinnlig journalist kan tjäna som illustration av denna ambivalens:

F: Finns det något, när ålder, bakgrund och olika erfarenheter beaktas, finns det något som kan sägas vara maskulint och feminint inom journalistiken?

S: Av politiska skäl mitt svar är nej! Jag vägrar att erkänna det (stort skrott).

Men senare i ett försök att förklara orsakerna till könsmärkningen fortsätter samma journalist:

Och så är det de ämnen som vi väljer att bevaka, vi gör inte politik, näringsliv, arbetsmarknad och händelsenyheter. Det är vad som får prioritet Rapport. Så om du har valt att bevaka sociala frågor, utbildning eller något annat kommer du att placeras längre bak. Och kultur... vi gör inte att sånt här längre. Och det är dessa jobb som kastas ut om något måste utgå från sändningen.

Samma ambivalens kunde noteras även bland några av de manliga journalisterna; de poängterade att det inte fanns någon symbolisk könsordning, men samtidigt förväntade (och ibland fruktade) de att de kvinnliga cheferna skulle förändra nyhetsinnehållet mot mer mjuka nyheter och fler kvinnliga källor:

Tja, det är inte ofta men det hörs ibland, detta mumlande i korridorerna om den kvinnliga maffian och hur de kommer att göra om nyheterna till ett kvinnligt territorium.

Redaktionen präglades också av en mycket distinkt uppsättning könsrelaterade förväntningar som lät sig identifieras i hur manliga och kvinnliga journalister uppfattades klara det redaktionella arbetets krav:

S: Jag tror det finns en skillnad, men inte mellan alla killar och alla kvinnor. Men man kan generellt säga att det finns ett manligt sätt att arbeta här, dominerande nyhetsflöde, inte alla kvinnor väljer det. Kvinnor kanske väljer att sitta och arbeta lite längre med sjukvård och... andra ämnen. Men de heta grejerna, de viktigaste nyheterna på Rapport är sällan medicinsk forskning och såna saker, det är händelsenyheter. Och jag tror att killar har en bättre förståelse för det.

F : De håller sig framme?

S: Ja, det är alltid så, det måste vara så i alla organisationer. Även om det finns en massa människor som arbetar här, är fortfarande några mycket bättre än andra. Och redaktörerna litar på dem. Och i vår värld när det är tidspress så väljer du de du kan lita på. Det är samma människor och det är oftast killar. Och att få redaktörer att prova någon annan: "Prova en annan person, de finns", det tar tid. /... / Vi arbetar mot detta mönster, definitivt. Och jag håller inte det emot killarna eftersom de är väldigt bra, men det finns ett sådant mönster.

Citatet ovan uttrycker inte enbart åsikten att könsmärkningen orsakades av olika orienteringar hos män och kvinnor (nyhetsjägare /pedagoger, hårda nyheter/mjuka nyheter). Det visar även på de könsrelaterade förväntningar som rådde på redaktionen: manliga journalister uppfattades som pålitliga och det ansågs utgöra en större risk att skicka ut en mer "oerfaren" kvinna än en man. Vidare uppfattades kvinnorna som passiva och männen som aktiva. Vid sidan av dessa två dikotomier kunde en tredje urskiljas: kvinnor uppfattades som osäkra och försiktiga/tvekande medan män, å andra sidan, betraktades som "rakt på sak", aldrig tveksamma och "sprang på bollen" utan några frågor (Löfgren-Nilsson 2010).

Föreställningarna om kvinnor och män var spridda bland både manliga och kvinnliga journalister/redaktörer och användes frekvent för att förklara könsmärkningen. Bland dem som anammade dem som essentiella diskuterades kvinnliga journalister som ett problem. Strategier lanserades av kvinnliga och manliga chefer för lära kvinnor att välja ämnen strategiskt, att bete sig strategiskt gentemot redaktörer och lära sig "manliga" konversationsnormer. På så sätt lades både ansvaret för de problem som upplevdes av kvinnliga journalister och könsmärkningen i huvudsak på dem själva genom att förklaras med kvinnors brist på kompetens och kunskap, snarare än av organisatoriska förhållanden och den symboliska könsordningen. Men de könsrelaterade föreställningarna ifrågasattes också av många kvinnliga reportrar (särskilt bland dem som försökte konkurrera i bevakningen av hårda nyheter), och de hävdade att ansvaret låg på ledningsnivå.

I följande citat ifrågasätter en kvinnlig journalist den rådande föreställningen om att kvinnor skulle vara passiva. Hon beskriver en situation när en kvinnlig expert på utrikesfrågor känt sig överkörd:

Jo jag vet att hon var upprörd tidigare i veckan eftersom en redaktör sa till henne, "du måste springa på bollarna". Vad är det för en jävla signal! Det måste vara redaktionen som ansvarar för sändningen som väljer. Och på lördag morgonen var jag här hjälpte till, när krisen bröt ut i Irak, och det första jag sa var "var är XXX? Ring XXX, hon kan det här ". Men då tog de in en manlig journalist som satt där helt förvirrad i direktsändning. Och då frågar jag mig: hur hon ska ta en boll när ingen kastar ut? Ska hon gå in i studion under direktsändning och lyfta honom ur stolen?

Så för att sammanfatta: Medan journalistyrket å ena sidan ansågs vara könsneutralt, gav å andra sidan den horisontella könsmärkningen kombinerad med det faktum att kvinnliga journalister enbart producerade en tredjedel av nyheterna upphov till en ny debatt och en ny uppsättning av könade förväntningar. Såväl manliga som kvinnliga chefer och redaktörer agerade utifrån dessa föreställningar i början av 2000-talet. Könsstereotyperna fungerade som en subtil mekanism för selektion och även självselektion på nyhetsredaktionen.

Att förhandla med den symboliska könsordningen

Den symboliska könsordningen inom journalistiken har definierats genom att olika aspekter av nyhetsvärdering och nyhetsarbete analyserats (Creedon 1989; Djerf-Pierre & Löfgren-Nilsson 2004; Gallagher 1995; Löfgren-Nilsson 2000; Melin-Higgins 1995,1996; Savolainen 1992; van Zoonen 1998a och1998b; Zilliacus-Tikkanen 1997). Dessa aspekter kan sammanfattas enligt följande:

Maskulint	Feminint
Hårda nyheter	Mjuka nyheter
Offentlig sfär	Privat sfär
Nyhetsjägare	Pedagoger
Manliga källor och perspektiv	Kvinnliga källor och perspektiv

Den första aspekten av symbolisk könsordning inom journalistiken – och förmodligen den mest intensivt debatterade – handlar om de ämnen och frågor som bevakas, d.v.s. nyhetsurvalet. Vanligtvis görs en åtskillnad mellan mjuka och hårda nyheter, även om åsikterna går isär om hur "mjuka" respektive "hårda" bör definieras. Etiketten "mjuka nyheter" används ofta när man hänvisar till nyheter om sociala frågor, konsumentfrågor, hälso-och sjukvård, utbildning, barnomsorg, miljö och bostäder. Det förekommer även att "human intrest", kultur och underhållning ingår definitionen. Hårda nyheter, å andra sidan, avser vanligtvis politik, näringsliv, arbetsrättsliga frågor och krig, men ibland också teknik, vetenskap, brottslighet och sport. Logiken härleds från

uppfattningen att kvinnor och män i viss utsträckning har olika föreställningar om vad som är viktiga offentliga frågor. Hårda nyheter innehåller ämnen som antas vara viktiga för män eftersom de relaterar till sfärer där män dominerar, som politik, samhällsekonomi och näringsliv. Mjuka nyheter innehåller ämnen som rör sociala sfärer där kvinnor traditionellt dominerar såsom hälso- och sjukvård, utbildning och barnomsorg.

När *Aktuellt* startade 1958, hade mjuka nyheter en plats i nyhetssändningarna. I mitten av 1960-talet förändrades dock nyhetsvärderingen och den har allt sedan dess dominerats av hårda nyheter, även om försök till förändring gjordes under 1970-talet. Till följd av detta har kvinnliga journalister haft att förhandla med den dominerande, maskulina konstruktionen av journalistik. Tidigare forskning har visat på flera strategier som använts av kvinnor (Eegsmoose 1993; van Zoonen 1998a och 1998b; Zilliacus & Tikkanen 1997). Den första har beskrivits av van Zoonen (1998b) som att välja att bli en "marionett". En marionett accepterar rollen som tilldelas henne som "kvinnlig journalist". Detta kan sägas ha varit det vanligaste vägvalet för kvinnorna under *Aktuells* första år, då kvinnliga journalister accepterade såväl de ämnen som tilldelades dem som sin roll som förmedlare av ett kvinnligt perspektiv, även om dessa nyheter hade lägre status och senare försvann helt när *Aktuellt* ändrade sin nyhetsvärdering.

Under 1970-talet blev en andra strategi vanlig, en strategi som gick i opposition med den dominerande nyhetsvärderingen, då en majoritet av de kvinnliga journalisterna på *Rapport* och några på *Aktuellt* valde att bli "en av flickorna". Genom att utmana ett strikt fokus på hårda nyheter lyckades de förändra bevakningen och införa sociala frågor och miljöfrågor i nyheterna. Utmanandet orsakade, som visats tidigare, reaktioner och manliga motstrategier, främst i form av trakasserier. Därför blev nätverk och opinionsbildning i nationella medier viktiga verktyg för de kvinnliga journalisterna under hela 1970-talet och det tidiga 1980-talet.

Medan några av de kvinnliga journalisterna alltså försökte utmana den dominerande nyhetsvärderingen valde andra att utmana könsordningen genom att slå sig in på maskulina territorier. De hävdade sin rätt att bevaka hårda nyheter, vara programledare och inneha chefsbefattningar, ibland med jämställdhet som argument. Gradvis ökade acceptansen för att "flickorna" blev "grabbar" och könsmärkningen upphörde i mitten av 1980-talet. Eftersom strategin att "bli en av grabbarna" inte utmanade den rådande nyhetsvärderingen var den enklare (dock inte enkel) än att välja att "bli en av flickorna".

Som beskrivits började könsmärkningen öka igen under slutet av 1990-talet. Diskussioner blossade åter upp och försök gjordes att ändra nyhetsvärderingen i *Rapport*, eftersom programmet ansågs domineras av "hårda nyheter för medelålders vita män". Kvinnliga reportrar vid nyhetsdesken uppfattade möjligheterna att "bli en av flickorna" och därigenom höja statusen för mjuka nyheter som tämligen begränsade eftersom mjuka nyheter inte bevakades

av specialreportrar. Därför valde många av dem istället att försöka bli "en av grabbarna" och bevaka hårda nyheter. Både mer öppet deklarerade och mer dolda strategier existerade för att få in kvinnor i utrikesbevakningen och i den prestigefyllda grupp som bevakade politik, ekonomi och arbetsmarknad. Återigen blev organiserade nätverk bland kvinnliga journalister centrala, men istället för att använda nationella medier, gjorde de kvinnliga journalisterna egna undersökningar i form av enkäter och innehållsanalyser med syfte att tydliggöra den backlash de upplevde.

Eftersom den öppna strategin att "bli en av flickorna" inte bedömdes som framgångsrik, tillämpades ytterligare en strategi för att förändra nyhetsvärderingen. Den illustreras av följande citat från en kvinnlig journalist på väg att bli politisk specialreporter:

Jag kände att jag trampade vatten som icke specialiserad reporter. Och att bara politik och ekonomi räknas som specialområden med någon form av status. /.../ Jag har mestadels gjort integration, sociala frågor och kvinnofrågor. Mycket av det är politiska frågor och jag tänkte att jag vill gärna bevaka samma frågor men ur politisk synvinkel, med inriktning på vad som händer i riksdagen. Så att man får en nyhetsmässig krok också, en som gills på en nyhetsredaktion liksom. I stället för att hamna näst sist i sändningen som ett 'runt inslag' så hamnar du högre upp och det kan också utveckla det arbete jag gör. Jag tycker det är en klok strategi.

"Kvinnlig" journalistik har också associerats med personligt engagemang och empati för människorna som bevakas i nyheterna, genom att vara publiktillvänd och prioritera kvinnliga källor och perspektiv. "Manlig" journalistik har, å andra sidan, ansetts prioritera neutralitet, distans och opartiskhet och inte ta publika hänsyn. "Kvinnlig" journalistik tenderar att betona den större bilden och sammanhanget, medan "manlig" journalistik rapporterar om isolerade händelser och fakta. Medan "manlig" journalistik betonar nyhetsjakt, omedelbarhet och faktapresentation som ger kunskap (nyhetsjägare), betonar "kvinnlig" journalistik informationssamling, analys och presentation som ger förståelse (pedagoger).

Det är uppenbart att det från och med 1970-talet funnits oenighet och diskussioner om hur nyheter bör rapporteras. När kvinnliga journalister försökte förändra nyhetsvärderingen under 1970-talet handlade det inte enbart om att föra fram mjuka nyheter på agendan utan också om nya presentationsformer. Målet för många kvinnliga journalister var att förklara och kontextualisera nyheter (ett inslag kunde vara i 5-8 minuter) och de anslöt sig till ett pedagogiskt ideal, medan deras manliga kollegor i huvudsak såg sig som nyhetsjägare. Det nya sättet att "berätta" nyheter ifrågasattes och betraktades av många manliga reportrar som "kampanjnyheter". Även om innehållet i nyhetssändningarna och de professionella idealen i viss mån varierat över tid och på redaktionerna, har utrymmet för journalistik som utgått från pedagogiska ideal varit större på

Aktuellt, vilket delvis förklarar varför kvinnliga journalister generellt har upplevt mindre motstånd på *Aktuellt* än på *Rapport*, där nyhetsjakt och rapportering dominerade. I början av 2000-talet betraktades nyhetsjakten och korta rapporteringar fortfarande som ett problem bland kvinnliga journalister som ansåg att möjligheterna att göra "pedagogiska nyheter" hade minskat drastiskt i *Rapport*.

Vad gäller den sista aspekten av den symboliska könsordningen, källor, är det uppenbart att den maskulina logiken dominerat under alla perioder. Manliga källor har alltid prioriterats i nyhetssändningarna. Kvinnliga journalister har dock använt sig av kvinnliga källor i högre utsträckning än manliga journalister gjort, oavsett vilket ämne de bevakat. Intressant nog försvinner denna skillnad i början av 2000-talet, parallellt med den allmänna minskningen av kvinnliga källor till 25 procent. Medan den symboliska könsordningen vad gäller nyhetsvärdering och professionella ideal främst har ifrågasatts av kvinnliga reportrar, betraktades de manliga källornas dominans i början av 2000-talet som ett problem av i princip samtliga journalister. Åtgärdsförslag togs fram och några år senare hade andelen kvinnliga källor ökat något.

Slutsatser

I denna artikel har en analys av könsordningen i nyhetsrapporteringen presenterats. Sedan televisionens start 1956 har betydande förändringar ägt rum. Antalet kvinnliga reportrar, redaktörer och chefer har ökat avsevärt över tid. De största framstegen för kvinnor i journalistiken skedde mellan 1980 och 1985. Könsmärkningen på nyhetsredaktioner har minskat kontinuerligt, även om en back-lash kunde noteras runt 2000-talet.

Det är tydligt att könsordningen på nyhetsredaktionerna baserats på olika föreställningar kring manligt och kvinnligt: från 1950-talets biologiska och essentiella syn, då harmoni rådde och könen existerande sida vid sida och kompletterande varandra, till ett konstruktivistiskt perspektiv på 1970-talet, då patriarkatet ifrågasattes och förhållandet mellan män och kvinnor var konfliktfyllt samt präglad av underkastelse och dominans. Under 1980- och 1990-talet baserades könsordningen främst på antaganden som betonade likheten mellan könen och medvetenheten om jämställdhet var hög. Omkring 2000 var könsordningen på många sätt motsägelsefull och när könsmärkningen återuppstod användes en uppsättning essentialistiska antaganden om kön för att förklara situationen.

Men oavsett vilken symbolisk könsordning som varit rådande och vilka föreställningar kring manliga och kvinnliga reportrar som dominerat på nyhetsredaktionerna har kvinnliga reportrar och kvinnliga intervjupersoner alltid varit kraftigt underrepresenterade i nyhetssändningarna. Fram till 2003 hade kvinnliga reportrar aldrig producerat mer än en tredjedel av nyhetsinslagen och andelen kvinnliga intervjupersoner aldrig överstigit en tredjedel. Om avsaknaden

av kvinnor både i och bakom TV-rutan betraktades som oproblematiserad under de första årens nyhetssändningar, kom den att bli en relativt problematisk fråga i början av 2000-talet. Som diskursiv praktik har televisionen stor makt över bilden av kvinnor och män och hur deras plats i den offentliga sfären som förmedlas. Journalistik är en fråga om att välja och när det offentliga samhällslivet reproduceras i tv-nyheterna dominerar män alltjämt scenen. För ett public service-företag är detta problematiskt, inte minst eftersom uppdraget omfattar grundläggande värden som demokrati, mångfald och jämställdhet.

Noter

1. "Udda" året 1968 ingår eftersom det var det sista året då *Aktuellt* sändes innan TV2 och *Rapport* startade.
2. Den andra undersökningen utfördes internt på SVT av en grupp kvinnliga journalister på eget initiativ och författaren fick tillgång till resultaten.
3. Brev från Marianne Börje och Marie-Louise Selander till Maria (inget efternamn som anges i protokollet), 1976-06-30. T55. F2:1.
4. Protokoll från möte med den kvinnliga ombudsmannen, 1976-03-31. T55 F2:1.
5. Skrivelse från deltagarna vid programpolitiskt möte, 1975-12-02. T 55 F2:1.

Referenser

- Abrahamsson, Ulla (1991) Hälften vunnet? – anteckningar från 10 års jämställdhetsarbete i Sveriges Radio koncernen. I Carlsson, U. (ed.), *Medier, människor, samhälle*. Göteborg, Nordicom, pp. 93-110.
- Abrahamsson, Ulla, Boëthius, Gunilla & Modig, Maria (1983) *Nybeter för kvinnor och män?* Stockholm, Sveriges Radio, Publik och Programforskningsavdelningen.
- Acker, Joan (1990) Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations. *Gender and Society* 4 (2), 139-158.
- Acker, Joan (1992) Gendering organizational theory. I Mills, Albert J., Tancred, Peta & Korabik, Korabik (eds.) *Gendering Organizational Analysis*. Newbury Park, CA and London: Sage, pp. 248-260.
- Alvesson, Mats & Due Billing, Yvonne (1997) *Understanding Gender and Organizations*. London:Sage.
- Carlsson, J. (1976) Män, män och män. *Antennen*, 2/76 (personaltidning, SVT).
- Creedon, Pamela (ed.) (1989) *Women in Mass Communication: Challenging Gender Values*. London:Sage.
- Davids, Celia (1995) *Gender and the Professional Predicament in Nursing*. Philadelphia:Open University Press.
- de Bruin, Marjan (2004) Organizational, professional and gender identities overlapping, coinciding and contradicting realities in Caribbean media practices. I de Bruin, Marjan & Ross, Karen (Eds) *Gender and Newsroom Cultures. Identities at Work*. Creskill, NJ:Hampton Press, pp. 1-16.
- Djerf-Pierre, Monika (2007) The gender of journalism. The structure and logic of the field in the twentieth century. *Nordicom Review*, Jubilee Issue, pp. 81-104.
- Djerf-Pierre, Monika & Löfgren-Nilsson, Monica (2004) Gender-typing in the newsroom: the feminization of Swedish television news production, 1958-2000. I de Bruin, M. & Ross, K. (Eds) *Gender and Newsroom Cultures. Identities at Work*, Creskill, NJ: Hampton Press, pp. 81-106.
- Djerf-Pierre, Monika & Weibull, Lennart (2001) *Spegla, Granska, Tolka: Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet*. Stockholm: Prisma.

- Egsmose, Lisbeth R. (1993) Medvind og modvind i TV. Karrieremuligheder for kvindelige medieprofessionelle i Danmark og England. I Carlsson, Ulla (Ed.) *Nordisk forskning om kvinder og medier*. Göteborg: Nordicom, pp. 201-227.
- Engblom, Lars-Åke (1998) *Radio- och Tv-folket*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Gallagher, Michael (1995) Women in the media – making a difference. Paper presented at the United Nations Fourth World Conference on Women (FWCW or Beijing), held in Beijing, China, September 4-15, 1995.
- Gherardi, Silvia (1994) The gender we think, the gender we do in our everyday organizational lives. *Human Relations*, 47 (6), 591-610.
- Gherardi, Silvia (1995) *Gender, Symbolism and Organizational Cultures*. London: Sage.
- Gutgold, Nichola D. (2008) *Seen and Heard: The Women of Television News*. London: Lexington Books.
- Holland, Patricia (1987) When a woman reads the news. I Beahr, H. and Dyer, G. (Eds) *Boxed In: Women and Television*. London: Pandora Press.
- Hosley, David H. & Yamada, Gayle K. (1987) *Hard News. Women in Broadcast Journalism*. Westport, CT:Greenwood Press.
- Kanter, Rosabeth M. (1977) *Men and Women of the Cooperation*. New York: Basic Books.
- Kleberg, Madeleine (1999) *Skötsam kvinnosyn*. Stockholm:Stockholms universitet.
- Löfgren-Nilsson, Monica (2000) Att göra skillnad – Kvinnors villkor och betydelse i svensk nyhetsjournalistik . I Jarlbro, G. & Näslund Dahlgren, A. (Eds) *Kvinnor och medier* . Stockholm: Stiftelsen institutet för mediastudier, pp. 7-20.
- Löfgren-Nilsson, Monica (2004) Könsmärkning i SvTs nyheter 1958-2003. *Nordicom Information* 4/2004, 117-145.
- Löfgren-Nilsson, Monica (2007) The thinkings and doings of gender – routinized, ritualized and strategic interaction in the newsroom. Paper presented at the International Association for Media and Communication Research, IAMCR, conference in Paris, UNESCO, 23-25 July.
- Löfgren-Nilsson, Monica (2009) Kvinnor, män och nyheter i televisionen. En innehållsstudie av ämnen och källor under 45 år. Arbetsrapport. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation , Göteborgs universitet.
- Löfgren-Nilsson, Monica (2010) 'Thinkings' and 'doings' of gender – Gendering processes in Swedish television news production. *Journalism Practice*, 4-1 pp. 7-16.
- Marlane, Judith (1999) *Women of Television News Revisited*. Austin, TX: University of Texas Press.
- Melin-Higgins, Margaretha (1995) Female educators and male craftsmen. The professional ideal among Swedish journalists. *Nordicom Review* 1, pp. 153-171.
- Melin-Higgins, Margaretha (1996) Bloodhounds or bloodbitches. Female ideals and catch 22. I *Kjønn i Media*. Oslo: Sekretariatet for kvinneforskning, pp. 100-120.
- Melin, Margaretha (2008) Gendered journalist culture (del av avhandling). Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Petersson, Olof; Hermansson, Jörgen; Micheletti, Michele & Westholm, Anders (1996) *Demokrati och ledarskap*. Demokratirådets rapport. Stockholm:SNS.
- Ross, Karen (2001) Women at Work: Journalism as En-Gendered Practice. *Journalism Studies*, Vol 2, No 4, pp 531-544.
- Savolainen, Tarja (1992) The representation of women and women's issues. I Savolainen, Tarja & Zilliacus-Tikkanen, Henrika (Eds) *Women in Finnish Broadcasting*. Helsinki:Publications of the Finnish National Commission for Unesco. pp. 24-38.
- Seger, Linda (1996) *When Women Call the Shots: The Developing Power and Influence of Women in Television and Film*. New York:Henry Holt and Company.
- Spangler, Lynn C. (2003) *Television Women from Lucy to Friends. Fifty Years of Sitcoms and Feminism*. Westport, CT:Praeger.
- Spears, Georg; Seydegart, Kasia & Gallagher, Margaret (2000) *Who Makes the News? Global Media Monitoring Project 2000*. London: The World Association for Christian Communication.
- Tucker, David C. (2007) *The Women Who Made Television Funny*. Jefferson, NC: MacFarland&Company Inc.
- van Zoonen, Liesbet (1998a) A professional, unreliable, heroic marionette (M/F). Structure, agency and subjectivity in contemporary journalism. *European Journal of Cultural Studies* 1 (1),

- pp. 123-143.
- van Zoonen, Liesbet (1998b) One of the girls? The changing gender of journalism. I Carter, Cynthia; Branston, Gill & Allan Stuart (Eds) *News, Gender and Power*. London and New York: Routledge, pp. 47-70.
- West, C. & Zimmerman, D. (1987) Doing gender. *Gender and Society* 1 (2), pp.125-151.
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika (1997) *Journalistikens essens i ett könsperspektiv* Helsingfors: Rundradions jämställdhetskommitté.

Tabell 1. Andel kvinnliga journalister och deras andel av nyhetsproduktion i Rapport och Aktuellt

	% Personal* Aktuellt	% Personal* Rapport	% Nyheter producerade Aktuellt	% Nyheter producerade Rapport
1965	4		9	
1975	25		8	10
1985	45	10	34	24
1995	37	29	34	31
2003	SVT nyheter	45	38	30

* Personal = sysselsatta som journalister

Tabell 2. Kvinnliga intervjupersoner i nyheterna 1958-2003 (procent)

År	1958	1965	1975	1985	1995	2000/2003
Totalt	11	10	11	15	31	25
Vanligt folk	20	25	40	42	47	43
Kändisar	43	22	10	13	30	29
Företrädare*	3	2	8	11	26	18
Övriga	0	10	2	16	12	20

* Människor som representerar myndigheter och andra organisationer i egenskap av talesmän eller experter.

Tabell 3. Könsmärkning i nyheterna, kvinnors och mäns bevakningsområden 1965-2003 (procent)

Typ av nyheter	1965		1975		1985		1995		2000-2003	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Hårda Krig, Ekonomi, politik	9	52	28	71	67	65	54	60	58	74
Mjuka sociala frågor, miljö utbildning, barn-omsorg	9	8	42	9	17	13	22	15	24	11
Sport, olyckor och brott	15	26	17	15	5	12	15	19	11	12
Kultur, underhållning human intrest	67	14	13	5	11	10	9	6	7	4
Totalt %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	33	355	64	658	914	2028	415	883	259	548

Författarna

Yvonne Andersson, fil dr, lektor, Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet, yvonne.andersson@ims.su.se

Hillevi Ganetz, professor i genusvetenskap, Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap (ERG), Stockholms universitet, hillevi.ganetz@gender.su.se

Mona Hajin, doktorand, Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet, mona.hajin@ims.su.se

Anja Hirdman, fil dr, docent i genusvetenskap, lektor i medie- och kommunikationsvetenskap, Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet, anja.hirdman@ims.su.se

Sofia Johansson, fil dr, lektor i medie- och kommunikationsvetenskap, Institutionen för kultur och lärande, Södertörns högskola, sofia.johansson@sh.se

Madeleine Kleberg, fil dr, docent i medie- och kommunikationsvetenskap, Stockholms universitet, madeleinekleberg@gmail.com

Martina Ladendorf, fil dr, lektor, Akademin Humaniora och Medier vid Högskolan Dalarna, mln@du.se

Monica Löfgren-Nilsson, fil dr, docent i journalistik, medier och kommunikation, lektor, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG), Göteborgs universitet, monica.lofgren-nilsson@jmg.gu.se

Margareta Melin, fil dr, lektor, K3, Malmö högskola, margareta.melin@mah.se

Anna Roosvall, fil dr, docent i medie- och kommunikationsvetenskap, lektor, Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet, anna.roosvall@ims.su.se

Jenny Sundén, professor i genusvetenskap, Institutionen för kultur och lärande, Södertörns högskola, jenny.sunden@sh.se

Ann Werner, fil dr, lektor i genusvetenskap, Institutionen för kultur och lärande, Södertörns högskola, ann.werner@sh.se

Kristina Widestedt, fil dr, lektor, Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet, kristina.widestedt@ims.su.se

NORDICOM

Nordiskt Informationscenter för Medie- och Kommunikationsforskning

norden

NORDICOM är en institution inom
Nordiska Ministerrådet

Ledning och administration

Institutionschef:
Ingela Wadbring
Telefon: +46 31 786 66 40
Fax: +46 31 786 46 55
ingela.wadbring@nordicom.gu.se

Administratör (beställningar m m):
Anne Claesson
Telefon: +46 31 786 12 16
Fax: +46 31 786 46 55
anne.claesson@nordicom.gu.se

Teknisk redigering och webbansvarig:
Per Nilsson
Telefon: +46 31 786 46 54
Fax: +46 31 786 46 55
per.nilsson@nordicom.gu.se

Verksamhetsområden

Medie- och kommunikationsforskning

Publikationsverksamhet

Redaktör: Ingela Wadbring
Telefon: +46 31 786 66 40
Fax: +46 31 786 46 55
ingela.wadbring@nordicom.gu.se

Forskningsdokumentation

Nordisk koordinatör:
Mogens Vestergaard Kjeldsen
Statsbiblioteket
Victor Albecks Vej 1
DK-8000 Aarhus C

Telephone: +45 89 46 21 67
Fax: +45 89 46 20 50
mvk@statsbiblioteket.dk

Medieutveckling och mediestatistik

Nordic Media Trends

Nordisk koordinatör:
Eva Harrie
Telefon: +46 31 786 46 58
Fax: +46 31 786 46 55
eva.harrie@nordicom.gu.se

The International Clearinghouse on Children, Youth and Media

Vetenskaplig koordinatör: Ilana Eleá
Telefon: +46 70 600 1788
Fax: +46 31 786 46 55
ilana.elea@nordicom.gu.se

Forskningsinformatör:
Catharina Bucht
Telefon: +46 31 786 49 53
Fax: +46 31 786 46 55
catharina.bucht@nordicom.gu.se

Nationella centraler

Nordicom-Danmark

Statsbiblioteket
Victor Albecks Vej 1
DK-8000 Aarhus C

Medie- och kommunikationsforskning

Mogens Vestergaard Kjeldsen
Telephone: +45 89 46 21 67
Fax: +45 89 46 20 50
mvk@statsbiblioteket.dk

Nordicom-Finland

Tammerfors universitets-
bibliotek
FIN-33014 Tammerfors
universitet

Medie- och kommunikationsforskning

Eija Poteri
Telefon: +358 50 318 5939
eija.poteri@uta.fi

Nordicom-Island

Háskóli Íslands,
Félagsvísindadeild
IS-101 Reykjavík

Medie- och kommunikationsforskning

Guðbjörg Hildur Kolbeins
Telefon: +354 525 42 29
Fax: +354 552 68 06
kolbeins@hi.is

Nordicom-Norge

Institutt for informasjons-
og medievitenskap
Universitetet i Bergen
Postboks 7800
N-5020 Bergen

Medie- och kommunikationsforskning

Ragnhild Mølster
Telefon: +47 55 58 91 40
Fax: +47 55 58 91 49
ragnhild.molster@infomedia.uib.no

Nordicom-Sverige

Göteborgs universitet
Box 713
SE 405 30 Göteborg

Medie- och kommunikationsforskning

Karin Hellingwerf
Telefon: +46 31 786 19 92
karin.hellingwerf@nordicom.gu.se

Karin Poulsen
Telefon: +46 31 786 44 19
karin.poulsen@nordicom.gu.se

Medieutveckling och mediestatistik

Ulrika Facht
Telefon: +46 31 786 13 06
ulrika.facht@nordicom.gu.se

Karin Hellingwerf
Telefon: +46 31 786 19 92
karin.hellingwerf@nordicom.gu.se

Jonas Ohlsson
Telefon: +46 31 786 61 25
jonas.ohlsson@nordicom.gu.se

Ledning och administration:

NORDICOM

Göteborgs universitet
Box 713
SE-405 30 Göteborg
Sverige

Telefon: +46 31 786 00 00
Fax: +46 31 786 46 55
info@nordicom.gu.se

www.nordicom.gu.se

Medier kan ses som ett av de viktigaste områdena för hur idéer om kön och om normer kring kvinnligt och manligt formas, representeras och förs vidare. I vår medieanvändning konsumerar vi ett alltmer omfångsrikt utbud men producerar också eget material genom digitaliseringen. I denna mediekultur är symboliska representationer kanske viktigare än någonsin. Texter och bilder är avgörande för vårt identitetsskapande och för hur vi förstår, upplever och kategoriserar människor efter kön, ålder, hudfärg, nationalitet och sexualitet. I medierna finns en närvarande men ofta svårfångad symbolisk ordning, som förkroppsligar föreställningar om kön, ger dem yta och omger dem med olika känslor.

Den nya mediesituationen innebär att fältet för mediastudier vidgas och därmed nya perspektiv i den feministiska medieforskningen. I denna antologi undersöks hur vi skapar och formar det vi i dagligt tal kallar kön. Här redovisas studier kring Facebooks användning i Iran, om queera begär och närhet i forskning på onlinespel, om maskulinitet i träningsbloggar och om hur genus skapas i digitalt musikbruk. I studier av etablerade medier analyseras den musikaliska diskursen i talang-realities, hur unga kvinnor relaterar till en lesbisk tv-serie och hur affektiva bilder av kvinnors kroppar kan förstås. Studier av nyhetsredaktioners könsordningar redovisas och hur kvinnliga journalister använder ny medieteknik. Den betydelse så kallade vetenskapliga vändningar haft för den feministiska medieforskningen tas upp liksom hur ett intersektionellt angreppssätt ökar förståelsen för makt, identitet och representation.

NORDICOM

Nordiskt Informationscenter för Medie- och Kommunikationsforskning

Göteborgs universitet
Box 713, SE 405 30 Göteborg, Sverige
Telefon +46 31 786 00 00 | Fax +46 31 786 46 55
www.nordicom.gu.se | E-post: info@nordicom.gu.se

ISBN 978-91-87957-12-3

9 789187 957123